

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ
науково-виробничий журнал

№ 3, 2011

Луганськ 2011

**ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ
РЕФОРМ**
№ 3 2011
НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВАНО У 2010 РОЦІ

Засновник Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля

Журнал зареєстровано в Міністерстві
юстиції України

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 17412-6182Р
від 06.01.2011 р.

ISSN 2221-8440

**TIME DESCRIPTION OF ECONOMIC
REFORMS**
№ 3 2011
THE SCIENTIFIC AND PRODUCTION
JOURNAL
WAS FOUNDED IN 2010

Founder Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University

Registered by
the Ministry of Yustice of Ukraine

Registration Certificate
КВ №17412-6182Р
dated 06.01.2011

ISSN 2221-8440

**Журнал внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть
публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора та кандидата наук (економічні науки).
Постанова президії ВАК України від 31 травня 2011 р. № 1-05/5**

Головний редактор: Калінеску Т. В., докт. екон. наук, проф.

Редакційна колегія: Бобильова А.З., докт. екон. наук, проф.; Даніч В.М., докт. екон. наук, проф.; Житна І.П., докт. екон. наук, проф.; Житний П.С., докт. екон. наук, проф.; Заблюдська І.В., докт. екон. наук, проф.; Закжевський Ю., канд. екон. наук; Йонова І., канд. екон. наук, доц.; Костирко Л.А., докт. екон. наук, проф. (**заступник головного редактора**); Левашова Л., канд. екон. наук; Рамазанов С.К., докт. екон. наук, докт. техн. наук, проф. (**голова редакційної колегії**); Третяк В.В., докт. екон. наук, проф.; Чиж В.І. докт. екон. наук, проф.

Відповідальний секретар: Ліхоносова Г. С.

Відповідальний за випуск: Житний П. Є., докт. екон. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Протокол № 10 від 27 травня 2011 р.).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлювані у статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії та не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою авторів та редакційної колегії.

ISSN 2221-8440

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2011
© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2011

*Номер пропонує***БЛОГ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА****Калінеску Т. В.**

«Що день майбутній нам готує?»

5

ТЕМАТИЧНІ РУБРИКИ• **Економіка та підприємництво****Попов О. В.**

Співвідношення абсолютної і диференціальних земельних рент в аграрному секторі виробництва

6

Филиппова І. Г., Сумцов В. Г.

Інфляція і перерозподіл доходу в Україні

10

• **Податки та бюджетна політика****Калінеску Т. В.**

Морфологія податкового менеджменту людських ресурсів

18

Соловей М. М., Баляба К. В.

Визначення проблем щодо прийняття рішень по забезпеченню оптимізації податкового регулювання в умовах депресивних регіонів

23

Надьон Г. О., Харковський М. С.

Перспективи розвитку системи місцевого оподаткування в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду

28

Чернякова Т. М.

Критерії ефективності адміністрування податків

34

• **Фінанси та банківська справа****Гончаров В. М., Пожидаєв А. Є.**

Роль мотивації персоналу та її вплив на підвищення ефективності використання трудових ресурсів в банківській сфері

39

Косова Т. Д., Дєєва Н. Е.

Методичні підходи до формування звітів по стійкому розвитку фінансових установ

44

Костирко Л. А.

Діагностика впливу потенціалу фінансової стійкості на фінансову безпеку підприємства

49

Костирко Р. О., Темнікова Н. В.

Аналіз і оцінка перспектив забезпечення фінансової спроможності підприємств як основи фінансової безпеки держави

57

Політюк Л. Г., Малишев К. С.

Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку

65

Проказа Т. В., Кравченко В. О.

Фінансова безпека страхових компаній: сутність, складові, показники

70

Тищенко В. В., Авдєєва І. В.

Розвиток карткового бізнесу в Україні

75

Тищенко В. В., Байкієва К. Р.

Формування системи страхування депозитів в Україні

79

• **Управління сучасним підприємством**

Бурбело О. А., Бурбело С. О. Формування заходів з протидії недружньому поглинанню підприємства	84
Долгіх В. В. Створення системи інформаційного та комунікаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств у Луганській області	88
Зеленко О. О. Стратегія соціальної відповідальності машинобудівних підприємств Луганської області	91
Недобєга О. О. Принципи оцінювання соціально-економічного розвитку підприємств	99
Ліхоносова Г. С. Самоорганізація в системі організації підприємства	103
Шведчиков О. А. Фактори зовнішнього середовища, що впливають на сталий розвиток промислового підприємства	111
• <u>Економіка регіону</u>	
Розмислов О. М. Регіональні аспекти розвитку житлового будівництва в Україні	115
Романовська Ю. А. Методи економічного оцінювання природно-ресурсного потенціалу регіону	119
Свірідова Н. Д., Пристюк В. М. Особливості залучення іноземних інвестицій в промисловий регіон	125
Чумакова Т. М. Роль та місце діагностики у методологічних підходах до забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону	130
• <u>Облік та аудит</u>	
Шпак В. А. Організаційно-технічне та методичне забезпечення бухгалтерського обліку	135
<u>НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ</u> Студенти Луганських ВНЗ взяли участь в обговоренні проблем сім'ї	139
<u>РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ РЕКОМЕНДУЄ</u> Нові видання економічної літератури	142
<u>РЕЦЕНЗІЇ</u> Зось-Кіур М. В. Монографія «Теоретико-методологічні основи підвищення інвестиційної привабливості інноваційного потенціалу регіону» / Гончаров В.М, Солоха Д.В., Гончаров Є.В., Чирков С.О. та ін.	144
<u>АНОТАЦІЇ ДО СТАТЕЙ</u>	146
<u>ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ</u>	156
<u>ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ</u> II Міжнародної науково-практичної Internet – конференції «Механізми забезпечення податкової самодостатності»	160
<u>ВИМОГИ</u> щодо змісту та оформлення статей в науково-виробничий журнал «ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»	

ЩО ДЕНЬ МАЙБУТНІЙ НАМ ГОТУЄ?

Ми вже майже на порозі літа, і більшість наших читачів вже налаштовані на відпочинок, тому не дуже хотілось би обтяжувати усіх поточними справами, проблемами та подальшими орієнтирами нашого спільного творчого розвитку.

Але все ж таки хочеться поділитися з усіма нашими читачами й приємною вісткою, що наш журнал невпинно рухається вперед і вже сьогодні має низку здобутків:

1. Якщо Ви звернули увагу, то вже на другому примірнику журналу з'явився знак ISSN. Це означає, що міжнародне визнання науково-виробничого журналу підтвержене включенням його матеріалів до Міжнародного реєстру і присвоєнням Міжнародним центром ISSN (м. Париж) унікального International Standard Serial Number – ISSN 2221-8440.

2. Крім того, ще у березні місяці журнал прийнято до розгляду Видавничою корпорацією Elsevier щодо розміщення матеріалів журналу у Всесвітній бібліографічній базі даних SKOPUS (Нідерланди), діяльність якої спрямована на розповсюдження подібних наукових видань через мережу Internet на весь світ. Це дає можливість привернути увагу закордонних колег з приводу вітчизняних економічних реформ та розгорнути наукову дискусію щодо проблем, які підіймаються у журналі, серед науковців усього світу.

3. Останнє позитивне досягнення – це той факт, що у травні цього року журнал пройшов Експертну Раду ВАК і вже зареєстрований у переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Всі ці здобутки дозволяють і редколегії журналу, і авторам статей та матеріалів, і нашим читачам з достатньою впевненістю і перспективою заглянути вперед, мати певне коло читачів, прихильників та опонентів тих досліджень, що розкриваються на сторінках нашого видання, далеко за межами України.

Тому дякую усім нашим авторам, читачам й прибічникам за плідну співпрацю, яка дозволила отримати вже такі високі результати і мати певну підтримку у широкому світовому колі науковців, викладачів, дослідників і практиків.

Бажаємо усім нашим читачам успіхів у здійснення усіх сподівань, пов'язаних з літнім відпочинком й підготовкою до нових звершень.

Головний редактор науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»

Т.В. Калінеску

УДК332.6:631.11

ПОПОВ О. В.

**СПІВВІДНОШЕННЯ АБСОЛЮТНОЇ І ДИФЕРЕНЦІАЛЬНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕНТ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ВИРОБНИЦТВА**

У статті проводиться аналіз абсолютної і диференціальних рент в земельних стосунках. Розглянуто процес утворення абсолютної ренти. Досліджено взаємодію абсолютної і диференціальної ренти в сучасний період. Як показано в статті, ці ренти між собою тісно пов'язані. Рентні відносини в сільському господарстві України в ринкових умовах мають стати основою аграрної політики держави. Проаналізовані основні риси диференціальної й абсолютної ренти. Запропоновано графічний підхід відображення формування абсолютної земельної ренти.

Ключові слова: абсолютна рента, 1 і 2 диференціальних ренти, квазірента, оренда, вартість земельної ділянки, капітал, земельні відносини.

Постановка проблеми. Проблема полягає в тому, аби показати взаємодію абсолютної і диференціальної ренти в сучасний період. Зараз вченими розроблені поняття квазіренти, монопольна рента і ін. Розроблені великими економістами А. Смітом, Д. Рікардо, К Марксом і ін. ученими поняття земельної ренти, не втратили свого наукового значення до сьогоднішнього дня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки реформування земельних стосунків у напрямі до ринкових умов теоретичні і методологічні положення земельних стосунків, а також питання про співвідношення абсолютної і диференціальних земельних рент в аграрному секторі виробництва, знайшли своє віддзеркалення в дослідженнях В.І. Богачева [7], А.П. Гайдучького [2], Б.Т. Кліяненко [7].

Мета статті. Деякі учені заперечують існування абсолютної ренти, введеної в науковий світ К. Марксом. Та деякі підходи дозволяють ідентифікувати абсолютну земельну ренту як змістову економічну категорію. На конкретному прикладі, на основі економіко-математичного аналізу доводиться, що між ними існує зв'язок.

Виклад основного матеріалу. Абсолютна рента, якщо вона існує, є рентою, яка зобов'язана своїм існуванням монополії приватної власності на землю. Тож, щоб з'ясувати, чи виникає вона, і

якщо так, то яким чином і за яких умов, необхідно вивчити процеси реалізації права власності на землю.

Розглянемо схематично процес утворення абсолютної ренти (рис. 1.). Суцільна лінія означає величину граничного чистого доходу з одиниці площі, пунктирна - величину земельної ренти. Позначення на малюнку: u_3 - площа сільгоспугідь, що перебувають у приватній власності; u_2 - площа, забезпечена сільськогосподарським капіталом; u_1 - чиста площа, здавана в оренду; μ_1 - абсолютна земельна рента з одиниці площі; $\mu_2 - \mu_1$ - диференціальна земельна рента I з одиниці площі ділянки, найкращої за якістю; $\mu_3 - \mu_2$ - чистий дохід з одиниці площі, який виручається орендарем землі, котрий використовує найефективнішу технологію її використання.

В умовах, зображених на графіку, жоден землекористувач не зацікавлений у тім, щоб здати в оренду всі сільгоспугіддя, тобто площа u_2 . Припустимо, що якийсь землевласник може збільшити свій дохід, здавши в оренду додаткову ділянку. Оскільки функція залежності доходу землевласника від площі, зданої в оренду, яка визначена на інтервалі $[0; \infty)$ при заданій вихідній величині U , має нулі в точках 0 і $u_2 - U$, а всередині цього інтервалу безперервна, у неї є принаймні один оптимум s^* , і на інтервалі $(0; u_2 - U)$.

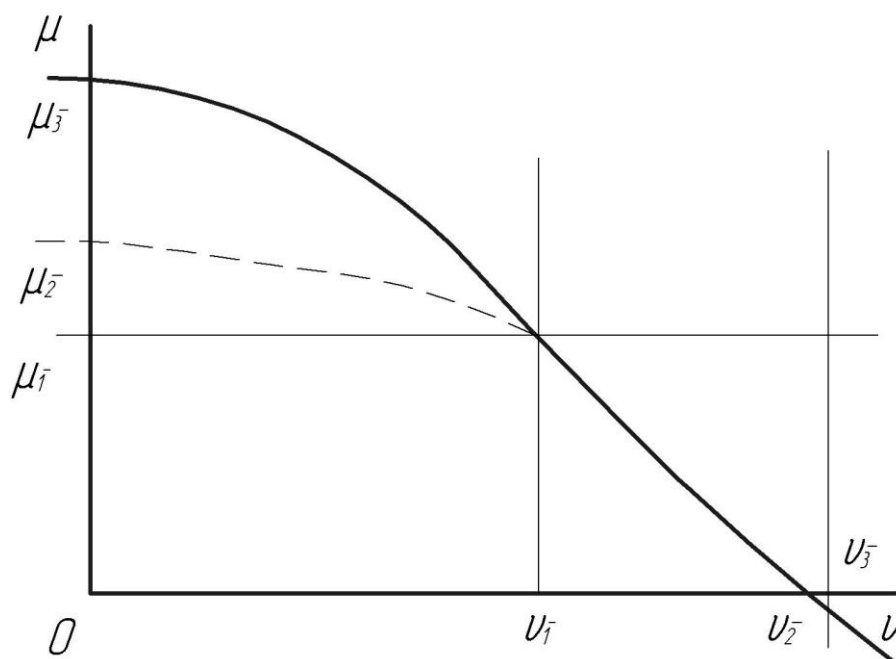

Рис. 1. Формування абсолютної земельної ренти

Його можна знайти з рівняння (1):

$$(s_i - u_i) \cdot \frac{d\mu(U + s_i)}{ds_i} + \mu(U + s_i) - \frac{d\tau_i(s_i)}{ds_i} = 0 \quad (1)$$

У цьому оптимумі землевласник призначає орендну плату в розмірі $\mu(U + s^*, i)$. Величина s^*, i залежить від площі u_i , уже зданої в оренду: що більша ця площа, то менше за інших рівних умов виявиться s^*, i і то вища, відповідно, $\mu(U + s^*, i)$. Якщо в даного землевласника менше землі, ніж s^*, i , він здає в оренду всю землю, яка в нього є; однак знайдеться землевласник, для якого s^*, i не перевищує наявної в нього площі, ще не зданої в оренду.

Якщо комусь із землевласників вигідно здати додаткову ділянку, то внаслідок збільшення U розміри здаваних угідь інших землекористувачів, які раніше були оптимальними, перестануть бути такими. Внаслідок дій конкурента в них з'являється можливість збільшити ренту шляхом розірвання (або відмови від продовження) договорів щодо оренди деяких ділянок, що скорочує U . Цей процес, якщо залишити осторонь транзакційні витрати, зводиться до ситуації, коли в усіх володіннях, площа яких менше деякої критичної величини u^* , здаються в оренду всі угіддя, а в інших — рівно u^* . Відповідна $\mu(U^*)$ являє собою найменшу орендну плату, за якою землевласники готові здати землю в

оренду без втрат через скорочення орендної плати на угіддях, зданих раніше. Вона обумовлена винятково монополією приватної власності на землю і привласнюється кожним земельним власником. Величина U^* , що відповідає на рис. 1. точці u_1 , визначає земельну ділянку найгіршої якості, залучену в економічний обіг, що являє собою базу для визначення диференціальної земельної ренти I.

Зазначена модель абстрагується від того факту, що у дрібних землевласників немає мотивів зважати на зміну орендних платежів унаслідок їхніх дій, а великі виходять не з фактичної $\mu(U)$, а із власної інтуїції [1, с. 187].

Кількість кращих і середніх за якістю земельних ділянок обмежена, то на кращих землях власники отримують додатковий прибуток, який набуває форми диференціальної ренти.

Існує два види диференціальної ренти - диференціальна рента 1 і диференціальна рента 2.

Диференціальна рента 1 утворюється на кращих і середніх землях і поділяється на ренту за родючістю земель і ренту за місцем розташування земельних ділянок,

які географічно вдало розміщені до місць постачання, трудових ресурсів і ринку збуту. Диференціальна рента 1 виникає при екстенсивному веденні господарства і привласнюється земельним власником.

Диференціальна рента 2 виникає тільки при інтенсивному землеробстві й на гірших землях. Передбачає необхідне вкладення капіталу в підвищення родючості ґрунту, застосування прогресивних технологій, використання нових сортів рослин тощо. Внаслідок чого швидше окупаються витрати. Диференціальна рента 2 виступає головним стимулом в ефективності землеробства. Вона тимчасово привласнюється підприємцем-орендарем як винагорода за застосований капітал. Підприєм-

мець у підсумку дістає додатковий прибуток. Коли закінчується строк оренди, ця рента переходить до земельного власника, що є однією з головних перешкод запровадження ринкових відносин у сільському господарстві [3].

Є й інші причини, які впливають на динаміку диференціальної земельної ренти.

Співвідношення між різними (абсолютною і диференціальною) рентами можна побачити на рис. 2. На рис. 2. R_1, R_2, R_3 - диференціальна рента на земельних ділянках А, В, С у порівнянні з гіршою землею на ділянці D; P_1 - загальна сума ренти, включаючи абсолютну; P_2 - сума земельної ренти без абсолютної [1, с. 60].

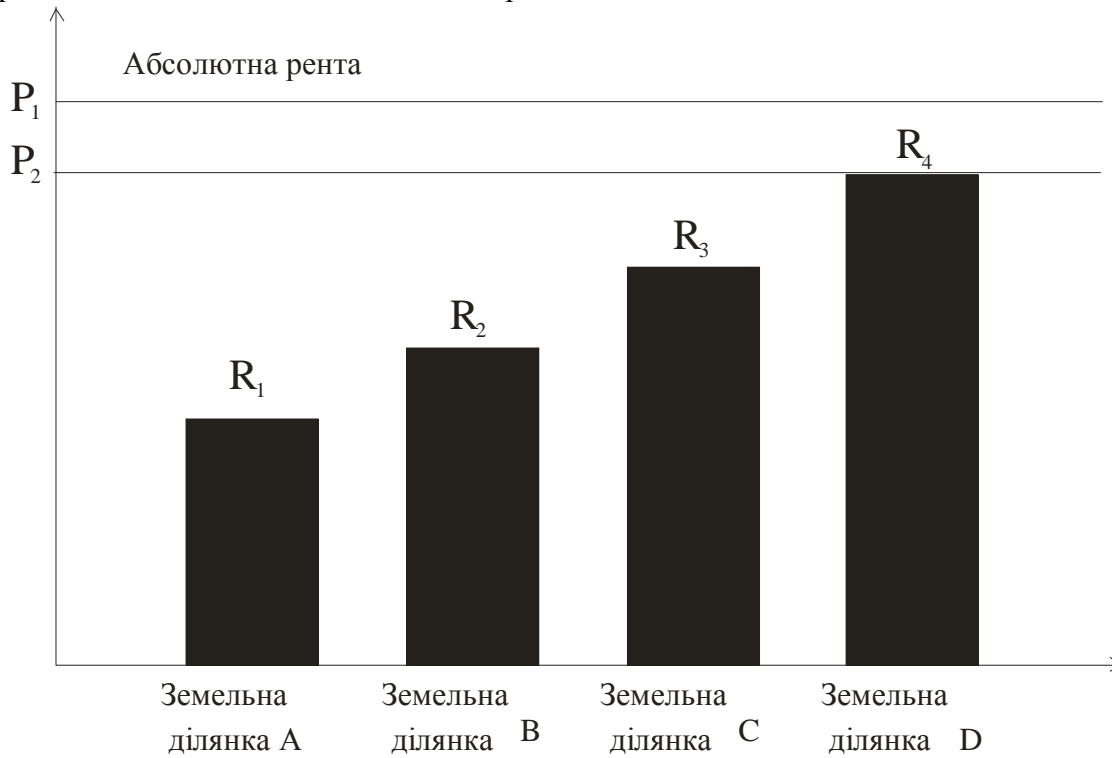

Рис. 2. Диференціальна й абсолютна рента

Наразі існує неокласичний напрямок в економічній теорії, який досліджує проблеми ренти відповідно до концептуального підходу теорії граничного продукту і граничної віддачі. Саме розміри граничних продуктів визначають внесок і частку кожного із продуктів виробництва. Ця теорія розглядає рентні доходи, насамперед, як доходи із приводу землеволодіння і землекористування. Отже, рента є форма, в якій земельна власність реалізує себе економічно і дає дохід. Неокласики при цьому

виділяють поняття економічної ренти як різниці між платою за послуги ресурсу і тією мінімальною кількістю коштів, які необхідно затратити, щоб спонукати власників ресурсу запропонувати його послуги на ринку. Економічна рента розуміється як дохід відносно виробничих витрат, який перевершує його альтернативну вартість. Ресурси виробництва завжди мають певне обмеження в нетривалому періоді. У тривалому періоді становище може змінюватися. Єдиним ресурсом, пропозиція якого

нееластична навіть у довгострокових тимчасових інтервалах, є земля. Дохід, одержуваний від її використання, називають чистою економічною рентою [6, с. 158-161].

А. Маршалл писав, що «...усяке збільшення, одержуване від безкоштовних дарунків природи, чистого доходу, що не є і не служить безпосереднім мотивом будь-яких спеціальних витрат з боку землевласників, потрібно при всіх обставинах уважати рентою». Далі він пояснював, що повна ж рента утворюється із трьох елементів: джерелом першого служить вартість ґрунту в його недоторканому природному стані; другий обумовлений поліпшенням землі, виконаним людиною, а третій, який часто виявляється найважливішим з усіх, породжується зростанням густоти населення і його багатства, а також засобами сполучення – шосейними дорогами, залізницями і т.д.

Далі, досліджуючи теорію ренти, А. Маршалл виділяє поняття квазіренти. Квазірента — отриманий додатковий дохід унаслідок вдосконалення агротехніки й інтенсивного використання землі. Квазіренту характеризують як невинуватий, але необхідний прибуток (коли йдеться про нетривалий період) унаслідок того, що не доводиться зазнавати особливих чи «основних» витрат на виробництво засобів виробництва, тому що вони вже є й очікують свого використання. Квазірента являє собою необхідний прибуток стосовно тих чи інших (додаткових) витрат, яких доводиться із часом зазнавати понад основні витрати і які в деяких галузях набагато важливіші, ніж основні витрати. Розрахунок на одержання в майбутньому квазіренти становить необхідну умову для вкладення капіталу в засоби виробництва. Різниця між рентою і квазірентою обумовлена тим, що кількість землі, наявної в розпорядженні суспільства, - постійна і фіксована величина. На відміну від неї, інші засоби виробництва, створювані людиною (будинки, машини і т.д.), являють собою «по-

тік», здатний збільшуватися або скорочуватися залежно від коливань попиту на продукцію, створенню якої вони сприяють [4, с. 139, 220, 227].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведеного аналізу достовірно встановлений тісний взаємозв'язок абсолютної і 1, 2 диференціальних рент. Звідси можна зробити висновок, що цими економічними категоріями необхідно користуватися в системі земельних стосунків. Рентні відносини в сільському господарстві України в ринкових умовах мають стати основою аграрної політики держави. Держава повинна проводити такі заходи, щоб зробити аграрний сектор рентабельним і високоефективним.

Література

1. Барр Р. Политическая экономия. / Барр Р. М.: 1999, Т.2.-430с.
2. Гайдуцький А.П. Інвестиційна привабливість ринку землі в Україні / А.П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2005. - №8. - С.125
3. Малий І. До питання про теорію земельної ренти та проблеми реформування земельних відносин / І. Малий // Економіка України. – 2000. - №8. – С. 49-53.
4. Маршалл А. Принципы экономической науки. / Маршалл А. М.: Прогресс, Универс. 1993. -560с.
5. Формування ринку землі в Україні: [ред. В.П. Галушко та ін.]. – К.: Урожай, 2002. - 280 с.
6. Хайман Д.И. Современная микроэкономика: анализ и применение. / Хайман Д.И. М.: Финансы и статистика. 1992. – 245 с.
7. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / Монография. Под общ. ред. проф. В. Г. Ткаченко и проф. В. И. Богачева.- Ровеньки, 2007.-337с.

Рецензент: Гончаров В. М. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Економіки підприємств та управління трудовими ресурсами», Луганського національного аграрного університету, м. Луганськ.

Стаття подана
12.04.2011 р.

ІНФЛЯЦІЯ І ПЕРЕРОЗДІЛ ДОХОДУ В УКРАЇНІ

В умовах високого ступеню зносу основних засобів, недостатності інвестицій в основний капітал і жорсткої залежності економіки України від цін на енергоносії домінуючим видом інфляції в Україні залишається інфляція витрат. Метою статті є дослідження інфляції як процесу перерозподілу доходу між учасниками суспільного відтворення і аналіз впливу стримуючої державної політики на ринок праці. Проаналізовані пріоритетності антиінфляційної політики в сукупності заходів по стабілізації економіки з погляду основних цілей її функціонування. Графічно наведено динаміку граничної схильності до імпортування в Україні.

Ключові слова: інфляція витрат, доходи населення, крива Філіпса, економічне зростання, дефіцит бюджету, непряме оподаткування.

Постановка проблеми. Інфляція – складний феномен, в результаті якого відбувається перерозподіл майна і доходу між суб'єктами національної економіки. Соціальні наслідки інфляції полягають в зниженні питомої ваги доходів фактору «праця» у ВВП, зниженні рівня життя більшої частини населення. У такій ситуації найбільш небезпечним є зростання непрямих податків, або податків на споживання, які збільшують непропорційність розподілу доходу, підсилюючи і без того хворобливі соціальні наслідки інфляції.

Проте інфляція не є головною проблемою економіки України, більш того – вона є швидше симптомом, що свідчить про наявність проблем. В процесі боротьби з цим «симптомом» може відбуватися ослаблення загального «імунітету» економіки до впливу внутрішніх і зовнішніх чинників руйнівного характеру.

Точна діагностика причин інфляції і оцінка впливу кожної з цих причин на рівень цін в економіці є необхідною умовою вироблення коректної стабілізаційної політики держави, орієнтованої на соціальний прогрес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню причин та наслідків інфляції, моделюванню, прогнозуванню і обґрунтуванню методів її регулювання присвячені наукові праці О. А. Булавіної, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, С. Д. Дзюбика, Б. Є. Кваснюка, О. М. Мельника, В. С. Найдьонова, О. І. Петрика та інших. Проблеми ринку праці і соціально-трудових відносин знаходяться в центрі уваги таких українських учених, як Амо-

сов О. Ю., Колот А. М., Грішнова О. А., Бандур С. І., Заяць Т. А. і ін. Проблеми трудової міграції в Україні розглядаються в роботах Прібиткової І. М., Рязанцева С.В., Дронь Є.В., Шапошнікової О.М. та ін. Але незважаючи на певні досягнення в теорії і практиці монетарного управління інфляційним процесом, проблема впливу стримуючої державної політики на ринок праці і перспективи економічного зростання продовжує залишатися недостатньо дослідженою.

Метою статті є дослідження інфляції як процесу перерозподілу доходу між учасниками суспільного відтворення і аналіз впливу стримуючої державної політики на ринок праці.

Виклад основного матеріалу. Ринок праці є фундаментом національної економіки, а трудові ресурси – тією основою, без якої її функціонування припиняється, втрачається мета її існування і рушійна сила розвитку. Таким чином, ринок праці не рівнозначний іншим елементам економічної системи, гнучкість яких дозволяє достатньо швидко відновлювати порушену рівновагу. Стиснення ринку праці в результаті зміни кон'юнктури відбувається значно швидше, ніж його відновлення і розширення. Інвестиції в людський капітал, накопичувані десятиліттями, можуть бути утилізовані протягом декількох років, а іноді – місяців. Висока мобільність людського капіталу в умовах глобалізації забезпечує ще більшу гнучкість ринку праці у бік його стиснення.

Ринок праці відображає найгостріші суперечності соціальної системи і тому є

найчутливішим до інституційних зрушень. Процеси, що відбуваються на ринку праці, визначають довгострокові перспективи економіки, що виводить на перший план проблему його стабілізації і ефективного регулювання.

Інфляція дестабілізує ринок праці за рахунок перерозподілу доходу від чинника «праця» до чинника «капітал»; проте некоректна антиінфляційна політика відображається на ринку праці в Україні в значно більшому ступені, посилюючи і без того критичну ситуацію. Виникає питання пріоритетності антиінфляційної політики в сукупності заходів по стабілізації економіки з погляду основних цілей її функціонування.

По-перше, слід відповісти на питання, чи допустимо мету функціонування економічної системи розглядати у відриві від цілей соціальної системи. Якщо для зниження темпів інфляції принести в жертву не споживача взагалі, а конкретного, найуразливішого споживача, чий дохід утворюється з єдиного джерела – оплати його праці, то чи завтра чисельність і якісний склад трудових ресурсів відповідатиме потребам економіки?

По-друге, перш, ніж проводити політику, направлену на обмеження сукупного попиту, потрібно чітко встановити, чи є основною причиною зростання цін в Україні зрушення кривої споживчих витрат. Представляється достатньо очевидним, що в Україні домінує інфляція витрат, обумовлена високим ступенем зношеності основних засобів і високою енергоємністю економіки. У таких умовах зростання світових цін на енергоносії буде стійким і могутнім інфляційним чинником, проти якого без-

силі монетарні методи боротьби і жорсткий тиск на сукупний попит. Більш того, зниження сукупного попиту в таких умовах неминуче приводить до зростання витрат виробників і зниження інвестиційної активності.

По-третє, потрібно адекватно оцінити «внесок» державного регулювання в інфляційні процеси. Різке збільшення обсягів грошової маси на фоні зниження обсягів виробництва в результаті масштабного рефінансування комерційних банків в 2008 р. є черговим проявом безсистемного підходу до економічного регулювання, коли ліквідація банківської кризи обходиться ціною неймовірного інфляційного навантаження на всю національну економіку. Але це одноразовий інфляційний імпульс, на відміну від перманентної причини інфляції витрат, хоча наслідки такого імпульсу мають довгостроковий характер. Ще однією причиною інфляції в Україні є стабільно зростаючий дефіцит бюджету, який сам по собі є слідством цілого ряду причин, серед яких, разом із зростанням масштабів нелегальної економіки і скороченням надходжень імпортного мита, далеко не останнє місце займає стиснення ринку праці в результаті трудової міграції, що неминуче приводить до зниження обсягів надходження прямих податків до державного бюджету.

Що до інфляції попиту, то неврахованим неціновим чинником є нереєстрований обсяг міграційного капіталу, який, за оцінкою А. Гайдуцького, складає більше 21 млрд. долл. США. Проте масштаб впливу цього чинника не зіставимо ні з одним з раніше перерахованих зважаючи на високу граничну схильність до імпорту (рис. 1).

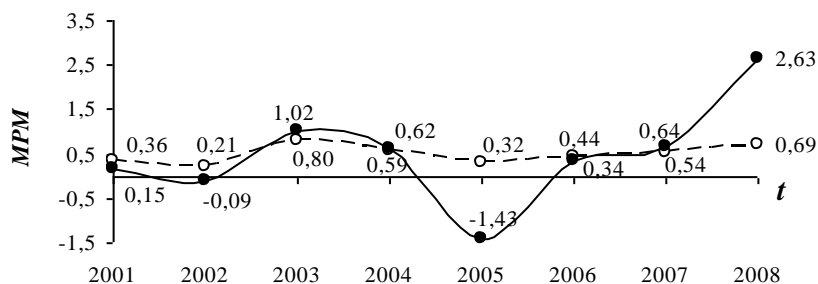

Рис. 1. Динаміка граничної схильності до імпортування (МРМ) в Україні (пунктирною лінією показана динаміка реальних значень)

Тиск на сукупний попит шляхом оподаткування споживання в існуючих реаліях є наслідком неправильної оцінки причин інфляції. Зростання непрямих податків збільшує непропорційність розподілу доходу, а так само його перерозподіл від основної частини населення на користь крупного капіталу через корупційний механізм відшкодування ПДВ, тим самим критично посилюючи ситуацію на ринку праці, але не приводить до зниження рівня цін в економіці.

На графіках рис. 2 (2000–2007 рр.) можна помітити, що обсяг надходжень до державного бюджету податків на виробництво і імпорт ($T^{indirect}$) значно перевищує обсяг надходжень прямих податків (T^{direct} – податки на доходи і майно). Гранична ставка непрямих податків в два рази вище за граничну ставку прямих податків, тобто чітко позначилося зростаюче домінування непрямого оподаткування.

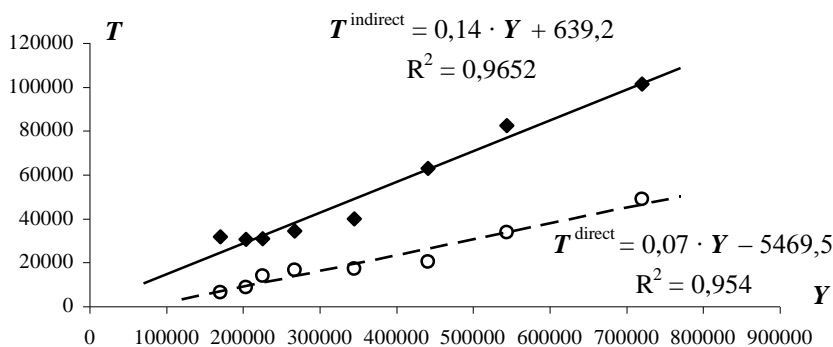

Рис. 2. Динаміка обсягів податкових надходжень непрямих ($T^{indirect}$) і прямих (T^{direct}) податків в Україні

Таким чином, податковий тягар все більшою мірою «перекладається» на якнайменше забезпечені верстви населення, посилюючи наслідки інфляції. Ін-

фляційний податок, перерозподіл доходу в результаті інфляції і непряме оподаткування створюють загрозу процесам відтворення трудового потенціалу країни.

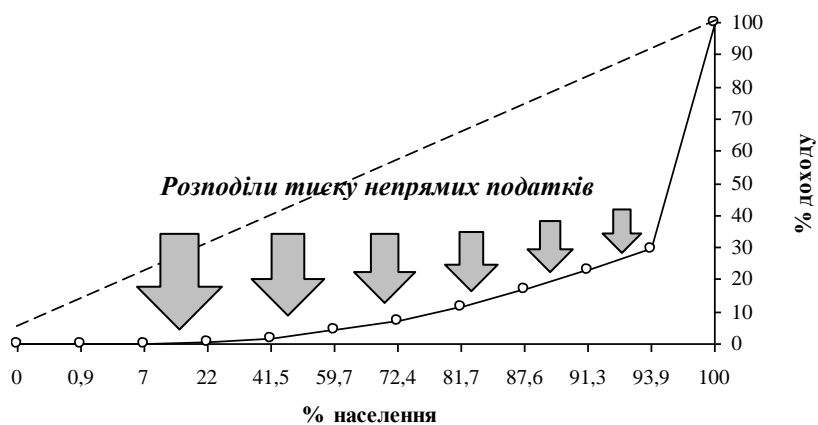

Рис. 3. Крива Лоренца у 2009 р., побудована за даними Держкомстату України

Високе значення граничної схильності до споживання в Україні свідчить в першу чергу про тривале недоспоживання більшої частини населення, оскільки саме витрати малозабезпечених верств населення найбільш чутливі до зміни доходу. З іншого боку, споживання більшої частини

населення найбільш чутливе до зростання непрямих податків (див. рис. 3).

За даними ДПА України, у 2003 році основна частина податкових надходжень була забезпечена платниками, річний дохід яких був у межах 50 тис. грн. (табл. 1).

Таблиця 1

Відомості про розподіл кількості платників за розмірами річного доходу в 2003 році згідно з даними форми № 8ДР (за станом на 04 серпня 2004 року)

Річний дохід, тисяч грн.		Чисельність платників		Річний дохід групи		Сплачений податок	
від-до	середній	осіб	%*	грн.	%**	грн.	%**
до 5	1,6	17781457	76,7	28279756000	27,1	3427622170	26,0
5–50	10	5312293	22,9	53103293760	50,9	8797828583	66,6
50–500	135,5	95799	0,4	12986006041	12,5	919324987	7,0
500–5000	1147,2	5197	0,022	5962027074	5,7	56078192	0,4
Більше 5000	12585	310	0,001	3901355627	3,7	5710495	0,043
Всього	4,5	23195056	100,0	104232439483	100,0	13206564428	100,0

* від загальної чисельності

** від загального обсягу

Рис. 4 відображає нерівномірність розподілу податкового навантаження за-

лежно від середнього доходу платників у 2003 р.

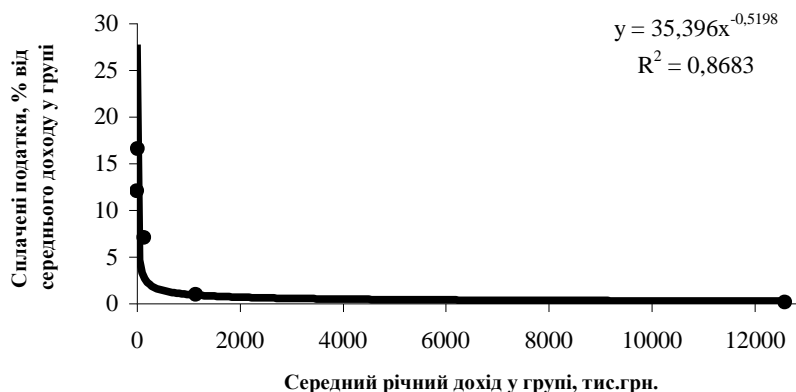

Рис. 4. Зв'язок між середнім значенням доходу у групі платників податків і питомою вагою сплачених податків в доході

Таким чином, збільшуючи тягар непрямого оподаткування, держава свідомо йде на збільшення диспропорцій в розподілі і посилення майнової нерівності. Скорочення витрат бюджету на соціальне забезпечення в таких умовах приведе до значного зниження рівня життя і соціальної мобільності населення.

Для України зв'язок між темпом інфляції і питомою вагою доходів праці і капіталу (рис. 5) свідчить про те, що якщо (за інших рівних умов) темп інфляції перевищить 9 % у рік, то питома вага доходів капіталу (θ) перевищить питому вагу за-

робітної плати (ω) у ВВП. Згідно побудованої моделі, оптимальний темп інфляції (π) в Україні, при якому спостерігається найбільша питома вага доходів фактору «праця» у ВВП, знаходиться в межах 0 – 1,2 %. Той факт, що при негативних темпах інфляції ($\pi < 0$) значення питомої ваги доходів праці і капіталу починають зближуватися ($\theta \uparrow, \omega \downarrow$) у міру зниження π , свідчить про те, що боротьба з інфляцією в Україні може обернутися негативними наслідками з погляду оптимального розподілу доходу між факторами.

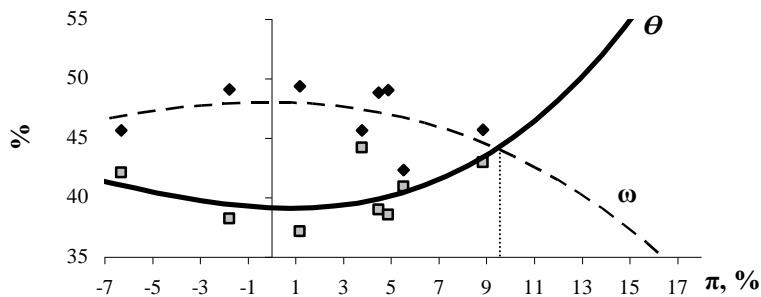

Рис. 5. Зв'язок між темпом інфляції (π) і питомою вагою доходів праці (ω) і капіталу (θ) у ВВП в Україні

На рис. 6 показані короткострокові криві Філіпса для економіки України за періоди: 1997–1999 рр., 2002–2004 рр., 2005–2007 рр. (криві побудовані в припу-

щенні, що повна зайнятість відповідає рівню економічної активності 1996 року, тобто $L^* = L_{1996}^D$).

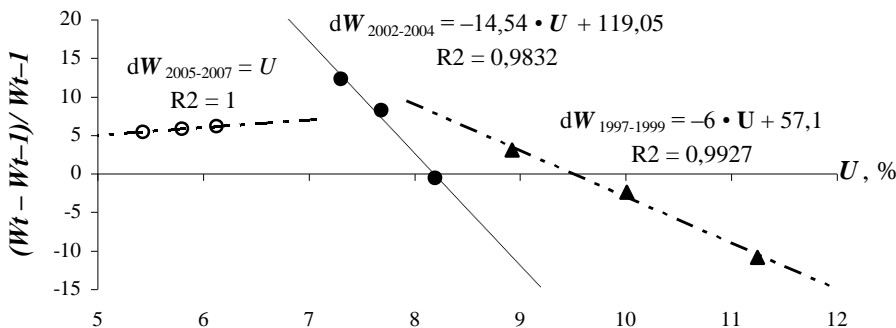

Рис. 6. Зв'язок між річними темпами зростання ставки заробітної плати dW і рівнем безробіття U в короткострокових періодах в Україні

Помітно, що якщо в короткостроковому періоді спостерігається лінійний зв'язок між рівнем безробіття і річними темпами зростання ставки заробітної плати, то в довгостроковому періоді такого зв'язку не виявляється (всі три криві мають різні кути нахилу, при цьому в 2005–2007 рр.

крива має позитивний кут нахилу і коефіцієнт детермінації рівний одиниці). При цьому рівень безробіття в цей період досягає якнайменших значень.

На рис. 7 показана залежність між рівнем безробіття і рівнем цін в економіці України за період 2000–2007 рр.

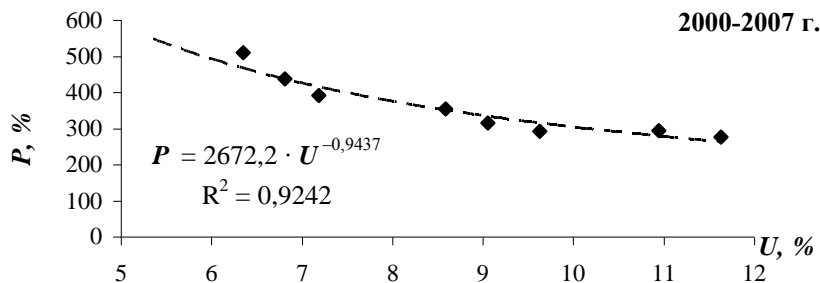

Рис. 7. Модифікована крива Філіпса для економіки України

Для триваліших періодів зв'язок не спостерігається, що підтверджує той факт, що крива Філіпса (модифікована крива Самуельсона–Солоу) описують за-

лежності короткострокового періоду. На рис. 8 криві Філіпса побудовані для короткострокових періодів: 1996–2000 рр., 2001–2004 рр., 2005–2007 рр.

Можна помітити, що в період 1996–2000 рр. в Україні спостерігалось зростання рівня цін на фоні зростання рівня безробіття, тобто в цей період в економіці України крива Філіпса має позитивний нахил, що означає стагфляцію (рис. 8):

$$P_{1996-2000} = 10,34 \cdot U^{1,26}.$$

При цьому зростання рівня безробіття відбувається на фоні зниження чисельності економічно активного населення.

У 2001–2004 рр. крива Філіпса приймає негативний нахил (рис. 8) – безробіття починає знижуватися, а рівень

цін в економіці росте. Рівняння Філіпса для цього періоду приймає вигляд (коефіцієнт детермінації рівний 0,657):

$$P_{2001-2004} = 1527,3 \cdot U^{-0,7035}.$$

Значно точніше описується зв'язок між P і U в цьому періоді рівнянням (в цьому випадку коефіцієнт детермінації рівний 0,9969):

$$P_{2001-2004} = 26,83 \cdot U^2 - 549,49 \cdot U + 3093,9$$

Для періоду 2005–2007 рр. (див. рис. 8) модифіковане рівняння Філіпса приймає вигляд:

$$P_{2005-2007} = 26420 \cdot U^{-2,14}.$$

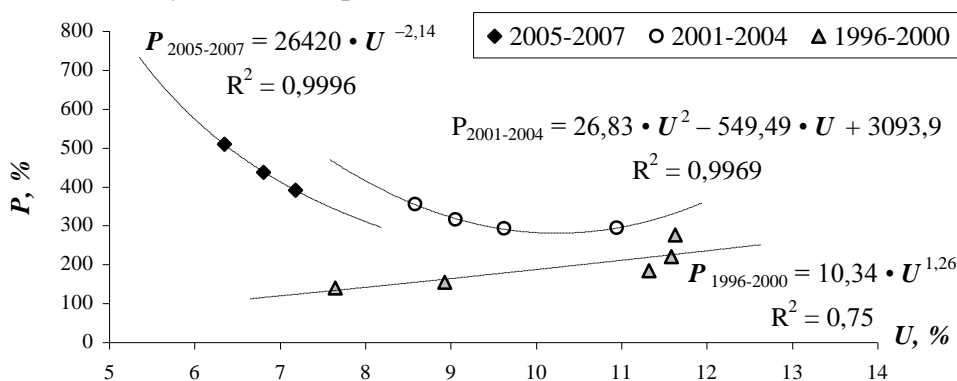

Рис. 8. Криві Філіпса в короткострокових періодах (1996–2000 рр., 2001–2004 рр., 2005–2007 рр.) для економіки України

Якщо повернутися до рис. 6, то можна переконалися, що в період з 1996 по 2000 рр. в Україні спостерігався позитивний зв'язок між рівнем безробіття і інфляції. У цей же період в Україні спостерігалось найзначніше негативне сальдо зовнішньої міграції (рис. 9), що продовжувалося аж до 2005 р., коли зв'язок безробіття і інфляції прийняв чітко ви-

ражений зворотний («правильний») характер, а сальдо міграційного потоку стає ненегативним. У перехідний період (2001–2004 рр.) спостерігається нечіткий зв'язок між безробіттям і інфляцією (див. рис. 6), і в той же час відбувається поліпшення сальдо зовнішньої міграції (крива на рис. 9 придбає позитивний нахил).

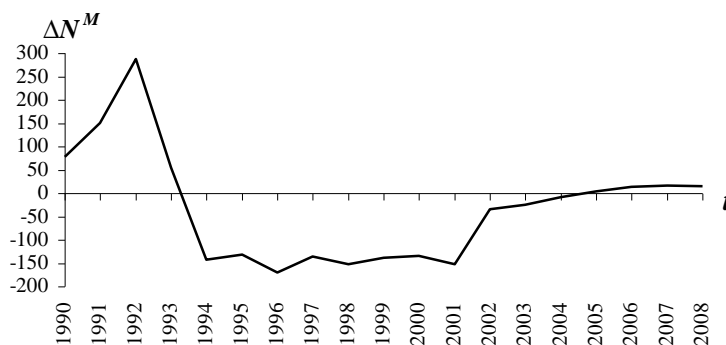

Рис. 9. Динаміка сальдо міграційного потоку (ΔN^M) в Україні

Очевидно, що в умовах відвертості економіки чіткої залежності між інфляцією і безробіттям немає, оскільки зростання безробіття «маскується» значним скороченням чисельності безробітних за рахунок міграції. За відсутності міграції рівень безробіття в Україні у вказаний період (1996–2004 рр.) був би значно вище, і позитивний нахил кривої на рис. 6 в період 1996–2000 рр. був би крутішим, а негативний нахил цієї кривої в період 2001–2004 рр. – більш пологим.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інфляція витрат в Україні стає все більш серйозною пере-

шкодою на шляху економічного зростання, оскільки обмежувальні заходи НБУ і стримуюча фіскальна політика не можуть забезпечити зниження її темпів, а приводять лише до зниження сукупного попиту і, як наслідок, – рівноважного обсягу ВВП; а це, знову-таки, приводить до зростання витрат виробників і скорочення інвестицій.

До тих пір, поки боротьба з інфляцією на практиці виражатиметься в посиленні податкового преса на споживача, країні не вирватися з «порочного колу» (рис. 10).

Рис. 10. «Порочне коло» інфляційних процесів в Україні

Основним напрямом державної стабілізаційної політики повинне стати не тільки стимулювання інновацій, фінансування фундаментальних наукових досліджень, упровадження нових технологій, що забезпечить конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку, але і соціалізація економіки, серйозні інституціональні зрушення, підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу і, насамперед, держави, яка дотепер не приділяє уваги проблемам оптимального розподілу доходу і захисту доходів населення від інфляції.

Література

1. Гальчинский А. Стабильность гривни и проблема ее обеспечения / А. Гальчинский // Экономика Украины : полит.-эконом. журн. М-ва економіки, М-ва финансов Украины и Нац. Акад. Наук Украины. — 2004. — №2. — С. 4–11.
2. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання — Харків: Форт, 2000. — 344 с.
3. Геєць В. М. Проблемные вопросы инновационного пути развития эко-

номики України / В.М. Геєц // Вісн. Ін-ту економіки та прогнозування. — 2008. — № [1]. — С. 3–10.

4. Кодацкий В. П. Инфляция: влияние на экономику и пути преодоления / В.П. Кодацкий // Вісник економічної науки України. — 2005. — №1. — С. 145–147.

5. Найденов В. С. Інфляція і монетаризм. Уроки антикризової політики / В.С. Найденов, А.Ю. Сменковський. — Б.Ц.: „Білоцерківська книжкова фабрика”, 2003. — 352 с.

6. Прибыткова И. М. Миграции и время. Украинский вариант развития // Постсоветские трансформации: отражение в миграциях / Под ред. Ж. А. Зайончковской и Г. С. Витковской. — М.: ИТ "Адамант" — 2009. — С. 63–115.

7. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення: наук.-аналіт. доп. / Ред.: В.М. Геєць; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. — К., 2009. — 159 с.

8. Рязанцев С. В. Трудовая миграция из Украины за рубеж: новые подходы к оценке реальных масштабов // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць: Спец. вип.: Матеріали Міжнар. наук.-практ. Конф. «Демократичний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». — Т. 2: Демографічні аспекти регулювання та відтво-

рення трудового потенціалу. — К: КНЕУ, 2006. — С. 24–31.

9. Филиппова И. Г. Макроэкономические модели в реальной экономике / И.Г. Филиппова, В.Г. Сумцов, Г.С. Балашнин. — Луганск: изд-во ВНУ им. В. Даля, 2010. — 630 с.

10. Шапошнікова О. М. Інфляційні процеси в Україні / О.М. Шапошнікова // Соціальні та економічні проблеми розвитку України, регіонів та підприємств: зб. наук. Праць Донецького державного університету управління. — Донецьк, 2007. — Т. VIII, вип. 84, серія „Економіка”. — С. 96–107.

Рецензент: Рамазанов С. К. – д.е.н., д.т.н., професор, завідувач кафедри «Економічна кібернетика», декан факультету інноваційної економіки і кібернетики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

Стаття подана
12.04.2011 р.

УДК 336.221.264

КАЛІНЕСКУ Т. В.

МОРФОЛОГІЯ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

Розкривається морфологічна основа податкового менеджменту людських ресурсів, що характеризуються відношенням до людини як до найважливішого фактору реалізації цілей держави і податкової політики; джерела доходів і витрат; потенціалу знань і навичок, завдяки яким можливо досягати намічені пріоритети, реалізовувати спільні інтереси держави і суспільства. Охарактеризовано перспективні напрями розв'язання проблем, що існують у податковому менеджменті людських ресурсів, та доведено, що їхня реалізація можлива лише шляхом застосування методів глибинної демократії.

Ключові слова: морфологія, податковий менеджмент, податкова політика, пріоритети, інтереси держави і суспільства, фактор, джерела доходів і витрат, глибинна демократія.

Здогадки економістів можуть виявитись не гірше,
ніж здогадки будь-яких інших людей
У. Роджерс

Постановка проблеми. Сьогодні все більше дослідників звертаються до морфологічних складових кожної проблеми. І це не випадково, бо якщо звернутися до визначення слова «морфологія» - то це означає побудову, форму [1, с. 292] або вивчення форм чи уявлення побудови форми організації [2, с. 435]. У нашому випадку – будемо намагатися визначити форми податкового менеджменту, які мають відношення до людських ресурсів. Щодо форми, то під нею будемо розуміти невід'ємну частину [1, с. 699], вид, встановлений зразок, сукупність прийомів і т.п.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі маємо багато публікацій вітчизняних та російських авторів щодо проблем з визначення і напрямів розвитку податкового менеджменту [3, 4, 5, 6], а також з оподаткування людських ресурсів [7, 8] і т. ін. Немало присвячено цьому питанню і праць автора даної статті [9, 10, 11, 12].

Але, разом з тим, ще й досі не було намагань показати, що податковий менеджмент людських ресурсів – це головна, невід'ємна складова податкового менеджменту, що повинна мати встановлену форму певних прийомів податкового менеджменту.

Мета статті. Виходячи з цього, основною метою дослідження є визначення морфологічних основ податкового менеджменту людських ресурсів та розкриття

шляхів збільшення податкових надходжень, завдяки визначення людини як джерела доходів і витрат держави, потенціалу перетворень природних можливостей людини у продуктивний ресурс суспільства.

Виклад основного матеріалу. Якщо звернутися до аналізу трактування визначення «податковий менеджмент», який зроблено вже у попередніх роботах автора [13, с. 83 – 85], то головним завданням сучасного податкового менеджменту повинно стати створення об'єктивних умов для перетворення людських можливостей у реальні продуктивні ресурси. Успіх цього перетворення буде визначатися поведінкою, способом мислення людини й мотиваційними аспектами її податкових відносин з існуючою системою оподаткування у державі. Податковий менеджмент людських ресурсів має бути зорієнтований на розвиток потреб людини та її внутрішнього потенціалу і досягнення цілей щодо розв'язання взаємовигідних інтересів держави й членів суспільства, а саме: 1) вилучати у платників податків максимальну суму на користь бюджетів різних рівнів і 2) залишати їм стільки грошових коштів, скільки потрібно для розширеного відтворення.

Характерною особливістю сучасного податкового менеджменту людських ресурсів є можливість його вбудовуватись в існуючий механізм розвитку кадрових

ресурсів на підприємствах (в державі) та здатність їх функціонування у режимі тандему. Роль податкового менеджменту людських ресурсів визначається пріоритетами економічного розвитку, що стоять наразі перед державою й суб'єктами оподаткування. Модель розвитку людських ресурсів вимагає сьогодні від кожної людини активної позиції, прийняття відповідальності за результати своєї праці. У цих умовах виникають і певні вимоги до організаційної структури підприємств, політики в області організації виробництва, створення певних умов та мотивації праці, розвитку особистої ініціативи робітників. В цьому контексті значну роль відіграє й кадрова політика, що повинна відтворювати й розвивати потенціал працівників у відповідності зі стратегією розвитку підприємства, регіону (де воно розташоване) й держави в цілому.

Податковий менеджмент людських ресурсів набагато ширше й значніше ніж простий податковий менеджмент, тому що орієнтує на появу нових потреб у людини в майбутньому; враховує тенденції, що ведуть до нових моральних перетворень; спрямований на зростання конкуренції на ринку праці та появу нових гуманізованих форм податкової культури населення, що тісно переплітаються із загальнолюдськими, природними цінностями, соціально-економічними інтересами, податковою політикою держави.

Така морфологія податкового менеджменту вимагає певного зв'язку планів використання людських ресурсів з планами господарюючих підрозділів. Нової якості набуває: підготовка й навчання персоналу відповідно до сучасного рівня розвитку підприємства, податкової системи країни; питання, пов'язані з оплатою праці (за результатами, а не за рівнем ієрархії), соціальними пільгами, додатковими, пенсійними виплатами й трансфертами; оподаткування вільного часу людини та її витрат на споживання; формування справедливих потреб суспільства й т. ін. Саме останнє викликає багато дискусій з приводу встановлених норм для українського суспільства й сучасних тенденцій задоволення потреб кожного його члена. Традиційно пот-

реби кожного суспільства орієнтуються на той мінімальний прожитковий мінімум, що встановлює держава для своїх громадян. В Україні цей мінімум складається з трьох складових: набір продовольчих (що встановлюються лікарями-фізіологами) і непродовольчих товарів і послуг (які визначаються медиками, економістами і статистиками). Така процедура повинна переглядатися хоча б один раз у п'ять років. Щодо реалій, то такий перелік не переглядався в Україні з 2000 року [14, с. 22 – 23], не зважаючи на те, що життєві стандарти змінюються і в нас, і в інших країнах світу досить динамічно. Можливості безвізового перетинання меж більшої частини Європи й світу дозволяють українцям мати можливість порівнювати, підіймати рівень своїх потреб й забаганок до Європейського рівня. Якщо ж розглядати формулювання прожиткового мінімуму, у європейських країнах та нашій державі, то це зовсім різне відображення вимог сучасного демократичного суспільства. Як показує український досвід, то прожитковий мінімум у теперішньому вигляді не задовольняє ні одному із покладених на нього завдань: виходячи із його розміру встановлюються мінімальна заробітна плата і пенсія, державна допомога у зв'язку з безробіттям і догляду за дитиною, реальний споживчий кошик таке інше.

Сьогодні назріла вже необхідність встановлювати диференційовані прожиткові мінімуми та споживчі корзини для різних верств населення, виходячи із вартості життя у міській та сільській місцевості; розривів між загальними рівнями доходів і витрат багатих і бідних регіонів та громадян; рівня доходу сім'ї, що складається із різної кількості осіб. Такий підхід повинен стати основою нового податкового менеджменту людських ресурсів. Розв'язувати цю проблему можливо різними способами:

1. Застосування податків на споживання [10, с. 207 – 209], коли оподатковується не прибуток платника податків, а його витрати на споживання, що є платою за зустрічні державні послуги. У цьому зв'язку слід розглядати три види благ: дійсне, яке пов'язане з перебуванням платника податків у працюючому віці; майбутнє –

коли платник знаходиться у пенсійному віці, і вільний час. Перший вид – можна оподатковувати уніфікованою ставкою, а останні – диференційованою. Необхідно більш інтенсивніше утримувати податки з товарів, котрі є субстантами вільного часу і менше – з поточного споживання. Тобто податок на споживання при такому підході є більш довершеним, ніж прибутковий податок (податок з доходу фізичних осіб), тому що у рівній мірі утримує податки у процесі поточного й майбутнього споживання.

2. Введення негативного прибуткового оподаткування згідно з пропозицією Фрідмана М. [15, с. 296 – 297], який ще у 1962 році запропонував для певного рівня доходів визначити нульову ставку, а якщо доходи громадян нижче за існуючі, то податкова служба повинна доплачувати громадянам, виходячи із принципу соціальної справедливості та, керуючись висловленням Дж. Кеннеді: «Якщо вільне суспільство не може допомогти більшості зубожілих, то воно не зможе захистити незначну кількість багатих». Внаслідок такого підходу вигідною стала б робота, навіть, за низького рівня оплати праці.

3. Реформування пенсійної системи. І, мабуть, тут мова повинна йти не про вирівнювання пенсійного віку для чоловіків й жінок як активного стимулу щодо роботи накопичувальної системи (це намагаються довести сьогоднішні українські законотворці) [16, с. 19], а про скорочення деяких привілеїв. Фінансова криза 2007-2008 років показала, що більшість Європейських пенсійних накопичувальних фондів збанкрутіли, навіть, завдяки вкладанням у надійні інструменти, рекомендовані великими відомими світовими учасниками фінансового ринку. Щодо українського пенсійного фонду, то сьогодні ніхто з впевненістю не може гарантувати, що станеться через 30 років з тими внесками, що будуть робити чи вже зроблені потенційними інвесторами накопичувальної пенсійної системи. Прикладом тому можуть бути вклади у ощадну банківську систему СРСР, які вкладники не тільки не в змозі отримати до сих пір, але, навіть, не всі можуть отримати гарантоване їх індексування. Все ін-

ше, як кажуть, без коментарів. Це стосується й дискусії з приводу віку, дослідженням з цього приводу здоров'я нації, демографічного стану, рівня зарплати, все того ж прожиткового мінімуму (про який говорилося вище), що закладається в розрахунок максимальної базової пенсії (12 прожиткових мінімумів), бажання роботодавців брати на роботу людей передпенсійного віку і таке інше.

Наразі неможливо запропонувати не одну із реформ, в якій би сфері вона не здійснювалась, без врахування нової парадигми розвитку суспільства й людських ресурсів – глибинної демократії [17]. Основна ідея її складається в тому, щоб будь-який колектив від однієї сім'ї до багатомільйонного суспільства успішно функціонував – треба приймати до уваги думку кожного його члена. При цьому, слід враховувати, що кожна громада має своє лідерське ядро, яке й відповідає за те, що голос (думка) кожного має бути почутим, незалежно від того має це негативний, позитивний, корисний чи протилежний відтінок. Тому й не дивно, що лозунгом сьогоднішніх наших керівників є: «Почую кожного!».

Глибинна демократія – це спроба знайти узагальнений підхід до наявних пропозицій, зробити пояснення чому здійснюється трансформація існуючих методів і яким чином одні працюють, а інші – ні. Рішення, які виникають завдяки інструментам глибинної демократії можуть йти урозріз із законами природи, традиціями, навіть, з інтуїцією [18, с. 37; 19, с. 41]. Але в цьому є й парадоксальність тих результатів, що дозволяють зберігати накоплену енергію (потенціал) суспільства, а змінювати лише її вигляд, зовнішні форми. Будь-яка соціальна група, що складається із певної кількості людей (працівників одного колективу, компанії, підприємства і т. п.), має свій об'єм енергії, в якості якої може виступати певна інформація. Цю інформацію не завжди слід у повному обсязі брати до уваги, її можна використати у будь-який час, але не зважати на неї вже неможливо. Бо така неувага, не прислухання до думок громади, колективу, може принести тільки додаткові проблеми, що й підтверджується

наразі тим протистоянням, що маємо ще й досі у зв'язку з неповним введенням розділу Податкового кодексу, який стосується «Спеціальних податкових режимів», а саме спрощеної системи оподаткування, та нових пенсійних трансформацій.

Податковий менеджмент людських ресурсів вимагає сьогодні високого рівня професіоналізму й компетенції від усіх, хто долучений до цього процесу, а саме володіння знаннями в області юриспруденції, економіки, соціології, психології, етики, системного мислення і т. ін., щоб концептуально розв'язувати усі виникаючі проблеми у суспільному житті. Безумовно, такі вимоги висувають до робітників податкових служб, що безпосередньо в рамках держави займаються податковим менеджментом, нові форми діяльності, роботи з платниками податків і з громадськістю. У цьому сенсі слід звернути увагу на такий зарубіжний й російський досвід роботи - як податкове консультування. Такі структури можна будувати як у рамках податкових служб, так й створювати окремі незалежні фірми, палати, центри і т.п. До роботи подібних структур можна залучати дослідницькі та інформаційні центри. Головна ідея, яка ставиться перед ними - це формування податкової культури суспільства. А звідси, податкове консультування - це творчий процес, що має змінити кругозір податкового інспектора на консультанта, який має більше свобод, прав і повноважень у виборі альтернати, часу та шляхів у розв'язанні різних проблем як партнеру будь-якому учаснику податкового менеджменту людських ресурсів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, морфологія податкового менеджменту людських ресурсів показує, що форми, інструменти, способи і методи управління залежать від поведінки й способу мислення людини. Успіхи, які можна досягти у цьому плані можна виміряти лише рівнем свідомості та розвитку податкової культури, що мають громадяни держави. Інтегрування України до Європейського співтовариства вимагає від податкового менеджменту людських ресурсів подолання не тільки міжкультурних розбіжностей, але й у фінансовому,

соціальному забезпеченні громадян. Податковий менеджмент людських ресурсів проникає в усі сфери бізнесу й підприємництва і стає пріоритетним фактором розвитку сучасного українського суспільства, у тому числі податкової системи, інструментом процвітання і ефективного поєднання інтересів держави з економічними інтересами його громадян.

Морфологічною основою податкового менеджменту людських ресурсів є такі прийоми, що характеризуються відношенням до людини як: а) найважливішого фактору реалізації цілей держави і податкової політики; б) джерела доходів і витрат; в) потенціалу знань і навичок, завдяки яким можливо досягати намічені пріоритети, реалізовувати спільні інтереси держави і суспільства.

Література

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка: около 57000 слов / Под ред. чл.-кор. АН СССР Н.Ю. Шведовой. - 20-е изд. стереотип. М.: Рус. яз., 1988. - 750 с.
2. Колосов А.Н. Адаптивная организация деятельности предприятия. - Луганск: Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2008. - 440 с.
3. Скворцов М.Н. Податковий менеджмент. - Кн. 2: Податковий менеджмент в умовах становлення і розвитку ринкової економіки / За ред. засл. економіста України В.П. Давидової; Центр перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів органів Державної податкової служби України. - К.: Кондор, 2007. - 416 с.
4. Иванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Кізіма А.Я., Карпова В.В. Податковий менеджмент: Підручник. - К.: Знання, 2008. - 256 с.
5. Ермакова Е.А. Функциональные элементы государственного налогового менеджмента // Налоговые реформы. Теория и практика: монография / [И.А. Майбууров и др.]; под ред. И.А. Майбууров, Ю.Б. Иванов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010, с. 77 - 86;
6. Барулина Е.В. Методологические основы государственного налогового менеджмента // Налоговые реформы. Теория

и практика: монографія / [И.А. Майбуров и др.]; под ред. И.А. Майбуров, Ю.Б. Иванов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – С. 86 – 101.

7. Иванов Ю.Б., Єськов О.А. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 328 с.

8. Комарова Г.В. Ефективність податкового регулювання рівня життя населення як невід’ємна складова антикризової податкової політики України // Реформування податкової служби Україні відповідно до європейських стандартів: зб. матер. наук.-практ. конференції, 22 жовтня 2010 р.: в 2 ч. / Держ. подат. адмін. України, Нац. унів. ДПС України, Наук.-досл. центр проблем оподат. – Ірпінь, 2010. – Ч. 1. – С. 286 – 289.

9. Калинеску Т.В. Налоговая политика и воспроизводство человеческого капитала в Украине // Налогообложение проблемы науки и практики – 2007: Монография. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2007. – С. 160 – 176.

10. Калинеску Т.В. Особенности современной налоговой парадигмы в условиях модернизации экономики // Налоговые реформы. Теория и практика: монография / [И.А. Майбуров и др.]; под ред. И.А. Майбуров, Ю.Б. Иванов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – С. 201 – 212.

11. Калинеску Т.В. Сатисфакція лояльності та соціальна відповідальність бізнесу як шляхи задоволення потреб людини // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - Науковий журнал. – № 11 (153). – Частина 1, 2010. – С. 68 – 74

12. Калинеску Т.В. Морально-етичні аспекти податкових реформ // Податкові новації та стимули економічного розвитку: монографія / [Колектив авторів], кер. авт. колективу і наук. ред. Т.В. Калинеску Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. – С. 155 – 165.

13. Калинеску Т.В. Философия налогообложения: объективная реальность и субъективный подход // Реформирование налоговых систем. Теория, методология и практика: монография / Под ред. И.А.Майбурова, Ю.Б. Иванова, А.И. Крисоватого. – К.: Кондор, 2011. – С. 79 – 89.

14. Горбач Д. Джентльменский напор // Бизнес. – № 1-2. – 17.01.11. – С. 22 – 25.

15. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Пер. з нім. С.І.Терещенко та О.О. Терещенка. Передмова та наук. редагування В.М. Федосова. – К.: Либідь, 2000. – 654 с.

16. Горбач Д. Накопи царя Соломона // Бизнес № 9. – 28.02.11. – С. 18 – 21.

17. Шупбах М., Бородаченко К. «Глубинная демократия – это попытка найти обобщенный подход» // Бизнес. – №15. – 11.04.11. – С. 49 – 50.

18. Калинеску Т.В. Раціональність та ірраціональність реформ в оподаткуванні // Часопис економічних реформ. – №1, 2011. – С. 35 – 38.

19. Калинеску Т.В. Оптимістичне оподаткування // Часопис економічних реформ. – №2, 2011. – С. 41 - 46.

Рецензент: Максимов В. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Економіка підприємства» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.

*Стаття подана
10.05.2011 р.*

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНІВ

В статті розглядаються проблеми щодо забезпечення оптимізації податкового регулювання в умовах депресивних територій, визначаються завдання прийняття управлінських рішень стосовно згладжування нерівностей розвитку регіонів. Стаття передбачає узагальнення теоретично-методичних положень і прикладних аспектів податкового регулювання в умовах депресивних регіонів та визначення можливостей щодо прийняття управлінських рішень. Досліджується механізм податкового регулювання, економічне становище в Україні, економічний стан в Луганській області, основні завдання та заходи регіональної політики. У статті досліджено місце та значення податкового регулювання у здійсненні ефективних податкових трансформацій, розкрито недоліки та напрями його розвитку. Запропоновано шляхи вирішення проблем механізму податкового регулювання країни. Зазначено, що першочергові зусилля слід докласти до розбудови інституту податкової політики як фундаменту для модернізації формату окремих податків і режимів оподаткування.

Ключові слова: депресивні регіони, податкове регулювання, оптимізація, управлінські рішення, регіональна політика.

Постановка проблеми. Наявність депресивних регіонів на території України зумовлює необхідність змін у системі управління, у тому числі у регулюванні оподаткування діяльності суб'єктів господарювання. В умовах депресивних регіонів виникає необхідність приймати оптимальні рішення, які пов'язані з майбутнім функціонуванням інструментів податкового регулювання, постійно узгоджувати поточну податкову політику із стратегічними цілями, забезпечувати адаптацію податкової системи змінного зовнішнього середовища шляхом формування та реалізації ефективних управлінських рішень.

Однак, надзвичайно високий рівень невизначеності при прийнятті управлінських рішень, характерний для сучасного стану економіки України, а особливо для депресивних територій, негативно впливає на ефективність податкових інструментів, визначає ступінь ризику, з яким приймається рішення. Це вимагає удосконалення технології процесу прийняття управлінських рішень, використання різних методів податкового менеджменту, що дозволяють розглянути альтернативні рішення й оцінити можливі наслідки від їх прийняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з вдосконаленням податкового регулювання, що впливають на соціально-економічний роз-

виток регіонів України, постійно перебувають у центрі уваги вчених-фахівців з управління різними аспектами системи оподаткування, а саме Буряковського В. В., Василика О. Д., Крисоватого А. І., Кучерявенка Н. П., Іванова Ю. Б., Юрія С. І., Калінеску Т. В. та ін.

Мета статті полягає в дослідженні та узагальненні теоретично-методичних положень і прикладних аспектів податкового регулювання в умовах депресивних регіонів та визначення можливостей щодо прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Під оптимізацією розуміють процес вибору найкращого варіанта із всіх можливих при якому досягається оптимальний стан системи [1, с. 88], тобто використання різних інструментів податкового регулювання повинно налагодити економічне становище в депресивних регіонах.

Механізм податкового регулювання в депресивному регіоні в рамках оптимізації включає [2, с. 120]:

- визначення стратегічних цілей і конкретних завдань для їх реалізації;
- встановлення ієрархії цілей по термінах досягнення і ефективності вирішення проблем соціально-економічного розвитку;

Основні макроекономічні показники 2007-2009 років

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2009 рік
	факт	факт	Постанова КМУ від 17.12.08 №1105	факт
Номинальний ВВП (млрд. гривень)	720,7	948,1	1046,5	912,6
ВВП реальний, темп зростання (відсотки)	107,9	102,3	100,4	85,0
Індекс споживчих цін (відсотки)				
<i>в середньому до попереднього року</i>	112,8	125,2	114,2	115,9
<i>зрудень до зрудня попереднього року</i>	116,6	122,3	109,5	112,3
Прибуток прибуткових підприємств, млрд.грн.	183,0	193,7	247,6	99,0*
Фонд оплати праці працівників та грошового забезпечення військовослужбовців, млрд. грн.	215,7	285,7	313,0	286,9
Експорт товарів і послуг (платіжний баланс), млн. дол. США	64001	85612	82418	54174
<i>у відсотках до попереднього року</i>	127,4	133,8	96,2	63,3
Імпорт товарів і послуг (платіжний баланс), млн. дол. США	72153	99962	89502	56896
<i>у відсотках до попереднього року</i>	135,4	138,5	90,5	56,9

* попередні дані без урахування результатів діяльності малих підприємств, НАК "Нафтогаз України", ДК "Укртрансгаз", ВАТ "Укртранснафта".

- вибір оптимального варіанту податкового регулювання;
- поетапне досягнення мети.

Для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням оптимізації податкового регулювання в умовах депресивних регіонів необхідно дослідити основні макроекономічні показники України (табл. 1) [3].

Як видно з табл. 1, економічне становище в Україні не має тенденції до зростання (реальний ВВП - 85 % у 2009 році).

Якщо розглянути динаміку отримання доходів в бюджет України (рис. 1), то можна виявити недонадходження їх у 2009 році.

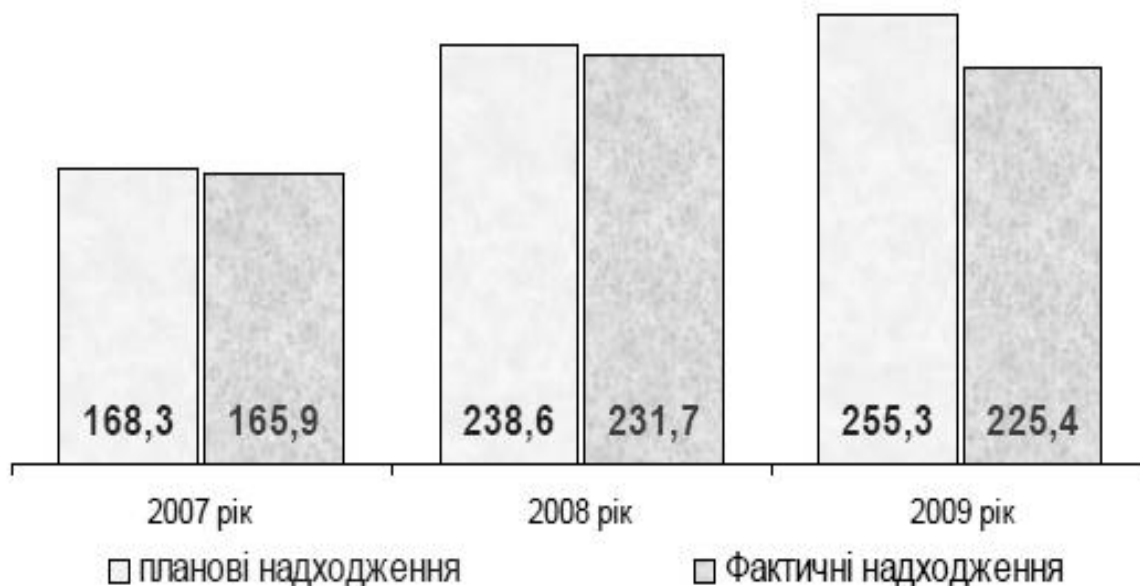

Рис. 1. Надходження до Державного бюджету України у 2007-2009 році (млрд. грн.)

Якщо досліджувати економічний стан в Луганській області, то можна ви-

явити, що у 2008 році до зведеного бюджету України по області за всіма джерелами

надходжень зібрано 8628,2 млн. грн. податків і зборів (обов'язкових платежів).

Протягом 2009 року до зведеного бюджету отримані збори у обсязі 7425,4

млн. грн., або на 13,9 % менше у порівнянні з 2008 роком, з них органами державної податкової служби мобілізовано 6080,9 млн. грн. (табл. 2) [4].

Т а б л и ц я 2

Структура зборів до зведеного бюджету по Луганській області в розрізі основних податків, за даними податкових органів

Показники	2008 р.		2009 р.		2011 р. прогноз	
	обсяг, млн грн	у %	обсяг, млн грн	у %	обсяг, млн грн	у%
Усього	6407,5	100	6080,9	100	6213,2	100
у т. ч. по основних видах податків						
ПДВ	1218,2	19,0	1283,3	21,1	1360,0	21,9
Податок на прибуток підприємств	1518,3	23,7	537,0	8,8	547,8	8,8
Податок з доходів фіз. осіб	2045,1	31,9	2003,9	32,9	2004,0	32,2

Розглядаючи діяльність суб'єктів господарювання, можна виявити, що фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (крім бюджетних установ) за 2008 рік склав 1061,7 млн. грн. збитку. Питома вага прибуткових підприємств становила 66,6 %. Ними отримано прибутку 3247,5 млн. грн., що на 3,3 % більше 2007 року.

Найбільший позитивний фінансовий результат отримали промислові підприємства такі як ВАТ «Стахановський за-

вод феросплавів» та ЗАТ «Сєверодонецьке об'єднання «Азот».

Питома вага збиткових підприємств становила 33,4 % та в порівнянні з 2007 роком збільшилась на 3,2 в. п. Сума отриманих збитків зросла у 2,3 рази у порівнянні з 2007 роком та становила 4309,2 млн. грн. збитку.

Значного збиткового фінансового результату зазнали підприємства промисловості, а саме: переробної галузі та, які займаються виробництвом й розподіленням електроенергії, газу та води.

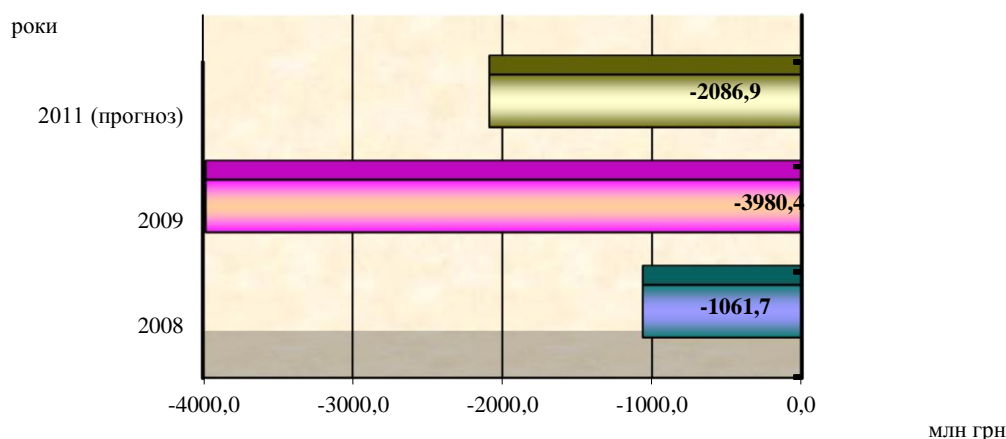

Рис. 2. Сальдо фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування

За результатами роботи суб'єктів господарювання області у 2009 році отримано збитковий фінансовий результат (за попередніми даними) в сумі 3980,4 млн.

грн., що на 2918,7 млн. грн. збитку більше 2008 року.

Сальдо фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування ві-

дображено на рис. 2.

Погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання області прогнозується і на 2011 рік. Ними буде отримано збитковий фінансовий результат у сумі 2086,9 млн. грн., з них 2042,2 млн. грн. — у промисловості.

Дослідження економічного стану Луганської області говорить про існування депресивних територій, а також про проблеми, які необхідно вирішувати, до них відносять [4]:

- критичний стан демографічної ситуації;
- високий ступінь зносу технологічного обладнання усіх галузей економіки;
- низька конкурентоспроможність високотехнологічних видів продукції;
- висока енергоємність продукції у галузях економіки;
- нерозвиненість вторинного фондового ринку;
- негативна тенденція до випереджаючого вибуття основних засобів над їх надходженням;
- залежність основних бюджетоутворюючих галузей промисловості (нафтоперероблення, хімічна та нафтохімічна промисловість, металургія та оброблення металів, машинобудування) від кон'юнктури зовнішнього ринку;
- нестача працівників основних робочих професій (у вугільній галузі високий середній вік гірничих робочих, у легкій промисловості);
- недостатній інноваційний рівень промислового виробництва;
- зменшення обсягів державної підтримки аграрного сектору;
- уповільнення інвестиційної активності, відсутність стимулів до інноваційної діяльності та обмеженість інвестиційних можливостей підприємств;
- відсутність розвинутої інфраструктури інвестиційної діяльності (промислові, технологічні парки);
- складний фінансовий стан підприємств: збитковість, наявність значної дебіторської та кредиторської заборгованості.

З урахуванням нагайних проблем області, які виникли внаслідок фінансової кризи визначена основна мета [4] — втілення єдиної політики щодо мінімізації економічного спаду у 2010 році та забезпечення соціальними гарантіями всіх верств населення.

Вирішення проблем монофункціональних міст в Луганській області (депресивних територій) може здійснюватися через розроблення й реалізацію програм розвитку територій, підтримку розвитку малих міст, структурної перебудови їх економіки.

Основними завданнями регіональної політики щодо підтримки розвитку малих міст є:

- забезпечення фінансування заходів, спрямованих на розвиток малих міст, за рахунок різних джерел, у тому числі інвестицій, коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, благодійних внесків, інших джерел, не заборонених законодавством;
- планування та забудова територій малих міст з урахуванням ландшафтних, історичних, архітектурних, екологічних та інших особливостей;
- розв'язання екологічних проблем малих міст;
- забезпечення зайнятості населення, зокрема молоді, передусім, шляхом створення сприятливих умов для самозайнятості;
- розвиток соціальної інфраструктури, житлово-комунального, готельного та дорожнього господарства, транспортного комплексу, а також розвиток житлового будівництва, у тому числі формування житлового фонду соціального призначення.

Основними завданнями та заходами регіональної політики на 2010 рік в Луганській області, які повинні допомогти згладжуванню нерівномірностей розвитку депресивних територій є [4]:

- забезпечення надходжень податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів усіх рівнів у затверджених Законом України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» і місцевими радами обсягах;
- забезпечення повноти сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України й інших фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- координація роботи управлінь обласної держадміністрації, райдержадміністрацій, органів державної податкової служби щодо здійснення своєчасного і в повному обсязі надходжень до бюджетів усіх рівнів податків, зборів (обов'язкових платежів) і скорочення податкового боргу підприємствами та організаціями, що належать до сфери їх управління;
- активізація роботи робочих груп з координації дій місцевих органів виконавчої

влади щодо забезпечення податкових та інших надходжень до бюджетів і погашення заборгованості із заробітної плати й інших соціальних виплат;

- забезпечення скорочення податкового боргу до бюджетів усіх рівнів, недоїмки до Пенсійного фонду України, що утворились станом на 01.01.2010;

- забезпечення додаткових надходжень до місцевих бюджетів за рахунок збільшення середньомісячної заробітної плати, виконання Програми зайнятості населення Луганської області на 2010-2012 роки, скорочення рівня зареєстрованого безробіття;

- розробка і організація виконання місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами місцевих рад заходів з нарощування темпів надходжень податків і зборів (обов'язкових платежів), що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, управлінські рішення повинні спиратися на об'єктивні закони та закономірності суспільного розвитку. З іншого боку вони істотно залежать від багатьох суб'єктивних факторів - логіки розроблення рішень, якості оцінки ситуації, структуризації завдань і проблем, визначеного рівня культури керування, механізму реалізації рішень, виконавської дисципліни тощо. При цьому необхідно завжди пам'ятати, що навіть ретельно продумані рішення можуть виявитися неефективними, коли вони не зможуть передбачити можливих змін у ситуації, стані виробничої системи.

Вирішення проблем щодо забезпечення оптимізації використання інструментів податкового регулювання в умовах депресивних територій повинно виходити з економічного становища в регіоні та результатів діяльності суб'єктів господарювання.

Література

1. Хамханов К.М. Основи планування експерименту [Електронний ресурс]: К.М. Хамханов. — 2001. — с. 95. - Режим доступу:

Рецензент: Максимов В.В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Економіка підприємства», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

window.edu.ru/window_catalog/files/r18438/Mtdukm8.pdf

2. Приймак В.М. Прийняття управлінських рішень / за ред. В.М. Приймак. - К.: Атака, 2008. - 240 с.

3. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2009 р. [Електронний ресурс]: Міністерство фінансів України. — 2010. — с. 49 – Режим доступу: www.minfin.gov.ua/file/link/244339/file/Zvit.pdf

4. Програма економічного і соціального розвитку Луганської області на 2010 рік [Електронний ресурс]: Головне управління економіки Луганської обласної державної адміністрації від 8.11.2010 р. — 2010. — Режим доступу: www.loga.gov.ua/oda/about/depart/economy/se-state/program/

5. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (№2850-ІУ від 8 вересня 2005 року) // Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 51. - С. 548.

6. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000-2004 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. - 2000. - 23 лют. (№ 34) — С. 47.

7. Баляба К.В. Розробка концепції використання ефективних інструментів податкового регулювання в умовах депресивних регіонів / К.В. Баляба // Матеріали за V Міжнародна научна практична конференція „Найновітє научні постиження - 2009", 2009 р. Том 2. Ікономики. 17-25 март, 2009 — Софія, „Бял ГРАД-БГ" ООД, 2009. — С. 26-30.

8. Баляба К.В. Теоретико-прикладні аспекти ефективно податкового регулювання в умовах депресивних регіонів / К.В. Баляба // Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки / Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. — Вип.1 (28). — 2009.—С. 271-274.

Стаття подана
28.03.2011 р.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

В статті розглянуто основні проблеми забезпечення фінансової бази місцевих бюджетів та перспективи розвитку системи місцевого оподаткування з урахуванням зарубіжного досвіду. Зроблено аналіз зарубіжного досвіду з практики використання місцевих податків і зборів та різних підходів до подальшого формування системи місцевого оподаткування в Україні. Детально проаналізовано критерії, що впливають на перспективний розвиток системи місцевого оподаткування в Україні.

Ключові слова: місцеві податки, збори, система місцевого оподаткування, місцеві бюджети, реформування, перспективи розвитку, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. В Україні система стягнення місцевих податків та зборів визначалася Законом України «Про систему оподаткування в Україні» [1] та Декретом Кабінету Міністрів «Про місцеві податки та збори» [2]. Ця система не тільки недосконала, а й нецілісна. Зокрема, якщо ст.1 Декрету передбачає встановлення податку з продажу імпортованих товарів, то ст.15 Закону дає вичерпний перелік місцевих податків та зборів, де про цей податок уже не згадується.

Крім того ситуація, коли 3 з 14 зборів залежать від наявності іподромів призвела до того, що фактично лише декілька великих міст можуть у повній мірі запровадити всі місцеві податки та збори. У більшості обласних центрів немає бази оподаткування 4 з 15 місцевих податків і зборів. У районних центрах, невеликих містечках та селах кількість місцевих податків та зборів не перевищує 10. Велика кількість зборів разові, крім того, збір за право проведення кіно- і телезйомок та збір з власників собак не тільки малоефективний, а його важко й справляти.

Уся ця ситуація призводить фактично до відсутності реального впливу органів місцевого самоврядування на формування доходної частини своїх бюджетів. Міста та селища є «заручниками» центральної влади. Саме в Луганську визначається система справляння загальнодержавних податків та зборів, частки яких виступають основним джерелом наповнення місцевих бюджетів. Місцева влада відсторонена не тільки від бюджетування, вона не впливає на стан економічного та соціального розвитку території. Через таку систему справ-

ляння місцевих податків та зборів місцева влада суттєво може впливати лише на 2 сфери підприємництва:

— торгівлю, та й то переважно на ринках через механізми ринкового збору та збору за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі;

— готельний бізнес – через готельний збір.

Ці збори, а також комунальний податок та податок з реклами – фактично єдине залежне від місцевої влади джерело наповнення бюджетів. Саме тому практично в усіх містах ці податки, за винятком ринкового збору, встановлюються на максимальному рівні. З них диференційовані ставки встановлені зі стягнення ринкового збору та збору за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг. Інші ставки встановлено на максимальному чи близькому до максимального рівні.

У районних центрах кількість впроваджених місцевих податків та зборів становить 5-9.

Зокрема в більшості міст встановлені максимальні ставки по готельному збору, збору за паркування автомобілів, збору за видачу ордеру на квартиру. При цьому диференціювання ставок останнього збору та податку з реклами іноді не відповідає чинному законодавству.

В цих умовах вирішення проблем перспективного розвитку системи місцевого оподаткування в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду є актуальним і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених, які приділяють велику увагу практиці використання місце-

вих податків і зборів в країнах з ринковою економікою та перспективам реформування системи місцевого оподаткування в Україні можна назвати таких: Величко О. [6], Дмитренко І. [6], Іваненко В. [8], Махмудов О. [5], Найдъонов В. [5], Назарович І. [10], Огонь Ц. [7].

До 2011 року в Україні існувало як мінімум два підходи до подальшого формування системи місцевих податків і зборів.

Прихильниками першого підходу є [3, 5, 8]. На їх думку, усунення теперішніх недоречностей у встановленні місцевих податків та зборів має бути при фактичному збереженні існуючої системи. Такий підхід представлений у проекті Податкового кодексу. Цей проект передбачав впровадження 9 місцевих зборів [3]: готельний збір; єдиний збір за видачу дозволів на будівництво житлових будинків, інших нерухомих об'єктів індивідуального будівництва; єдиний збір за видачу дозволів на будівництво нерухомих об'єктів виробничого або невиробничого призначення; збір за видачу дозволу на первинне розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг; збір за використання місцевої символіки; збір за організацію гастрольних заходів нерезидентів; збір за паркування автотранспорту; рекламний збір; ринковий збір.

Вони вважають, що така система оподаткування приведе до несуттєвого збільшення частки (до 15-20%) місцевих податків та зборів у місцевих бюджетах.

Другий підхід висвітлений в працях вчених [4, 7, 10]. Вони вважають, що необхідне збільшення можливостей впливу органів місцевого самоврядування на наповнюваність місцевих бюджетів. Цей шлях представлений у Законі України «Про місцеві податки та збори» [4]: місцевий податок на прибуток підприємств; місцевий податок на доходи фізичних осіб; податок на нерухоме майно; ринковий податок; готельний податок; торговий патент на деякі види підприємницької діяльності; рекламний збір; збори з торгової діяльності: збір за видачу дозволу на стаціонарне розміщення об'єктів торгівлі та сфери побутових послуг (крім закладів грального бізнесу); збір за видачу дозволу на стаціонарне роз-

міщення закладів грального бізнесу; збір за видачу дозволу на тимчасове розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг; збір з паркування автотранспорту; будівельний збір; екологічний збір (збір за забруднення природного навколишнього середовища).

Представники другого підходу вважають, що запровадження податку на нерухомість, як місцевого податку дозволить збільшити роль місцевих податків у наповнюваності місцевих бюджетів. Частка цих податків у доходній частині бюджету зросте до 40-50%.

Запровадження такої системи місцевого оподаткування приведе до наближення української податкової системи до загальноєвропейських стандартів, де місцева влада є не тільки розпорядником видаткової частини місцевих бюджетів, а й реально впливає на його доходну частину.

Однак, незважаючи на різні підходи до реформування системи місцевого оподаткування, нажаль, на даний момент є обмаль публікацій, які б дали змогу висвітлити перспективи розвитку системи місцевого оподаткування, запропонованої в Податковому кодексі України.

Мета дослідження. Розглянути порядок нарахування та сплати місцевих податків і зборів за кордоном та обґрунтувати перспективи розвитку системи місцевого оподаткування в Україні, зазначені в Податковому кодексі.

Виклад основного матеріалу. Місцеві податки і збори – складова частина податкової системи" України, їх не можна розглядати в розриві з проблемами, які існують і в системі оподаткування та ролі в забезпеченні фінансової бази регіонів. З урахуванням цього і зроблено спробу висвітлити в даній роботі суть, розвиток і роль цих податків та їх значення у загальному розвитку регіонів. Значну увагу в роботі приділено недосконалості податкової системи, необхідності і напрямкам удосконалення та перспективам місцевого оподаткування в умовах встановлення фінансової незалежності регіонів.

Місцеві податки і збори в Україні практично не виконують ні фіскальної, ні регулюючої функції, оскільки місцеві ради, насамперед наймасовіші – сільські і сели-

щні, - що становлять 91% від загальної кількості місцевих рад, не мають жодного більш-менш серйозного об'єкта оподаткування [5, с. 48].

Це доводить, що реорганізація системи місцевого оподаткування назріла і вона повинна спрямовуватися перш за все на забезпечення зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування, що є однією з найважливіших умов ефективної діяльності територіальних громад, як первинного суб'єкта місцевого самоврядування та утворених ними органів місцевого самоврядування.

Досвід розвинутих країн свідчить [6, с. 120], що, незважаючи на тенденції до централізму, характерна особливість низових територіальних одиниць – не наявність достатньо розвинутої системи місцевого оподаткування з високим ступенем юридичної самостійності щодо введення місцевих податків і зборів, встановлення порядку їх нарахування та стягнення.

У міжнародній термінології місцеві податки і збори визначаються як локальні податки і є основою дохідної частини місцевих бюджетів більшості і західних держав.

Місцеві органи влади в багатьох країнах (США, Франція, Італія) наділені правом самостійно встановлювати місцеві податки та збори. Така самостійність може проявлятися у різних, найприйнятніших для конкретних умов кожної і країни, формах, відповідних державному устрою (федеральна чи унітарна держава) та розподілу повноважень між центральним урядом і місцевим самоврядуванням. Органи місцевої влади можуть мати необмежені права у місцевому оподаткуванні, виборі форм обкладання та його розмірів. Самостійність місцевих властей обмежується з боку держави за допомогою [6, с. 121]:

1. Встановлення обов'язкових місцевих податків і зборів. Так, найважливіший місцевий податок на нерухоме майно обов'язковий до запровадження місцевими органами самоврядування таких країн, як Франція, Фінляндія, Італія, Іспанія, Туреччина, Австрія, Данія. Обов'язковими є місцеві податки на доходи фізичних осіб у Данії, Фінляндії, Норвегії, Швеції; на до-

могосподарства – у Франції, Португалії; на торгівлю – в Австрії, Албанії, Італії, Іспанії, Люксембурзі; на компанії – в Австрії, Фінляндії, Італії, Іспанії.

2. Визначення ставок місцевих податків і зборів. Так, ставки місцевого і податку на нерухомість визначаються центральними органами влади у Туреччині, Словаччині, Болгарії, Албанії; на доходи фізичних осіб – у Болгарії та Латвії; на торгівлю – в Албанії; на компанії – у Фінляндії.

3. Встановлення граничних ставок місцевих податків і зборів або надбавок до загально державних податків, в межах яких місцеві органи влади самостійно визначають ставку оподаткування. Така практика застосовується щодо місцевих податків на нерухомість в Австрії, Данії, Фінляндії, Франції, Іспанії та інших країнах; податку на доходи фізичних осіб – у Норвегії; податку на торгівлю – в Австрії, Іспанії, Естонії, Угорщині; податку на домогосподарства – у Франції, Угорщині; на компанії – в Австрії, Франції, Іспанії, Угорщині.

У середині 2000-х років за рахунок місцевих податків формувалися 61% комунальних доходів у Швеції, 51% у Данії, 46% у Швейцарії, 43% у Норвегії, 36% у Франції, 34% у Фінляндії, 31% в Іспанії, 66% у США, 35% в Японії, 37% у Великій Британії, 46% у Німеччині [6, с. 122].

У різних країнах неоднакова кількість місцевих податків і зборів. Так у Великій Британії один такий податок, який стягується з нерухомого майна-землі, будівель, крамниць, установ, заводів і фабрик, причому сільськогосподарські угіддя та будівлі на них, причому церкви оподаткуванню не підлягають.

В Японії існують три основні податки. Це, зокрема, підприємницький податок, який нараховується на прибуток, корпоративний муніципальний податок та зрівняльний податок, що є фіксованою сумою податку, розмір якої залежить від розміру капіталу юридичної особи та чисельності працюючих.

Найбільшу кількість місцевих податків запроваджено у Бельгії – 100, в Італії – 70, у Франції – понад 50.

У США запроваджено такі місцеві податки, як податок з продажу, місцевий прибутковий податок, податки на прибуток корпорацій, на спадок, майновий податок.

Становлення системи місцевого оподаткування в Україні відбувалося надто повільними темпами. Діюча до 2011 року система місцевих податків і зборів мала цілу низку недоліків [7, с. 4].

- відсутність ефективного правового поля (зокрема, Закону України "Про місцеві податки і збори", Податкового кодексу), що відповідали б сучасним умовам господарювання;

- великі затрати місцевих бюджетів зі справляння місцевих податків і зборів, що ледве покриваються надходженнями цих платежів до бюджету;

- незначна фіскальна роль місцевих податків і зборів та вузький перелік місцевих податків і зборів;

- відсутність правових механізмів у органів місцевого самоврядування щодо запровадження на своїй території власних податків і зборів;

- відсутність взаємозалежності між рівнем громадських послуг, які надаються на певній території, з податковими зусиллями населення;

- нерозвиненість податків, які відображають політику органів місцевого самоврядування.

Основна мета в частині удосконалення порядку справляння місцевих податків і зборів полягає у зміцненні та стабілізації фінансів місцевих органів влади України в умовах різкого скорочення обсягів централізованого фінансування [8, с. 32]. Саме місцеві податки і збори покликані забезпечити основні надходження до бюджетів міських, селищних і сільських рад, підтримати і розвинути місцеву інфраструктуру, роль якої дедалі зростає у проведенні соціальної та економічної політики.

Важливим елементом запропонованої в Податковому кодексі України системи місцевого оподаткування є відмова від неефективних податків і зборів, які не

мають ні фіскального (іноді надходження від податків не перевищують витрат по стягненню), ні регулюючого значення. Тому й вони не використовуються місцевою владою. До таких слід віднести: збір за участь у бігах на іподромі, збір за виграш у бігах на іподромі, збір з осіб, що беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі, збір за видачу ордера на квартиру, збір за проведення конкурсного розпродажу і лотерей та інші. Саме ці збори не передбачені у Податковому кодексу [6]. Замість них в 2011 року на території України введені такі податки і збори: податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки, єдиний податок, збір за проведення деяких видів підприємницької діяльності, збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір.

Отже, встановлення широкого діапазону між нижньою та верхньою ставками цих податкових платежів дасть змогу обґрунтовано запроваджувати місцеві податки і збори з урахуванням особливостей їх справляння на території кожної територіальної громади.

Як показує зарубіжний досвід, підвищення ролі місцевого оподаткування неможливе без запровадження податку на нерухоме майно (нерухомість), який належить до групи податків на власність.

Введення податку на майно може стати найбільш стабільним доходом для місцевих бюджетів України, який не враховується при визначення обсягів міжбюджетних трансфертів. Цей податковий платіж виступатиме як оплата вартості суспільних товарів і послуг, що пропонуються місцевими органами влади, оскільки домовласники й підприємці обирають місце проживання, що забезпечує оптимальне співвідношення вартості майна і якості суспільних послуг. Вартість майна збільшується, якщо місцеві органи влади пропонують якісні суспільні послуги [10, с. 290].

Туристичний збір також є одним із найважливіших платежів, за рахунок

яких може збільшитися доходна частина місцевих бюджетів.

Враховуючи зарубіжний досвід, в Україні органам місцевого самоврядування слід передати ті фіскальні інструменти, які фактично є місцевими (тобто зараховуються до місцевих бюджетів).

На нашу думку, одним з напрямів перспективного розвитку системи місце-

вого оподаткування в Україні є дотримання критеріїв, запропонованих в табл. 1.

Таким чином, запропоновані критерії встановлення місцевих податків і зборів є основою для перспективного розвитку системи місцевого оподаткування в Україні.

Т а б л и ц я 1

Критерії, що впливають на перспективний розвиток системи місцевого оподаткування в Україні

№ з/п	Критерії	Обґрунтування ефективності встановлення місцевих податків і зборів відповідно зазначеним критеріям щодо підвищення їх перспективного розвитку
1.	Ефективність	Встановлені місцеві податки і збори повинні приносити прибуток не менший, ніж адміністрування їх збору, при цьому прибуток повинен бути максимального великим, щоб не допустити встановлення великої кількості місцевих податків і зборів. Другий критерій ефективності пов'язаний з економічною ефективністю. Майже всі місцеві податки і збори впливають на розвиток підприємництва в регіоні. Надвисокі податки сприяють відтоку бізнесу з даного регіону. Практика засвідчує, що справляння місцевих податків і зборів максимально ефективно, коли від них складно ухилитися. Так, податок на нерухомість вважається ефективним, оскільки власники практично не можуть ухилитися від сплати цього податку. Разом з тим крива Лаффера показує, що встановлення максимальних ставок не приносить максимальних надходжень від податків в місцевий бюджет.
2.	Справедливість	Справедливість досить суб'єктивна характеристика. Звичайно застосовується такий критерій справедливості — за однакових обставин на платників податків має накладатися однаковий місцевий податок.
3.	Користування благами	Альтернативою принципу справедливості, орієнтованого на платоспроможність, є принцип користування благами. Звичайно, що значна частина місцевих податків йде на надання комунальних послуг, якими користується місцеве населення й підприємці. Згідно з принципом користування благами, щоб задовольнявся критерій справедливості, з обох платників податків, які отримують однакову вигоду від якоїсь комунальної послуги, повинні стягуватися однакові податки (незалежно від їхньої платоспроможності)
4.	Прив'язаність податків до місцевих видатків	Місцеві податки і збори повинні бути чітко пов'язані з видатками місцевої влади, щоб платники знали про підзвітність їм місцевої влади за те, як використовуються податкові надходження. Крім того, практика європейських країн у сфері місцевого оподаткування доводить, що місцеві податки повинні бути прямими. Коли податковий тягар безпосередньо простежується й відчувається тими, хто сплачує податок, зростає ймовірність того, що платники підтримуватимуть публічних посадових осіб у їхніх діях більше, ніж коли йшлося б про непрямі податки.
5.	Гнучкість	Місцева податкова система повинна стимулювати розвиток пріоритетних сфер бізнесу в конкретному регіоні та гнучко реагувати на зміни в фіскальній та інфляційній політиці держави.

Література

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведених досліджень можна зробити такі висновки:

Серед безлічі проблем, що негативно впливають на формування системи місцевого оподаткування в Україні, однією з головних є недосконалість й нецілісність діючого до 2011 року податкового законодавства по справлянню місцевих податків і зборів;

В процесі проведеного дослідження зарубіжного досвіду та різних підходів до розвитку місцевого оподаткування в Україні запропоновано критерії встановлення місцевих податків і зборів, що має бути основою для перспективного розвитку системи місцевого оподаткування в Україні;

З метою збільшення податкових надходжень до бюджетів місцевого самоврядування одним із перспективних напрямів розвитку системи місцевого оподаткування в Україні стало введення в дію з 2011 року ст. 265 Податкового кодексу, відповідно до якої стягуються два місцевих податки (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; і єдиний податок) та три місцевих збори (збір за проведення деяких видів підприємницької діяльності, збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір).

Таким чином, запропоновані в Податковому кодексі місцеві податки і збори повинні виконувати не тільки фіскальну функцію, а й регулюючу. Вони повинні стати надійним інструментом регулювання економічного розвитку території, головним атрибутом місцевого самоврядування та стимулювати розвиток підприємництва, сприяти вирішенню соціальних потреб населення України, економічних, екологічних та інших потреб, як це відбувається в розвинених країнах.

Рецензент: Калінеску Т.В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Оподаткування», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про систему оподаткування» від 18 лютого 1997р. № 77/97 – ВР.

2. Декрет КМУ України від 20 травня 1993 року № 56-93 «Про місцеві податки і збори» // Відомості Верховної Ради України, 1993р. № 30 ст. 336 (із наступними змінами).

3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997р. № 280/97-ВР // Урядовий кур'єр. – 1997. – 14 червня.

4. Проект Податкового кодексу України (розглянутий Верховною Радою України у другому читанні) // www.minfin.gov.ua.

5. Найдъонов В. Про реформування податкової системи / В. Найдъонов, О. Махмудов // Економіка України. – 2010. - №1. С. 78-83.

6. Величко О. Іноземний досвід реформування податкової системи / О. Величко, І Дмитренко // Економіст, 2009. - №7. – С. 120-123.

7. Огонь Ц. Г. Доходи місцевих бюджетів та напрями їх реструктуризації // Фінанси України. – 2009. - №4. – С. 3- 12.

8. Іваненко В. Місце та роль місцевих податків і зборів у забезпеченні місцевого оподаткування // В. Іваненко // Фінанси України. – 2005. - № 4 – С. 32-34.

9. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010р. № 2755-VI // Вісник Податкової служби України № 46 (618) – 2010. – 240 с.

10. Назарович І. Місцеве оподаткування і механізм його вдосконалення // Регіональна економіка, 2009. - №2. – С. 290-295.

Стаття подана
28.04.2011 р.

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСУ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

У статті досліджено різні методичні підходи зарубіжних і вітчизняних учених за оцінкою ефективності процесу адміністрування податків. Встановлено проблеми забезпечення ефективності процесу податкового адміністрування. Визначено негативні причини, основні недоліки в адмініструванні податків в Україні. Обґрунтовано необхідність у визначенні критеріїв ефективності процесу податкового адміністрування. Запропоновано методику комплексної оцінки процесу.

Ключові слова: податкове адміністрування, податковий контроль, податковий облік, податкові перевірки, податкові надходження, доходи, витрати, бюджет, критерії ефективності, показники оцінки, Податковий кодекс, реформування, методика.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення ефективності процесу податкового адміністрування відноситься до числа важливих пріоритетів податкової політики і економіки в цілому. Прорахунки і недоліки в адмініструванні податків вже сьогодні не можуть бути пояснені виключно етапом становлення системи оподаткування та податкової служби. І хоча буде перебільшенням ствердження, що цей етап вже завершений, очевидно, що проблеми адміністрування податків надто глибокі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам реформування податкової системи присвячені роботи таких вчених: Майкл П. Деверс [1], П. Шон [2], Вітлінський В. В. [3], Мельник В. М. [4], Андрущенко В. Л. [5], Онищенко В. А. [6], Онишко С. В. [7] та інших. З доступних нам робіт іноземних експертів необхідно виділити дослідження Мірового банку «Doing Business in 2006», в якому приведені результати міжнародного порівняльного аналізу податкових систем 155 країн світу на предмет простоти адміністрування податків.

З причин відсутності дослідженої галузі адміністрування податків в Україні, виникла необхідність у визначенні критеріїв для спрощення процесу податкового адміністрування.

Метою дослідження є аналіз причин, за яких була сформована в Україні негативна система адміністрування податків, визначення напрямів її удосконалення та розробка методичного підходу щодо оцінки ефективності процесу податкового адміністрування.

Виклад основного матеріалу. Безсумнівно, в основу організації будь-якої діяльності повинен бути покладений принцип ефективності. Система показників ефективності податкового адміністрування розроблена недостатньо, але вона, перш за все, визначається ступенем збору податків або величиною податкової недоїмки та динамікою її зміни. Серед показників, що визначають ефективність податкового контролю, на практиці використовуються наступні [1, с. 12]: кількість документальних перевірок організацій або фізичних осіб (всього і на одного середньооблікового працівника); сума донарахованих податків і штрафних санкцій (всього і до обсягу податків, які зібрані в цілому по інспекції); відсоток зібраних платежів до загальної суми донарахувань і деякі інші. Показники ефективності в основному зосереджені навколо перевірок, а значить – в рамках існування недосконалої податкової системи, низькою податкової дисципліни важко досягти високого рівня збирання всіх нарахованих податків.

Необхідно констатувати той факт, що в Україні поки не має загальноприйнятої практики дослідження діяльності податкових органів, як на рівні окремих інспекцій, так і в цілому по структурі податкової служби. На відміну від вітчизняної практики, наприклад, в США такі дослідження є систематичними та проводяться великими дослідницькими групами кожні декілька років [2, с. 108]. В результаті для держави становиться доступною інформація про ефективність роботи податкових органів не тільки на кожний окремий пері-

од часу, а й і динаміці. Загальні тенденції змін мають велике значення, оскільки можливо відстеження зворотного зв'язку, тобто як прийняті рішення в області адміністрування податків впливають на ефективність роботи всієї системи.

В Україні простежити подібну взаємозалежність не представляється можливим. Судити про якість тих чи інших управлінських рішень у сфері адміністрування податків можна лише з великою часткою ймовірності помилки У цілому ж таке якість інформаційного поля, а вірніше його відсутність не сприяють ефективній роботі податкової служби, а також підвищенню ефективності самого адміністративного процесу.

Тому система адміністрування податків в Україні залишається чи не найголовнішою перешкодою на шляху гармонізації відносин між фіскальними органами і платниками податків. У цій області необхідно змінити методи адміністрування. Елементарні процедури адміністрування в Україні не відповідають світовим стандартам, наприклад, авансова система сплати податків, яка функціонувала в Україні. У багатьох податкових інспекціях авансова система сплати податків працювала за схемою «авансова сплата податку як плата за майбутні можливі порушення податкового законодавства» [3, с. 19].

Критеріїв ефективності процесу податкового адміністрування може бути декілька. Вибір в даному випадку в значній мірі залежить від наявної інформаційно-статистичної бази, ступеня розкриття інформації про діяльність податкових служб, масштабів наукових досліджень у цій області.

Основним агрегованим показником ефективності виконання податкової служби своїх функцій є показник обсягу залучених в бюджет податкових надходжень. Стосовно цього показника варто констатувати факт, що в номінальному вираженні тут простежується чітка збільшувана тенденція. Аналітичним показником, що характеризує ефективність роботи податкової служби в усьому світі, є показник відношення адміністративних видатків на 100 грошових одиниць зібраних податків.

Якщо говорити про структуру кошторису ДПС України, то найбільшу питому вагу займає програма «Керівництво та управління в сфері контролю виконання податкового законодавства». Фактично саме по обсягу цих витрат в абсолютному вираженні слід розраховувати показник ефективності роботи податкових органів [4, с. 42].

Однак, навіть при використанні вартісних показників, а не тільки натуральних, можна встановити, що ефективність роботи податкової служби України є досить низькою. Для порівняння, багаторічні дослідження ефективності діяльності податкової служби США (IRS) вказують на те, що в цій країні для збору 100 доларів податків потрібно не більше одного долара адміністративних витрат. У Данії 1 крона витрат на адміністрування податків генерує 113 крон податкових надходжень, в Угорщині 1 форинт - 77 форинтів надходжень, в Мексиці 1 песо – 33. В Україні 1 гривня адміністративних витрат дає близько 12 гривень податкових надходжень [5, с. 27]. Отже, ефективність роботи податкової служби України не є високою. Якщо порівнювати показники України та США, то існують значні резерви поліпшення якості роботи шляхом економії робочого часу і грошових коштів.

Взагалі, простота адміністрування податків залежить від стандартів і процедур застосування податкового законодавства. Україна йде саме таким шляхом оцінки ефективності процесу податкового адміністрування, тобто оцінити адміністративні витрати і доходи. Хоча можливий варіант оцінки ефективності роботи податкових органів шляхом співставлення фактичних і планових показників виконання бюджетів. Однак такий підхід можливий лише в тому випадку, коли процедури адміністрування і збору податків є стандартними та незмінними тривалий період часу. Чого не можна сказати про українське законодавство.

Наступна причина неефективної оцінки податкового адміністрування полягає в тому, що податкові органи були виведені з прямого підпорядкування Міністерства фінансів, а процедура формування

державного бюджету здійснювалася не за доходами, виходячи з реальної оцінки бази оподаткування, а за видатками – за процедурою бюджетних запитів [6, с. 374]. У результаті такого системного адміністративного та статистичного протиріччя часто виникають ситуації, коли за окремими податковими інспекціями плани надходжень податків надмірно завищені. У результаті при виконанні нереально високих планів податкових надходжень інспекції змушені вдаватися до процедур адміністративного та навіть психологічного тиску на платників податків.

Сучасний методологічний підхід, який застосовується для вимірювання рівня складності адміністрування податків, полягає у визначенні загальної суми витрат, яка витрачається при збиранні податків. Ця величина повинна включати [7, с. 208]: 1) кошти, які витрачаються державою на утримання податкової служби; 2) кошти, що витрачаються платниками на адміністрування податків; 3) кошти, що витрачаються третіми особами на ці ж цілі. Це можуть бути витрати на податкові консультації, витрати податкових агентів і тому подібні витрати. Дотримуючись такого підходу, легко помітити, що наведені вище витрати часу на адміністрування податків в Україні є

$$K_{ппр} = \frac{\sum \Pi n_i - V_i}{\text{Ч}_i}, \tag{1}$$

де $\sum \Pi n_i$ – сума податкових надходжень за звітний період по i -му структурному підрозділу ДПС (тис. грн); V_i – витрати на утримання i -го структурного підрозділу ДПС за елементами витрат (матеріальні витрати, витрати на оплату

$$K_{o.п.} = \frac{\sum (D_1 - \partial_1) K_1 + \sum (D_2 - \partial_2) K_2 + \dots + \sum (D_n - \partial_n) K_n}{\sum D_1 K_1 + \sum D_2 K_2 + \dots + \sum D_n K_n}, \tag{2}$$

де D_n – нормативно встановлений строк виконання відповідного n -виду документу (днів); ∂_n - відстань від нормативно прийнятого строку виконання відповідного n -го виду документів в днях (при достроковому виконання n документу значення приймається за нуль); K_n – коефіцієнти,

заниженою оцінкою. Цифри представляють лише одну складову витрат і не відображають всієї картини і відповідно масштаби проблеми. Тому насправді система адміністрування є ще більш недосконалою і потребує негайного реформування.

Податковий кодекс [8], який діє в Україні з 2011 року, прийняв ряд позитивних рішень по адмініструванню податків (розділ II ст. 41).

Перший важливий момент – зниження кількості контролюючих органів з 4-х до 2-х. Це – податкові та митні органи. Прийняті заходи сприятимуть скороченню витрат в сфері податкового адміністрування. Другим позитивним моментом є зближення податкового і бухгалтерського обліку. По-третє, спрощено механізм податкового контролю (знижено кількість позапланових перевірок). Однак, відповідальність за порушення податкового законодавства посилено.

Ми вважаємо, що до критеріїв ефективності процесу податкового адміністрування можна віднести показники ефективності організаційно-управлінської частки діяльності ДПС, які були запропоновано Онишко С. В. [7, с. 364]:

1. Коефіцієнт продуктивності праці працівників ДПС:

праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші спеціальні витрати); Ч_i – чисельність працівників i -го структурного підрозділу ДПС (осіб).

2. Коефіцієнт оперативності праці підрозділа ДПС:

що умовно характеризують різні види документації по ступеню важливості.

Адміністративну документацію пропонується класифікувати на наступними групами з наступною умовною оцінкою важливості кожної з цих груп (табл. 1).

Класифікація адміністративної документації

Види документації	Позначення коефіцієнтів	Значення коефіцієнтів
Документація вищестоящих організацій (міністерств, відомств)	K_1	1,0
Документація ДПА	K_2	0,7
Документація податкових інспекцій	K_3	0,4
Документація платників податків	K_4	0,9

3. Коефіцієнт спеціалізації праці підрозділів ДПС:

$$K_{сп} = 1 - \frac{\sum t_{вв}}{T \times Ч}, \quad (3)$$

Де $\sum t_{вв}$ – загальні витрати робочого часу, який витрачається при виконанні не властивих працівниками певного підрозділу функцій, дій протягом робочого дня (хвилин); T – тривалість робочого дня

(хвилин); $Ч$ – кількість осіб, які виконують роботу, що не відноситься до їх функціональних обов'язків протягом дня (осіб).

4. Коефіцієнт дублювання праці в підрозділах ДПС:

$$K_{дп} = \frac{1}{K_{сп}}, \quad (4)$$

де $K_{сп}$ – коефіцієнт спеціалізації праці.

5. Коефіцієнт виробничої дисципліни працівників ДПС:

$$K_{вд} = \left(1 - \frac{Xв}{Xс \cdot Ча}\right) \left(1 - \frac{Xч}{Xп \cdot Ч}\right), \quad (5)$$

де $Xв$ – загальна сума втрат робочого часу за один робочий день, яка пов'язана з порушенням виробничої дисципліни (запізнення, достроковий відхід з роботи, відхід з робочого місця за неповажними причинами та ін.) (хвилин); $Xс$ – тривалість робочого дня (хвилин); $Ча$ – кількість працівників, що порушили трудову дисципліну (осіб); $Xч$ – загальна сума цілоденних втрат робочого часу, яка пов'язана з порушенням трудової дисципліни (прогули та ін.) (днів); $Xп$ – плановий фонд робочого часу на одного працівника в дослідженому періоді (днів); $Ч$ – загальна

кількість працівників в звітному періоді на дослідженому підрозділі ДПС (осіб).

Ми вважаємо, що при вдосконаленні використання робочого часу та підвищенні кваліфікації для потреб ДПА передбачається пошук резервів не тільки екстенсивного характеру, скільки інтенсивного.

Аналітично оцінити показники якості продукту (екстенсивного характеру) можна на основі визначення резерву економії бюджетних коштів у результаті скорочення середньооблікової чисельності працівників підрозділів ДПС [7, с. 366]:

$$\Delta РБС = (Ч_1 - Ч_2) ВБ_n, \quad (6)$$

де $\Delta РБС$ – резерв бюджетних коштів у результаті скорочення середньооблікової чисельності працівників ДПС, грн.;

$Ч_1$ – кількість працівників ДПС до скорочення, осіб; $Ч_2$ – кількість працівників ДПС після скорочення, осіб; $ВБ_n$ – витрати бюджету на утримання одного працівника ДПС, (грн)

Інший шлях підвищення якості податкових технологій, пов'язаний з великими можливостями прискорення науково-технічного прогресу модернізації як голо-

вного важеля підвищення інтенсифікації та ефективності податкового процесу. У зв'язку з цим пропонується використовувати інтегральний показник ефективності адміністративного процесу за елементами матеріальних витрат ДПС.

Таким чином, всі наведені показники є інструментарієм для комплексної оцінки ефективності процесу адміністрування податків і дозволяють сформулювати вхідну базу аналітичної інформації і, відповідно,

нададуть можливість відстежувати якість процесу в динаміці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, підвищення ефективності процесу податкового адміністрування, зниження державних витрат на збір податків можливе за рахунок поліпшення методів, способів і прийомів контрольної роботи податкової служби, їх адекватності реаліям і масштабам контрольованого поля, що передбачає високий результат, і що дуже важливо, скорочує час на контакти з платниками податків.

Безумовно, не можна враховувати первинні витрати держави на створення матеріальної бази податкового адміністрування, які спочатку можуть бути більшими. Але надалі вони створять умови для зниження витрат на поточне утримання податкових органів. Мова повинна йти про те, щоб, створивши умови і накопичивши досвід роботи, постійно вдосконалювати процес податкового адміністрування, досягати зниження поточних витрат по відношенню до загального обсягу зібраних податків. Тому для цього необхідно проводити розрахунки запропонованих критеріїв оцінки ефективності процесу адміністрування податків в комплексі.

Література

1. Экономика налоговой политики: [пер. с англ.] / Под ред. Майкла П. Деверс. – М. : Информационно-издательский дом «Филинь», 2001. – С. 12.

2. Пособие по налоговой политике / Под ред. Партапарати Шона. – Вашингтон : МВФ, 1995 – 387 с.

Рецензент: Максимов В. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Економіка підприємства», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

3. Вітлінський В. В., Скрипник А. В. Аналіз діяльності податкової системи України / В. В. Вітлінський, А. В. Скрипник // Вісник Податкової служби України – 2010. - №12. – С. 19-32.

4. Мельник В. М. Адміністрування податків в історичній ретроспективі / В. М. Мельник // Фінанси України. – 2010. - №10. – С. 42-50.

5. Андрущенко В. Л. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво / В. Л. Андрущенко // Фінанси України. – 2010. - №5. – С. 27-35.

6. Онищенко Н. А. Теоретичні основи податкового контролю. Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку) / Н. А. Онищенко // Зб. наук. праць за матеріалами науково-практичної конференції (20-22 грудня 2009 року). – Ірпінь : Академія ДПС України, 2009. – С. 374-377.

7. Онишко С. В. Актуальне проблеми налоговой политики в условиях модернизации экономики: опыт Украины и Беларуси [монография] // Под ред. д.э.н., проф. С. В. Онышко. – Ирпень : Национальный университет ГНС Украины, 2007. – 396 с.

8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010р. № 2755-VI // Вісник Податкової служби України № 46 (618) – 2010. – 240 с.

Стаття подана
16.05.2011 р.

УДК 336.719

ГОНЧАРОВ В. М., ПОЖИДАЄВ А. Є.

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

У даній роботі досліджується проблема ефективного використання трудових ресурсів у банківській сфері України, особлива увага була приділена підвищенню мотивації персоналу в сучасних економічних умовах. У статті був вивчений і проаналізований досвід з мотивації персоналу різних закордонних підприємств фінансової сфери. На основі проведеного аналізу запропоновано ряд механізмів по підвищенню ефективності використання трудових ресурсів у банківській сфері України, з метою підвищення їх конкурентоспроможності у світі.

Ключові слова: банк, банківська сфера, мотивація, система мотивів, ефективність.

Постановка проблеми. У нашій країні приділялося й приділяється дуже мало уваги проблемам мотивації персоналу, незважаючи на всю їхню складність і нерозробленість. Протягом десятиліть у вітчизняній економіці панував технократичний підхід до господарювання на рівні підприємств, коли в насамперед ставили технологію, виробничі плани, бюджети, адміністративні розпорядження, а роль працівників відсувалася на другий план. У цілому, це призвело до звуження трудової мотивації й до відчуженості працівників, до падіння зацікавленості в праці й низької продуктивності. Тому не дивно, що за даними порівняльного дослідження, відсоток населення в країнах Західної Європи, які роботу вважають головною справою життя більш 40%, коли в межах колишнього СРСР — усього лише 10%.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мотивації, як важливого напрямку формування системи управління підприємством, постійно привертають увагу вчених економістів. Вагомий внесок у вирішення проблеми ефективного використання трудових ресурсів зроблено роботами В. М. Гончарова, К. А. Куліпанова, [1, 3]. Помітний внесок у загальну теорію управління зробили такі вчені Росії: О. А. Дейнеко, Н. Жадько, А. Я. Кібанов [4] О. В. Козлов, М. Чуркина [9]. На сучасному етапі ефективність використання праці на сучасних підприємствах найнижча, що потребує розробки дієвого механізму використання трудових ресурсів.

В. М. Гончаров, К. А. Куліпанов розглядають мотивацію трудової діяльності як процес задоволення працівниками своїх потреб та очікувань в обраній ними роботі, здійснюваний у результаті реалізації їх цілей, погоджених із цілями й завданнями підприємства, і одночасно із цим як комплекс заходів, застосовуваних з боку суб'єкта керування для підвищення ефективності праці працівників. У даному визначенні поєднуються два основні напрямки, звичайно прийняті керівниками в якості тотожності: мотивація й стимулювання. Дослідження останніх років говорять про те, що в практиці українських комерційних організацій відсутня методологія формування ефективних систем стимулювання праці робітників. Оскільки фактором, що визначає дії людини, є мотив — внутрішня стійка психологічна причина поведінки або вчинку, а стимулювання праці являє собою вплив на мотивацію (систему мотивів) трудової діяльності людини, принципи створення ефективної системи стимулювання праці робітників комерційних українських організацій мають базуватися на дослідженнях внутрішніх основ мотивації трудової поведінки [3, с. 7].

На сучасному етапі розв'язання завдань мотивації вимагає подальшої розробки рекомендацій у сфері залучення працівників до участі в прибутках, індивідуального винагородження, винагородження заслуг та ефективності діяльності на засадах врахування різноманітних мотиваційних факторів, розробки політики винаго-

род і т.д.. В умовах конкуренції, використання мобільних систем менеджменту керівник повинен враховувати інтереси різних груп працівників і цілеспрямовано впливати на ефективність їх роботи. При цьому мотивація є важливим інструментом управління виробничо-господарською діяльністю працівників, важливим аспектом ефективного менеджменту.

Метою статті послужила вищевикладена проблематика, яка полягає у вивченні підходів мотивації персоналу в сучасних економічних умовах. Також досліджено процес мотивації як важливий елемент системи менеджменту, що формує важелі спонукання працівників на досягнення цілей та виконання поставлених завдань.

Виклад основного матеріалу. В умовах зниження прибутковості банківських операцій збільшення конкуренції саме у мотивації співробітників можуть бути знайдені ті резерви, які дозволять банку не тільки пережити важкі часи, але й створити умови для розвитку та процвітання у майбутньому.

Забезпечення трудової мотивації (тобто спонукання до досягнення необхідних результатів діяльності) співробітників банку є однією з найважливіших функцій сучасного керівника. У зв'язку з ростом інтенсивності роботи у банківській сфері, а також з впровадженням нових банківських технологій та зростанням рівня складності роботи, вирішення виробничих задач все більше сплітається з людським фактором, зі ставленням персоналу до роботи, особливою зацікавленістю у підвищенні якості роботи, готовністю знаходити творчий підхід у вирішенні задач. У цій ситуації для досягнення цілей організації керівнику слід більше орієнтуватися на внутрішні спонукальні фактори – потреби та ціннісні орієнтації співробітників [9, с. 55].

Останніми роками зростав дефіцит висококваліфікованих спеціалістів, підвищувалася конкуренція між роботодавцями на ринку праці, як наслідок – посилилася «гонка» компенсаційних пакетів. Особливо складна ситуація склалася в сфері телекомунікацій та банківському секторі. Наприклад, тільки за 2006 рік зарплата в банків-

ському секторі збільшилась на 40%, що пов'язано з активним приходом до України великих західних банків. Намагаючись залучити та втримати співробітників, разом з тим забезпечивши їхню лояльність, компанії робили акцент на розробці та впровадженні ефективних систем матеріальної мотивації, але цього виявилось недостатньо. Матеріальне стимулювання та надія на те, що хороша зарплата вирішує всі питання з мотивацією, призвела до збільшення перекосу на користь зовнішніх спонукальних факторів, які ще за часів радянської економіки домінували над внутрішніми.

Вочевидь, що в умовах ринкової економіки методи мотивації, в першу чергу система грошових заохочень та штрафів дозволяє суттєво зменшити суб'єктивізм у роботі з персоналом. Однак, сьогодні кожний керівник бачить, як змінилися його працівники за останні кілька років, як змінилися їхні запити та пріоритети. До того ж, ситуація на фінансових ринках змушує шукати підходи для зменшення витрат, в тому числі за рахунок фондів матеріального стимулювання. Тому необхідно відновити (а де не було, знайти) розумний баланс між внутрішніми й зовнішніми спонукальними факторами.

Керівники не завжди мають чітке уявлення про те, які мотиви стимулюють підлеглих до ефективної праці. Ця проблема притаманна багатьом організаціям та підприємствам в усьому світі. Проведені в країнах Західної Європи та Америки дослідження показали, що керівники часто переоцінюють значущість «базових мотивів» (таких як зарплата, безпека, надійність) для своїх працівників та недооцінюють внутрішні стимули (самоствореність, творчість, бажання досягти високих результатів). Після аналізу названих досліджень виявилось, що залучити найкращих спеціалістів вдалося тільки тим роботодавцям, які розробили індивідуальні системи мотивації та розвитку для ключових працівників, створили ефективні команди. Таким чином, вибираючи з десяти основних факторів задоволення працею своїх підлеглих керівники на перші місця висунули: хороша зарплата, надійність робочого місця,

можливість кар'єрного росту, сприятливі умови праці [6, с. 144].

Коли ж відповідали працівники, то на перші місця вийшли такі фактори: людське визнання, володіння повною інформацією, допомога в особистих справах, цікава робота.

Опитування керівників підрозділів Ощадбанку України показало ідентичність

$$\text{Матеріальна} + \text{нематеріальна мотивація} = \text{лояльність} + \text{ефективність персоналу} \quad (1)$$

Співвідношення доданків лівої частини нашого рівняння – матеріальної і нематеріальної мотивації – визначається політикою компанії, яка розробляється з урахуванням внутрішньої ситуації та ринкових тенденцій. При цьому більше уваги, як правило, приділяється «матеріальним» інструментам.

Більш диференційований аналіз мотивів до праці виявив, що існують принципові відмінності у працівників різної статі, а також різних вікових груп працівників Ощадбанку. Для працівників банківської сфери існують особливі мотиваційні компоненти. Адже, люди, професійно зайняті рейтингами, цифрами, курсами валют, приходять на співбесіду вже мотивованими для роботи саме в цьому банку. Мотиваційні схеми в банківському секторі достатньо уніфіковані: заробітна плата, бонус, медична страховка, соціальна програма. Система однакова для всіх рівнів спеціалістів, але кожен з рівнів виявляє більший інтерес до тієї чи іншої її частини. Так званий лінійний персонал, що основну частину оплати своєї праці отримує у вигляді окладу та бонусу за результатами роботи всієї організації в цілому, цікавиться соціальними благами: повнотою медичної страховки, дотаціями на харчування та відпочинок, наявністю соціальної інфраструктури і т. п. Такий набір задовольняє тих, хто вже має стабільний соціальний статус, не претендує на кар'єрне зростання та не прагне розвиватися професійно, окрім періодичного підвищення кваліфікації. Переважно, це жінки старше 30 років, що мають родину та займають рядові невисокі посади: операціоністи, касири, бухгалтери та ін. Молодь, яка працює на таких посадах, як правило, вчиться, її цікавлять

результатів із західними колегами. Цікаво, що коли керівники відповідали на питання, що їх спонукає до ефективної діяльності, то вони, як і підлегли, віддають перевагу другій групі, тобто внутрішнім факторам.

Так стосунки між роботодавцем та співробітниками можна виразити простою формулою:

перспективи професійного розвитку та підвищення заробітної плати. Для цих співробітників важливим є моральний клімат у колективі, наявність основних елементів корпоративної культури. Такі співробітники одразу проявляють інтерес до тренінгів, корпоративних заходів, організованому дозвіллю. Вони цікавляться цими питаннями під час співбесіди та в процесі адаптації на новому місці роботи уважно сліdkують за тим, наскільки повно виконуються обіцянки. Виконання «негласних зобов'язань» є дуже сильним мотивуючим фактором. Для чоловіків найбільш значущим мотивом є зміст та характер діяльності. Для молодих спеціалістів Ощадбанку велике значення має можливість поєднувати навчання з роботою. Для жінок, що мають родину – можливість цікавого сімейного дозвілля та спільний відпочинок з дітьми [4, с. 32].

Керівники (як вітчизняні, так і закордонні) часто недооцінюють такі стимули до праці як: чітка постановка задач та організація роботи, позитивний результат у діяльності, своєчасна інформованість, хороша психологічна атмосфера в колективі, а також фактори, що дестимулюють працівників: необгрунтовану критику, відсутність визнання, некомпетентність керівника, надмірна завантаженість роботою або її нестача, неясність функцій та цілей.

Співробітник має володіти свободою дій, мати можливість робити власний вибір шляхів вирішення професійних завдань, водночас чітко вписуючись в існуючі технології, при цьому добре розуміючи не тільки цілі власної діяльності, але й цілі свого підрозділу, завдання та пріоритети банку в цілому.

Таким чином, нові банківські технології вимагають нових підходів до мотивації співробітників банку, що відповідають сучасній ситуації на ринку праці.

Та, як відомо, постійними залишаються лише зміни. Розвиток українського банківського сектору лише підтверджує цю аксіому. Продовжується концентрація банківських капіталів, посилюється конкуренція і, як наслідок, прискорюється диверсифікація банківських продуктів. Ці фактори змушують банки вдаватися до глибоких, суттєвих змін як на організаційному, так і на індивідуальному рівнях. Стратегія цих змін, співвідношення їхніх масштабів з фінансовими можливостями складають коло найбільших інтересів менеджерів вищої ланки банків, які прагнуть розширити свої позиції на фінансових ринках.

Кожна організація має власну специфіку, і це стосується не тільки особливостей організаційної культури (норми, традиції, корпоративний дух), але й структурних характеристик людських ресурсів (структурування може проводитись за різними критеріями - вік, освіта, стать, стаж роботи в організації і т.п.).

Для топ-менеджерів, так само у банківській сфері, значущим компонентом мотивації є уважне ставлення керівництва до їхніх пропозицій, ініціатив, до знайдених нестандартних рішень. Для них найбільш мотивуючою є структура, яка гарантує затребуваність та надає творчу свободу, можливість реалізації стратегічних ідей. Нерідко причиною для звільнення топ-менеджера за власним бажанням є небажанні перших осіб обговорити їхні інноваційні пропозиції [5, с. 109].

У зв'язку з цим при створенні систем трудової мотивації важливо враховувати неоднорідність персоналу, виходити з того, що різні категорії співробітників різняться за своїми перевагами та ціннісними орієнтаціями. Значущість різноманітних спонукальних до праці факторів змінюється з віком, зі зміною посадового та сімейного статусу.

Зазвичай керівника підрозділу важко відірвати від роботи більше ніж на два-три дні. Тому навчальна робота з даною категорією персоналу має бути максима-

льно насиченою. Цим вимогам найбільше відповідають – тренінги, круглі столи, практичні семінари, тобто всі види активного навчання. Навчання проводиться у малих групах, що дозволяє залучити до активної роботи всіх учасників, активно задіяти соціально-психологічні механізми мотивації та творчого процесу.

Тема мотивації опрацьовується не ізольовано, а «програється» в контексті досягнення поставленої перед учасниками організаційної мети. Зазвичай це відбувається в ході розробки конкретних проектів розвитку перспективних напрямів банківської діяльності, при цьому одна з підгруп опрацьовує задачу забезпечення мотивації й стимулювання співробітників під час реалізації розробленого проекту. Такий підхід має низку переваг [7, с. 117]:

- опосередкованість практичною задачею інших, які забезпечують її вирішення управлінських заходів, дозволяє наочно продемонструвати цілісність та взаємозв'язок основних складових сучасного менеджменту;
- проекти розробляються для конкретних підрозділів, з урахуванням специфіки їхньої діяльності та особливостей персоналу.

При розробці системи стимулювання робочої мотивації персоналу задаються наступні критерії [1, с. 153]:

Комплексність: діяльність людини стимулюється цілим комплексом причин (усвідомлених чи неусвідомлених), знаходиться у складному взаємозв'язку, дуже часто у суперечливому. Для стимулювання праці дуже важливо встановити баланс внутрішніх та зовнішніх стимулів, поєднувати матеріальні та моральні (духовні) стимули;

Визначеність: система критеріїв, які визначають характер стимулювання, має бути чітко сформульованою та зрозумілою для всіх співробітників. Співробітники мають добре розуміти, які дії є бажаними для організації, які стерпними, а які небажаними. Простіше кажучи, співробітник має ясно розуміти, за що в професійній діяльності його будуть заохочувати, а за що карати, якого розміру можуть бути ці заохочення чи покарання;

Об'єктивність: працівник має бути впевненим в тому, що його діяльність буде об'єктивно оцінюватися. Заохочення чи покарання має носити персональний і конкретний характер. При цьому дуже важливо, щоб справедливим було не тільки покарання, але й заохочення, бо незаслужене заохочення шкодить справі більше, ніж незаслужене покарання. Заохочуватись має кожний, заслуговуючий на те окремих співробітників: встановлено, що коли заохочується колектив в цілому, це має менший стимулюючий ефект;

«Невідворотність» стимулювання: система стимулювання праці має забезпечувати співробітникам впевненість у тому, що їхня «правильна» чи «неправильна» поведінка неминуче призведе до заохочення чи покарання. Разом з тим, ефективно працюючий керівник добре знає, що краще «не помітити» недолік у роботі, ніж не відреагувати на досягнення;

Своєчасність: те, що сьогодні є для людини важливим, завтра може втратити актуальність. Про людину, яка довго чекала чогось, а потім припинила чекати, змирилася, кажуть: «Вона пережила свої бажання». Система стимулювання має працювати оперативно, підкріплюючи успіх і примушуючи корегувати свою «неправильну» поведінку, для того, щоб співробітник чіткіше узгоджував свої дії з інтересами організації.

В результаті групової роботи може бути отриманий продукт різного рівня та різної якості. Це залежить від того, яка задача була поставлена, та від можливостей групи. В якості найбільш привабливої мети ми бачимо створення положення про систему мотивації, яке б стало нормативним документом, що визначав би діяльність керівництва в банківській сфері. Для впровадження системи мотивації особливо важливим є те, що нею користуватимуться керівники, які самі її розробляли.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В цілому такими є наші уявлення про те, яким чином можуть поглиблювати свої знання в галузі управління персоналом керівники банку. Зрозуміло, що ці заходи поводяться на фоні існуючої органі-

заційної культури, сформованих в організації традицій і норм. і це необхідно враховувати у роботі з керівниками. Наш досвід свідчить, що в тих підрозділах, в яких створюються умови для обміну досвідом, активізації інтелектуальних і творчих ресурсів керівників для вирішення загальних і конкретних завдань, в тому числі і проблем стимулювання, мотивації персоналу до ефективної праці, поряд з матеріальними ефективно використовуються соціально-психологічні стимули ефективність праці зростає в рази.

Література

1. Гончаров В.М., Черкасов А.В. Управління мотивацією персоналу на підприємствах. Монографія / Гончаров В. М., Черкасов А. В.– Луганськ, Янтар, 2010. – 267 с.
2. Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Кулипанов К. А. Мотивация и оценка персонала. Учебное пособие / Кулипанов К. А.– 2009, Симферополь. – 138 с.
4. Кибанов А.Я. Основы управления персоналом. Учебник для вузов. / Кибанов А.Я.– «ИНФРА-М», 2008. - 304 с.
5. Адизес И. Развитие лидеров: Как понять свой стиль управления и эффективно общаться с носителями иных стилей / Ицхак Калдерон Адизес; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. — 259с.
6. Адизес И. Стили менеджмента — эффективные и неэффективные / Ицхак Калдерон Адизес; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. — 199 с.
7. Ткаченко В.Г., Гончаров В.М., Кочетков О.В., Денисенко І.А. Мотивація трудових ресурсів сільських територій. Монографія / Ткаченко В.Г., Гончаров В.М., Кочетков О.В., Денисенко І.А.– Луганськ, «Елтон-2», 2009. – 228 с.
8. Хант Дж. Управление людьми в компаниях: руководство для менеджера / Пер. с англ. / Хант Дж. – М.: Олимп-Бизнес, 1999 – 360 с.
9. Чуркина М., Жадько Н. Управленческая эффективность руководителя / Чуркина М., Жадько Н.— М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. — 236 с.

Рецензент: Радіонов А. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Облік та аудит», Луганського національного аграрного університету, м. Луганськ.

Стаття подана
10.05.2011 р.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗВІТІВ ПО СТІЙКОМУ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Обґрунтовано методичні підходи до формування звітів по стійкому розвитку відповідно до Глобальної ініціативи по звітності (GRI). Охарактеризовано найбільш важливі показники соціальної відповідальності банків відповідно до галузевого додатку для сектора фінансових послуг: дія продуктів і послуг; економічна результативність; екологічна результативність; організація праці; права людини; взаємодія з суспільством; відповідальність за продукцію. Визначено вимоги до розкриття нефінансової звітності. Окреслено перспективи і наслідки приєднання до GRI українських фінансових установ.

Ключові слова: звіти, стійкий розвиток, сектор, фінансовий, послуги, інститути, формування, глобальна ініціатива.

Постановка проблеми. В умовах фінансових криз об'єктивно знижується довіра населення до фінансових установ, що зумовлюється проблемами із поверненням депозитів комерційними банками і кредитними спілками, виплатами страхових відшкодувань тощо. Стійка репутація банку сьогодні є одним з ключових чинників, що забезпечують довіру з боку клієнтів і партнерів по бізнесу. Репутацію формують фінансовий результат і економічна стійкість банку. Інформація щодо результативності діяльності фінансових установ, що міститься у фінансовій звітності, украй важлива для оцінювання їх стійкості. У той же час в традиційній звітності відсутня інформація про внесок організації в забезпечення стійкості економічної системи та її соціальну відповідальність. Нефінансовий звіт є логічним доповненням до фінансового звіту і основним інструментом розкриття інформації про діяльність в області стійкого розвитку. Сукупність фінансової і нефінансової звітності надає банкам широкі можливості заявити про себе в умовах посилення конкуренції, а зацікавленим сторонам дає можливість аналізувати результативність компанії в звітному періоді. Таким чином, використовуючи нефінансову звітність, можна продемонструвати зацікавленим сторонам свою практичну прихильність принципам стійкого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Керівництво зі звітності в галузі стійкого розвитку (GRI) розроблено Глобальною ініціативою по звітності в Амстердамі (Global Reporting Initiative), у поточ-

ний час діє його третя версія (2000-2008 рр.) [1; 2]. Керівництво складається з Принципів звітності, Рекомендацій по звітності і Стандартних елементів звітності (включаючи Показники результативності). Ці елементи вважаються однаково вагомими і значущими. Галузеві додатки доповнюють Керівництво і визначають специфічний контекст застосування, зокрема для сектора фінансових послуг [3]. У цілях розробки даного галузевого додатку фінансовий сектор був поділений на чотири категорії (табл. 1).

Мета статті – обґрунтування методичних підходів до формування звітів по стійкому розвитку фінансових установ відповідно до Глобальної ініціативи по звітності (GRI).

Виклад основного матеріалу. Звітність в області стійкого розвитку є інструментом для прийняття управлінських рішень і підвищення інвестиційної привабливості банків. Нефінансова звітність є основою для оцінки впливу діяльності банків на природне, соціальне і економічне середовище, пошуку нових можливостей довгострокового розвитку бізнесу і сприяє підвищенню ефективності взаємовідносин з клієнтами, місцевим населенням, органами державної влади, міжнародним співтовариством і іншими зацікавленими сторонами.

Галузевий додаток містить показники соціальної відповідальності (IP & FSSS) в таких областях: дія продуктів і послуг (PS); економічна результативність (EC); екологічна результативність (EN); організація праці (LA); права людини (HR);

взаємодія з суспільством (SO); відповідальність за продукцію (PR). Зупинимося на

найбільш важливих показниках соціальної відповідальності фінансових інститутів.

Т а б л и ц я 1

Категорії фінансового сектора

Категорія	Визначення
Банківське обслуговування фізичних осіб	- основна діяльність тих банків, які мають обширну мережу відділень, зокрема надання банківських послуг населенню і кредитно-депозитарна діяльність; - послуги спроможним клієнтам, включаючи управління їх активами і портфелями (як на дискреційній основі, так і на основі передачі в управління); - послуги, пов'язані з управлінням повсякденними транзакціями і заробітною платою, дрібними кредитами, обмінними операціями, похідними фінансовими інструментами тощо.
Банківське обслуговування юридичних осіб	- всі транзакції з організаціями/контрагентами будь-яких розмірів, зокрема кредитно-депозитарна діяльність, проектне і структуроване фінансування, надання фінансових послуг органам державної влади; - консультативні послуги корпоративним клієнтам, послуги у сфері злиття і поглинання компаній, діяльність на фондових ринках і на ринках боргових зобов'язань, заставне фінансування (тобто позики грошових коштів для транзакцій).
Управління активами	- управління капітальними ресурсами від імені третіх сторін. Цей капітал інвестується в широкий спектр категорій активів, зокрема в акції, облігації, кошти, нерухомість, міжнародні акції, міжнародні облігації, в альтернативні активи (приватний капітал, венчурний капітал, хедж-фонди); - елементи інвестиційної банківської діяльності, зокрема торгівля акціями і їх похідними, а також облігаціями з фіксованим доходом, борговими зобов'язаннями, кредитами, кредитними портфелями і кредитними похідними.
Страховання	- послуги з пенсійного страхування, страхування життя, що надаються населенню і співробітникам компаній безпосередньо або через незалежних фінансових консультантів; - страхування продуктів і послуг для компаній і фізичних осіб і послуги перестраховування.

FS3 – Процеси моніторингу виконання і дотримання клієнтами екологічних і соціальних вимог, передбачених угодами або транзакціями. Багато фінансових установ прагнуть управляти екологічною і соціальною діяльністю клієнтів і ділових партнерів і для цього обумовлюють в угодах певні стандарти або очікувані результати як умови надання капіталу. Даний показник пояснює, як організація, що звітує, забезпечує дотримання цих умов.

FS5 – Взаємодія з клієнтами/компаніями, що інвестуються/діловими партнерами в області екологічних і соціальних ризиків і можливостей. До таких суб'єктів відносять: клієнтів (фізичних і юридичних осіб); компанії, в які організація, що звітується, здійснила інвестиції; ділових партнерів (наприклад, осіб, що здійснюють доставку від імені організації); одержувачів капіталу або фінансування;

одержувачів страхових послуг; сторони, що беруть участь в процесі надання послуг страхування (наприклад, треті особи, що продають страхові поліси від імені страховика). Непряма дія діяльності цих суб'єктів може бути значнішою, ніж пряма дія діяльності фінансового інституту, і, відповідно, одним із основних способів управління цими діями є взаємодія. Коли мова йде про банківське обслуговування фізичних і юридичних осіб, а також про страхування, взаємодія може здійснюватися головним чином з клієнтами. Що стосується управління активами, то тут основна увага може приділятися компаніям, що інвестуються, а в разі страхування — діловим партнерам.

FS7 – Грошова вартість продуктів і послуг, спеціально розроблених з урахуванням їх соціальної значущості, по кожному напрямку діяльності з розбиттям за

призначенням. Даний показник дає уявлення про те, наскільки фінансовий інститут прагне до створення суспільного капіталу для задоволення широкого круга соціальних потреб. Цей процес має багато аспектів і в цілому направлений на задоволення соціальних потреб всіх членів суспільства, таких як освіта, доступне житло тощо. Якщо говорити конкретніше, мова може йти про роль, яку фінансові інститути відіграють у наданні допомоги групам населення з обмеженими можливостями, відкриваючи їм нові перспективи розвитку і укріплюючи їх економічний стан. І хоча в деякому роді можна вважати, що всі продукти і послуги приносять таку соціальну користь, даний показник відноситься до тих, які були спеціально розроблені з орієнтацією на конкретну соціальну вигоду. Він дає уявлення про розставляння пріоритетів в організації і про те, чим її соціальний внесок відрізняється від внеску інших організацій.

FS12 – Політика(и) голосування по екологічних і соціальних питаннях для акцій, які дають організації, що звітує, право голосувати або давати рекомендації по голосуванню. Даний показник дає уявлення про те, як організація, що звітує, використовує голосуючі акції (зокрема за дорученням), щоби впливати на вирішення проблемних питань. Показник заснований на темі значних відхилень, що обговорюється в доповіді Технічного комітету Міжнародної організації комісії з цінних паперів *Collective Investment Schemes as Shareholders: Responsibilities and Disclosure* (вересень 2003 р.).

ES1 – Створена і розподілена пряма економічна вартість, включаючи доходи, операційні витрати, виплати співробітникам, пожертвування і інші інвестиції в співтовариства, нерозподілений прибуток, виплати постачальникам капіталу і державам. Фінансові інститути повинні указувати елементи своїх програм інвестицій в співтовариства шляхом зведення воедино: грошових внесків, наприклад пожертвувань на добродійні цілі, і участь в суспільному партнерстві; тимчасових витрат, таких як волонтерська діяльність співробітників в робочий час; пожертвувань в нату-

ральній формі, наприклад у вигляді послуг або устаткування; витрат на управління. Даний показник розподілу вартості повинен враховувати тільки ті елементи, які приносять очевидну і конкретну суспільну користь. Елементи слід оцінювати за їх собівартістю для компанії. Фінансові інститути також повинні дати розбиття своїх програм інвестицій в співтовариства по напрямках (наприклад, мистецтво, освіта і так далі) і вказати частку свого внеску у вигляді відсотка від прибутку до сплати податків. Для полегшення порівняння і розуміння можна також дати розбиття по географічних районах (наприклад, по крупних регіонах), по типах (готівка, тимчасові витрати, внесок в натуральній формі і управлінські витрати) і по мотивації.

EN16 – Повні прямі і непрямі викиди парникових газів з вказівкою маси. Фінансові інститути повинні оцінювати викиди парникових газів, що виникають в результаті використання транспорту для ділових поїздок співробітників, оскільки ці поїздки є одним із основних джерел такого роду дії з боку фінансових інститутів. Оцінка повинна включати поїздки від імені компанії і використання транспортного парку компанії, а також використання кур'єрських служб.

EN22 – Загальна кількість відходів з розбиттям по типах і способах звернення. Основними типами відходів більшості фінансових інститутів є папір і відходи інформаційних технологій.

FS13 – Пункти доступу до послуг організації в малонаселених і економічно слаборозвинених регіонах по типах. Фінансові послуги мають бути в достатній мірі доступні всім клієнтам в тих регіонах, в яких фінансовий інститут здійснює свою діяльність. Відсутність фінансових послуг може призвести до обмеження доступу регіонів, груп або осіб до капіталу, призначеного для підтримки економічного розвитку. Рівний доступ всіх шарів суспільства до капіталу також важливий з погляду збереження соціального балансу. Даний показник відноситься до банківського обслуговування фізичних осіб (включаючи мікрофінансування) і до страхування. Слід враховувати ті регіони, в яких організація

здійснює свою діяльність і де щільність населення нижче середньої. Регіони мають бути виділені на основі тих одиниць виміру, які зазвичай використовуються у країні для цілей перепису або аналізу розподілу населення. Слід враховувати загальне число і територіальне розташування пунктів доступу до послуг фінансового інституту (банкомати, універсальні відділення, відділення по обслуговуванню фізичних осіб тощо) у вказаних регіонах.

FS14 – Ініціативи, направлені на спрощення доступу осіб з обмеженими можливостями до фінансових послуг. У основі даного показника лежить припущення про те, що фінансові послуги установи мають бути в достатній мірі доступні всім його клієнтам. Рівний доступ всіх шарів суспільства до капіталу важливий з погляду збереження соціального балансу. Особам із обмеженими можливостями і/або порушеннями, а також людям, що не знають місцеву мову або культуру, може бути важко користуватися стандартними послугами і устаткуванням, і в результаті вони можуть не мати до них доступу. Даний показник демонструє, наскільки фінансовий інститут адаптував устаткування і методи надання своїх стандартних послуг для того, щоби спростити доступ осіб з обмеженими можливостями.

FS15 – Опис політик, що забезпечують добросовісний дизайн і продаж фінансових продуктів і послуг. Даний показник відображає те, як організація, що звітує, управляє можливими конфліктами інтересів фінансового інституту і клієнта. Він також дає уявлення про те, наскільки сумлінно організація заохочує використання своїх продуктів, послуг і консультацій (наприклад, іпотека з високим коефіцієнтом, короткострокові кредити, інвестиції з великою часткою позикових засобів, комісії і ставки, пов'язані з обміном валюти і безготівковими переказами грошових коштів, професійна сертифікація тощо) і гарантує відповідальний маркетинг і продаж послуг в сегментах із високим ризиком (наприклад, клієнтам літнього віку, іммігрантам, особам, що не розуміються на фінансових питаннях, тощо). Значущість даного показника пояснюється тим, що він

дозволяє звітуючій організації визначити глибину можливого конфлікту корпоративних і/або особистих інтересів з інтересами існуючих або майбутніх клієнтів. Крім того, на підставі цієї інформації користувач звіту може судити про те, наскільки фінансовий інститут гарантує належне, добросовісне і відповідальне використання продуктів, послуг і консультацій.

FS16 – Ініціативи, направлені на підвищення фінансової обізнаності, за типом їх бенефіціарієв. Брак фінансової грамотності може призвести до того, що фізичні особи і організації можуть неякісно управляти своїми фінансовими ресурсами і неналежним чином використовувати продукти і послуги організації. Для фінансових інститутів підвищення фінансової грамотності клієнтів означає удосконалення клієнтської бази, розвиток уміння клієнтів користуватися продуктами і послугами і дозволяє вирішувати проблему надмірної заборгованості, соціальної ізоляції і інших фінансових ризиків.

LA9 – Здоров'я і безпека на робочому місці. Фінансові інститути повинні повідомляти про діючу політику і практику надання допомоги співробітникам, їх сім'ям або членам співтовариства в разі погроз або актів насильства, зокрема: нападів, агресивної поведінки (словесної або фізичної) з боку клієнтів або інших осіб; пограбування банку (наприклад, при викраданні людей); дій, які стали відповіддю на виконання правових норм, що стосуються інформування про злочинну діяльність (наприклад, про відмивання грошей, тероризм). Політики і практики включають навчання, тренінги, наставництво, превентивні заходи і програми контролю над ризиками.

HR1 – Відсоток і загальне число істотних інвестиційних угод, що включають положення про забезпечення прав людини або пройшли оцінку з погляду прав людини. Для фінансових послуг термін «інвестиційні угоди» означає різні угоди про фінансування, до числа яких входять стандартні банківські угоди, такі як кредитні угоди, контракти на розміщення цінних паперів, а також договори страхування.

У фінансовій звітності істотність розглядається як поріг для дії на економічні рі-

шення користувачів фінансових звітів організації, зокрема інвесторів. Концепція порогу також важлива в звітності про стійкий розвиток, але вона стосується ширшого спектру дій і зацікавлених сторін і не обмежується тільки тими темами, які мають значний фінансовий вплив на організацію. Визначення істотності для звіту в області стійкого розвитку також включає розгляд впливу на економіку, навколишнє середовище і суспільство у контексті здатності задовольняти потреби нинішнього покоління без збитку для потреб майбутніх поколінь. Організації мають прийняти на себе зобов'язання періодично надавати консолідовану інформацію про свої економічні, екологічні і соціальні результати діяльності і знайти баланс між необхідністю своєчасного надання інформації і важливістю забезпечення її достовірності. Єдиний підхід до періодичності розкриття інформації і тривалості періодів звітності необхідний для того, щоби забезпечити зіставність інформації в часі, а також доступність звіту для зацікавлених сторін. Для них також буде корисним координація термінів публікації звітності про стійкий розвиток і фінансової звітності.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Соціальна відповідальність фінансових установ оцінюється за такими критеріями: надання продуктів і послуг; економічна і екологічна результативність; організація праці; захист прав людини; взаємодія з суспільством; відповідальність за продукцію.

2. Виконано характеристику найбільш важливих показників, які відображають результативність фінансових інститутів: процеси моніторингу і взаємодії з контрагентами, голосування акціями по екологічних і соціальних питаннях; наявність продуктів і послуг, спеціально роз-

роблених з урахуванням їх соціальної значущості; опис політик, що забезпечують добросовісний дизайн і продаж фінансових продуктів і послуг; наявність істотних інвестиційних угод, що включають положення про забезпечення прав людини або пройшли оцінку з погляду прав людини.

3. Приєднання українських банків до Глобальної ініціативи по звітності сприятиме зростанню можливості людини отримати освіту, доступне житло, розширить доступ до послуг фінансових установ в малонаселених і економічно слаборозвинутих регіонах, а також осіб з обмеженими можливостями, сприятиме збільшенню фінансової грамотності клієнтів фінансових установ.

4. Звіти про сталий розвиток фінансових установ, які містять показники економічного, екологічного, соціального блоків доповнюють інформацію, яку можна почерпнути з фінансових звітів, і сприяють поширенню і підвищенню якості надання фінансових послуг.

Література

1. Sustainability Reporting Guidelines, Global Reporting Initiative 2002. <http://www.globalreporting.org/NR/rdonlyres/529105CC31/0/2002_Guidelines_ENG.pdf
2. Станьте открытыми. Начните внедрение открытой отчетности в соответствии с принципами GRI. <http://www.14000.ru/reporting>.
3. RG & FSSS Руководство по отчетности в области устойчивого развития & Отраслевое приложение для сектора финансовых услуг. – 2000-2008 GRI. – Version 3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.globalreporting.org/NR/rdonlyres/D95838139C-906B-5/Russian1.zip>.

Рецензент: Аптекарь С. С. – д.е.н., профессор, завідувач кафедри «Інвестиційний менеджмент», Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Донецьк.

*Стаття подана
16.05.2011 р.*

ДІАГНОСТИКА ВПЛИВУ ПОТЕНЦІАЛУ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВА

Визначено проблеми фінансової стійкості підприємств та шляхи їх вирішення. Розкрито методологічні положення діагностики впливу потенціалу фінансової стійкості на фінансову безпеку підприємства. Запропоновано підходи до моделювання ситуацій фінансової рівноваги, інтегральної оцінки фінансової надійності та визначення зон фінансової безпеки підприємства.

Ключові слова: потенціал фінансової стійкості, фінансова безпека, підприємство, діагностика, фінансова рівновага, фінансова надійність.

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи в Україні функціонування господарюючих суб'єктів все більш ускладнюється під впливом динамічних змін різних чинників навколишнього середовища. Посилення динамічності середовища завжди пов'язано з переходом економічної системи в якісно новий стан, яке приводить до зниження сформованого раніше рівня фінансової безпеки. При виборі доцільних стратегічних рішень особливого значення набуває достовірна інформація, яка б у повному обсязі відбивала дійсний стан фінансової безпеки підприємства, гарантуючи його «прозорість» для акціонерів, інвесторів і менеджерів. Важлива роль у вирішенні цих завдань відводиться діагностиці потенціалу фінансової стійкості, яка розглядається як обов'язковий елемент формування механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства. В цьому зв'язку виникає потреба у розробці методологічних положень діагностики впливу потенціалу фінансової стійкості на фінансову безпеку підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова стійкість стала предметом досліджень ряду відомих вчених Абрютіної М. С., Артеменко В. Г., Беллендир М. В., Белоліпецького В. Г., Бернштейн Л. А., Бланка І.А., Градова А. П., Гиляровської Л. Т., Грачова А. В., Ковальова В. В., Крейніної М. Н., Романовського М. В., Сайфуліна Р. С., Федотова М. А., Шеремета А. Д. [1; 2; 4; 9]. Аналіз цих розробок свідчить про те, що у даному напрямі найбільша увага приділяється аналізу фінансової стійкості, яка пов'язується з окремими характеристиками фінансового стану підприємства. Разом з тим, вирішення

проблем економічного розвитку України вимагає посилення уваги і наявності нових підходів до методології діагностики потенціалу фінансової стійкості підприємств реального сектора економіки. Мова йде про необхідність забезпечення фінансової безпеки підприємств на основі діагностики потенціалу фінансової стійкості в умовах невизначеності ринкового середовища.

Мета статті – обґрунтування методологічних положень щодо діагностики впливу потенціалу фінансової стійкості на фінансову безпеку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасного фінансово-економічного стану підприємств реального сектора економіки дозволив виявити ряд проблем і суперечностей, які вимагають невідкладного рішення. В цілому, оцінюючи загальну тенденцію макроекономічних показників за останні чотири роки (2007-2010 рр.), слід зазначити, що реальний сектор господарювання поки не є вирішальним чинником підйому національної економіки. Загальносистемна криза, яка охопила більшість промислових підприємств України, привела до зниження потенціалу фінансової стійкості господарюючих суб'єктів і до загострення фінансових проблем майже по всьому спектру економічних відносин. В цьому зв'язку можна виділити наступні групи проблем.

Перша група проблем пов'язана з відтворювальними процесами в реальному секторі економіки і впливом на них макроекономічних чинників. У зв'язку з дефіцитом фінансових ресурсів і незадовільними наслідками їх вкладень ускладнюються відтворювальні процеси, які здатні забезпечити стійкий розвиток промислових під-

приємств.

Економічні показники, що характеризують тенденції впливу макроекономічних чинників на економічні процеси, наведені в табл. 1, показують, що у 2002-2007 рр. мала місце тенденція зростання обсягу промислової продукції і лише в 2008-2009 рр. намітилася несприятлива тенденція зниження обсягу промислової продукції (2008 р. – 96,9%; 2009 р. – 78,1%). Станом на 30.09.2010 р. зростання обсягів промис-

лової продукції склало 111,2% [7].

Аналіз впливу макроекономічних чинників на економічні процеси в Україні свідчить про зниження обсягу промислової продукції (2008 р. – 96,9%; 2009 р. – 78,1%) та наявність великої частки збиткових підприємств промисловості (2008 р. – 38,9%; 2009 р. – 40,3%; 2010 р. – 41,8%) [7]. Збільшення кількості збиткових підприємств в 2009 р. вплинуло на зниження валового продукту на 3,7%.

Т а б л и ц я 1

Динаміка основних показників, що характеризують розвиток економіки України в 2002-2010 рр.

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах, млн.грн.	225810	267344	345113	441452	544153	712945	949864	914720	784 195
Індекс обсягу продукції промисловості (у % до попереднього року)	107,0	115,8	112,5	103,1	106,2	110,2	96,9	78,1	111,2
Частка збиткових підприємств, %	38,8	37,1	34,8	34,2	33,5	32,5	37,2	39,9	36,8
Частка збиткових підприємств промисловості, %	41,8	39,9	37,5	36,5	34,7	33,4	38,9	40,3	41,8
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств, млн. грн.	14641,2	19643,3	44578,4	64370,8	76253,4	135897,9	8954,2	-42414,7	63266,4
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування підприємств промисловості, млн. грн.	2866,5	7137,0	18936,9	28264,3	34699,6	43700,9	20243,2	-4788,1	26530,5
Обсяг реалізованої продукції промисловості, млн. грн.	229634,4	289117,3	400757,1	468562,6	551729,0	717076,7	917035,5	806550,6	891169,5

*інформація за 3 квартали 2010 р.

Друга група проблем пов'язана із закономірностями тенденцій накопичення джерел зростання вартості підприємств. Аналіз структури первинного грошового потоку підприємств України за 2009 р. дозволяє зробити висновок, що на даному етапі ще не створені умови для зростання їх вартості (табл. 2, рис. 1): вхідний грошовий потік склав 38,0% доданої вартості, з яких 26,2% потік чистого прибутку,

11,7% - амортизаційний потік; частка накопиченого чистого доходу – 24,4% валової доданої вартості до перерозподілу, що є верхньою межею зростання вартості промислових підприємств. Як наслідок обмеження внутрішніх джерел фінансування, зниження вартості до розподілу підприємств склало 12,2%. Крім того, 62,0% доданої вартості підприємств вилучається державою в порядку перерозподілу [7].

Т а б л и ц я 2

Аналіз рівня накопичення вартості підприємствами реального сектора економіки України в 2008-2009 рр.

Показник	Значення 2008 р.		Значення 2009 р.		
	Абсолютне	Відносне, % до валової доданої вартості	Абсолютне	Відносне, %	
				По відношенню до валової доданої вартості	Структура вартості до перерозподілу
Валова додана вартість	948056	100	913345	100	
Оплата праці найманих працівників	470464	49,6	451343	49,4	
Податки на виробництво та імпорт	142599	15,0	134842	14,8	
Субсидії на виробництво та імпорт	-25817	-2,7	-19516	-2,1	
Споживання основного капіталу	87914	9,3	107204	11,7	
<i>Чистий прибуток, змішаний дохід</i>	<i>272896</i>	<i>28,8</i>	<i>239472</i>	<i>26,2</i>	<i>100</i>
Доход від власності	27686	2,9	45652	5,0	19,1
Поточні податки на доходи, майно	1221	0,1	1221	0,1	0,5
Інші поточні трансферти	-15811	-1,7	-28741	-3,1	-12,0
<i>Чистий дохід</i>	<i>261021</i>	<i>27,5</i>	<i>222561</i>	<i>24,4</i>	<i>92,9</i>
Капітальні трансферти	-236	0,0	-1150	-0,1	-0,5
<i>Потоки накопичення вартості</i>	<i>260785</i>	<i>27,5</i>	<i>221411</i>	<i>24,2</i>	<i>92,5</i>
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	8954,2	0,9	-42414,7	-4,6	

Не дивлячись на поліпшення ситуації проти попереднього року, частка накопиченого чистого доходу незначна – 24,4% валової доданої вартості. Це і є верхнє обмеження зростання вартості підприємств

реального сектора економіки. Навіть враховуючи амортизаційний потік (11,7%) у розпорядженні підприємства залишається всього лише 38,0% доданої вартості, що значно нижче валового прибутку (70-75%).

Рис. 1. Первинний грошовий потік підприємств реального сектора економіки України в 2010 р., %

Оцінюючи вплив структури капітальних вкладень за джерелами фінансування на розвиток реального сектора економіки України, слід підкреслити, що як і в попередні роки основним джерелом фінансування були і залишаються оборотні кошти: 2007 – 87,16%, 2008 – 93,27%, 2009 – 93,72 %, 2010 р. – 93,45% (табл. 3).

Як свідчать дані табл. 3, можливості стійкого розвитку промислових підприємств украї обмежені, оскільки в 2010 р. більшість підприємств збиткові і обсяг амортизаційного фонду незначний. Встановлено, що основними причинами ослаб-

лення ролі амортизації як джерела фінансування були: глибокий розрив між амортизацією і відносною вартістю засобів виробництва унаслідок зростання цін і неадекватної індексації основних фондів; відносно низькі в порівнянні з розвиненими країнами норми амортизації і відповідно, дуже високі нормативні терміни служби основних фондів, насамперед, промислово-виробничих. По суті, збільшення джерел капіталовкладень, пов'язаних з амортизаційною реформою, привело до погіршення фінансового стану підприємств.

Т а б л и ц я 3

Динаміка внутрішніх фінансових ресурсів підприємств реального сектора економіки України

Види фінансових ресурсів	Роки								
	2007		2008		2009		2010*		
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
Оборотні кошти									
номінальний обсяг	364159,7	87,16	481216,6	93,27	541252,1	93,72	577602	93,45	
обсяг з урахуванням інфляції	295344,4		391233,0		473536,4		486606,6		
Чистий прибуток									
номінальний обсяг	29286,9	7,01	5542,5	1,08	-14192,5**	-	13725,8	2,22	
обсяг з урахуванням інфляції	23752,6		4506,1		-		11563,4		
Амортизаційний фонд									
номінальний обсяг	24347,1	5,83	29161,9	5,65	36257,5	6,28	26775,2	4,33	
обсяг з урахуванням інфляції	19746,2		23708,9		31721,3		22557,0		
Разом									
внутрішні фінансові ресурси	417793,7	100	515921,0	100	577509,6	100	618103,0	100	
обсяг з урахуванням інфляції	338843,2		419448,0		505257,7		520727,0		
Індекс цін виробників промислової продукції***	123,3		123,0		114,3		18,7		

* за січень-вересень 2010 року

** у розрахунках загального обсягу фінансових ресурсів не використовувалися

*** грудень у % до грудня попереднього року

Третя група проблем пов'язана з дослідженням характеристик фінансової рі-

вноваги. Характерною особливістю суперечностей фінансової рівноваги у відтво-

рювальному процесі підприємств Луганського регіону стало порушення раціональної структури активів, оскільки у сукупному обсязі оборотних активів є значною частка нефінансових активів – 32,8% у 2009 р. [6]. Внаслідок дефіциту власних оборотних коштів та зниження мобільності капіталу більшість підприємств Луганського регіону так і не змогли генерувати навіть незначний обсяг власного капіталу (рис. 2). Результати аналізу свідчать про не-

сприятливу тенденцію уповільнення оборотності оборотних коштів та перевищення кредиторської заборгованості проти дебіторської. Частка простроченої заборгованості промислових підприємств Луганського регіону складала 22,4 % дебіторської і 37,8 % кредиторської заборгованості [6]. В цілому по промисловості України на 30.09.2010 р. дебіторська заборгованість складала – 33,9 %, кредиторська – 39,5 % [7].

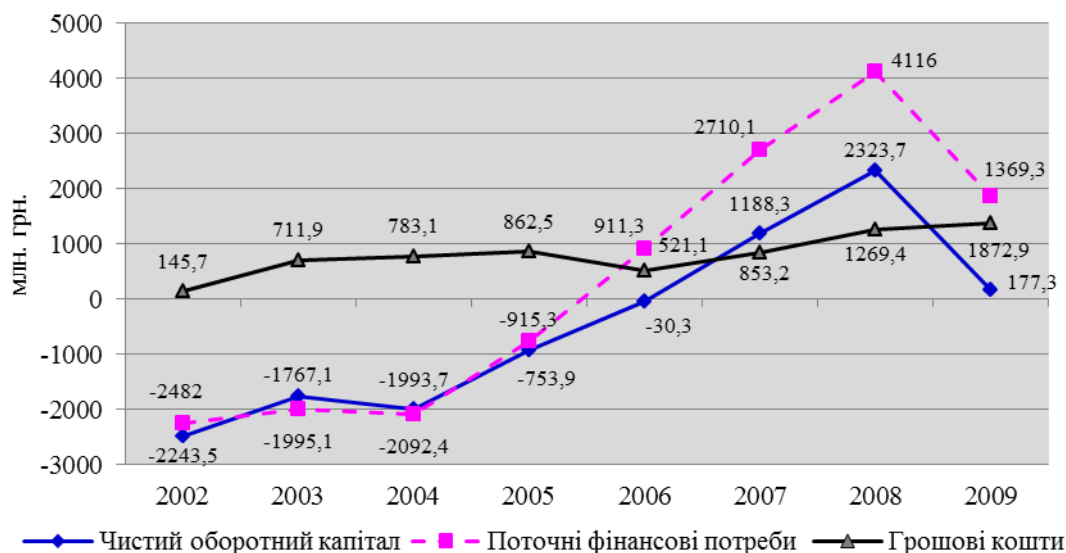

Рис. 2. Динаміка індикаторів фінансової рівноваги в промисловості Луганської області

Таке становище є наслідком типових фінансових проблем, що потребують негайного усунення: 1) збиткової діяльності значної частини підприємств, яка призвела до порушення фінансової рівноваги та втрати чистого оборотного капіталу; 2) деформації структури капіталу, що пов'язана з відсутністю довгострокових джерел фінансування та високою часткою короткострокової кредиторської заборгованості; 3) наявності суперечностей між елементами фінансової рівноваги, а саме: між ліквідністю та рентабельністю, ліквідністю та фінансовою стійкістю; ризиком і фінансовою стійкістю.

У вирішенні вказаних вище проблем важливе значення має діагностика, яка розглядається в даній роботі як інструмент, за допомогою якого можна визначити оптимальні фінансові пропорції стійкого розвитку підприємства. Дане твердження є актуальним і ґрунтується на

припущенні того, що для кожного підприємства існує своя точка фінансової стійкості. Під час руху від цієї точки вгору, підприємство набирає запас фінансової міцності, платоспроможність набуває вищої якості – від гарантованої до абсолютної, прибутковість зростає. Рух в протилежну сторону означає перехід від стану фінансової стійкості в нестійку зону і подальшому наближенню до зони кризового стану.

В даному дослідженні діагностика потенціалу фінансової стійкості - це нетрадиційна концепція комплексного дослідження динамічних характеристик змін фінансових процесів, пов'язаних з утворенням, розподілом і використанням фінансових ресурсів, заснована на інформації зворотного зв'язку, використання якої дозволяє ідентифікувати і оцінювати відхилення і проблемні ситуації при обґрунтуванні вибору доцільних стратегічних рішень.

На відміну від традиційних підходів [3; 8] вперше запропонований комплексний підхід до формування механізму діагностики за такими ключовими елементами потенціалу фінансової стійкості підприємства: фінансова рівновага, ефективність операційної і фінансової діяльності.

Концептуальною основою діагностики є дослідження взаємозв'язку елементів фінансової рівноваги, яка виступає ключовим блоком механізму оцінки потенціалу фінансової стійкості підприємства. Дане твердження є актуальним і ґрунтується на припущенні про те, що для кожного підприємства існує своя точка фінансової рівноваги. Це означає, що підприємство в конкретний момент часу характеризується набором фінансових показників, вектор яких впливає на стан фінансової рівноваги і варіанти його поведінки.

Аналіз процесів фінансової рівноваги на підприємствах реального сектора економіки підтверджує, що економічні категорії «фінансова стійкість» і «фінансова рівновага» взаємозалежні. У даному дослідженні до елементів, що характеризують стан фінансової рівноваги, віднесені ліквідність, фінансова стійкість, ефективність використання власного капіталу і ризик.

Ідеальної фінансової рівноваги досягти неможливо, до неї можна тільки нескінченно наближатися, оскільки динамічно змінюються вхідний і вихідний потенціали фінансової стійкості. Крім того, на рівноважний стан економічної системи впливають протиріччя, викликані прагненням господарюючих суб'єктів до досягнення максимального економічного зростання між ліквідністю і рентабельністю; фінансовою стійкістю, рентабельністю і ризиком. Виходячи з цього, даний методологічний підхід до аналізу фінансової рів-

новаги будується на основі заздалегідь установлених пріоритетів дослідження об'єкта, як, наприклад, «ліквідність – рентабельність», «рентабельність – фінансова стійкість – ризик». В цьому контексті, економічна категорія «фінансова рівновага» буде використовуватися як інтегральна характеристика сталого співвідношення між ліквідністю-рентабельністю і фінансової стійкістю-ризиком.

В такій постановці проблема аналізу фінансової рівноваги для обґрунтування параметрів вибору фінансової стратегії у вітчизняній економічній науці в системному виді не розглядалася. Автор вважає, що крім методів державного регулювання кризових ситуацій, у самих підприємств існує реальна можливість саморегулювання. Проблема полягає саме у виборі такої фінансової структури, що враховувала б одночасно рентабельність, ліквідність, фінансову стійкість і ризик.

Керуючись сценарним підходом, виділено шість ситуацій фінансової рівноваги та умови їх реалізації (табл. 4). Дослідження параметрів поведінки чистих активів і пасивів підприємства дозволило установити основні типи стану фінансової безпеки підприємства: ідеальний, стан статистичної рівноваги, стан назрівання фінансової кризи, фінансова криза першого, другого і третього ступеня.

Для обґрунтування управлінських рішень запропоновано інтегральний показник фінансової надійності, який на відміну від відомих ураховує сукупний вплив інтегральних оцінок (у новій інтерпретації): ліквідність (K_n^l); фінансова стійкість (K_n^c); ефективність використання власного капіталу (K_n^e) і ризик (K_n^p):

$$I_n = (1 - \prod_{i=1}^n (1 - K_n^i))^n = (1 - (1 - K_n^l)(1 - K_n^c)(1 - K_n^e)(1 - K_n^p))^4 \rightarrow 1, \quad (1)$$

де K_n^i – інтегральна оцінка і -го стану рівноваги;

n – кількість інтегральних оцінок.

**Моделювання ситуацій фінансової рівноваги для встановлення діагнозу
стану фінансової безпеки підприємства**

Ситуація	Ситуація			Характеристика ситуації	Діагноз стану фінансової безпеки підприємства
	Стан ЧА	Індикатори	Умови фінансової рівноваги		
1	$ЧА^+$	$П^+, СК^+$	$A - ДЗ - КЗ > СК$ $BK > СК, П > 0$	Розширене відтворення. Ефективне використання капіталу; забезпечення зростання вартості підприємства	<i>I. Ідеальний стан</i>
2	$ЧА^+$	$П^0, СК^+$	$A - ДЗ - КЗ = СК$ $BK = СК, П = 0$	Просте відтворення. Використання капіталу не приносить ані прибутку, ані збитку	<i>II. Стан статичної рівноваги</i>
3	$ЧА^+$	$П^-, СК^+$	$A - ДЗ - КЗ < СК$ $BK < СК, П < 0$ $ П < СК$	Часткове проїдання статутного капіталу. Неefективне використання капіталу	<i>III. Стан назрівання фінансової кризи</i>
4	$ЧА^0$	$П^-, СК^+$	$A - ДЗ - КЗ < СК$ $BK < СК, П < 0$ $ П = СК$	Можливе повне покриття збитків реалізацією активів	<i>IV. Стан фінансової кризи 1-го ступеня</i>
5	$ЧА^-$	$П^-, СК^+$	$ЧА < СК + ДЗ + КЗ$ $BK = СК, П < 0$ $ П > СК$	Можливе часткове покриття збитків реалізацією активів	<i>IV. Стан фінансової кризи 2-го ступеня</i>
6	$ЧА^-$	$П^-, СК^+$	$A - ДЗ - КЗ < СК$ $BK < СК, П < 0$ $ П > СК$	Покриття збитків реалізацією активів неможливе	<i>IV. Стан фінансової кризи 3-го ступеня (незворотна криза)</i>

Значення : $ЧА$ – чисті активи, $П$ – прибуток, $СК$ – статутний капітал, A – активи, $ДЗ$ – довгострокові зобов'язання, $КЗ$ – короткострокові зобов'язання, BK – власний капітал, «+», «0», «-» - позитивне, нульове та негативне значення.

Повний рівноважний стан будь-якої з функцій економічної системи відповідає максимальному значенню коефіцієнта фінансової надійності ($I_n = 1$). При відхиленні функцій від їх рівноважних станів надійність знижується ($I_n \rightarrow 0$).

Пріоритетні напрями діагностики використані як системоутворююча ознака в інтегрованій оцінці потенціалу фінансової стійкості. Об'єктно-ієрархічний підхід до інтегрованої оцінки представлений таким чином: для різних рівнів ієрархії при обраній системі індикаторів визначено локальні показники (фінансова рівновага, ефективність операційної та фінансової діяльності); встановлено послідовність ви-

конання інтегральної оцінки потенціалу фінансової стійкості та порівняльної оцінки фінансових показників за сукупністю підприємств галузі; проведено параметризацію результатів інтегрованої оцінки з метою визначення зони фінансової безпеки підприємства і розробки заходів щодо її забезпечення.

По відношенню до фінансової безпеки правильність вибору управлінського рішення може бути досягнута за умови позитивної зміни потенціалу фінансової стійкості підприємства та зниження вірогідності ризику. Виходячи з цього, умову фінансової безпеки можна записати у вигляді:

$$\begin{cases} I_{ct} \rightarrow \max \\ I_p \rightarrow \min \end{cases} \quad (2)$$

де I_{ct} – інтегральний показник потенціалу

фінансової стійкості, I_p – інтегральний

показник ризику.

Використання аналітичного базису діагностики дозволило визначити обмеження стану потенціалу фінансової стійко-

сті і ризику та сформувати зони фінансової безпеки за такими типами: оптимальна, можлива, допустима, передкризова, неприпустима (кризова) (рис. 3).

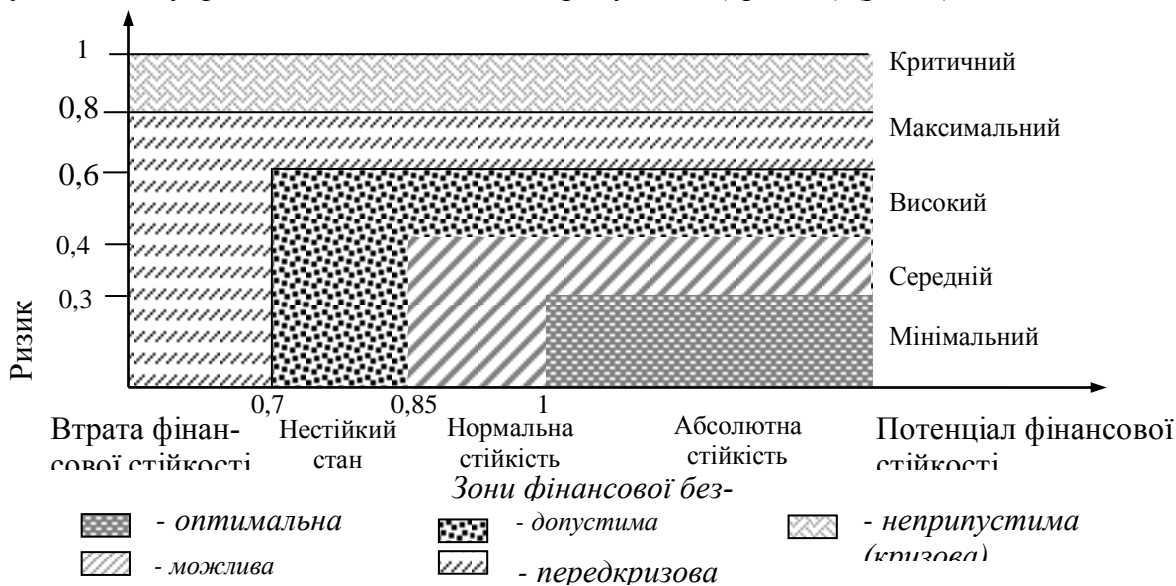

Рис. 3. Визначення зон фінансової безпеки на підставі параметризації результатів комплексної діагностики потенціалу фінансової стійкості

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розроблені методологічні положення надають цілісне уявлення щодо здійснення діагностики впливу фінансової стійкості на фінансову безпеку підприємства на основі попереднього аналізу тенденцій фінансової стійкості, моделювання фінансової рівноваги та визначення зон фінансової безпеки в залежності від потенціалу та ризику для прийняття управлінських рішень. Перспективи подальших досліджень полягають у розвитку методологічних засад щодо діагностики фінансової безпеки підприємства.

Література

1. Абрютіна М.С., Грачєв А.В. Аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства: Учеб.-практ. посібник. - М.: Дело и Сервіс, 1998. - 256 с.
 2. Бернстайн Л.А. Аналіз фінансової звітності: Пер. з англ. / Научн. ред. перекладач чл.-кор. РАН І.І. Елісеєва / Гл. ред. серії проф. Я.В. Соколов. - М.: Фінанси і статистика, 1996. - 345 с.

3. Забродський В.А., Кизим Н.А. Діагностика фінансової стійкості функціонування виробничо-економічних систем. - Х.: Бізнес Інформ, 2000. - 82 с.
 4. Гіляровська Л.Т., Вехорева А.А. Аналіз і оцінка фінансової стійкості комерційної організації. - СПб: Пітер, 2003. - 256 с.
 5. Костырко Л.А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: Монографія. - 2-е изд., переработ. и дополн. - Х.: Фактор, 2008 - 336 с.
 6. Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області. - Режим доступу: <http://www.lugostat.lg.ua>.
 7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 8. Стоянова Е.А., Стоянова Е.С. Експертна діагностика і аудит фінансово-економічного положення підприємства. - М.: НКЦ Перспектива, 1992. - 90 с.
 9. Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С., Негашев Е.В. Методика фінансового аналізу. - М.: ИНФРА-М, 2000. - 208 с.

Рецензент: Калінеску Т. В. - д.е.н., професор, завідувач кафедри «Оподаткування», Східно-українського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.

Стаття подана
10.06.2011 р.

АНАЛІЗ І ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В статті на основі аналізу тенденцій розвитку вітчизняних підприємств визначено проблеми та перспективи забезпечення їх фінансової спроможності. Аргументовано залежність фінансової безпеки держави від фінансової спроможності підприємств. Проаналізовано динаміку показників критичної, поточної та абсолютної ліквідності за видами економічної діяльності підприємств. Наведено розподіл показників ліквідності за галузями промисловості України.

Ключові слова: фінансова безпека, фінансова спроможність, держава, підприємство, передумови, проблеми, перспективи забезпечення.

Постановка проблеми. Розвиток економіки України на сучасному етапі характеризується наявністю перехідних процесів, коли кризові та критичні ситуації є невід'ємною характеристикою функціонування економічних систем всіх рівнів. Процеси інтеграції України в світове господарство посилюють небезпеку для стійкого функціонування національної фінансової системи. Вітчизняна економіка, реформування якої не завершене, стає все більш вразливою для фінансових загроз. В зв'язку з цим забезпечення фінансової безпеки стає стратегічним завданням держави. Від фінансової безпеки країни залежать всі складові її економічної безпеки, зокрема відсутність фінансових коштів приводить до недофінансування в різних сферах економіки. Це не дозволяє досягти необхідний рівень економічного зростання та ускладнює реформування економіки України.

Важливою умовою забезпечення фінансової безпеки держави є стабільне функціонування реального сектора економіки. На сьогодні стан фінансової безпеки вітчизняних підприємств не підтримується на достатньому рівні. Зростання ВВП та промислового виробництва є задовільним лише порівняно із кризовим періодом та відбувається завдяки позитивній кон'юктурі на зовнішніх ринках та відновленню зростання у країнах – основних торговельних партнерах України. Однією з причин незадовільного стану фінансової безпеки та основною її внутрішньою загрозою є фінансова неспроможність підприємств. Згідно офіційній статистиці Державного департаменту з питань банкрутст-

ва, станом на 1.05.2010 р. загальна кількість вітчизняних підприємств, що перебувають у процедурах банкрутства становила 14265 підприємств (4,3%). В цих умовах виникає необхідність виявлення загроз фінансової безпеки та проблем забезпечення фінансової спроможності вітчизняних підприємств на підставі дослідження тенденцій їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню генезису, сутності і сучасного стану різних аспектів фінансової безпеки присвячені роботи таких вітчизняних науковців, як О.І. Барановський, О.Г. Блажевич, І.О. Бланк, Т.Г. Васильців, З.С. Варналій, В. Геєць, К.С. Горячева, М.М. Єрмошенко, А.М. Єрмошенко, Т.Ю. Загорельська, Ю. Г. Кім, М.О. Кизим, О.Ю. Коваленко, В.П. Мартинюк, В.І. Мунтіян, В.В. Орлова, А.І. Сухоруков та російських вчених: Анісимов А.А., Асалиєва С.А., Бурцев В.В., Б.В. Губін, В.А. Забродський, Константинов Г.А., Мальцева І.Г., Немцов А.Г., Новіков Г.В., Є.А.Олейніков, Паначев В.Ю., Папехін Р.С., Подкуйко М.С. [1-5; 7; 8]. Проте на сьогоднішній день недостатньо розроблені питання визначення впливу фінансової спроможності підприємств на фінансову безпеку держави в умовах невизначеності ринкової економіки. Це обумовлює актуальність комплексного дослідження проблеми забезпечення фінансової спроможності підприємств як чинника фінансової безпеки держави.

Метою статті є аналіз стану основних складових фінансової спроможності вітчизняних підприємств і визначення пе-

редумов та перспектив забезпечення фінансової безпеки підприємств.

Виклад основного матеріалу. У системі заходів забезпечення фінансової безпеки особливе місце відводиться аналізу її основних загроз, що породжуються спільними діями усіх учасників ринку, впливають на безпеку держави, її фінансову систему і, зрештою, на безпеку окремого підприємства. Основні загрози національній безпеці, зокрема в економічній сфері, викладено у ст. 8 Закону України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 року №964-IV та у Посланні Президента України «Стратегія національної безпеки України (проект)» від 3 червня 2010 року.

Невідкладність проблеми забезпечення фінансової безпеки як на рівні держави, так і на рівні підприємств підтверджується тим, що рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 17 листопада 2010 року «Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році» одним з першочергових завдань формування довгострокової стратегії розвитку держави визначено розробку концепції забезпечення національної безпеки України у фінансовій сфері та створення Державного банку реконструкції і розвитку з метою фінансової підтримки вітчизняних підприємств.

Найвищу фінансову небезпеку становить незадовільний стан таких складових фінансової спроможності підприємств як платоспроможність, рентабельність та

фінансова стійкість. Результати аналізу динаміки факторів, що негативно впливають на фінансову спроможність вітчизняних підприємств, за останні чотири роки свідчать про наявність низки проблем, серед яких: неплатоспроможність, збитковість та низька рентабельність, зростання фінансової залежності, неоптимальна структура капіталу, нестача власного оборотного капіталу зниження частки майна виробничого призначення.

Перша проблема пов'язана з дотриманням умов забезпечення фінансової спроможності, таких як: 1) платоспроможність підприємств на конкретну звітномomentну дату (умова необхідності); 2) платоспроможність підприємств протягом всього інтервалу часу звітного періоду, тобто стійка платоспроможність у будь-який момент часу (умова достатності).

Статистика динамічних зрушень показників ліквідності в Україні впродовж 2007-2010 рр. (рис. 1) показує, що їх негативна зміна є підсумком зниження цих показників у промисловості, будівництві, сільському господарстві й торгівлі. За період 2009-2010 рр. зміни показників ліквідності демонструють позитивний приріст тільки за видом економічної діяльності «транспорт та зв'язок». Результати зіставлення показників абсолютної і критичної ліквідності за видами економічної діяльності підтверджують зростання розриву між цим видом економічної діяльності (де ці показники були найвищими – 0,27 і 0,90 відповідно на 30.09.2010 р.) та іншими.

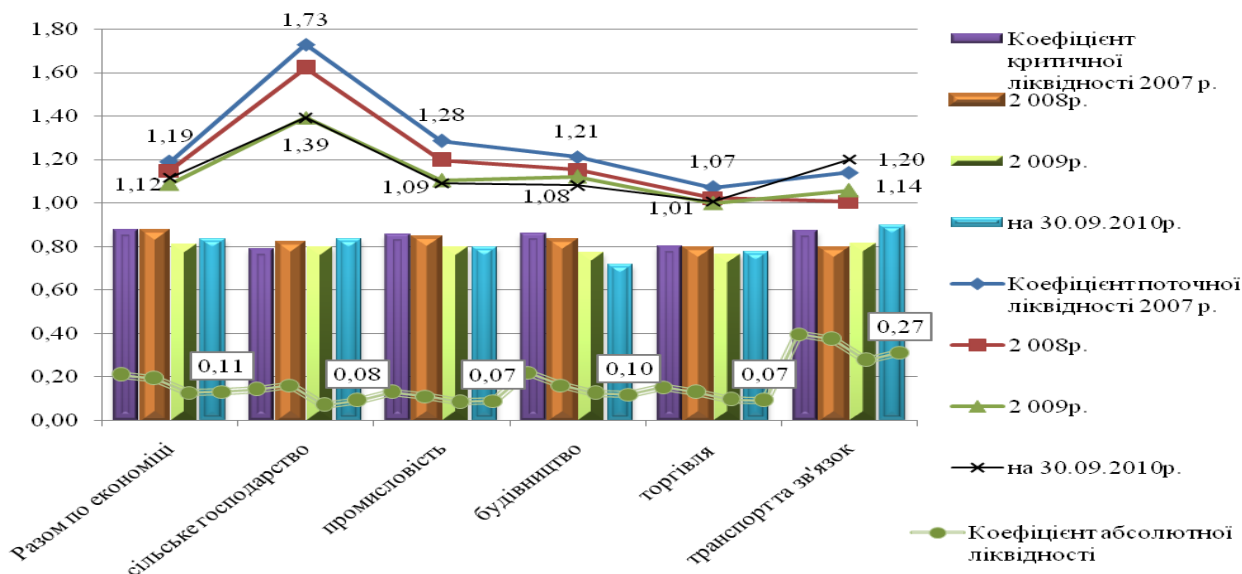

Рис. 1. Динаміка показників критичної, поточної та абсолютної ліквідності за видами економічної діяльності у 2007-2010 рр.

У 2009 р. спостерігається найвищі темпи зниження показників ліквідності: абсолютної – у сільському господарстві (-58,3%) та торгівлі (-27,3%); критичної – у промисловості (-4,8%) та будівництві (-6,4%); поточної – у промисловості (-7,9%) і сільському господарстві (-14,1%). Результати порівняння фактичних показників ліквідності з рекомендованими свідчать про недостатність коштів для покриття короткострокових зобов'язань та неможливість їх швидкого погашення за всіма видами

економічної діяльності. Станом на 30.09.2010 р. за показником критичної ліквідності можна констатувати нездатність погасити короткострокові зобов'язання навіть за рахунок грошових коштів і мобілізації дебіторської заборгованості у будівництві та торгівлі (рис. 1). В розрізі галузей промисловості цей висновок можна зробити щодо легкої, хімічної промисловості та виробництва електроенергії, газу і води (рис. 2).

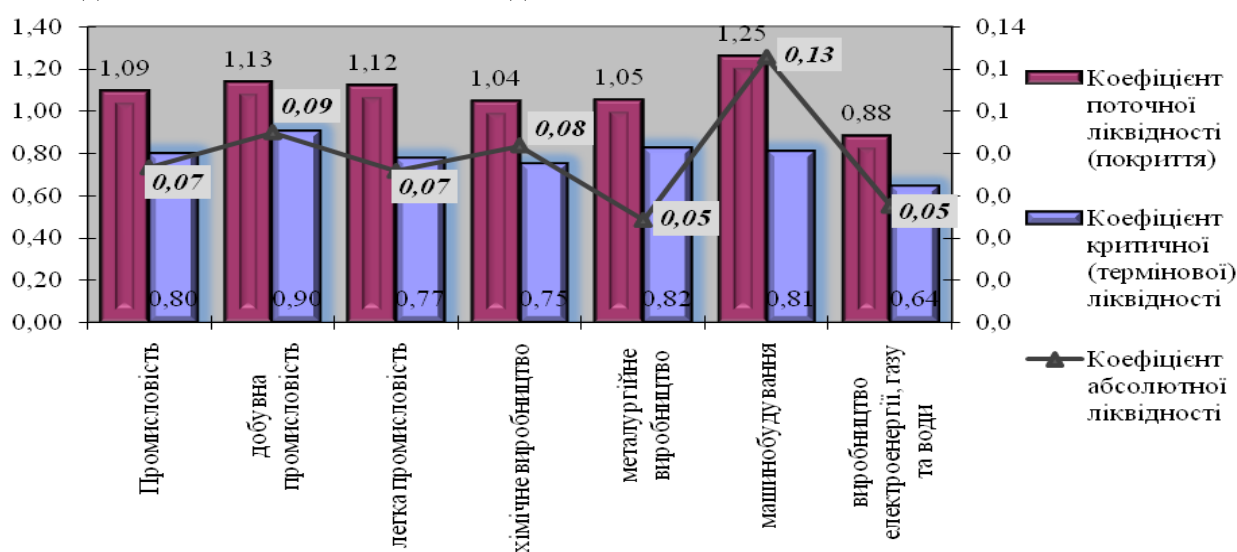

Рис. 2. Розподіл показників ліквідності за галузями промисловості України станом на 30.09.2010 р.

Як і в попередні роки, в 2010 р. провідну позицію у промисловості за індикаторами поточної ліквідності (1,25) та абсолютної ліквідності (0,13) займає машинобудування. Проте ці показники не досягають мінімально допустимих значень за всіма галузями. По окремих галузях майже відсутні грошові кошти, зокрема у металургійній промисловості та виробництві електроенергії, газу і води (0,05).

Однією з основних проблем забезпечення фінансової безпеки держави є збитковість та низька рентабельність підприємств, що не дозволяє відшкодувати витрати на виробництво і реалізацію продукції, внести необхідні платежі до бюджетів різних рівнів, забезпечити про-

сте відтворення капіталу і дотримання інтересів підприємства та держави.

Характерною особливістю динаміки показників прибутку і рентабельності вітчизняних промислових підприємств у 2004-2009 рр. (рис. 3) була наявність трьох періодів з чіткими тенденціями їх зміни: в 2004-2007 рр. відбулося зростання чистого прибутку від 10721млн. грн. до 29286,9 млн. грн. і рентабельності продаж з 2,7% до 4,1%. У машинобудуванні та добувній промисловості в 2004-2005 рр. спостерігалось зростання даних показників з наступним зниженням у 2006 році та підйомом у 2007 році.

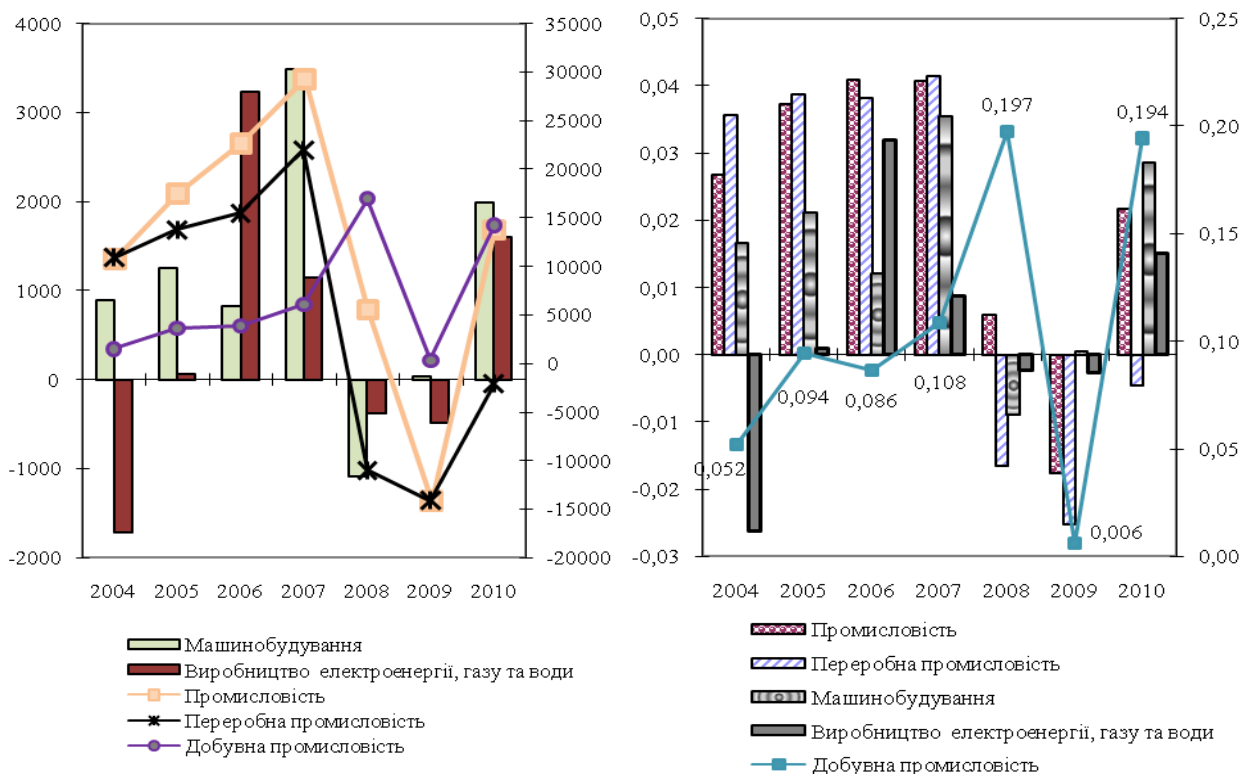

Рис. 3. Динаміка чистого прибутку та рентабельності продажів в розрізі галузей промисловості України в 2004-2010 рр.

Другий період – стрімке зниження показників чистого прибутку і рентабельності продаж в 2008-2009 рр. Виключенням стала галузь виробництва електроенергії, газу та води, для якої період зниження рентабельності продаж почався ще в 2007 році (з 3,2% до 0,9%), та добувна промисловість, яка впродовж всього періоду 2004-2010 рр. демонструвала найвищі серед галузей промисловості позитивні значення досліджуваних показників (19,4% станом на 30.09.2010 р.). Найбільших збитків зазнала переробна промисловість: 10989,1 млн. грн. в 2008 р. та 14113,9 млн. грн. у 2009 р., що не дозволило вийти на позитивне значення і у 2010 р. (рентабельність продаж становить 0,5%). Для інших видів діяльності другий період завершується подоланням стану фінансової кризи у 2010 р. з виходом рівня чистого прибутку промисловості (13,7 млрд. грн.) на рівень 2004 р. Проте станом на 1.03.2010 р. частка збиткових підприємств у промисловості залишається високою – 47,5 %. Ключові галузі промисловості (крім хімічної та добувної) станом на 1.01.2011 р. зберігають обсяги

виробництва, суттєво нижчі докризового рівня.

Результати аналізу статистичних даних за період 2008-2010 рр. дозволяють зробити висновок, що рентабельність різних видів економічної діяльності значно різнилася. З одної сторони, спостерігається тенденція до зростання обсягів чистого прибутку та зниження непокритих збитків з відповідними змінами показників рентабельності майже за всіма видами економічної діяльності. Винятком є сільське господарство, де зниження рентабельності продаж в 2010 р. склало 89,8%. З іншої сторони, рентабельність продажів на більшості підприємств України в 2008-2009 рр. має від'ємне значення. Така ситуація викликана тим, що чистий збиток вітчизняних підприємств склав 37,1 млрд. грн., зокрема промисловості 14,2 млрд. грн. За цим етапом слідує перехід від негативного на позитивне значення в 2010 році (0,008), яке проте не відповідає мінімально рекомендованому рівню і вказує на недостатню ефективність. Такий висновок підтверджується тим, що станом на 1.03.2011 р. 42,4%

вітчизняних підприємств є збитковими. Одні з найбільших проблемних сфер сьогодні - сфери будівництва і торгівлі, за якими значення показника рентабельності продажів впродовж останніх трьох років від'ємне.

Проведене дослідження динаміки показників рентабельності за галузями економіки України у 2009-2010 рр. дозволило встановити від'ємне значення рентабельності активів, власного капіталу і оборотних активів у промисловості, будівництві та торгівлі. Протягом 2009 р. в Україні спостерігалася тенденція зниження рентабельності власного капіталу (на 8,8% всього по економіці) майже в усіх галузях економіки крім сільського господарства і транспорту, лише починаючи з 2010 р. помітні незначні позитивні зрушення. Зворотна картина у галузі транспорту та зв'язку склалася завдяки зростанню в 2009 році обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) на 4,9% та чистого прибутку в 20 разів. У сільському господарстві різке коливання рівня співвідношення між обсягами сформованого чистого прибутку та активів, власного капіталу і оборотних активів у 2009 році відбулось під впливом чинника скорочення активів на 97%.

Дещо інші тенденції спостерігалися у динаміці рентабельності операційної діяльності. Найвищі відношення фінансового результату від операційної діяльності до операційних витрат за досліджуваний період спостерігалася у сільському господарстві (14,7% на 1 січня 2010 р.), для порівняння у промисловості максимальне значення цього показника складало 4,9% у 2008 р. Виконане дослідження демонструє наявність різноспрямованості у зміні рентабельності операційної діяльності різних видів економічної діяльності: зниження в 2009 р. у порівнянні з 2008 р. в економіці в цілому (на 15,4%) та промисловості (на 63,3%), зростання за іншими видами економічної діяльності.

Якщо ж аналізувати рентабельність операційної діяльності за галузями проми-

словості, то можна зробити висновок щодо великої варіативності його значень в 2010 році: в добувній промисловості (16,1%) у 8 раз вище, ніж у переробній промисловості (2%), в 6 разів вище, ніж у електроенергетиці (2,8%) та в 3 рази вище, ніж у машинобудуванні (5,5%). В металургійній галузі в 2009-2010 рр. одержаний негативний фінансовий результат від операційної діяльності, рівень збитковості склав -2,3% та -0,7% відповідно.

Третьою важливою проблемою забезпечення фінансової безпеки і спроможності підприємств є їх недостатня фінансова стійкість та фінансова залежність. Результати розрахунків показують, що на кінець 2007 р. значення показника фінансової автономії таких видів економічної діяльності як промисловість, сільське господарство, транспорт та зв'язок було наближене до мінімального рекомендованого значення (рис. 4). Суттєві зміни відбулися у 2008 р., що обумовлено початком фінансової кризи в економіці України: коефіцієнт фінансової автономії знизився у торгівлі (на 41,3%), будівництві (на 25,7%), сільському господарстві (на 14,4%), промисловості (на 13,9%) . Ця тенденція зберігалася впродовж всього аналізованого періоду (за виключенням транспорту та зв'язку). Найбільша фінансова залежність станом на 30 вересня 2010 р. спостерігається у торгівлі, будівництві та промисловості. Це говорить про високу фінансову залежність підприємств і низькі можливості залучення власних коштів.

Частка чистих оборотних активів в цілому по економіці дуже низька – 4% у 2009 р. та істотно розрізняється за різними видами економічної діяльності (рис. 5). По більшості видів економічної діяльності намітилася несприятлива тенденція зниження даного показника (зокрема, у промисловості – на 56%, сільському господарстві – на 44 %), що свідчить про фінансові труднощі.

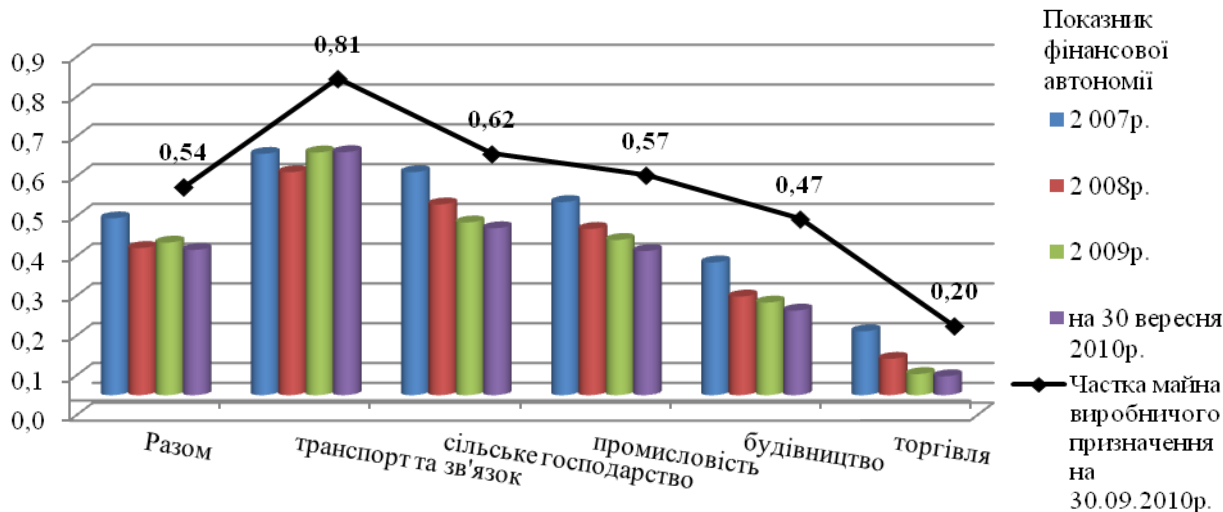

Рис. 4. Динаміка показника фінансової автономії та частка майна виробничого призначення за видами економічної діяльності у 2007-2010 рр.

Такі обставини призвели до втрати майна виробничого призначення, у промисловості на 30.09.2010 р. його частка (0,55) знизилася до мінімально рекомен-

дованого рівня. Краща ситуація склалася у сферах транспорту та зв'язку та сільському господарстві (у 2009 р. 0,81 і 0,62 відповідно) (рис. 4).

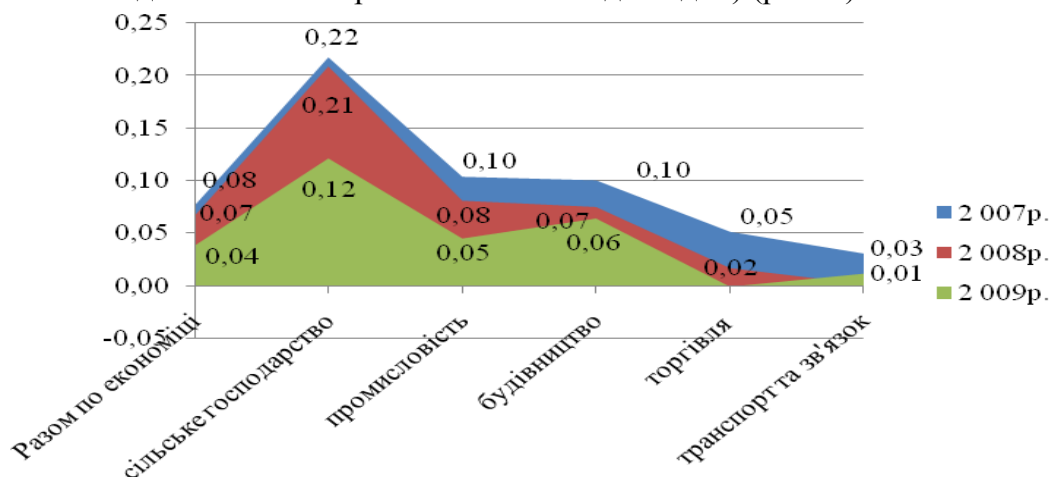

Рис. 5. Частка чистих оборотних активів за видами економічної діяльності

Серед індикаторів фінансової стійкості вагоме значення має оптимальна структура капіталу, оскільки тільки цей чинник дозволяє підприємству якнайповніше реалізувати свої можливості. Результати оцінки співвідношення позикового та власного капіталу за видами економічної діяльності у 2007-2010 рр. свідчать про несприятливі тенденції втрати фінансової стійкості, оскільки цей показник перевищує 1 і зростає впродовж досліджуваного періоду (рис. 6).

Найбільше відхилення від оптимальної структури капіталу спостерігається у торгівлі (20,0 в 2010 р.) та будівництві

(3,7 в 2010 р.). Умова мінімальної фінансової стійкості (<0,7) дотримується тільки у сфері транспорту та зв'язку. Перевищення позикового капіталу над власним знаходить своє відображення і у тому, що 32% капіталізованих джерел фінансування у 2010 р. сформовано за рахунок довгострокових зобов'язань (рис. 6). Суттєве зростання їх частки у стабільних джерелах фінансування впродовж 2007-2010 рр. спостерігається у видах діяльності «торгівля» (з 43% до 76%), «будівництво» (з 36% до 52%) і промисловість (з 22% до 31%).

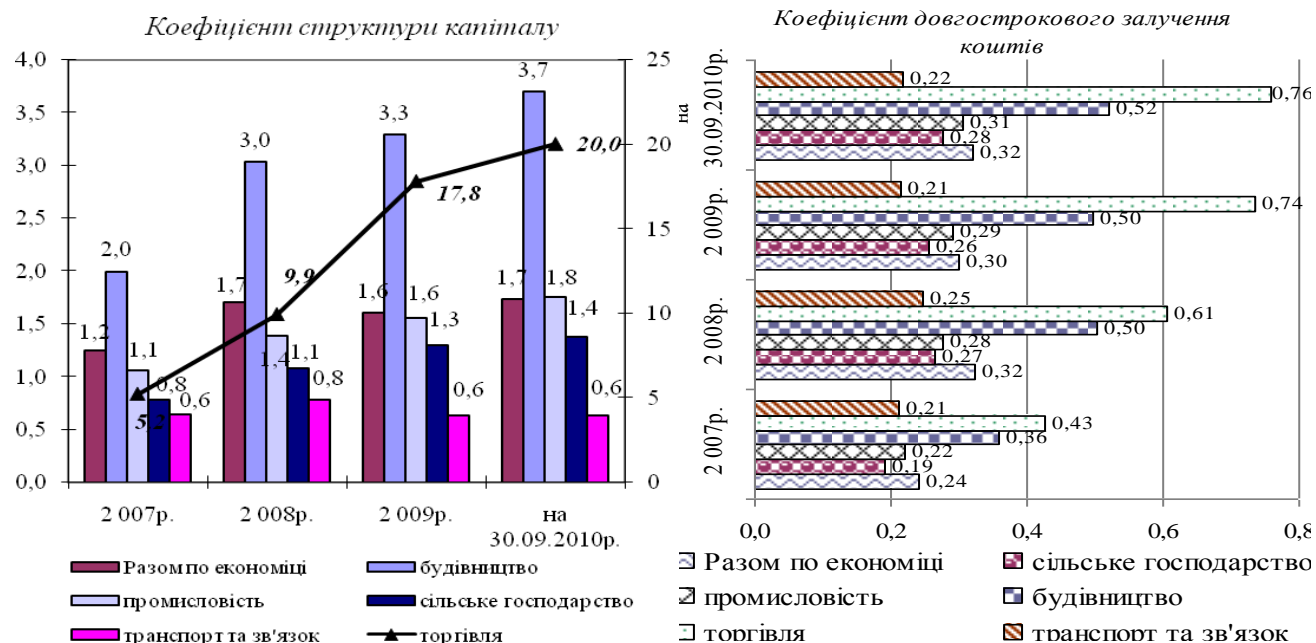

Рис. 6. Динаміка показників структури капіталу та довгострокового залучення коштів за видами економічної діяльності у 2007-2010 рр.

Щодо можливостей поповнення оборотних коштів за рахунок власних джерел впродовж аналізованого періоду слід відмітити, що коефіцієнт маневреності не досягає позитивного значення за всіма видами економічної діяльності, за виключенням сільського господарства у 2007-2008 рр. (0,15 і 0,08 відповідно) (рис. 7). Це викликано нестачею власного оборотного

капіталу, що наочно демонструє також діаграма зміни коефіцієнту забезпеченості власними коштами за видами економічної діяльності у 2007-2010 рр. (рис. 8). Відсутність ознак дзеркальної відповідності між лівою і правою діаграмами свідчить про невірноваженість власного капіталу та необоротних активів, особливо у сферах торгівлі та транспорту і зв'язку.

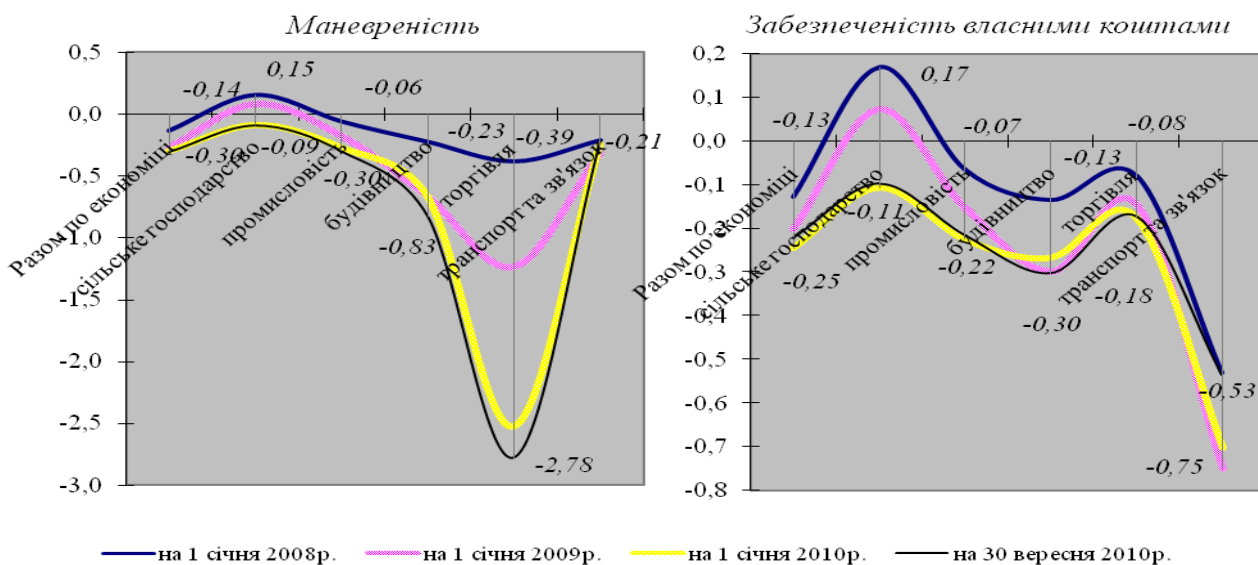

Рис. 7. Динаміка показників маневреності та забезпеченості власними коштами за видами економічної діяльності у 2007-2010 рр.

Таким чином, результати аналізу показників фінансової спроможності підприємств свідчать про певні фінансові ризики і загрозу стабільності фінансової системи та фінансовій безпеці України. Певна стабілізація макроекономічних показників за умов тривалого збереження структурних дисбалансів вітчизняної економіки можуть скласти підґрунтя «другої хвилі» кризи в Україні навіть на тлі загального поліпшення становища у світовій економіці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз складових фінансової спроможності підприємств різних видів економічної діяльності дозволив визначити наявність диспропорцій їх розвитку, негативних якісних змін в економіці України та загроз її фінансовій безпеці. Пріоритетними напрямами фінансової безпеки як на рівні держави, так і на рівні підприємств слід визнати: забезпечення платоспроможності та фінансової незалежності, підвищення ділової активності, оптимізація структури капіталу в залежності від умов та обмежень розвитку вітчизняних підприємств. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є розробка методичних засад комплексного аналізу впливу фінансової спроможності підприємств на фінансову безпеку держави.

Рецензент: Костирко Л. А. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Фінанси», Східно-українського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.

Література

1. Барановський О. І. Фінансова безпека: моногр. / Олександр Іванович Барановський. – Ін-т екон. прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : моногр. / Микола Миколайович Єрмошенко. – К. : ВЦ КНТЕУ, 2001, – 309 с.
3. Коваленко О.Ю. Аналіз та оцінка рівня фінансової безпеки України // Наукові праці ЧДУ ім. Петра Могили. Серія Економіка. – Том 133. – Випуск 120. – 2010. – с. 56-61.
4. Мартинюк В.П. Методологічні основи оцінки стану фінансової безпеки держави // Фінанси України. – 2003. – №2. – С.119–123.
5. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк Т.С.; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України ; В.М. Геєць (ред.). – Х.: ИНЖЭК, 2006. – 240 с.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України: [монографія] / А.І. Сухоруков. - К.: НІПМБ, 2005. - 140 с.
8. Горячева К.С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки. // Економіст. – 2003. - №8. - С. 65-67.

Стаття подана
11.06.2011 р.

ФОНДОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розкрито поняття фондового ринку і його структури. На підставі аналізу змін фондового ринку за останні три роки, була показана тенденція розвитку ринку в цілому, а також шляхи рішення виявлених проблем. Головну увагу приділено розгляду активної участі держави у розвитку фондового ринку, яка створює ефективний механізм контролю і управління. Запропоновані умови для інвестиційних вкладень у сферу недержавного пенсійного забезпечення та інших недержавних організацій.

Ключові слова: фондовий ринок, індекс, біржа, суб'єкти, перспективи аналіз, розвиток, ОВГЗ, акції, ПФТС.

Постановка проблеми. Фондовий ринок є невід'ємною частиною економіки будь-якої держави. Він є цілісною системою, з набором своїх правил і механізмів, що дозволяють як придбати та продавати цінні папери, страхувати себе від ризиків. Основним інструментом цього ринку є цінні папери.

Згідно з законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» цінні папери - це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, засвідчують наявність грошових або інших майнових прав, визначають взаємини між особою, яка ці папери розмістило і власником, а також передбачають виконання зобов'язань щодо умов їх розміщення [1]. Важливою особливістю цінних паперів, є те, що вони дозволяють акумулювати і перерозподіляти грошові кошти з однієї організаційної структури в іншу. Їх сукупний оборот становить фондовий ринок.

Інфраструктуру фондового ринку утворюють інститути, які забезпечують його функціонування, створюють необхідні умови для обігу цінних паперів на біржовому або позабіржовому ринках, сприяють укладанню угод щодо фінансових інструментів між його учасниками. Необхідними складовими інфраструктури фондового ринку є торгові, реєстраційні мережі, розрахунково-клірингові та депозитарні системи, а також системи його правового та інформаційного забезпечення.

До основних проблем фондового ринку України в загальному розумінні, можна віднести його недостатню розвиненість, слабку законодавчу базу, низький

рівень ліквідності цінних паперів, недостатню технічну оснащеність та інформованість громадян про фондовий ринок і його інструментах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою різних аспектів фондового ринку в країнах Заходу займаються наступні економісти: Брайен Дж. О., Барр Р., Бойд Би., Банкінг Т., Ван Хорн Дж. До., Хмиз О., Хайнц Л., Хоскінг А., Хизрич Р., Енджи Л., Кэммбелл Р., Стенлі Л. Брю, Одерми А. Д., Бакаре Х.А., Тьюзл та ін.

С. Москвін приділив увагу сучасному стану фондового ринку України [2]. І. Шкодина розглянула тенденції розвитку вітчизняного ринку цінних паперів [3], тоді як Э. Найман присвятив свою роботу фундаментальному і технічному аналізу [4].

Схожими рисами їх підходів є:

- комплексний підхід до вирішення поставленої проблеми;
- справедлива законодавча база, що враховує інтереси усіх суб'єктів фондового ринку;
- створення сприятливих умов для залучення іноземних інвесторів на ринки України;
- навчання і підготовка кваліфікованих кадрів;
- інформованість населення по ключових моментах.

Метою статті є дослідження стану фондового ринку України в динаміці, виявлення основних проблем його розвитку та шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб уявити стан фондового ринку

України, необхідно розглянути тенденції його розвитку за останні кілька років.

Так за даними ділової газети «E-FINANCE» за 2008 рік, капіталізація біржового ринку України істотно зменшилася, однак обсяг торгів фондовими інструментами значно зріс і склав торговий оборот - «Першої фондової торгової системи України» (надалі ПФТС) майже 46 млрд. грн, що в порівнянні з попереднім роком, а саме 2007 (28,3 млрд. грн) збільшилася на 17,7 одиниць.

Індекс цін на акції в ПФТС за 2008 істотно знизився. У той час як за 2006 рік зростання індикатора українського фондового ринку склав 41,33%, а за підсумками 2007 року збільшився до 135%, то в 2008 році середня капіталізація акцій індексного кошика ПФТС знизилася більш ніж на 70%.

У цілому за підсумками 2008 року найбільший прогрес відбувся в торгівлі державними цінними паперами. За результатами цього року ринок облігацій державної позики виріс більш ніж у три рази і досяг 10,7 млрд. грн., Зайнявши при цьому 23,34% від річного торгового обсягу ПФТС, у той час як в 2007 році частка ринку державних цінних паперів становила 9,18% з торговим оборотом в 2,96 млрд. грн.

Особливе місце в 2007 і 2008 роках, на фондовому ринку займали корпоративні облігації. За 2008 рік торги на ринку зросли на 3,55 млрд. грн. (19,83%), досягши обсягу в 21,42 млрд. грн., В той час як в 2007 році торговельний оборот на ринку корпоративних облігацій становив 17,88 млрд. грн. [6, с.5]. Ці дані систематизовані на рис. 1.

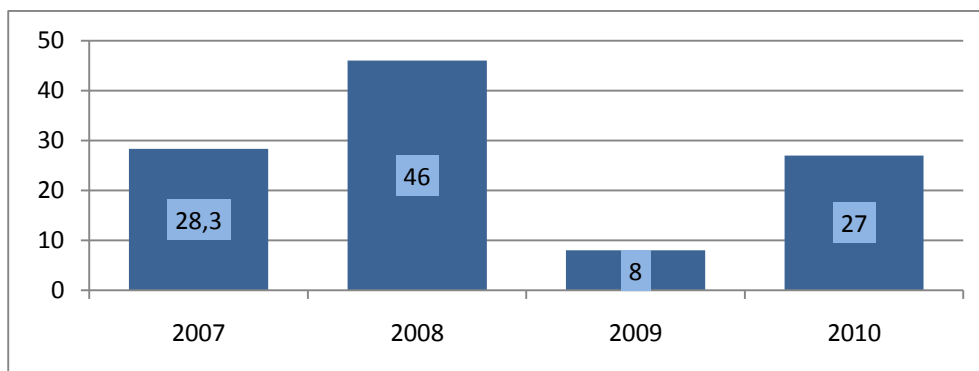

Рис. 1 Обсяги торгів цінними паперами, млрд. грн

Як свідчать наведені дані, 2009 рік виявився найважчим для української економіки, але не дивлячись на всі негативні моменти, в рамках країни, індекс акцій «Української біржі» станом на кінець року. виріс на 94%, а індекс ПФТС – на 92%. Майже рекордне падіння вартості українських цінних паперів у січні лютому змінилося активним зростанням на початку березня 2009 р. Хоча сам тренд був цілком очікуваним, після нищівної падіння з до кризових рівнів, швидкість зростання індексів (майже в 3,5 рази з початку березня 2009 року) перевершила всі очікування. Однак при цьому не варто говорити про повне відновлення фондового ринку після кризи, тому що обсяги торгів все ще значно ни-

жче до кризових, а ціни на більшість акцій у середньому на 70% нижче своїх пікових значень у січні 2008 року.

Особливу роль у розвитку українського фондового ринку зіграв такий фактор як ліквідність. Так ліквідність українського ринку в 2009 році була значно меншою, ніж у 2008 році. Офіційний обсяг торгів на двох найбільших українських біржах, таких як «Перша фондова торгова система» та «Українська біржа» склав близько 8 млрд. грн., Знизившись на 40% в порівнянні з рівнем 2008 року.

Відмінною особливістю розвитку українського ринку в 2009 році стало збільшення ролі інвесторів-резидентів, у той час як міжнародні інвестори зосередили свою увагу на більш великих рин-

ках країн BRIC (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка). Якщо до 2008 року українські інвестори формували менше 20% загальних обсягів торгів, то в 2009 році їх частка

досягла 50%. 2010 рік нам показує кардинально протилежну тенденцію, таку як перевищення кількості резидентських угод у рази, це зображено в табл. 1.

Т а б л и ц я 1

Групування угод на фондовому ринку за принципом резидентства

Показники	II квартал 2010 року			III квартал 2010 року		
	Кількість договорів, шт.	Обсяг договорів, млн. грн.	% від загального обсягу	Кількість договорів, шт.	Обсяг договорів, млн. грн.	% від загального обсягу
Резиденти	926224	332229,32	83,32	888 395	435 700,04	90,58
Не резиденти	4996	66529,23	16,68	6 387	45 307,50	9,42
Всього	931220	398758,6	100	894 782	481 007,54	100

Як відзначалося раніше, зростання частини резидентів на фондовому ринку виявилася украй стрімкою. Доля резидентів склала понад 83 %, а нерезидентів всього 16%. У 3-ому кварталі, в порівнянні з другим розрив збільшується і вже складає 90% до 9% відповідно[7, с. 4].

Ця важлива позитивна тенденція має велике значення для поліпшення ліквідності українського фондового ринку, а також для захисту від різких коливань активності іноземних учасників.

Що стосується 2010 року, то за даними газети «Ліга фінанси» загальний обсяг торгів на "Українській біржі" (УБ) виріс на 787% в порівнянні з 2009 роком і склав 27 млрд. грн., а загальна кількість угод збільшилася на 683% і досягла 990 тис. На ринку державних облігацій було проведено 83 угоди на суму 243 млн. грн. На ринку корпоративних облігацій здійснено 162 угоди на загальну суму 478 млн. грн. Обсяг угод за інвестиційними сертифікатами склав 200 угод на загальну суму 25 млн. грн.

За підсумками 2010 року Індекс українських акцій, що розраховується «Українською біржею», виріс на 67,9% [8].

Наведені дані, хоча й відображають позитивну тенденцію розвитку фондового ринку України, проте минулих висот котирування багатьох фінансових інструментів ще не досягли. У зв'язку з цим, для подальшого поступового розви-

тку ринку необхідний комплексний підхід до вирішення поставлених проблем.

Однією з проблем фондового ринку України, не дивлячись на мінливу динаміку цін, все одно залишається ліквідність. Найбільший денний оборот на «Українській біржі» склав 60 мільйонів гривень, на ПФТС (Перша фондова торгова система) денний обсяг складає в середньому 30 – 40 мільйонів гривень, в той час як на ММВБ (Московська міжбанківська валютна біржа) денний оборот торгівлі акціями становить 1 – 2 мільярди доларів, а на провідних світових майданчиках значно більше. Такий низький обсяг угод по українських бірж спричинений серйозним недоліком ліквідності. По акціях, які найбільш затребувані на вітчизняній біржі в день проходить у кращому випадку 10 – 20 угод, за акціями не настільки популярним може бути і одна угода на тиждень. Акції наших компаній набагато більше затребувані на торгових майданчиках за кордоном, ніж на вітчизняних ринках. До того ж вивести вкладений капітал часом завдання не з простих. З цим зіткнулися в 2009 році інвестори, коли гривня різко впала по відношенню до американського долара і вкладники серйозно постраждали на різниці в курсах. Серйозні інвестори не зацікавлені, у такому мало ліквідному ринку, тому основними суб'єктами вітчизняного ринку є спекулятивні зарубіжні фонди, націлені на швидке отримання прибутку, і україн-

ські фінансові компанії, що давно працюють на цьому ринку[10]. Звичайні громадяни практично не мають доступу на фондовий ринок. За статистикою за 2010 рік тільки 7% населення України знають, що таке фондовий ринок і що в нього можна вкладати гроші. Кількість громадян, що вклали гроші в акції вкрай мало, станом на 2008 рік в ІСІ (інститути спільного інвестування) фізичними та юридичними особами було вкладено 2 мільярди гривень, в той час як на банківські депозити - 160 мільярдів. Така ситуація викликана, в першу чергу, відсутністю реклами такого фінансового інструменту вкладення капіталу, та державної програми розвитку фондового ринку до теперішнього часу.

Доступ на вітчизняний фондовий ринок обмежує також його слабка технічна оснащеність. Така послуга як інтернет-трейдинг існує всього кілька років. Він дуже поширений в усьому світі і дозволяє фізичній особі власноруч, через комп'ютерну програму, торгувати на фондових ринках, сплачуючи комісійні брокерові за скосні угоди. Це економить час, кошти і дає клієнтові можливість бачити свої операції в реальному часі. В Україні кількість користувачів цієї послуги поки вимірюється сотнями, в світі ж таких користувачів вже мільйони.

Враховуючи досвід зарубіжних країн і накопичений вітчизняний досвід, проблеми розвитку фондового ринку України можуть вирішуватися шляхом реалізації наступних завдань:

Рівень ліквідності фондового ринку може бути підвищений шляхом розвитку, як інтернет-трейдингу, так і активної участі держави.

Розвитку інтернет-трейдингу – це важіль залучення дрібних і середніх інвесторів на ринок і популяризація торгівлі на ринку як доходного, цікавого і модного виду діяльності.

Активна участь держави у розвитку фондового ринку дозволить створити ефективний механізм контролю і управління, а також умов для інвестицій кош-

тів недержавних пенсійних фондів та інших організацій. Державні гроші так само можуть бути інвестовані в акції вітчизняних підприємств. Слід зазначити, що Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку схвалила програму розвитку фондового ринку до 2015 року. Проект цього документа пропонує механізми вирішення проблеми низької ліквідності ринку, поліпшення його інфраструктури і спрощення валютного регулювання. Але його учасники чекають від регулятора виконання головних завдань - захисту прав акціонерів і розширення списку емітентів акцій.

У програмі міститься більше ніж 120 заходів по вирішенню проблем. У короткостроковій перспективі (до кінця 2012 року) планується дозволити звернення концесійних корпоративних облігацій, знизити вимоги до лістингових паперів, дозволити включення в лістинг біржні акції, які вже пройшли процедуру лістингу на інший фондовому майданчику. Потенціал місцевого ринку в найближчі два роки державна комісія з цінних паперів та фондового ринку буде розкривати шляхом стимулювання первинних розміщень цінних паперів (ІРО). Пробудити інтерес емітентів до ІРО планується через спрощення умов випуску та розміщення паперів, також очікується зміна вимог до андерайтерам і введення – до маркет-мейкера. Серед валютних інновацій програми розвитку фондового ринку – спрощення порядку здійснення операцій з іноземною валютою для резидентів, з тим щоб українські інвестори могли активніше купувати цінні папери емітентів інших країн. Планується врегулювати випуск та обіг валютних деривативів. Документ також декларує необхідність обов'язкового створення Центрального депозитарію.

Довгострокова перспектива (до кінця 2015 року) розвитку фондового ринку передбачає скасування торгівлі з відстрочкою платежу – всі операції повинні будуть здійснюватися тільки в режимі миттєвої поставки проти платежу. Ре-

зультатом виконання програми має стати більша публічність компаній, що працюють на фондовому ринку, в частині розкриття інформації про кінцевих власників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши стан фондового ринку України, можна зробити висновок про те, що до основних факторів, які гальмують його розвиток належать слабка законодавча база, низький рівень ліквідності фінансових інструментів, слабка інформованість усіх верств населення про роль фондового ринку в економіці країни, а також впровадження урядової програми комплексного розвитку фондового ринку. Розглянуті питання вдосконалення діяльності на фондовому ринку дозволяють зробити його більш привабливим, як для громадян України, так і для іноземних інвесторів.

Література

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» із змінами, внесеними згідно із Законами № 2601. – VI (2601-17) від 08.10.2010 р.

Рецензент: Житний П. Є. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Банківська справа», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

2. Звягильский Е. Л., Капіталізація - основа і напрям підвищення вартості України / Е. Л. Звягильский // Фінанси України. – 2010. - № 10. – С. 46-49.

3. Москвин С. Фондовий ринок України: місце зустрічі можна змінити / С. Москвин // Дзеркало тижня. – 2010. - № 14. – С. 78-79.

4. Шкодина І. Тенденції розвитку ринку цінних паперів України / І. Шкодина // Фінанси України. – 2010. - № 10. – С. 15-17.

5. Найман Э. Мала енциклопедія трейдера / Э. Найман. – К.: «ВИРАР. Альфа Капитал», 2006. – С. 35-36.

6. <http://e-finance.com.ua/ru/stock>

7. <http://www.fin.org.ua/newws>.

8. Грищенко Д. Фондовый рынок в Украине / Д. Грищенко // Деловая Украина. – 2007. - № 13. – С. 21-22.

9. <http://finance.liga.net/stock/2011/1/27/news/20227.htm>

10. <http://www.ssmsc.gov.ua/Default>

11. Дзись Г. Участие иностранных инвесторов в формировании украинского рынка ценных бумаг / Г. Дзись // Экономика Украины. – 2009. - № 9. – С. 12-15.

*Стаття подана
4.05.2011 р.*

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ: СУТНІСТЬ, СКЛАДОВІ, ПОКАЗНИКИ

Досліджено чинники фінансової безпеки страхової компанії. Досліджено існуючі підходи до визначення фінансової безпеки. Проаналізовано фактичний та розрахунковий запас платоспроможності страховиків та їх фінансову стійкість. Наведено визначення фінансової безпеки через вартість страхової компанії. Проаналізовано чинники фінансової стійкості страховика. Охарактеризовано фактичний запас платоспроможності страхової компанії. Наведені показники розрахункового нормативного запасу платоспроможності страхової компанії.

Ключові слова: платоспроможність, фінансова стійкість, фінансова безпека страхової компанії, вартість страхової компанії.

Постановка проблеми. Специфіка страхового бізнесу передбачає виокремлення в сфері управління її особливого напрямку – управління фінансовою безпекою. Останнім часом зацікавленість страхових компаній темою фінансової безпеки помітно збільшилась, і це об'єктивна необхідність, яка зумовлена, насамперед, характером страхових відносин, заснованих на категорії ризику, а також участю страховиків одночасно в страховій, фінансовій та інвестиційній діяльності. Недооцінювання на практиці значення фінансової безпеки страхових компаній в умовах зростання ризику може призвести до погіршення репутації, фінансових збитків, зниження їх ринкової вартості. Відповідно, обґрунтування механізму забезпечення фінансової безпеки страхових компаній, науково обґрунтований підхід до її оцінки в сучасних умовах розглядається як найважливіше завдання та запорука стабільного розвитку страхових компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти визначення сутності поняття фінансової безпеки, відповідних загроз, індикаторів, а також системи критеріїв і параметрів фінансової безпеки досліджено в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: З. С. Варналія, О. І. Барановського, І. О. Бланка, С. Горячевої, С. М. Ілляшенка, та інші.

В роботах науковців розглядаються питання щодо визначення сутності поняття фінансової безпеки (в основному на рівні держави), відповідних загроз, індикаторів, параметрів та критеріїв, а також напрямів забезпечення фінансової безпеки. Проте поняття «фінансова безпека страхової компа-

нії» потребує подальшого дослідження.

Метою статті є розкриття сутності та показників фінансової безпеки страхових компаній.

Виклад основного матеріалу. Існуючі розробки в основному присвячені фінансовій безпеці на макроекономічному рівні (табл.1).

Результати аналізу економічної літератури свідчать, що фінансова безпека страхових організацій залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх чинників і визначається станом їх розвитку та ефективністю діяльності. Водночас фінансова безпека зумовлена й реальним фінансовим станом суб'єктів господарювання.

Поняття фінансової безпеки пов'язане з поняттям фінансової стабільності страхової організації через показник платоспроможності. Згідно Закону України «Про страхування» [8] оцінка платоспроможності страхових організацій здійснюється за показником, який у вітчизняному законодавстві носить назву «запас платоспроможності». Законодавство розрізняє поняття фактичного і нормативного запасу платоспроможності (порядок їх визначення надано в названому Законі).

Слід зазначити, що визначення фактичного запасу платоспроможності згідно законодавства України не можна вважати досконалим. На цьому справедливо наголошує О. О. Гаманкова, яка пише, що «головна проблема полягає у відсутності методології оцінки активів, які можуть вважатися додатними для покриття зобов'язань страховиків» [9, с. 259].

Т а б л и ц я 1

Існуючі підходи до визначення фінансової безпеки

Автор	Визначення
З.С.Варналій [1,с.123]	Фінансова безпека держави – це захищеність інтересів держави у фінансовій сфері; такий стан бюджетної, податкової та грошово – кредитної систем, що гарантує спроможність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінювання та раціонального використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку й обслуговування фінансових зобов'язань
І.О.Бланк [2,с.24]	Фінансова безпека підприємства представляє собою кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних внутрішніх та зовнішніх загроз, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії та створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого росту як у поточному періоді, так і на перспективу
К.С.Горячева [3,с.65]	Фінансова безпека підприємства – це фінансовий стан, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, що використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток цієї системи
С.М.Ілляшенко [4,с.14]	Фінансова безпека обумовлює фінансову забезпеченість підприємства а про її послаблення свідчать: зниження ліквідності, збільшення кредиторської та дебіторської заборгованості; зниження фінансової стійкості і т.п
Ю.В.Панков [5,с.125]	Фінансова безпека представляє собою такий стан фінансів страхової компанії, за якого показники, що його характеризують, не перевищують припустимих меж, забезпечуючи не тільки нормативне, але й ефективне і доцільне функціонування страховика
О.І.Барановський [6,с.559]	Фінансова безпека ринку страхових послуг в цілому, і конкретної страхової організації зокрема - це такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ресурсами, який дозволив би їм у разі потреби відшкодувати обумовлені у договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування
В.Д.Базилевич [7,с.479]	Фінансова безпека – це здатність виконувати взяті зобов'язання за договорами страхування за умови дії несприятливих чинників, а також зміни в економічній кон'юнктурі

Фактичний запас платоспроможності та її економічний зміст наведено у табл. 2.

Показник нетто-активів не дає уявлення щодо їх структури та їхньої якості. Страховик, тримаючи портфель неліквідних активів, може формально відповідати або навіть перевищувати нормативний запас платоспроможності [9, с. 260]. Не заперечуючи застосування для оцінки активів вітчизняних страхових організацій методологію, що використовується у країнах Євросоюзу (умовне зменшення вартості активів залежно від ступеня їх ліквідності за допомогою знижувальних коефіцієнтів), разом з тим, хочемо підкреслити, що ринкова вартість активів страховика може від-

повідати їх якості. На нашу думку, розрахунок фактичного запасу платоспроможності повинен здійснюватися на основі ринкової вартості активів.

Слід зазначити, що достатність розміру фактичного запасу платоспроможності треба оцінювати, зіставлення її з обсягом страхових премій і страхових виплат.

Для такої оцінки використовується розрахунковий нормативний запас платоспроможності страхової організації (табл. 3). Згідно законодавства України фактичний запас платоспроможності страховика на будь-яку дату повинен бути вищим за його розрахунковий нормативний запас платоспроможності.

Фактичний запас платоспроможності страхової компанії

Показник	Порядок розрахунку	Значущість	Додаткова інформація
Фактичний запас платоспроможності	Являє собою чисті активи страховика, тобто власні кошти вільні від зобов'язань (нетто-активи) Обчислюється на основі даних балансу на кінець звітного періоду: Загальна сума активів - сума нематеріальних активів - загальна сума зобов'язань (у т.ч. страхових) Отримана величина нетто-активів повинна корегуватися з урахуванням ступеня їх ліквідності	Оцінка платоспроможності може бути зведена до оцінки достатності розмірів власних вільних коштів страховика, тобто чистих активів, які разом із активами, що покривають страхові резерви, використовується для забезпечення страхових зобов'язань	Обсяги чистих ліквідних активів (власних коштів), якими володіє страховик і які можуть спрямовуватися на покриття страхових зобов'язань у вигляді дефіциту коштів страхових резервів;

Мова йде про обороти за страховими операціями, які можна розглядати як з огляду на зібрані страхові премії, так і з огляду на здійснені страхові виплати. Тому законодавство встановлює два показники розрахункового запасу платоспроможності: величина нетто – активів (або вільний від зобов'язань власний капітал страхової органі-

зації) має становити не менше ніж 18 % від оборотів страховика за преміями, і не менше 26 % від оборотів страховика за виплатами. До страхової організації, яка використовує перестраховування, згідно законодавства показники нормативного запасу платоспроможності занижені.

Показники розрахункового нормативного запасу платоспроможності страхової компанії

Показники	Порядок розрахунку	Додаткова інформація
Розрахунковий нормативний запас платоспроможності для страховиків, що займаються:		
1. Страхування життя	Обчислюється на основі даних балансу й спеціалізованої страхової звітності: загальна величина резерву довгострокових зобов'язань (математичних резервів) $\times 0,05$	Загальна величина довгострокових зобов'язань дорівнює сумі резервів довгострокових зобов'язань (математичних резервів), розрахованих на цю саму дату окремо за кожним договором страхування життя.
2. Загальне (ризикове) страхування:		
2.1. На базі страхових премій (НРЗП ₁)	$\text{НРЗП}_1 = 0,18 \times (\text{СП} - 0,5 \times \text{ПП}),$ де СП – сума надходжень страхових премій протягом звітного періоду; ПП – сума страхових премій, переданих у перестраховування протягом звітного періоду.	Після розрахунку обох показників за двома способами обирається більший з них і порівнюється з фактичним нормативним запасом платоспроможності. Якщо фактичний показник перевищує обраний більший показник розрахункового нормативного запасу платоспроможності, то страхова організація згідно законодавчих вимог оцінюється як платоспроможна, а у разі невиконання щодо страховика застосовуються певні заходи з боку органів нагляду за страховою діяльністю.
2.2. На базі страхових виплат (НРЗП ₂)	$\text{НРЗП}_2 = 0,26 \times (\text{СВ} - 0,5 \times \text{СВП}),$ де СВ – сума страхових виплат протягом звітного періоду; СВП – сума страхових виплат, компенсованих перестраховиками протягом звітного періоду.	

Отже, показник платоспроможності може бути одним із параметрів фінансової безпеки страхових організацій, оскільки охоплює значну кількість ключових показників балансу: вартість активів; обсяг страхових надходжень та виплат; частку страхових премій, що належать перестраховальникам; власні активи; зобов'язання страховика.

Платоспроможність є специфічним проявом фінансової безпеки страховика, оскільки гарантує виконання ним своїх страхових зобов'язань за умови ефективного функціонування страхової організації.

Важливою характеристикою фінансової безпеки страхової організації з позицій довгострокової перспективи є фінансова стійкість, яка показує здатність страховика відповідати за страховими зобов'язаннями та нарощувати фінансовий потенціал. Згідно чинного законодавства виконання зобов'язань страховика за страховими виплатами має забезпечуватися трьома умовами платоспроможності: 1) наявністю сплаченого статутного фонду і гарантійного фонду страховика; 2) створенням страхових резервів, достатніх для майбутніх виплат страхових сум і страхових відшкодувань; 3) перевищенням фактичного запасу платоспроможності над розрахунковим нормативним запасом платоспроможності.

Поняття фінансової стійкості страховика враховує перспективи виконання не лише поточних страхових зобов'язань, а й тих, що виникають з урахуванням можливих змін кон'юнктури страхового та фінансового ринків. Відповідно, в основі такого розуміння фінансової стійкості лежить ознака якісної характеристики фінансової безпеки страхової організації.

У контексті дослідження фінансової безпеки та враховуючи різні аспекти трактування фінансова стійкість страховика – це якісна й кількісна характеристика можливостей страхової організації при прийнятті рішення щодо максимальної відповідальності за окремими ризиками. На думку провідних фахівців «для страхової компанії ризику є тим самим, чим сировина для промислових підприємств. Страховики повинні не уникати ризиків, а ефективно ними управляти з метою утримання позитивного результату від фінансово – господарської діяльності» [10, с. 126]. Слід зазначити, що аналіз показників фінансової стійкості являє собою інструмент для оцінки фінансового стану, кі-

лькісна та якісна характеристика якого допоможе спрогнозувати ризики втрати ліквідності, прибутковості власного капіталу, достатності власних коштів і страхових резервів, тобто втрати фінансової безпеки страхової організації.

Основними джерелами інформації для проведення аналізу системи показників фінансової стійкості є дані фінансової і спеціальної звітності страхових компаній та літературні джерела.

Додатково наведемо суттєві моменти до характеристики показників фінансової стійкості страховика. Коефіцієнт загальної ліквідності характеризує спроможність страхової компанії у найкоротший термін виплатити страхове відшкодування за рахунок наявних активів. Величина вищезазначеного показника не повинна бути менша 100%. При цьому, до ліквідних активів належать кошти на рахунках в банку, цінні папери, які котируються на біржах та скориговані за ринковою вартістю, вимоги до перестраховиків. Негативна тенденція свідчить про зниження частки ліквідних активів у загальній величині страхових резервів, що може призвести в перспективі до невиконання страхових зобов'язань компанії у встановлені строки.

У структурі джерел коштів можна виділити наступні їх види: власний капітал (в т.ч. непокриті збитки), страхові зобов'язання (страхові резерви, частка перестраховиків у страхових резервах, кредиторська заборгованість їх страхування і перестраховання), інші зобов'язання (коротко- та довгострокові кредити, інша кредиторська заборгованість). При проведенні аналізу даної групи показників особливу увагу слід приділити динаміці питомої ваги та абсолютного значення власного капіталу страхової компанії. Позитивно можна охарактеризувати зростання обсягів власного капіталу, але його надлишковий розмір за питомої ваги більш ніж 30-40% в загальній сумі пасивів, може свідчити про зниження ділової активності страховика. Негативною тенденцією можна вважати зростання непокритих збитків, через те, що вони не можуть бути використані для покриття заборгованості. Що ж стосується страхових зобов'язань компанії, то вони мають складати більш ніж 70% від загального обсягу джерел коштів страховика.

Одним із показників рентабельності є прибутковість власного капіталу (фінансова рентабельність). Цей показник демонструє,

наскільки успішно страховик трансформує страхові внески та доходи від інвестицій в прибутки акціонерів. Відповідно до стандартів органів страхового нагляду та аудиторських служб ЄС значення показника повинне бути меншим ніж 5% [11]. Під час аналізу показників рентабельності власного капіталу варто мати на увазі той факт, що від'ємний фінансовий результат від страхової діяльності може бути наслідком завищення витрат на ведення справи, значного зростання страхових випадків поточного періоду, а також свідомої політики компанії, спрямованої на зниження тарифів при зростанні ефективності інвестиційної діяльності.

На фінансову стійкість страхової компанії впливає частка страхової премії, яка передана в перестраховання. Це зумовлено тим, що незалежно від величини переданої відповідальності, страховик відповідає перед страхувальником за усіма узятими страховими зобов'язаннями в повному обсязі. Тому, для обмеження залежності страховика від перестраховика, з метою забезпечення платоспроможності, встановлене певне співвідношення між часткою премій, переданих в перестраховання, та розміром отриманих страхових премій. Значення цього показника не повинне перевищувати 50%.

Показник достатності страхових (технічних) резервів характеризує достатність страхових премій для формування цих резервів. Це пояснюється тим, що нетто-премія є джерелом формування страхових (технічних) резервів, тоді як страхові резерви відображають величину страхових зобов'язань. Результат показника повинен бути не менше 100%.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначено ключові чинники фінансової безпеки страхових компаній. Показники платоспроможності й фінансової стійкості є найбільш придатними для оцінки рівня фінансової безпеки страхових компаній. Розрахунок фактичного запасу платоспроможності страхових компаній пропонується здійснювати на основі ринкової вартості активів.

Рецензент: Костирко Л. А. - д.е.н., професор, завідувач кафедри «Фінанси», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є розробка підходу до прогнозування фінансової безпеки на основі використання показника вартості страхової компанії.

Література

1. Економічна безпека: навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647с.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника – Центр, 2004. – 784 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»; Вып. 10).
3. Горячева К.С. Финансовая безопасность предприятия. Суть и место в системе экономической безопасности // Экономист. – 2003. - №8. – С. 65-67.
4. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке // Актуальные проблемы экономики. – 2003. - №3. – С. 12-19.
5. Панков Ю.В., Финансовая безопасность страховщика как атрибут страховой культуры. – http://zhurnal.lib.ru/w_j_w/.
6. Барановський О.Ш. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізм забезпечення): Монографія / О.І. Базилевич.- К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т., 2004. - 759 с.
7. Страхування: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019с.
8. Закон України «Про страхування» №3201-IV (32-15) від 21.04.2008, ВВР, 2008 / www.rada.gov.ua.
9. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика: монографія / О.О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283, [1] с.
10. Стратегічне управління страховою компанією: кол. моногр. / В.М. Фурман, О.Ф. Філонюк, Н.П. Ніколенко, О.І. Барановський та ін.; Наук. ред. та кер. кол. авт. д-р екон. наук В.М. Фурман. – К.: КНЕУ, 2008. – 440 с.
11. Чурикова И. Методика составления рейтинга // Страхование ревю. – 2000. – Май. – С. 16-30.

Стаття подана
16.05.2011 р.

РОЗВИТОК КАРТКОВОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

В статті дана характеристика та перспективи розвитку електронних платежів в Україні. Сучасне становище системи пластикових карток в Україні знаходиться на стадії розвитку і для успішного подальшого її існування потрібно не тільки розширення кількості продуктів з застосуванням цих карток, а й поліпшувати організацію ринку пластикових карток. Проаналізовано витрати на впровадження нових платіжних карток. Досліджено тенденції збільшення кількості карток, емітованих вітчизняними банками – картки Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), одноклієнтні (внутрішньобанківські) платіжні системи, міжнародні платіжні системи (МПС).

Ключові слова: пластикові картки, картковий бізнес, динаміка, НСМЕП, нормативна база, ризики, чіпові картки, VISA, MASTERCARD, міжнародні платіжні системи, смарт-картка, банкомат, безготівкові розрахунки.

Постановка проблеми. На сьогодні спостерігається стрімкий розвиток карткового бізнесу в Україні, про це свідчить те, що за останні кілька років користувачів пластикових карт збільшилось майже на 7% і все частіше при розрахунках за товари чи послуги використовуються саме пластикові картки. Пластикові картки все більше розповсюджуються на території України, але проблемою є визначення пріоритетів карток різного класу, які б мали властивості, що найбільш задовольняли споживачів України. Також інтеграція України до Європейського співтовариства вимагає більш стрімкого розвитку не тільки електронної платіжної системи, а й самої банківської системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розвитку пластикових карток розглядали такі автори, як Міщенко В. І., Савченко А. Н., Олійник А.В., Петрашко Л.П та інші [1, 2, 3]. В роботах цих авторів розглянуто сучасний стан ринку пластикових карток в Україні та його динаміку і проблеми, які виникають в наслідок розвитку. Потребує великої уваги питання перспектив розвитку карткового бізнесу різного типу, а також дослідження оптимально розвинутої інфраструктури, яка зможе задовольнити потреби власників пластикових карток.

Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану українського ринку платіжних карток та розгляду закономірностей розвитку карткової системи України.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на сучасні умови світової глобалізації, національні фінансові системи країн Європи та Америки взаємодіють, розробляють і використовують спільні загальноприйняті норми та стандарти, зокрема у сфері розрахунків. Утім вітчизняний ринок банківських платіжних карток на сьогоднішній день також стрімко розвивається. Згідно з статистичними даними, які отримує Національний банк України, станом на 2010 рік 148 банків (80% від загальної кількості) є членами внутрідержавних і міжнародних карткових платіжних систем і здійснюють емісію та еквайрінг платіжних карток.

Загальна кількість карток терміних яких не закінчився на 1.07.2010 року становила майже 45 000 тис. Однією з особливостей ринку залишається те, що більше половини карток (56% в 2010 році) відкривається з ініціативи роботодавця, тоді як з власної ініціативи банківські картки в 2010 році відкрили 28% користувачів (що на 3,7% більше ніж у 2008 році).

Але українці все ще віддають перевагу готівці. Найбільш популярною операцією з картокою є зняття готівки через банкомат (86,6%). На другому місці зі значним відривом – зняття готівки через касу банку (36%). При цьому частка користувачів цих операцій з часом має тенденцію до незначного зменшення, на відміну від третьої за популярністю операції – оплата товарів і послуг в магазинах (17,6% у 2010

році порівняно з 13,6% у 2008 році) [4, с. 27].

Банківські безготівкові розрахунки в Україні, в тому числі з використанням платіжних карток, досягли високого рівня розвитку за останні 10 років. Цьому сприяла діяльність Національного банку України, як регулятора системи масових електронних платежів, у сфері впровадження інформаційних технологій у діяльність вітчизняних банків, розробки і впровадження реально діючих, сучасних нормативних документів, які відповідають вимогам часу для розвитку вітчизняного карткового бізнесу. Постанова Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів № 223 від 30 квітня 2010 року, Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті № 22 від 21 січня 2004 року, Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті № 320 від 16 серпня 2006 року є тими регуляторними актами, що вважаються сприятими підвищенню ефективності операцій з платіжними картками українських банків.

В 2010 році українські банки пропонували своїм клієнтам такі послуги з використанням платіжних карток:

1. Отримання готівки у банкоматі.
2. Розрахунки в торговельній мережі безготівково.
3. Використання послуги голосової авторизації.
4. Оплата рахунків безготівково через Інтернет.
5. Бронювання номеру в готелі чи оренда машини закордоном.
6. Зняття готівки з платіжної картки безпосередньо закордоном, відмовившись від перевезення її через митний кордон.
7. Інші операції.

На перший погляд, картковий бізнес справді демонструє вражаючі успіхи. На початок нинішнього року в Україні було випущено понад 32 млн. платіжних карток, для їхнього обслуговування встановлено близько 77 тис. одиниць термінального обладнання. Обороти по картках за минулий рік перевищили 150 млрд. грн. Однак 97% цих операцій — примітивне зняття готівки у банкоматах. Зростання ринку

відбувається насамперед за рахунок дебетних карток, частка яких на вітчизняному ринку становить близько 75%. Вагому частку становлять також картки, котрі видають клієнтам як додаток до депозитного рахунку, причому дуже часто ці картки дозволяють лише перевірити стан рахунку, що при строковому депозиті без права поповнення і зняття взагалі не має сенсу [5, с. 40]. Таким чином, частка пластикових карток, випущених із метою надати клієнтові банку універсальний платіжний і кредитний інструмент, виявляється малою.

У результаті чимало банкірів твердять, що практично не заробляють на картках або навіть зазнають збитків. На банкоматних транзакціях, з огляду на специфіку наших співвітчизників, які воліють знімати гроші в банкоматах біля прохідної підприємства, банки справді заробляють небагато. Невеликими є й доходи від торгової комісії (у системах VISA і MasterCard вона становить 2,5—3% від суми покупки). Непогано заробляють наші банки тільки на залишках коштів на карткових рахунках. Середньорічні залишки становлять близько 6 млрд. грн.

В Україні постійно збільшується кількість карток, емітованих вітчизняними банками, при чому до них належать картки Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), одноемітентних (внутрішньобанківських) платіжних систем, міжнародних платіжних систем (МПС). На теперішній час структура ринку платіжних карток така: близько 80% числа задіяних у обороті платіжних карток - це картки МПС, у першу чергу MasterCard і VISA, частка внутрішніх платіжних систем складає приблизно 20%. Лідерами у емісії міжнародних платіжних карток є Приватбанк (емітовано більше 7 млн. карток), Промінвестбанк, Ощадбанк.

НСМЕП має переваги порівняно з найбільш розповсюдженими в Україні міжнародними картковими платіжними системами у використанні карток на інтегрованих схемах або смарт-карток. Смарт-картка містить вмонтовану мікросхему, що має процесор, пам'ять, введення - вивід і власну операційну систему. Інтелектуальні картки можуть не лише зберігати данні, а й

оперувати ними. Картка НСМЕП є носієм двох платіжних інструментів - електронного чека і електронного гаманця, за допомогою яких здійснюються платіжні операції. Саме використання смарт-карток дає можливість реалізувати такі проекти НСМЕП, як "Карта обліку соціальних пільг", "Комунальна карта", "Транспортна карта", "Студентська карта", "Електронний паспорт", "Митна картка", "Картка страхувальника", "Картка водія" які спрямовані на реалізацію державної політики по систематизації отримання та обліку послуг і пільг, що надаються населенню.

Незважаючи на швидкі темпи розвитку карткового бізнесу в Україні останніми роками, обсяги безготівкових карткових розрахунків у складі загального обсягу безготівкових розрахунків українських споживачів складають близько 8 %. Тоді як безготівкові карткові розрахунки громадян європейських економічно розвинених країн складають 80—90 % . Однак значні досягнення у сфері розвитку карткового бізнесу європейських економічно розвинених країн не позбавили їх від суттєвих проблем у цьому бізнесі.

Процеси глобалізації та глибока взаємодія національних фінансових систем між собою змушують розвинені країни Європи створити суверенну пан-європейську систему банківських платіжних карток, яка б дала змогу не сплачувати іноземним американським монополістам VISA та MasterCard надзвичайно високі комісійні за обслуговування операцій у межах Євросоюзу, забезпечити зручність, ефективність і надійність здійснення транскордонних платежів на рівні внутрішніх платежів у країнах-учасниках Євросоюзу, забезпечити права і захист усіх користувачів платіжних послуг, ліквідувати розмежування європейського платіжного ринку національними кордонами.

Для створення такої платіжної системи були об'єднані зусилля Єврокомісії, найбільших європейських банків та національних банківських союзів. Починаючи з 2008 року всі банки в Євросоюзі зобов'язані емітувати платіжні картки з чіпами у зв'язку з їх значними перевагами перед платіжними картками з магнітною смугою. Платіжні картки із магнітною смугою після 2010 року будуть визнані такими, що не відповідають вимогам нової загальноєвропейської карткової системи [6, с. 32].

Якщо західноєвропейські банки вже практично всі здійснили перехід на «чіпи», то українські банкіри поки лише придивляються до нових технологій карткового бізнесу. Тільки деякі вітчизняні фінансисти заявили про початок випуску карток із чіпом (як правило, він присутній на картках паралельно з магнітною смугою). Освоєння чіпових технологій відбувається несистемно і, певно, забере у наших банків близько п'яти років. На початок року близько 30 банків перебували на різних стадіях сертифікації або етапах упровадження чіпових проектів. До кінця 2009 року переважна більшість українських банків пройшли відповідну сертифікацію в МПС на емісію та екваринг платіжних карток, сумісних із стандартами EMV (скорочено від Europay, MasterCard, Visa), однак приступити до випуску карток із чіпом планують одиниці.

З погляду безпеки та функціональності чіпові картки однозначно прогресивніші. Вони краще захищені від шахрайських операцій, у них більше можливостей. З другого боку, банкам важко наважитися на те, щоб відразу перейти на чіпові картки. По-перше, це зажадає масштабної заміни обладнання, призначеного для обслуговування карток, — банкоматів, карткових терміналів, що дуже дорого. Звідси впливає друга причина, через яку банки побоюються різкого переходу на чіпові картки — поки існує замало банкоматів і терміналів у торговельних точках, які приймають такі карти. Якщо банк раптом вирішить видавати клієнтам лише чіпові картки замість карток із магнітною смугою, йому не уникнути невдоволення клієнтів, яким не хочеться бігати містом, розшукуючи підходящий банкомат чи платіжний термінал.

Частково окупити витрати на впровадження нових платіжних карток можуть лише додаткові неплатіжні додатки до чіпових карток. Наявність мікросхеми на картках дозволяє надавати їхнім власникам низку додаткових сервісів, таких як бонусні схеми, грошові і товарні гаманці, програми лояльності. Причому реалізувати можна не тільки програму банку-емітента, а й інших організацій (наприклад, програми лояльності бензозаправок, авіаперевізників, операторів мобільного зв'язку, мереж супермаркетів).

Ряд авторів, таких як Харченко В., Вовчак О., Отрошенко В. вважають, що основними перешкодами на шляху подальшого

розвитку безготівкових розрахунків та карткового бізнесу в Україні є те, що [6, 7, 8]:

- світова фінансово-економічна криза призвела до зменшення кількості емітованих платіжних карток, зменшення кількості платіжних терміналів внаслідок припинення діяльності окремих торговців;
- переважна більшість емітованих українськими банками платіжних карток належить до карток міжнародних платіжних систем VISA та MasterCard;
- відсутність знань щодо технології розрахунків платіжними картками і незацікавленість економічних суб'єктів у безготівкових розрахунках картками;
- відсутність кредитних історій у фізичних осіб, що стримує впровадження кредитних схем розрахунків за платіжними картками;
- пасивність банків - членів НСМЕП щодо впровадження новітніх технологій обслуговування платіжних карток, що пропонуються даною платіжною системою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, виходячи с перешкод, які стоять на шляху розвитку пластикових карток, можна зробити наступні висновки. Для України є доцільним враховувати досвід розв'язання аналогічних проблем економічно розвиненими країнами світу і при цьому враховувати власні можливості в вирішенні задач. Треба впровадити Єдиний платіжний простір в Україні на базі НСМЕП, що дасть змогу зменшити комісійні платежі банків-членів міжнародних платіжних систем до цих систем, скоротити гарантійні депозити цих банків, створити сучасну платіжну та розрахункову інфраструктуру, а також підвищити надійність виконання внутрідержавних операцій, запровадити національну систему моніторингу шахрайських операцій та контролю ризиків.

Картковий бізнес в Україні на даний час має тенденцію до монополізації, що вважається негативним моментом розвитку пластикових карток.

Відзначимо, що створення та запровадження внутрішніх платіжних систем містить величезний потенціал подальшої розбудови фінансово-банківської системи України

на засадах кращих зразків світового досвіду у цій сфері. Наявність широкого спектра послуг, що їх надають карткові платіжні системи, дозволить задовольнити потреби як фізичних, так і юридичних осіб у своєчасних розрахунках, зменшенні питомої ваги готівки у грошовому обороті, вчасному отриманні точної інформації щодо стану коштів. Крім того, система масових електронних платежів сприятиме прискоренню грошового обігу, упорядкуванню процесів кредитування, зміцнить банківську систему, надасть їй додаткові важливі джерела фінансування, а також сприятиме більшій фіскальній прозорості та фінансовій дисципліні платежів.

Література

1. Єпіфанов А. О. Управління ризиками в платіжних системах / А. О. Єпіфанов, В. І. Міщенко, А. С. Савченко — Суми: Ініціати́ва, 2001. — 168 с.
2. Кравець В.М. Платіжні картки в Україні / В.М. Кравець, А.С. Савченко — К.: Факт, 2009. — 30 с.
3. Олійник А.В. Інформаційні системи і технології у фінансових установах: навч. посібник / А.В. Олійник, В.М. Шацька — Львів: Новий Світ, 2006. — 436 с.
4. Заєць О. Плюси і мінуси карткового бізнесу в Україні / О. Заєць // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 2. — С. 27-28.
5. НСМЕП: особливості розвитку на фоні фінансової кризи // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 4. — С. 40-41.
6. Харченко В. Банківські платіжні картки: передумови створення Єдиного національного платіжного простору в Україні / В. Харченко, Р. Капралов // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 2. — С. 32-37.
7. Вовчак О.Д. Платіжні системи: навчальний посібник / О.Д. Вовчак, Г. Є. Шпиргалю, Т.Я. Андрейків. — К.: Знання, 2008. — 341 с.
8. Отрощенко В. "Кредитная" история / В. Отрощенко // Банковская практика за рубежом. — 2009. — № 2. — С. 50-56.

Рецензент: Житний П. Є. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Банківська справа», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

Стаття подана
12.05.2011 р.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТРАХУВАННЯ ДЕПОЗИТІВ В УКРАЇНІ

В статті проведено дослідження формування системи страхування депозитів в Україні. Доведено необхідність розвитку широкого впровадження страхування банківських вкладів, проаналізовано зарубіжний досвід страхування депозитних вкладів. Виділено переваги і недоліки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні. Проаналізовано проблему "морального ризику" (moral hazard), коли вкладники і банки перекладають свої ризики на систему страхування депозитів і суспільство, завдаючи значних збитків фінансовому сектору країни.

Ключові слова: страхування, депозити, ресурсна база, заощадження, ризик, захист, інвестування, політика, гарантована сума, відшкодування, механізм, перерозподіл, фінансові ресурси, страхове покриття.

Постановка проблеми. Наслідком світової економічної кризи є негативні зрушення в банківській сфері. Оскільки взаємопов'язаність банківської діяльності та страхування є очевидним, то спад діяльності спостерігається й у сфері страхування. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки кошти населення мають не аби який вплив на механізм формування ресурсної бази банків; саме така ситуація характерна для ринкової економіки. Проте для України відкритим залишається питання збереження сталої тенденції стрімкого зростання обсягу заощаджень населення на депозитних рахунках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Здійснивши аналіз публікацій щодо вищезначеної теми дослідження та управління депозитною політикою сучасних банків взагалі, нами було з'ясовано, що цю проблему розглядає ряд науковців, таких як: С. Аржевітін, С. Безвух, Л. Волощенко, Н. Горбач, З. Сороківська [1, 2, 3, 4, 5], які шукають можливості для її вирішення, також визначені деякі питання щодо формування системи страхування депозитів в Україні та розвитку цього виду банківських послуг.

Метою даної статті є рекомендації щодо формування ефективної системи страхування депозитів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Страхування депозитів – це комплекс заходів, спрямованих на захист вкладів і

забезпечення їх гарантованого повернення у повному або частковому обсязі в разі банкрутства фінансової установи [6, с.10].

Головним чинником зміцнення довіри основних інвесторів економіки до банківських установ є позитивний досвід функціонування вітчизняної системи страхування депозитів, представленої насамперед Фондом гарантування вкладів фізичних осіб [7, с.15].

Ключовими показниками будь-якого інституту захисту вкладників є умови гарантування та розмір страхового покриття вкладів. Стосовно гарантування банківських вкладів сьогодні маємо велику кількість ґрунтовних досліджень. Деякі фахівці протиставляють американську та німецьку моделі, інші акцентують увагу на функціях інституту захисту вкладів, виділяючи системи страхування депозитів на зразок "платіжної каси" (paybox) — накопичення та управління грошовими фондами, здійснення виплат відшкодувань, і складніших — таких, наприклад, як "мінімізатор ризику", до повноважень яких належать також моніторинг і контроль страхових ризиків, управління проблемними банками тощо. Проте вони єдині в переконанні, що першопричиною і головним покликанням будь-якої системи страхування депозитів має бути соціальний аспект — захист вкладників, хоч, як справедливо зазначає Б. Львін, посилаючись на приклад США, каже, що інститут гарантування

деPOSITIV Досить часто використовується для реалізації політичних інтересів [8, с.22].

Світовий досвід та вітчизняна практика банківської діяльності переконають, що навіть чутки про ненадійність фінансової установи, не кажучи вже про початок кризи, миттєво можуть спричинити паніку серед вкладників, заспокоїти яких надзвичайно складно, оскільки здебільшого йдеться про їхні заощадження на придбання житла, освіти, відпустку тощо. Для України це питання є гострим з огляду на негативний досвід знецінення заощаджень в установах Ощадбанку СРСР, ліквідацію АК АПБ "Україна" тощо.

Щоб затвердити серед вкладників почуття впевненості у надійному захисті

їхніх заощаджень навіть за умови банкрутства банківської установи, інститути гарантування депозитів встановлюють певний рівень страхового покриття. Здавалося б, високий рівень гарантованої суми може вирішити всі проблеми. Проте фахівці Світового банку в сфері страхування депозитів застерігають, що ця сума має бути обґрунтованою, адже суттєве її завищення породжує проблему "морального ризику" (moral hazard), коли вкладники і банки перекладають свої ризики на систему страхування депозитів і суспільство, завдаючи значних збитків фінансовому сектору країни.

На наш погляд, необхідність розвитку широкого впровадження страхування банківських вкладів зумовлена низькою причин (рис.1).

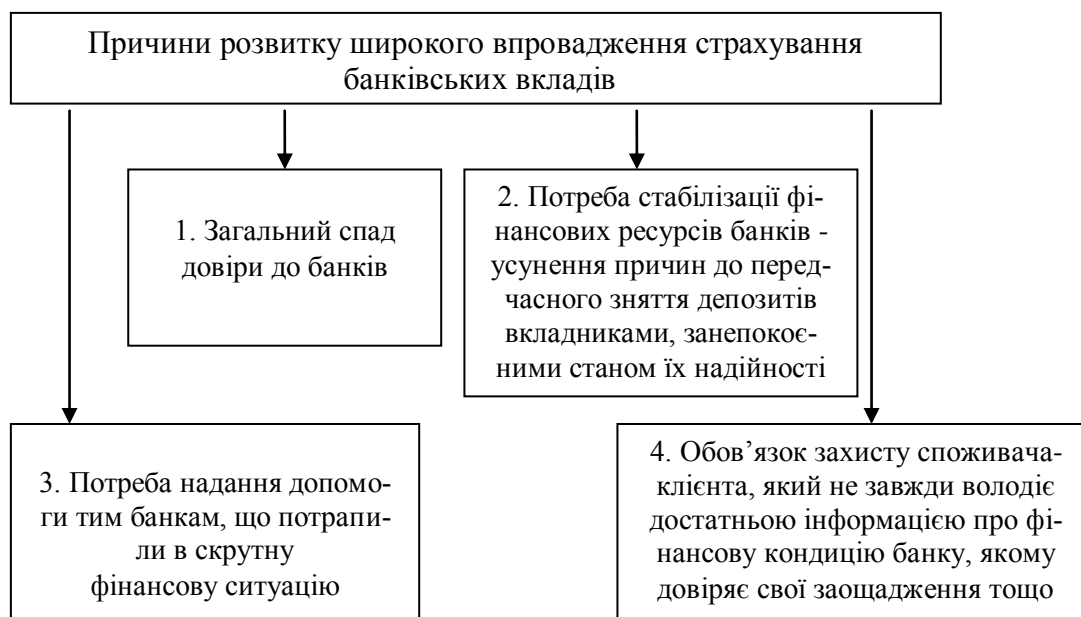

Рис.1. Необхідність розвитку широкого впровадження страхування банківських вкладів

Завищена гарантована сума відшкодування позбавляє вкладника стимулів до виваженого рішення під час вибору банку для розміщення депозиту. Високим рівнем гарантування вкладів можуть скористатися також проблемні банки, "латаючи дірки в балансі", адже вміло проведена фінансовими установами депозитна акція може зібрати десятки мільйонів гривень.

Отже, інститут захисту депозитів,

створюючи безризиковий актив, має захищати насамперед дрібних і середніх вкладників, що не мають змоги проводити ефективний моніторинг фінансового стану банків.

Система страхування депозитів (ССД) покликана максимально враховувати інтереси основних учасників цієї системи - вкладників, банків, держави [9, с. 25]. Щоб досягти цієї мети, слід, на нашу думку, передусім ознайомитися зі

світовою практикою умов гарантування вкладів та визначення розміру страхового покриття.

Якщо порівняти світовий досвід страхування депозитів, то він характеризується двома видами системи [5, с. 144]. В одному випадку створюється фонд, з якого здійснюються платежі в разі банкрутства банку. В іншому – передбачено систему, яка починає діяти, коли потрібно робити платежі. У цьому випадку виплати фінансуються за рахунок стягнення внутрішнього податку з банків.

Перший вид характерний для США. Саме тут страховий фонд створюється з обов'язкових регулярних внесків банків. Розмір цього фонду підтримується на рівні 1,25% загальної суми банківських депозитів, а розмір внесків встановлюється залежно від мети підтримання фонду на цьому рівні.

Другий вид діє в Німеччині. Тут гарантування вкладів здійснюється самими банками через їх галузеві об'єднання без прямої участі держави, але з її співпрацею. З добровільних внесків банків створюються страхові фонди, але розміри їх невеликі, а внески банків складають 0,03% залишків депозитів у рік. Однак банки беруть на себе відповідальність проводити у разі необхідності додаткові внески.

Нині понад 95 країн уже мають дієві інститути захисту вкладників банківських установ або активно працюють над їх упровадженням та вдосконаленням. Є кілька варіантів поєднання різних елементів механізму гарантування вкладів. Основний з них - це розмір страхового покриття (у тому числі схема здійснення виплати відшкодувань, категорії вкладників та види депозитів, на які поширюється страхове покриття, методика розрахунку гарантованої суми). Принципові відмінності у побудові системи страхування депозитів зумовлені як соціально-економічним розвитком країн, особливостями банківської діяльності, передумовами запровадження і стратегічними цілями діяльності системи страху-

вання депозитів, так і політичними чинниками.

Важливим аспектом будь-якої системи гарантування вкладів є розмір страхового покриття, який зазвичай встановлюється на одного вкладника і гарантує або лише суму вкладу, або суму вкладу з відсотками. У деяких країнах світу держава гарантує всі банківські вклади в повному обсязі [10, с. 16]. Проте це швидше виняток, ніж правило, адже більшість країн встановлює законодавчо закріплену суму гарантування, яка може періодично змінюватися.

Варто зауважити, що низка країн у своїй практиці використовує систему пропорційного страхування, під час якого відшкодуванню підлягає не весь вклад, а певний відсоток від загальної суми. Певний розмір - "франшизи", який коливається в межах 5-20% від суми депозиту, стимулює вкладника ретельніше вибирати банківську установу для розміщення своїх коштів. Системи страхування депозитів різняться також за ступенем охоплення вкладів страховим покриттям. Деякі з них у більшості країн не підлягають страхуванню. Передусім це стосується міжбанківських депозитів, боргових зобов'язань на пред'явника, а також зобов'язань банку щодо своїх засновників і керівництва. Як правило, страховий захист поширюється на вклади населення.

Стосовно вкладів у іноземній валюті, то, наприклад, система страхування депозитів європейських країн гарантує здебільшого кошти лише у валютах ЄС [2, с. 152]. Зарубіжний досвід свідчить про різноманітність умов захисту банківських вкладів. У світі успішно функціонують діаметрально протилежні механізми гарантування. Їхня специфіка залежить від соціально - економічних умов розвитку, а також від обставин та стратегічної мети створення системи страхування депозитів.

Підтримання стабільності банківської системи справедливо асоціюється з функціонуванням системи захисту вкла-

дників, яка представлена в Україні Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (надалі - Фонд). Основне призначення Фонду полягає у побудові надійного механізму захисту прав та інтересів населення - власників банківських депозитів. Фонд виконує значну кількість функцій, пов'язаних із формуванням достатнього обсягу фінансових ресурсів, веденням реєстру банків, які є учасниками вітчизняної системи страхування депозитів, та здійсненням моніторингу їх діяльності, виплатою відшкодувань за вкладами у збанкрутілих банках, інформуванням громадськості щодо основних аспектів своєї діяльності тощо.

Одним із ключових показників діяльності вітчизняної системи страхування депозитів, який має найбільше значення для вкладників, гарантована сума відшкодування за вкладами у разі банкрутства банку. За роки функціонування Фонду в Україні розмір страхового покриття підвищувався одинадцять разів (вісім з них - за рішенням адміністративної ради Фонду), гарантована сума відшкодування збільшилася з 500 грн. до 150 000 грн., тобто у триста разів.

В Україні також цікавляться питаннями повернення вкладів, тому було створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. І хоча він має чимало переваг у своєму функціонуванні, звичайно, існує багато недоліків [11, с. 40]:

- недостатність джерел формування ресурсів фонду, оскільки участь держави обмежується разовим внеском, а розмір регулярних є недостатнім;
- виконання основних повноважень фонду здійснюється через різні структури: інвестування наявних ресурсів у державні цінні папери – через НБУ, виплати відшкодувань – через банки-агенти;
- контрольні функції фонду обмежені правом здійснення перевірок за процесом перерахування зборів до фонду, тоді як нагляд за санацією, ліквідацією банків та виконання функцій банками агентами щодо використання одержаних

від фонду коштів для повернення заощаджень знаходяться за межами його контролю;

- незгодженість між законами «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб» та «Про НБУ» стосовно розміщення вільних коштів фонду на депозитних рахунках, оскільки фонд є небанківською установою;

- оскільки ресурси фонду не включаються до Державного бюджету України, не передбачено плати за користування тимчасово вільними залишками його коштів, водночас при використанні бюджетних коштів комерційні банки сплачують 50% облікової ставки НБУ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Позитивні тенденції розвитку вітчизняного депозитного ринку стали можливими великою мірою завдяки діяльності системи страхування депозитів, проте є ряд проблем, які потребують вирішення, а саме: необхідність удосконалення механізму фінансування системи страхування депозитів; розширення функцій та повноважень Фонду; врегулювання процедури виплати відшкодування вкладникам збанкрутілих фінансових установ. З огляду на існуючі проблеми можна виділити основні напрямки реформування системи страхування депозитів в Україні:

1. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
2. Запровадження диверсифікованої системи виплат відшкодувань;
3. Охоплення страховими гарантіями усіх видів депозитів;
4. Розширення функцій та повноважень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
5. Реалізація кампанії інформування громадськості про переваги механізму захисту вкладів;
6. Посилення контролю за фінансовим станом банків, дотримання нормативних вимог Нацбанку.

Реалізація реформи системи страхування депозитів в Україні призведе до

підвищення довіри вкладників до банківської системи та забезпечить приплив тимчасово вільних коштів у банки на депозитні рахунки, і, як наслідок, підвищить стабільність фінансово-кредитної системи у цілому.

Література

1. Аржевітін С. Чому і як слід реформувати систему гарантування вкладів / С. Аржевітін // Вісник Національного банку України. — 2010. — №11. — С.3-7.

2. Безвух С. Політика захисту вкладів в країнах Євросоюзу та Україні в період фінансової кризи / С. Безвух // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. — 2010. — №1. — Т.1. — С. 151-153.

3. Волощенко Л. Система страхування депозитів в Україні: проблеми та шляхи подолання/Л. Волощенко, А. Вихристюк, А. Волощенко // Вісник СНАУ. Серія „Економіка та менеджмент”. — 2010. — Вип. 5/1. — С. 24-27.

4. Горбач Н. Перспективи розвитку страхування фізичних осіб в Україні / Н. Горбач, Т. Ільченко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2009. — №3. — С. 5-11.

5. Сороківська З. Зарубіжний досвід забезпечення ефективності системи страхування допозитів в умовах кризи /

З. Сороківська // Світ фінансів. — 2009. — №2(19). — С. 143-148.

6. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами затвердженого Постановою Національного банку України від 03.12.2003 № 516. [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

7. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

8. Львин Б. Об устройстве банковской и денежной системы // Вопросы экономики. — 2007 — №4. — С.21-23.

9. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20 вересня 2001 року № 2740-III [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

10. Дмитрієва О. Оптимізація депозитної діяльності комерційного банку / О. Дмитрієва // Фінанси України. — 2009. — № 5. — С 15-17.

11. Дзюблюк О. Оптимізація формування ресурсної бази комерційного банку / О. Дзюблюк // Банківська справа. — 2009. — №5. — С.38-42.

Рецензент: Житний П. Є. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Банківська справа», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

*Стаття подана
14.05.2011 р.*

ФОРМУВАННЯ ЗАХОДІВ З ПРОТИДІЇ НЕДРУЖНЬОМУ ПОГЛИНАННЮ ПІДПРИЄМСТВА

В статті досліджені методи захисту підприємств від недружнього поглинання та рейдерських захоплень. Сформульовані пропозиції щодо забезпечення захисту сучасного бізнесу від рейдерських атак. Охарактеризовано метод недопущення встановлення рейдерами контролю над підприємством - передача акцій в заставу дружній особі. При заставі майнового права, засвідченого цінним папером, цінний папір передається заставодержателю, або в депозит нотаріуса. Наведені методи активного захисту недружньому поглинанню, які ефективно використовуються за кордоном.

Ключові слова: злиття, поглинання, рейдерство, економічна безпека, захисна тактика «білі, сірі, чорні лицарі», «білий сквайр», акціонери, облігації, «випалена земля», позов, довірче управління, застава, депозитарний реєстр, бездокументарні акції, холдинг.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку національної економіки тактика злиття і поглинання використовується для розширення свого бізнесу рядом суб'єктів. З цією метою застосовуються як добровільні засоби, так і примусові або недружні. Недружнє поглинання відбувається проти волі власників або керівництва компанії, але це означає, що воно відбувається у незаконний спосіб. Однак найбільшу небезпеку мають саме незаконні способи.

Як свідчить практика, більшість українських підприємств не приділяє належної уваги власній економічній безпеці. Тому вони змушені протистояти незаконним захопленням на етапі активних дій, спрямованих на встановлення контролю над цими підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам захисту бізнесу від злочинних посягань приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних авторів [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9]. Роботи зазначених авторів є важливими джерелами фактологічних даних, результатами емпіричних досліджень та теоретичних обґрунтувань проблем забезпечення безпеки бізнесу. Але ця проблема не є вичерпаною і тому потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Метою статті є аналіз діючих захисних тактик від протиправних посягань і розробка нових більш активних систем захисту вітчизняного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить практика, в протидіях захвату використовуються різноманітні активні засоби захисту. Серед них особливо слід виділити тактику конкуруючої пропозиції. Відповідно

до неї менеджмент підприємства-цілі або його контролюючі акціонери реалізують «аукціон» з пошуку більш вигідної пропозиції щодо покупки. Основний зміст такої тактики – «благородний або білий лицар», який приходить на допомогу об'єкту рейдерського інтересу. Акції нового випуску розміщують на користь дружнього особи, яка викупує великий пакет акцій підприємства - цілі і тим самим створює ефективну перешкоду для перерозподілу корпоративного контролю на користь рейдерів. "Білі лицарі" - це дружні набувачі, які рятують компанію від ворожого поглинання, виступаючи як покупці контрольного пакету акцій на більш вигідних умовах, ніж ті, які було запропоновано початково [9, с. 248].

До конкуруючих поглиначів, яких підприємство-ціль не шукало, але вони більш шанобливі, ніж початковий поглинач відносять "сірих лицарів". Найменш привабливими з конкуруючих поглиначів є "чорні лицарі".

Захист «білий сквайр» відрізняється від захисту «білий лицар» тим, що «білий сквайр» не отримує контролю над об'єктом поглинання. Дружня до менеджменту підприємства-цілі компанія («білий сквайр») купує великий пакет акцій на умовах невтручання, зазвичай це означає зобов'язання голосувати за пропозиції менеджмента. Агресор позбавляється можливості отримати більшість голосів на зборах акціонерів. «Білий сквайр» в якості винагороди отримує місця в раді директорів або підвищені дивіденди на куплені акції [9, с. 251].

Різновидом конкуруючої пропозиції є придбання компанією, на яку спрямована

атака, своїх же раніше розміщених акцій, що може призвести до скорочення загальної кількості акцій і ускладнити перерозподіл корпоративного контролю. Конкуруючу пропозицію слід відрізнити від контрпоглинання

– особливої захисної тактики, що передбачає агресивну відповідь підприємства-цілі на можливість перерозподілу корпоративного контролю (рис.1).

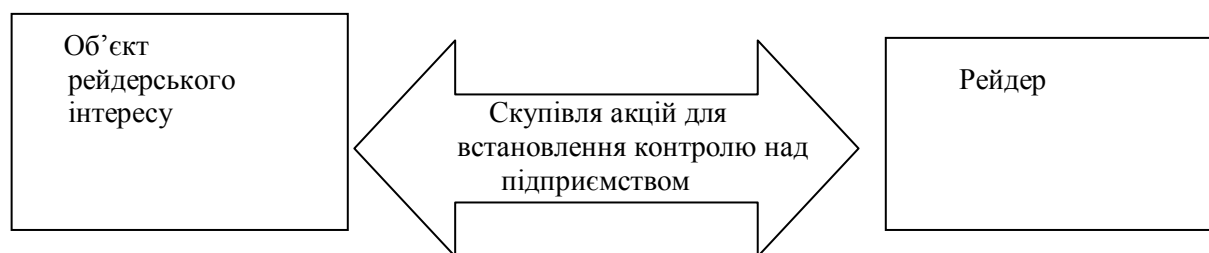

Рис. 1. Схема тактики активного захисту «контрпоглинання» [3, с. 159]

Якщо компанія має у своєму розпорядженні достатні фінансові ресурси, вона може висунути відносно поглинаючої компанії зустрічну тендерну пропозицію на придбання контрольного пакета звичайних голосуючих акцій (скупка акцій «хижака»). Акціонерам поглинача направляє пропозиція про придбання належних їм акцій. Підприємство-ціль в дійсності не ставить, як правило, на меті здійснення поглинання, але при придбанні певної кількості акцій поглинача добивається, щоб раніше ініційоване поглинання зупинилося. Подібна тактика зустрічається рідко, тому що основна проблема з її застосуванням – це значний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для проведення контршагу на покупця.

Тільки корпорація – ціль, яка значно перевершує корпорації – поглиначі у вільних фінансових ресурсах, може розраховувати на успішне проведення усього захисту.

Ефективну можливість протидіяти поглинанню надають захисні тактики, спрямовані на «обваження» підприємства-цілі за рахунок нарощування довгострокового тягаря або за допомогою виведення активів.

Випуск «непридатних облігацій», які мають незрозумілі ринкові перспективи, але мають оголошену високу ступень прибутковості є супутником будь-якого поглинання, яке здійснюється за допомогою кредитного важеля. Викуп за допомогою боргового фінансування традиційно розглядається як один з елементів фінансування поглинання. Його суть полягає у викупі контрольного пакету акцій компанії з залученням позикових коштів. Активи або акції компанії, що поглинається є предметом застави за кредитом. Позика буде погашатися в тому числі за рахунок доходів, які принесе придбана стру-

ктура. У якості позикових ресурсів можуть використовуватися не тільки банківські кредити, але й випуск облігацій.

У відповідь на скупку акцій ворожою стороною підприємство, яке поглинається, може почати купувати акції у своїх акціонерів. Тактика викупу власних акцій орієнтована на невелику кількість акцій (30%) і реалізується за допомогою продажу частини неосновних засобів підприємства-цілі. Викуп здійснюється за рахунок нерозподіленого прибутку. Можливий варіант, коли за допомогою власних або позикових коштів підприємство-ціль може викупити саме свої акції у нападника.

Найбільш радикальним екстремим захисним механізмом є тактика «випаленої землі». Зміст її полягає в наступному. Якщо менеджмент підприємства-цілі вважає, що рейдера приваблюють певні активи фірми, то його керівництво може спробувати продати ці активи. У разі продажу всіх активів фірми позаду залишається лише «випалена земля». Керівництво може зробити і зворотні дії – придбати нові активи, які будуть марні для рейдера чи викликають проблеми з антимонопольним законодавством. Придбання «проблемних активів» (у США це радіо – і телевізійні станції, оскільки їх власникам доводиться отримувати дозвіл від Федеральної комісії по засобах зв'язку) – дієвий спосіб зменшення зацікавленості поглинаючої компанії в отриманні контролю над підприємством [6, с. 45].

Одним з найпопулярніших видів захисту після отримання пропозиції про поглинання є позив. Більше третини всіх тендерних пропозицій, зроблених в США за останні роки, супроводжувалися пред'явленням різних судових позовів з боку підприєм-

ства-цілі. Підприємство-покупець звинувачувалося в порушенні різних видів законодавства, включаючи природоохоронне. У результаті початку тяжб підприємство-ціль може затримати проведення недружнього проведення поглинання (судові процедури, слухання, перегляд справи) і одночасно збільшити вартість реалізації поглинання (вигідніше збільшити розмір тендерної пропозиції, ніж нести судові витрати). Можлива також технологія, коли позов пред'являла фірма або приватна особа «дружня» компанії, яка поглинається, на основі попереднього збору інформації підприємством-ціллю. Цей механізм захисту доступний в країнах ЄС, США і в Росії. Судовий розгляд спору надає час для звернення до інших способів захисту, але у випадку відкриття поглинаючою компанією тендерної пропозиції у результаті рішення суду акціонери об'єкта рейдерських дій часто зазнають збитків.

Досить цікавим методом захисту від рейдерів є передача акцій в довірче управління. Чинне законодавство це допускає, при цьому може бути передбачено об'єднання бездокументарних цінних паперів, що передаються в довірче управління, різними особами. Як і у випадках з передачею у довірче управління майна, звернення стягнення за боргами засновника управління на цінні папери, передані їм у довірче управління, не допускається, за винятком неспроможності (банкрутства) цієї особи. Це означає, що навіть якщо рейдер заручиться неправосудним рішенням суду з приводу цього майна, на етапі виконання судового акта власникові майна буде легше, як мінімум, призупинити виконання судового акту у зв'язку з тим, що у боржника відсутні майно або доходи. У випадку відсутності майна, на яке може бути звернено стягнення, прийняті судовим приставом - виконавцем всі допустимі законом заходи для відшукування його майна або доходів виявляються безрезультатними і виконавчий документ повертається стягувачеві. Пристав складає акт про неможливість стягнення.

Передача акцій номінальному власникові теж є одним з методів захисту. В якості номінальних власників цінних паперів можуть виступати професійні учасники ринку цінних паперів. Перш за все, таким утримувачем може бути депозитарій. Це зручно тим, що права на іменні цінні папери, передані в депозитарій, не засвідчуються записа-

ми в реєстрі власників іменних цінних паперів. У випадку з іншими номінальними власниками, відомості про них підлягають внесенню в систему ведення реєстру власником реєстру за дорученням власника або номінального власника цінних паперів, якщо останні особи зареєстровані в цій системі. При цьому операції з цінними паперами між власниками цінних паперів одного номінального власника так само не відображаються у власника реєстру або депозитарію, замовником якого він є. Досить серйозною перевагою передачі акцій в номінальне утримання є забезпечення відносного захисту інформації про кінцевого власника акцій.

Одним з методів недопущення встановлення рейдерами контролю над підприємством є передача акцій в заставу дружній особі. При заставі майнового права, засвідченого цінним папером, цінний папір передається заставодержателю, або в депозит нотаріуса. Дані про заставодержателя бездокументарних акцій включаються до реєстру акціонерів. У разі переходу права власності на заставлене майно від заставодавця до іншої особи в результаті оплатного або безоплатного відчуження цього майна, або в порядку спадкування, право застави зберігає силу. правонаступник заставодавця стає на місце заставодавця і несе всі його обов'язки, якщо угодою з заставодержателем не встановлено інше. У разі володіння акціями організації вузьким колом акціонерів, кожен з них може розробити свій пакет акцій на частини і "обмінятися заставами" цих пакетів. У такий спосіб можливо домогтися узгоджених дій усіх акціонерів компанії у випадку протиправних дій рейдера. Також значно ускладнює процедуру захвату блокування свого особового рахунку. Акціонеру для цього достатньо віддати відповідне розпорядження реєстратору.

Можна погодитися з думкою про те, що найбільш стійким до корпоративних захоплень є бізнес, структура якого була перебудована з урахуванням нових реалій. Визнаним захисним механізмом є впровадження холдингової структури, грамотний розподіл активів по підрозділам холдингу. При побудові холдингової структури слід керуватися наступними принципами [8; с.24]: найбільш цінні активи повинні бути ізольовані від юридичних осіб, що мають потенційно проблемну історію; доцільно поділити особи на тих, які володіють цінними активами

та тих, що ведуть активну господарську діяльність і, відповідно, більш схильні до операційним і податкових ризиків, якщо метою організації є вихід на біржу або інше залучення капіталу на відкритому ринку. Всі описані вище дії потрібно робити з поправкою на те, що дуже розкиданий по різних юридичним особам бізнес буде важко успішно представити потенційним інвесторам.

Присутність іноземної особи в ланцюжку володіння активами здатна захистити інформацію про кінцевого власника тільки в тому випадку, якщо ця інформація не може бути отримана з інших джерел, а сам власник розглядає інформацію як конфіденціальну, наприклад, не розкриваючи її в інвестиційному меморандумі.

На захист об'єкт рейдерської атаки можуть прийти засоби масової інформації. Вони повинні показати загарбника в "чорному" світлі, акцентуючи увагу на втраті робочих місць людьми та унікальності виробництва, яке планують закрити. Часто це призводить до бажаних результатів. Як наслідок, до цих подій залучаються профспілки, які проводять акції проти рейдерів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В Інтернет-виданнях міститься багато пропозицій від юридичних фірм, які допомагають у боротьбі з рейдерами. Перед тим, як з ними починати взаємодію, потрібно мати інформацію про власників, чи не є вони часом підконтрольними рейдерів. Слід також навести довідки, наскільки захист цієї фірми був успішним в попередніх процесах. Доцільно заздалегідь обумовити фінансові затрати та максимальну тривалість антирейдерської боротьби. Не зайвим буде укласти договір про надання послуг. Адже посередники можуть навмисно затягувати процес з метою виманити з переляканих власників більше коштів.

Головними чинниками, що визначають вартість послуг антирейдерської компанії, є:

- величина і структура підприємства-цілі;
- ринкова ціна активів підприємства, що підлягає захопленню;
- оборот цього підприємства;

- обсяг інформації про рейдерську компанію;

- перелік запропонованих заходів захисту.

Наведені методи активного захисту ефективно використовуються закордоном. Однак українські підприємства не завжди спроможні чинити опір. Це трапляється через відсутність достатніх коштів та неефективний менеджмент. Крім того, не всі механізми захисту, передбачені українським законодавством, працюють на практиці. Залишається ще багато прогалин у чинному законодавстві, які треба усувати.

Література

1. Постанова Кабінету міністрів України від 21 лютого 2007 року № 257 «Про утворення міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств». –Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/uid=1136.267.0>

2. Абрамов Я. Теоретичні та практичні проблеми корпоративних поглинань/ Я.Абрамов. // Наукові записки, КМ Аркадія. - 2007. – Т.64. – 120 с.

3. Бочарова О. Способи поглинання акціонерних товариств / О. Бочарова. // Підприємництво, господарство і право. – 2009. - №10. - С.149-151.

4. Борисов Ю. Игры в русский «М & А» - М: СПЕЦ-АДРЕС, 2005. – 140 с.

5. Гетьман – Павлова И.В., Цыганкова Е.В., Шахова В.В. Меры защиты от вражеских поглощений /И. В. Гетьман-Павлова // Юрист – 2008. - №8 – С.18-34.

6. Житомирский В. С. В блокнот предпринимателю. Рейдерство: явления, причины, профилактика, защита / В. С. Житомирский – СПб: Ленинградская торгово-промышленная палата. – 2006. – 54 с.

7. Лазуренко В.И. Рейдерство: слияния и поглощения. – М.:ТУКБИ – 2009.-230с.

8. Паламарчук Г., Венгер Л. Особливості рейдерства в Україні та політика його подолання / Г. Паламарчук // Економіка України. - 2007. - №9 – С.23-25

9. Рид Стенли Фостер. Искусство слияния и поглощения / Р.Фостер.-М: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 478 с.

Рецензент: Недодаєва Н. Л. – д.е.н., професор кафедри «Економічна безпека», Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренко, м. Луганськ.

Стаття подана
10.03.2011 р.

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Розкрито деякі проблеми у розвитку технологій інформаційно - комунікаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств. Запропонована концепція інформаційно - комунікаційної системи, що вміщує понятійний апарат, принципи застосування, орієнтири розвитку і відповідність національним і міжнародним стандартам функціонування інформаційно – комунікаційних технологій. Досліджено умови ефективного використання сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: інформаційно - комунікаційна система, комунікаційне забезпечення, інформаційно - комунікаційна політика, інституційний підхід.

Постановка проблеми. Враховуючи динамічність сучасних світових глобалізаційних й інтеграційних процесів в економіці, що відбуваються в економіці держав, необхідність забезпечення ефективної взаємодії усіх ланок трансформаційних, інвестиційних та інноваційних процесів в українському суспільстві, необхідні новітні інформаційно-комунікаційні технології. Для управління підприємством і підвищення його економічної ефективності необхідно мати відповідну інформацію, причому вона має бути максимально достовірною, спиратись на облікові та звітні дані, складені на їх основі аналітичні та планові розрахунки. Мета дослідження полягає у розкритті ролі інформаційного забезпечення у діяльності підприємства, шляхів підвищення його економічної ефективності.

Аналіз останніх досліджень показав, що дана проблема неодноразово розглядалась у статтях, наукових роботах, дисертаціях значної кількості зарубіжних і вітчизняних вчених. Питання обґрунтування сутності, особливостей, місця і ролі інформаційних ресурсів у становленні інформаційної економіки господарських суб'єктів розглянуті в працях Т. В. Калінеску, Л. С. Винаріка, О. М. Щедріна, Н. Ф. Васильєвої, В. П. Ластовецького, Т. Б. Іванюка та ін.[3, с. 70].

Як відзначає О. М. Вергільєв, критерієм ефективного управління сучасними підприємствами є максимальне задоволення інформаційних потреб усіх учасників виробничо-господарської діяльності [1, с. 7].

Метою статті є створення системи інформаційного та комунікаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств в Луганській області.

Виклад основного матеріалу. Впровадження інформаційного забезпечення у виробничо-господарську діяльність підприємств сприяє скороченню витрат часу, зростанню конкурентоздатності та ефективності діяльності, які є важливими чинниками підвищення суспільного виробництва в цілому. На рівні безпосереднього споживання головними характеристиками інформаційних ресурсів є вартість, носії, семантична і прагматична оцінка. Однак ці характеристики не розкривають сутності інформаційних ресурсів у тій мірі, яка необхідна для максимальної економічної ефективності будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності. [7, с. 272]. Радикальні зміни в організації й управлінні виробництвом потребують все більш швидкого, адекватного й об'єктивного реагування на процеси, що здійснюються у внутрішній й зовнішній діяльності підприємства. А це, у свою чергу, сприяє поширенню нового способу організації й забезпечення виробництва, що отримав назву JIT («Just in Time» або «точно в часі») [11, с. 141]. Це така система організації виробництва, яка передбачає синхронізацію усіх стадій і операцій з метою зменшення товарно-матеріальних запасів і підвищення ефективності усіх стадій виробничого циклу. Тому виникає необхідність у розробці систем координації виробничої, фінансової, економічної, інвестиційно-інноваційної й інших видів діяльності підприємства, яка б

дозволили у часі відстежувати факти де-стабілізації виробництва і розробляти регулюючі заходи щодо зменшення уразливості підприємств, гармонізації та стандартизації певних критеріїв, що визначають поведінку підприємства на внутрішніх й зовнішніх ринках та їх конкурентоздатність. Функціонування підприємств в сучасних умовах потребує підвищення рівня інформаційного забезпечення всіх суб'єктів економічних відносин, що знаходить відображення в зростанні показників інформатизації та підвищенні рівня інвестицій підприємств у розвиток інформаційних систем та на придбання інформаційних ресурсів. Виявлення резервів підвищення ефективності експлуатації інформаційних ресурсів базується на дослідженні рівня інформатизації підприємства [5, с. 27].

Основною метою інформаційного забезпечення управління підприємством є наявність необхідної кількості та якості інформації, тобто недопущення її дефіциту. Для цього можливе як вироблення, так і придбання інформаційного ресурсу у конкретний момент часу. Це досягається цілеспрямованим підбором системи показників, що забезпечують визначення потреби у виробничій, економічній інформації, використовувати оптимізаційні методи для раціоналізації її структури і потоків [9, с. 185].

Результати аналізу діяльності підприємства у сфері інформатизації показують, що в умовах ринкових відносин постійний рух грошових потоків, який активізує діяльність усіх підсистем підприємства, є важливим чинником, що впливає на ефективність діяльності підприємства, його конкурентоздатність, імідж. Водночас аналіз інформаційної діяльності підприємства, орієнтованої в зовнішнє середовище, свідчить про недостатню гнучкість організації інформаційного забезпечення, що в свою чергу перешкоджає вчасному оновленню елементів, дослідженню ринку наявної інформації, вибору найперспективніших контрагентів. Виявлені тенденції показали відсутність ефективної стратегії формування інформаційного забезпечення управлінських рішень, що відповідає сучасним вимогам [9, с. 185]. Розвиток інфо-

рмаційної системи для підвищення економічної ефективності підприємства, крім комп'ютеризації, передбачає створення комплексної системи технологічного забезпечення, до складу якої належить програмне та організаційне забезпечення, розвиток яких є наступним кроком після забезпеченням ПК.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Умови ефективного використання сучасних інформаційних технологій передбачають, що темпи зростання прибутку підприємства мають випереджати темпи зростання витрат на інформатизацію. Тому дане питання має вивчатися маркетологами, аналітиками, економістами даного підприємства із усіх сторін з урахуванням особливостей та методів дослідження [2, с. 9].

Визначення джерел отримання інформації передбачає виявлення суб'єктів та об'єктів, які забезпечують підприємство та підрозділи інформаційними ресурсами, що містять необхідну інформацію. При виборі джерел доцільно використовувати кількісні оцінки ефективності отриманої інформації з урахуванням умов її використання в діяльності підприємства.[6, с. 280]. Це слід робити хоча б з тієї причини, що умови, при яких оцінюються ті чи інші засоби з часом значно змінюються. Але є і інша причина: нема кращого шляху для оцінювання заходів, ніж у ході їх використання. Досвід з цього забезпечує рушійні імпульси та вихідну інформацію для безперервного планування. Чим ретельніше буде контролюватися реалізація інноваційної діяльності та її наслідки, тим більше можна навчитися. Таке безперервне планування забезпечує просування до ідеалів і задоволення інтересів усіх учасників інноваційного процесу на підприємстві. Розвиток теорій про роль інформаційного забезпечення у підвищенні економічної ефективності діяльності господарського суб'єкта набуває все більшої актуальності в умовах поширення та удосконалення інформаційних технологій. Перспективи подальшого дослідження полягають у створенні методологічних основ кількісних оцінок у галузі підвищення економічної ефективності діяльності підприємства.

Література

1. Вергильев О. М. Экономика и информатика. Синергетическая информационная система XXI века для сферы материального производства. Мечты и реальность? / О. М. Вергильев. - М.: ТОО «Эребус», 1998. - 364 с.

2. Інформаційне забезпечення підприємницької діяльності / В. П. Ластовецький // Облік: теорія і практика. - 2006. - № 10. - С. 7-10.

3. Проблемы интеграции региональных и корпоративных информационных систем / Н. Н. Лепа, Р. Н. Лепа // Экономика промышленности. - 2001. - № 1 (11). - С. 68-77.

4. Маркетингові технології інформаційного та комунікаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства // Маркетинг: Теорія і практика: Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля / ред. кол. Т.С. Максимова (гол. ред.). - Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля. - №15. - 2009. - С. 184 - 190.

5. Калинеску Т.В. Организация процесса информационного обеспечения предприятия // Организатор производства. - № 1 (14). - 2002. - С. 25 - 29;

6. Калінеску Т.В. Методологія аналізу і оцінки ефективності переміщення сфери діяльності підприємств: монографія.

- Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2003. - 280 с.

7. Калінеску Т.В., Романовська Ю.А., Кирилов О.Д. Стратегічний потенціал підприємства: Формування та розвиток. - Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. - 272 с.

8. Формування та оцінювання потенціалу підприємства: навчальний посібник / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, С.Ф. Большенко, О.В. Маслош, Н.В. Швець, Г.В. Пчелинська, О.Д. Кирилов. - Луганськ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2007. - 352 с.

9. Калінеску Т.В., Долгіх В.В. Маркетингові технології інформаційного та комунікаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємства // Маркетинг: теорія і практика: Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля / ред. кол. Т.С. Максимова (гол. ред.). - Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. - № 15. - С. 184 - 190.

10. Калінеску Т.В., Долгіх В.В. Проблеми інформаційного і комунікаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - Науковий журнал. - № 3 (133), 2009. - С. 212 - 215.

11. Рогач О. Міжнародні інвестиції: Теорія і практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник. - К.: Либідь, 2005. - 729 с.

Рецензент: Калінеску Т. В. - д.е.н., професор завідувач кафедри «Оподаткування», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

*Стаття подана
17.05.2011 р.*

СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена проблемам стратегічного планування у сфері соціальної відповідальності бізнесу. Підкреслено проблему інформаційного вакууму, що існує в Україні стосовно соціальної відповідальності взагалі та стратегічного планування у даній сфері зокрема. Запропоновано використувати новий підхід до процесу розробки стратегії соціальної відповідальності, що базується на визначенні головної проблеми та аналізі причин і наслідків її виникнення. Представлено стратегії соціальної відповідальності промислових підприємств Луганської області.

Ключові слова: соціальна відповідальність підприємства, стратегія, пріоритетна проблема, аналіз, дерево цілей.

Постановка проблеми. 26 квітня 2011 року на засіданні комітету з корпоративної соціальної відповідальності Європейської бізнес асоціації було представлено Проект Концепції Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні [1]. Вона базується на термінологічному апараті нещодавно прийнятого міжнародного стандарту ISO 26 000 та враховує внутрішній і зовнішній для України контексти розвитку соціальної відповідальності бізнесу.

Майбутня Концепція спрямована на створення підґрунтя та сприятливих умов для інтеграції СВБ у діяльність компаній задля сталого розвитку України, зростання суспільного добробуту та вирішення питань, визначених у національних програмних документах.

Концепція є першим етапом розробки Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу в Україні, яка має чітко зафіксувати позицію держави у цій сфері. На думку розробників, прийняття такого документа покращить імідж Української Держави всередині країни і за кордоном, продемонструє прагнення України рухатися відповідно до сучасних європейських і світових тенденцій, дотримуватися концепції сталого розвитку, відповідально ставитися до проблем суспільства і навколишнього середовища.

Розробка концепції – це перший крок до впровадження теорії соціальної відповідальності в українське бізнес середовище на державному рівні, але проблема розвитку та реалізації соціальної відповідальності постала не сьогодні, а значно раніше. У

такій ситуації, відсутність інформації та необізнаність в даній теорії призводять до того, що соціальна відповідальність сприймається як PR інструмент і функції її реалізації покладаються на відділ маркетингу [2, с. 72]. Між тим ця концепція має під собою набагато ширше підґрунтя і повинна бути реалізована на рівні стратегії всієї діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день опубліковано небагато інформації щодо розробки стратегій соціальної відповідальності підприємства. Деякі обмежуються загальними рекомендаціями що можна, або чого не можна робити на підприємстві [2, с. 120-127] для успішної реалізації даної концепції. Група авторів нового посібника для студентів вищих навчальних закладів на чолі з О. Гирик, пропонують говорити, не про стратегію, а про програму соціальної відповідальності підприємства, яка включатиме окремі складові стосовно певних груп стейкхолдерів [3, с. 41-129]. На наш погляд, такий підхід дещо відокремлює соціальну відповідальність від основної діяльності підприємства, натомість стратегія дозволяє інтегрувати дану концепцію у повсякденне життя компанії і розглядати її як невід'ємну складову. Серед українських джерел знайдено лише один концептуальний документ: «Соціальна відповідальність бізнесу: управління та впровадження», де висвітлено безпосередній процес розробки стратегії соціальної відповідальності [3, с. 23-24] з точки зору класичного підходу згідно з яким розробка стратегії розпочинається з формулювання місії та стратегічних цілей.

У попередніх публікаціях, автор також торкався даної проблеми [4; 5, с. 24-56; 6, с. 38-68], запропонувавши дещо від'ємний підхід до процесу стратегічного планування соціально-відповідальної діяльності, на початку якого визначається пріоритетна проблема, а також використовується аналіз причин та наслідків виникнення головної проблеми.

Ані українські дослідники проблеми впровадження соціальної відповідальності, ані практики українського бізнесу не робили ще реальних спроб розробки стратегії соціальної відповідальності, а більшість керівників, що декларують наявність такої стратегії, у частіше за все мають на увазі ряд задекларованих (наприклад, у корпоративному кодексі) принципів щодо соціальної відповідальності своєї компанії. Особливо гостро ця проблема постає на середньостатистичних промислових підприємствах, де про спроби впровадження цієї концепції взагалі не йдеться.

Метою дослідження є систематизація наявної інформації та розробка стратегії соціальної відповідальності для промислових підприємств.

Викладення основного матеріалу. Базою досліджень було обрано три машинобудівних підприємства Луганської області: ВАТ «Сталь», ВАТ «ХК «Луганськтепловоз», ВАТ «Горизонт».

Для розробки стратегії попередньо були проведені опитування управлінського складу та персоналу для визначення мотивів та факторів, що впливатимуть на формування соціальної відповідальності на підприємствах, а також була проведена діагностика наявного ступеня соціальної відповідальності. По результатах діагностики було визначено, що на всіх трьох підприємствах соціальна відповідальність повністю відсутня.

Спираючись на результати опитування, та на офіційну річну звітну інформацію про результати діяльності підприємств, спробуємо розробити стратегії формування соціальної відповідальності.

ВАТ «Сталь»:

Концепція соціальної відповідальності: Концепція стекхолдерів.

Проблема розвитку: Дисбаланс діяльності підприємства та очікувань стейкхолдерів у контексті екологічної відповідальності.

Фокус стратегії: екологічна відповідальність підприємства, стейкхолдери: місцеві органи влади, місцева громада, співробітники підприємства, стратегія розроблятиметься на три роки.

Результати SWOT-аналізу щодо перспектив формування соціальної відповідальності представлено у табл. 1

Т а б л и ц я 1

SWOT - аналіз соціальної відповідальності ВАТ «Сталь»

<p>Сильні сторони:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розуміння керівництвом необхідності впровадження концепції соціальної відповідальності. 2. Висока якість продукції 3. Позитивний психологічний клімат у колективі. 4. Стабільні партнерські зв'язки. 5. Відносно стабільне фінансово-економічне становище підприємства 6. Вторинне використання відходів виробництва 	<p>Слабкі сторони:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність чіткого розуміння концепції соціальної відповідальності бізнесу. 2. Відсутність сертифікату ISO 14001 «Система екологічного менеджменту». 3. Відсутність системи стимулювання співробітників 4. Наявність фактів порушення екологічних норм виробництва 5. Порушення податкового законодавства 6. Відсутність управлінського персоналу відповідної кваліфікації стосовно соціальної відповідальності
<p>Можливості:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Співпраця з місцевими органами влади. 2. Співробітництво з НУО, які займаються проблемою соціальної відповідальності бізнесу України. 3. Участь у міжнародних програмах підтримки соціальної відповідальності бізнесу. 4. Участь у спеціалізованих заходах, присвячених соціальній відповідальності бізнесу (конкурси проектів, форуми і т. і.). 5. Залучення партнерів для реалізації спільних соціальних програм. 	<p>Загрози:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Нестабільна політична ситуація. 2. Обмеженість інформації щодо соціальної відповідальності бізнесу. 3. Високий рівень соціальної напруги у суспільстві. 4. Неприятливе законодавство. 5. Відсутність державної підтримки соціально-відповідальних програм бізнесу 6. Жорстка конкуренція, у тому числі і серед соціально-відповідальних підприємств.

На рис. 1 представлено аналіз причин та наслідків головної проблеми формування соціальної відповідальності ВАТ «Сталь», який проведено на підставі аналі-

зу, фактів, SWOT – аналізу та за результатами проведеного опитування на підприємстві.

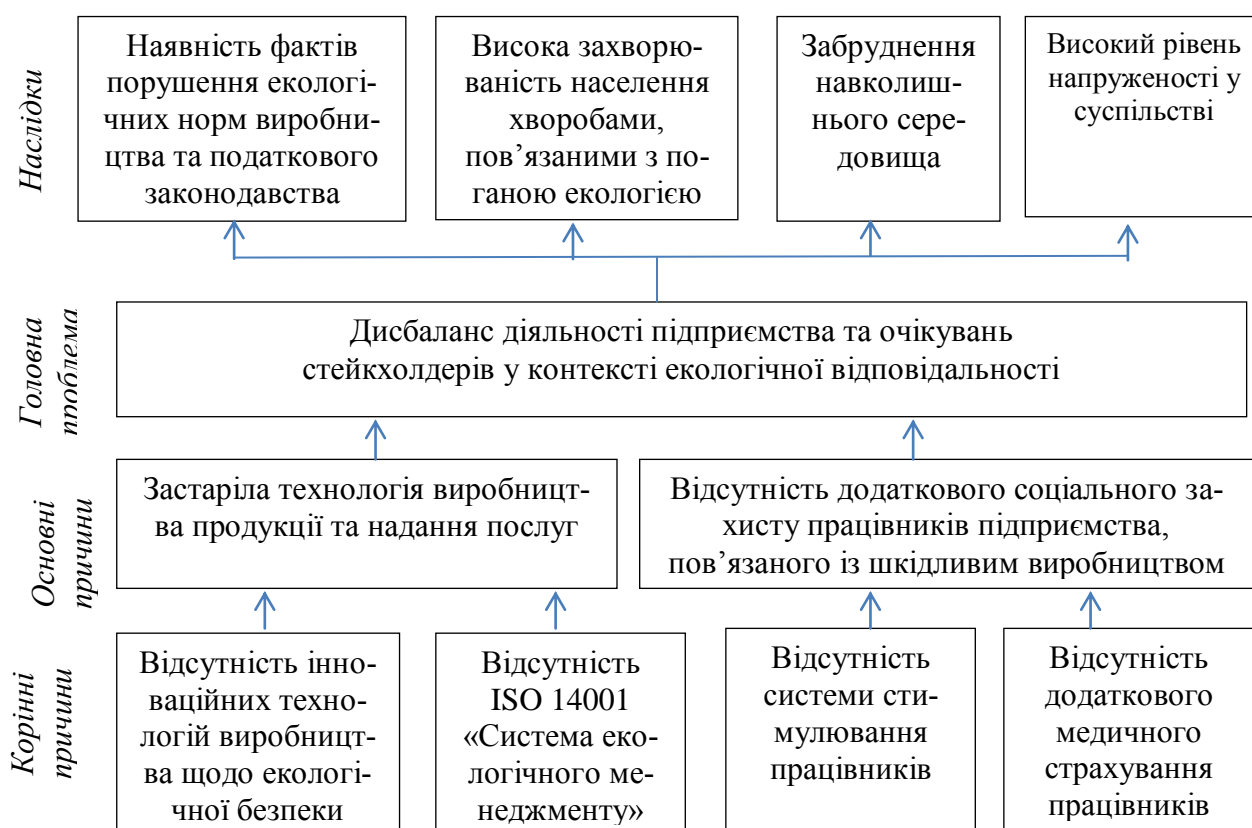

Рис. 1. Аналіз причин та наслідків головної проблеми розвитку соціальної відповідальності ВАТ «Сталь»

Варто зауважити, що кількість корінних причин могла би бути значно ширшою, до їх переліку можна включити половину загроз із SWOT – аналізу, але у даному випадку було вказано саме ті причини, на які має змогу впливати керівництво підприємства.

Спираючись на визначені головну проблему, основні, та корінні причини, ми можемо сформулювати бачення, місію стратегії розвитку соціальної та дерево цілей стратегії соціальної відповідальності підприємства, яке складатиметься з трьох рівнів.

Бачення: через три роки ВАТ «Сталь» буде соціально відповідальним підприємством третього ступеня з високим рівнем екологічної відповідальності по відношенню до всіх представників місцевої громади. Місія: керівництво ВАТ «Сталь» бере на себе обов'язок за три роки досяг-

нути третього ступеня соціальної відповідальності та виробляти якісну продукцію, надавати якісні послуги без шкоди для навколишнього середовища та здоров'я, як персоналу підприємства так і усієї місцевої громади.

Дерево цілей стратегії формування соціальної відповідальності ВАТ «Сталь» представлено на рис 2. Фактично це трансформовані головна проблема та причини її виникнення з аналізу проблем.

ВАТ «ХК «Луганськтепловоз»

Концепція соціальної відповідальності: Концепція економічної відповідальності.

Проблема розвитку: Економічний занепад підприємства, що призводить до невиконання основних обов'язків перед стейкхолдерами.

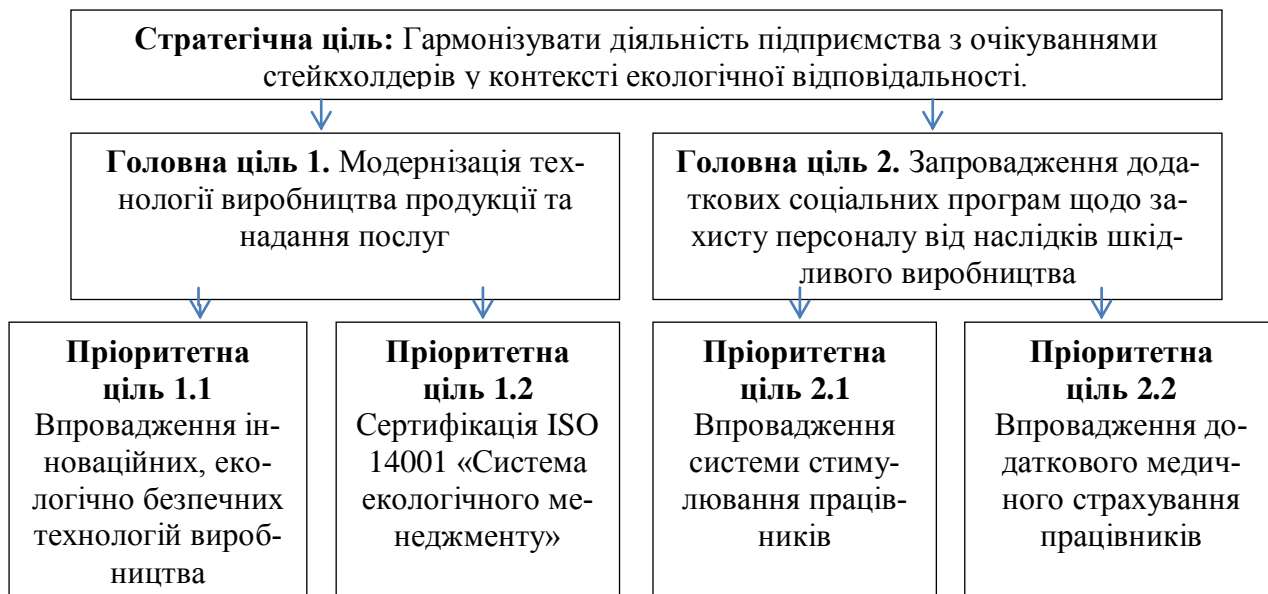

Рис. 2. Дерево цілей стратегії формування соціальної відповідальності ВАТ «Сталь»

Фокус стратегії: економічна відповідальність підприємства, стейкхолдери: місцеві органи влади, місцева громада, співробітники підприємства, власники підприємства, стратегія розроблятиметься на три роки.

Результати SWOT-аналізу щодо перспектив формування соціальної відповідальності на ВАТ «ХК «Луганськтепловоз» представлено у табл. 2.

Т а б л и ц я 2

SWOT - аналіз соціальної відповідальності ВАТ «ХК «Луганськтепловоз»

<p>Сильні сторони:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розуміння керівництвом необхідності впровадження концепції соціальної відповідальності. 2. Висока якість продукції 3. Задовільний соціально-психологічний клімат у колективі. 4. Стабільні партнерські зв'язки. 5. Наявність власної системи стимулювання працівників 6. Вторинне використання відходів виробництва 	<p>Слабкі сторони:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність чіткого розуміння концепції соціальної відповідальності бізнесу. 2. Відсутність сертифікату ISO 14001 «Система екологічного менеджменту». 3. Тяжке фінансово-економічне становище 4. Наявність фактів порушення екологічних норм виробництва 5. Порушення податкового законодавства 6. Відсутність управлінського персоналу відповідної кваліфікації стосовно соціальної відповідальності
<p>Можливості:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Співпраця з місцевими органами влади. 2. Співробітництво з НУО які займаються проблемою соціальної відповідальності бізнесу в Україні. 3. Участь у міжнародних програмах підтримки соціальної відповідальності бізнесу. 4. Участь у спеціалізованих заходах, присвячених соціальній відповідальності бізнесу (конкурси проектів, форуми і т. і.). 5. Залучення партнерів для реалізації спільних соціальних програм. 	<p>Загрози:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Нестабільна політична ситуація. Постійні суперечки щодо легітимності процедури продажу більшої частки акцій підприємства (як наслідок - відсутність чіткої стратегії економічного та соціального розвитку, втрата замовників). 2. Обмеженість інформації щодо соціальної відповідальності бізнесу. 3. Високий рівень соціальної напруги у суспільстві. 4. Неприятливе законодавство. 5. Відсутність державної підтримки соціально-відповідальних програм бізнесу. 6. Жорстка конкуренція, у тому числі і серед соціально-відповідальних підприємств.

Варто відзначити, що як у аналізі фактів так і у SWOT-аналізі характеристика зовнішнього середовища майже така сама як і у стратегії формування соціальної відповідальності для ВАТ «Сталь», адже зовнішнє середовище є незмінним для всіх досліджуваних підприємств. Відмінною стала суттєва загроза постійної зміни власника 76% акцій компанії: змінюється полі-

тична правляча сила – змінюється власник підприємства.

На рис. 3. представлено аналіз причин та наслідків головної проблеми формування соціальної відповідальності ВАТ «ХК «Луганськтепловоз», який проведено на підставі аналізу фактів, SWOT – аналізу та за результатами проведеного опитування на підприємстві.

Рис. 3. Аналіз причин та наслідків головної проблеми розвитку соціальної відповідальності ВАТ «ХК «Луганськтепловоз»

Наслідки головної проблеми формування соціальної відповідальності ВАТ «ХК «Луганськтепловоз» дуже схожі на ті, що указані для ВАТ «Сталь», а от основні та корінні причини значно відрізняються. Як і у попередньому випадку серед всіх можливих корінних причин були вказані ті, на які можна реально вплинути

Бачення: через три роки ВАТ «ХК «Луганськтепловоз» соціально відповідальним підприємством першого ступеня (у класичному варіанті), що стане надійною платформою для подальшого розвитку соціальної відповідальності підприємства.

Місія: керівництво ВАТ «ХК «Луганськтепловоз» бере на себе обов'язок за три роки досягнути точки беззбитковості, ви-

робляти якісну продукцію, надавати якісні послуги без шкоди для громади та навколишнього середовища, а також вчасно сплачувати всі обов'язкові податки та збори.

Дерево цілей стратегії формування соціальної відповідальності ВАТ «ХК «Луганськтепловоз» представлено на рис 4.

Фактично, сформоване дерево цілей відображає стратегію реструктуризації підприємства, а саме реструктуризації виробництва, що передбачає зміни в організаційній та виробничо-господарській сфері. Варто відзначити, що стратегія формування соціальної відповідальності фактично буде стратегією виходу з кризи та подальшого розвитку підприємства.

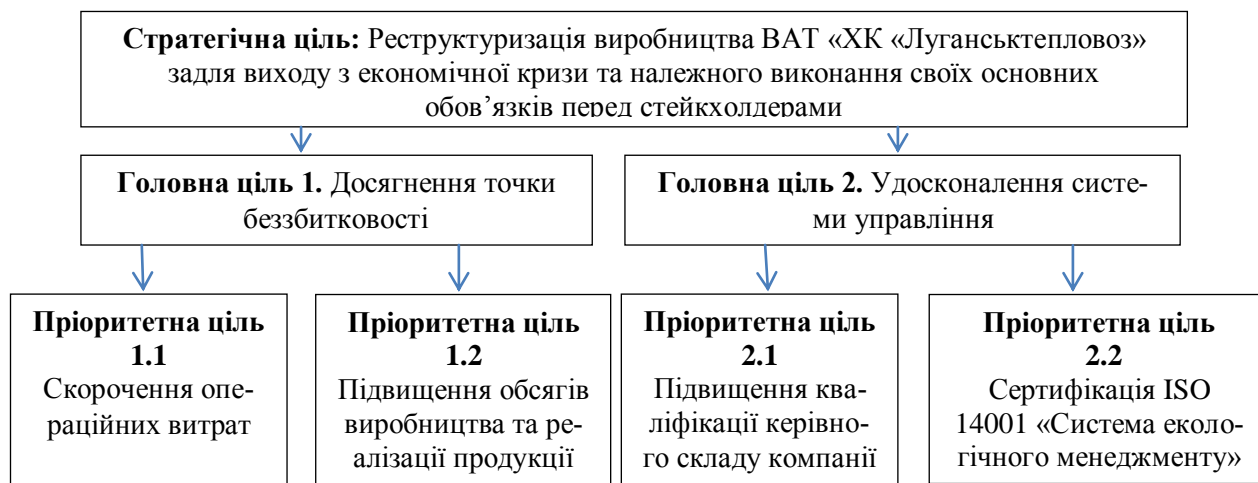

Рис. 4. Дерево цілей стратегії формування соціальної відповідальності ВАТ «ХК «Луганськтепловоз»

Затяжний характер негативної динаміки фінансових показників свідчить про те, що протягом трьох років, на які вона розрахована, буде здійснено перехід з нульового ступеня (опору) до першого ступеня соціальної відповідальності. Чому до першого? Тому, що перший ступінь соціальної відповідальності реалізується у повній мірі при наявності прибутку з якого сплачуватиметься податок.

ВАТ «Горизонт»

Концепція соціальної відповідальності: Поєднання концепції економічної відповідальності та концепції стейкхолдерів.

Проблема розвитку: Збитковість діяльності підприємства, спричинена задоволенням потреб одних стейкхолдерів ціною ігнорування потреб інших.

Фокус стратегії: економічна відповідальність підприємства; стейкхолдери: місцеві органи влади, Міністерство оборони та Міністерство з надзвичайних ситуацій, місцева громада, співробітники підприємства; стратегія розроблятиметься на три роки.

Результати SWOT-аналізу щодо перспектив формування соціальної відповідальності на ВАТ «Горизонт» представлено у табл. 3.

Т а б л и ц я 3

SWOT - аналіз соціальної відповідальності ВАТ «Горизонт»

<p>Сильні сторони:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розуміння керівництвом необхідності впровадження концепції соціальної відповідальності. 2. Висока якість продукції 3. Задовільний психологічний клімат у колективі. 4. Стабільні партнерські зв'язки. 5. Наявність власної системи стимулювання працівників 6. Вторинне використання відходів виробництва 7. Наявність інноваційних продуктів 	<p>Слабкі сторони:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність чіткого розуміння концепції соціальної відповідальності бізнесу. 2. Відсутність сертифікату ISO 14001 «Система екологічного менеджменту». 3. Збитковість діяльності підприємства останні три роки 4. Наявність фактів порушення екологічних норм виробництва 5. Порушення податкового законодавств 6. Превалювання замовлень МНС та Міністерства Оборони, непідкріплених платоспроможністю з причини відсутності бюджетного фінансування
<p>Можливості:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Співпраця з місцевими органами влади. 2. Співробітництво з НУО які займаються проблемою соціальної відповідальності бізнесу в Україні. 3. Участь у міжнародних програмах підтримки соціальної відповідальності бізнесу. 4. Участь у спеціалізованих заходах, присвячених соціальній відповідальності бізнесу (конкурси проєктів, форуми і т. і.). 5. Залучення партнерів для реалізації спільних соціальних програм. 	<p>Загрози:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Нестабільна політична ситуація. 2. Обмеженість інформації щодо соціальної відповідальності бізнесу. 3. Високий рівень соціальної напруги у суспільстві. 4. Несприятливе законодавство. 5. Відсутність державної підтримки соціально-відповідальних програм бізнесу. 6. Жорстка конкуренція, у тому числі і серед соціально-відповідальних підприємств.

Більша частина аналізу фактів та SWOT-аналізу співпадає з ВАТ «Сталь» та ВАТ «ХК «Луганськтепловоз», але є і деякі відмінності, основа з яких – це наявність головних неплатоспроможних замовників (МНС та Міністерства оборони України), що відображено як у слабких сторонах так і у загрозах.

На рис. 5. представлено аналіз причин та наслідків головної проблеми формування соціальної відповідальності ВАТ «Горизонт», який проведено на підставі аналізу фактів, SWOT – аналізу та за результатами проведеного опитування на підприємстві.

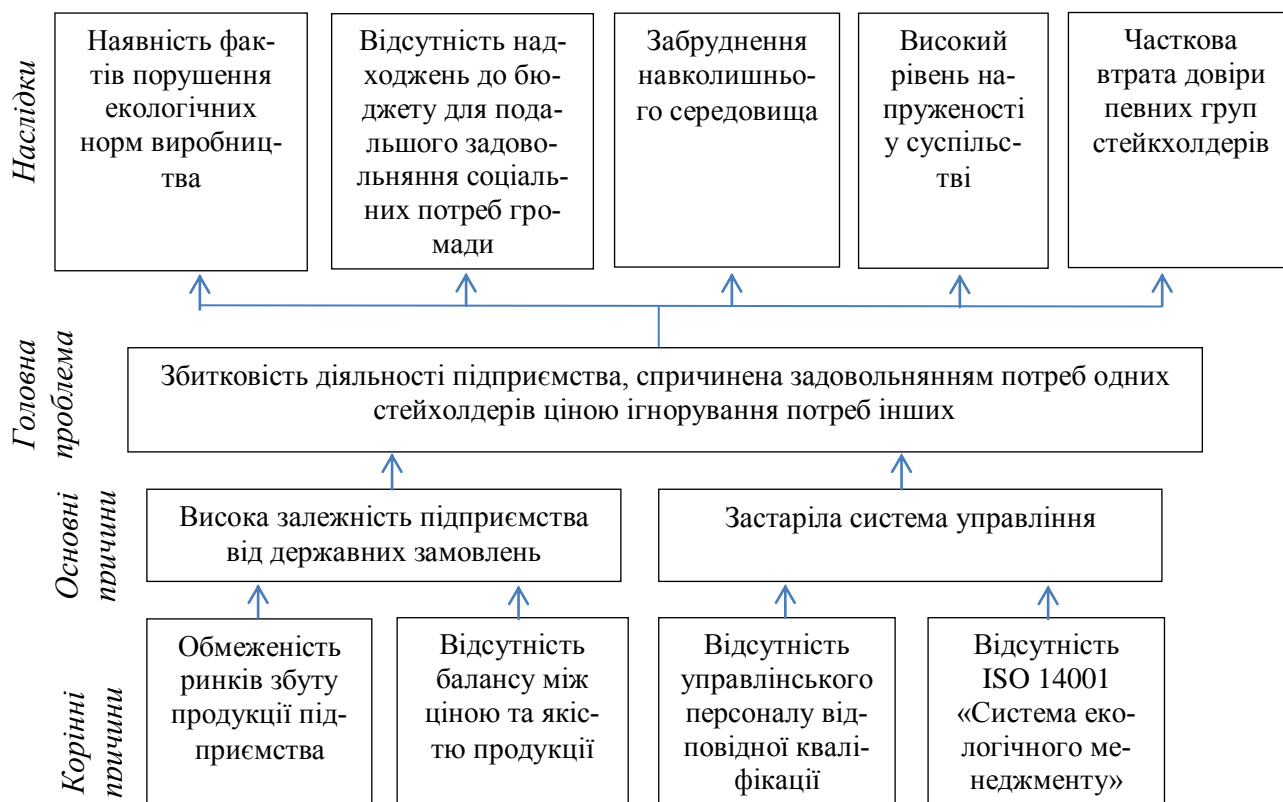

Рис. 5. Аналіз причин та наслідків головної проблеми розвитку соціальної відповідальності ВАТ «Горизонт»

Серед наслідків, які спричинені головною проблемою формування соціальної відповідальності, окрім вже відомих раніше окремо виділено «часткову втрату довіри певних груп стейкхолдерів», тому що підприємство задовольняє потреби головного замовника ціною жертви власної прибутковості, що не допустимо з точки зору соціальної відповідальності.

Також відзначимо, що одна гілка причин виникнення головної проблеми ВАТ «Горизонт» повністю співпадає з аналізом причин та наслідків ВАТ «ХК «Луганськтепловоз». Це закономірно, адже обидва підприємства знаходяться у дещо схожому становищі – несуть збитку на протязі останніх років.

Бачення: через три роки ВАТ «Горизонт» стане соціально відповідальним підприємством третього ступеня, та враховуватиме потреби всіх ключових стейкхолдерів.

Місія: керівництво ВАТ «Горизонт» бере на себе обов'язок за три роки досягнути прибутковості діяльності підприємства, виробляти якісну продукцію, надавати якісні послуги без шкоди для громади та навколишнього середовища, вчасно сплачувати всі обов'язкові податки та збори, а також враховувати інтереси ключових стейкхолдерів.

Дерево цілей стратегії формування соціальної відповідальності ВАТ «Горизонт» представлено на рис 6.

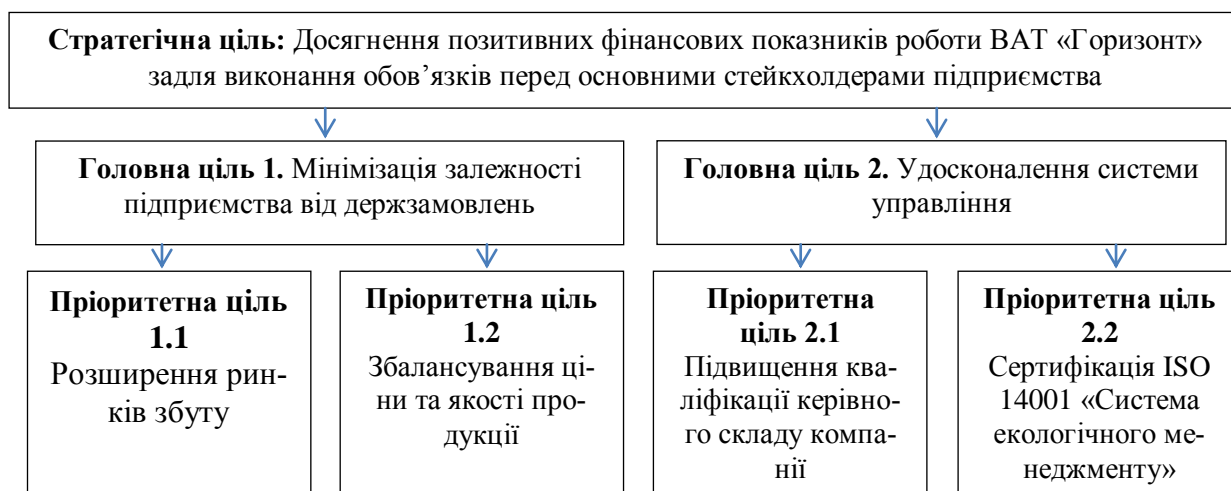

Рис. 6. Дерево цілей стратегії формування соціальної відповідальності ВАТ «Горизонт»

Сформоване дерево цілей відображає часткову управлінську та економічну реструктуризацію підприємства.

Підводячи підсумки можна відзначити, що у всіх стратегіях присутнє запровадження екологічного менеджменту з причини відсутності екологічної відповідальності. Два з трьох підприємств потребують удосконалення системи управління, що і буде вирішено за рахунок сертифікації ISO 14001 та підвищення кваліфікації керівного складу компанії. Стратегії останніх двох підприємств дуже схожі адже обидві останні роки ведуть збиткову діяльність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. При розробці стратегії варто пам'ятати, що компанія має у наявності обмежені ресурси тому використати їх слід найбільш ефективно. Запропонований підхід до процесу стратегічного планування на основі виявлення головної проблеми та корінних причин її виникнення дозволяє розробити обґрунтовану стратегію та уникнути розповсюджені помилки боротьби з наявними наслідками, що не вирішує самої проблеми та призводить до марного використання бюджету стратегії.

Література

1. Проект Концепції Національної стратегії соціальної відповідальності біз-

несу в Україні // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.conf.eu.org>

2. Бегма Ю. К. Якісне дослідження методів впровадження соціальної відповідальності бізнесу в Україні / Ю. К. Бегма, О. Ю. Вінніков, О. І. Редько – К.: 2006, - 129 с. Т. С. Смовженко, д-ра екон. наук, проф. А. Я. Кузнецової. – К.: УБС НБУ, 2009 – 258 с.

3. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження. – К.: 2005. – 41 с.

4. Зеленко О. О. Стратегічні аспекти формування соціальної відповідальності підприємства [Електронний ресурс] / О. О. Зеленко // Ефективна економіка – 2010. - №2. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

5. Практичні інструменти регіонального та місцевого розвитку: Навчальний посібник / [В. А. Рач, А. Гонє, М. А. Черенкова, О. О. Зеленко, та інші]; за ред. проф. В. А. Рач. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2007. – 156 с.

6. Практичні інструменти регіонального та місцевого розвитку в схемах та рисунках: Навчальний посібник / [В. А. Рач, А. Гонє, О. О. Зеленко та інші]; за ред. проф. В. А. Рач. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2007. – 206 с.

Рецензент: Калінеску Т. В. – д.е.н., професор завідувач кафедри «Оподаткування», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ.

Стаття подана
17.05.2011 р.

ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто теоретичні аспекти оцінювання соціально-економічного розвитку підприємств. Запропоновано принципи та етапи оцінювання соціально-економічного розвитку. Оцінювання визначено як процес оцінки соціально-економічного розвитку підприємств на принципах науковості, системності, цілеспрямованості, інтегрованості, достовірності. Запропоновані принципи та алгоритм оцінювання соціально-економічного розвитку підприємств дозволять отримати інформацію про всю різноманітність господарських, економічних і соціальних процесів у межах підприємства та зробити висновки про ефективність його розвитку.

Ключові слова: підприємство, соціально-економічний розвиток, оцінювання, принципи, цілі.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації останнім часом набирають високі темпи й мають широкомасштабний характер. Для України наразі важливо не залишитися на узбіччі світового розвитку, стати рівноправним партнером світового співтовариства, а не сировинним додатком високорозвинених країн. Але реалії економічного й соціального розвитку регіонів свідчать про недостатній ступінь стабільності національної економіки і її схильності до розбалансування. У цих умовах зростає роль і обумовлюється необхідність розгляду питання оцінювання соціально-економічного розвитку підприємств, оскільки саме вони, головним чином, забезпечують підвищення добробуту населення, виконання державою своїх обов'язків та функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як вже зазначалося в попередніх роботах автора [1, с. 68; 2, с. 156], соціально-економічний розвиток підприємства можна представити як сукупність кількісних і якісних змін, які забезпечують перехід підприємства на більш високий соціально-економічний рівень. Термін «оцінювання» [3, с. 242] є дуже гнучким і може позначати здійснення багатьох видів оцінок. Проте всі варіанти його використання об'єднує одне – всі вони означають оцінку сутності. Хтось досліджує і «зважує» якість (особу, річ, ідею) і порівнює його з певною явною чи неявною мірою. Міри (критерії) також можуть бути різними. Одні критерії можуть бути естетичними: наскільки гарним чи приємним є суб'єкт оцінювання? Інші – пов'язані з результативні-

стю: чи робиться справа так, як повинна робитися? Інші – з ефективністю: чи забезпечуються вигоди, сумірні з витратами? Чимало мір пов'язані з поняттями справедливості й рівності, прийнятності з точки зору стандартів громади, відповідності поняттям соціальної гармонії тощо.

Оцінюванням називається [3, с. 25] процес систематичної оцінки операцій та/або результатів вжитих дій у порівнянні з комплексом явних та неявних стандартів, з метою вдосконалення існуючих положень.

А. Н. Азрилян [4, с. 576] визначає оцінювання як встановлення якості чогось, ступеня, рівня чого-небудь, а оцінку – як думку про цінність, рівень та значення будь-чого. Можна погодитись, що оцінювання [5, с. 244] як процес дослідження застосовується, якщо запропоновані заходи є комплексними, складними для спостереження, складаються з елементів, що взаємодіють один з одним у різний спосіб, коли рішення, яке має бути ухвалене, є дуже важливим або дорогим, коли необхідно мати вагомі докази успіху чи невдачі програми.

На сьогодні не існує єдиного підходу щодо оцінювання рівня соціально-економічного розвитку підприємств машинобудування. На нашу думку, результати оцінювання повинні показати, на якому рівні здійснення соціальних і господарських заходів знаходиться підприємство, щоб досягти соціально-економічних цілей свого розвитку, оскільки управляти можна тим, що можна виміряти.

Тому метою статті є визначення принципів оцінювання соціально-економічного розвитку підприємства, які б забезпечили отримання достовірної та своєчасної інформації про рівень соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні кожне підприємство самостійно обирає спосіб вимірювання його соціально-економічного розвитку. Однак дуже часто обрані показники можуть бути незіставними з показниками інших підприємств. Через це стає неможливим коректно виміряти й оцінити діяльність підприємств, зробити порівняльний аналіз та визначити обсяг інформації, що реально потрібен підприємствам для оцінювання їхнього соціально-економічного розвитку. У нашому випадку оцінювання є засобом підвищення рівня соціально-економічного розвитку підприємств і представляє собою процес оцінки соціально-економічного розвитку підприємств на принципах науковості, системності, цілеспрямованості, інтегрованості, достовірності. Воно дає змогу отримати інформацію про всю різноманітність господарських, економічних і соціальних процесів у межах підприємства та зробити висновки про ефективність його розвитку. Схематично процес оцінювання соціально-економічного розвитку підприємств наведено на рис. 1.

Розглянемо принципи, на яких повинно базуватись оцінювання соціально-економічного розвитку. Принцип науковості означає, що оцінювання носить науковий характер, тобто ґрунтується на положеннях діалектичної теорії пізнання, ураховує вимоги економічних законів розвитку, використовує сучасні методи досліджень тощо.

Системність пов'язана з тим, що кожний об'єкт розглядається як складна динамічна система, яка складається з ряду елементів, певним чином пов'язаних між собою і зовнішнім середовищем [6, с. 8]. Вивчення кожного об'єкта має здійснюватися з урахуванням всіх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, взаємозалежності і взаємопідпорядкованості його окремих елементів.

Принцип цілеспрямованості говорить про те, що оцінювання соціально-економічного розвитку має переслідувати конкретні цілі. Цілі у науковій літературі та на практиці мають різне трактування, і саме це визначає необхідність більш детального дослідження цього терміну.

Формування цілей розглядається [7, с. 41] як встановлення параметрів очікуваного найприйнятнішого стану на фіксований момент часу (за певний проміжок часу) у процесі його розвитку з урахуванням динаміки зовнішнього середовища та виробничого потенціалу підприємства.

Цілі розвитку підприємства [8, с. 55] позначають собою напрямок, у якому має здійснюватися діяльність первинної господарської ланки.

Це – якісна характеристика цілей. З іншого боку, ціль повинна визначати бажаний стан системи, який необхідно досягти через певний проміжок часу, необхідний для одержання певної кількісної оцінки.

Цілі необхідні для успішного функціонування, виживання і соціально-економічного розвитку підприємств. Однак, неправильне їхнє визначення може стати причиною негативних наслідків для підприємств. Наука про теорії стратегії виділяє декілька загальних ключових вимог, яким мають задовольняти правильно сформульовані цілі [8, с. 59 – 62]: цілі мають бути вимірними, конкретними, орієнтованими в часі, досяжними, гнучкими, прийнятними; множинні цілі підприємства мають бути порівняними й взаємно підтримуючими, стимулюючими, ієрархічними, позитивними, економічними; формулювання мети повинно мати систематичний характер.

Цілі соціально-економічного розвитку відображають прагнення підприємства працювати у певному напрямку (напрямах), наприклад, цілі можуть бути направлені на підвищення рентабельності виробництва, задоволення потреб клієнтів, інноваційний розвиток, впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності і т.п. Кожна з цих цілей відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку підприємства. Однак не можна кон-

центруватись на одній цілі, бо це може призвести до збитків за іншими напрямками.

Цілі оцінювання соціально-економічного розвитку підприємств можуть мати необмежене значення (збіль-

шення рівня соціально-економічного розвитку), обмежене значення (досягнення конкретного рівня результативності) та інтервальне (наприклад, фінансова незалежність підприємства має знаходитися на рівні 0,3 – 0,5).

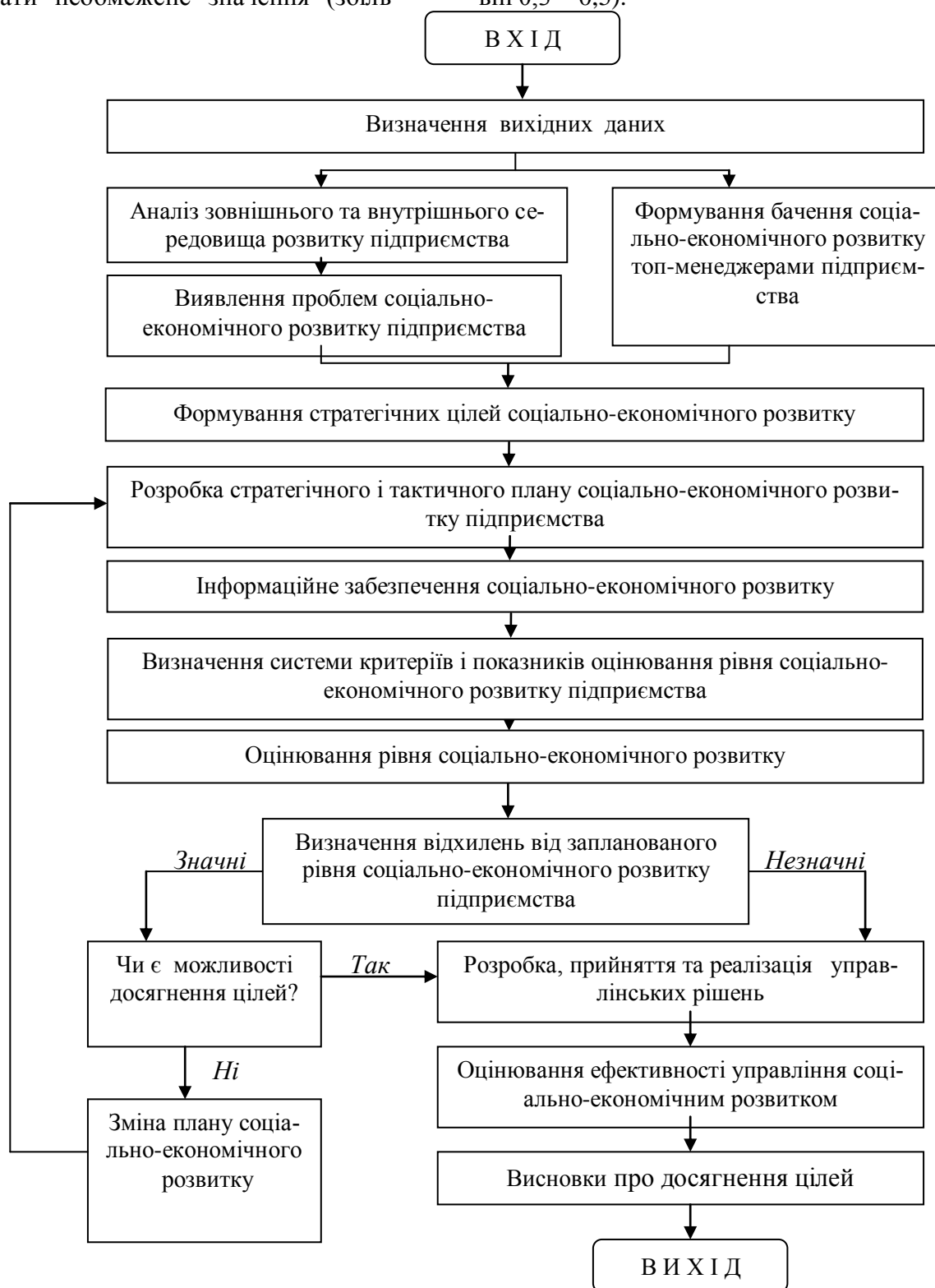

Рис. 1. Алгоритм управління та оцінювання соціально-економічного розвитку підприємств

Інтегрованість [9, с. 21-22] – це діалектична єдність різних за своєю сутністю видів інформації, що переслідують мету розчинення старого змісту інформації і на якісно новій основі створення нової інформації, яка задовольняє потреби управління. Цей принцип реалізується за допомогою розробки комплексного показника соціально-економічного розвитку підприємств на основі одиничних показників.

Достовірність говорить про те, що оцінювання має ґрунтуватися на достовірній, надійній інформації і на точних розрахунках. Принцип комплексності вимагає дослідження всіх сторін і ланок соціально-економічного розвитку та їхніх зв'язків і залежностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження сформульовано принципи та розроблено алгоритм оцінювання соціально-економічного розвитку підприємств, що дасть змогу отримати інформацію про всю різноманітність господарських, економічних і соціальних процесів у межах підприємства та зробити висновки про ефективність його розвитку. Подальші дослідження будуть спрямовані на побудову прогностичних сценаріїв соціально-економічного розвитку підприємства на основі вже отриманих результатів.

Література

1. Калинеску Т. В., Гречишкіна Е. А.¹ Проблемы социально-экономического развития предприятий в условиях экономического кризиса / Т. В. Калинеску, Е. А. Гречишкіна // Научный информационный журнал «Бизнес Информ». — 2009. — №4 (1). — С. 66—69
2. Гречишкіна О.О. Концептуальні засади управління соціально-економічним розвитком підприємства / О.О. Гречишкіна // Економічний простір: Збірник наукових праць. — №28/2. — Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. — С. 154—158
3. Вайс Керол Г. Оцінювання: методи оцінювання програм та політики: Пер. з англ. Р. Ткачука, М. Корчинської. — В.:

Вид-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2000. — 671 с.

4. Экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. — М.: Институт новой экономики, 2007. — 1152 с.

5. Податкове регулювання в умовах депресивних регіонів: монографія / [Коллектив авторів], [За наук. ред. Т.В. Калінеску]. — Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. — 312 с.

6. Савицкая, Г.В. Экономический анализ: учеб. / Г.В. Савицкая. — 13-е изд., испр. — М.: Новое знание, 2007. — 679 с. — (Экономическое образование).

7. Тимошук М.Р., Кузьмін О.Є., Фещур Р.В., Шуляр Р.В., Подольчак Н.Ю., Олексійв І.Б. Планування соціально-економічного розвитку підприємств: Монографія. — К.: УБС НБУ, 2007. — 449 с.

8. Стратегія підприємства: Підручник / Ю.Б. Іванов, О.М. Тищенко, Т.М. Чечетова-Терашвілі, О.В. Ревенко. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2009. — 560 с.

9. Палий В.Ф., Соколов Я.В. АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета. — М.: Финансы и статистика, 1981. — 224 с.

Рецензент: Калинеску Т. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Оподаткування», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

Стаття подана
11.05.2011 р.

¹ До травня 2009 року Недобєга О.О. публікувалася під прізвищем Гречишкіна О.О.

САМООРГАНІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У статті подано авторське бачення процесів самоорганізації підприємства, охарактеризовано відмітні та спільні риси процесів самоорганізації та організації на підприємстві. Означено ключові моменти забезпечення ресурсної самодостатності окремих підрозділів підприємства, особливу увагу приділено розвитку можливостей самонавчання, самоконтролю структурних підрозділів та кожного працівника на підприємстві. Наведено умови активізації самоорганізації та запропоновано її рівні. Запропоновано основні напрями діяльності керівництва (топ-менеджерів) з ініціювання самоорганізації на підприємстві. Досліджено критерії необхідності та достатності процесів самоорганізації та організації.

Ключові слова: організація, самоорганізація, умови, система, організаційний розвиток, рівні, показники ефективності, критерії, самодостатність..

Постановка проблеми. Проблеми організаційного порядку, пошуку оптимального організаційного устрою, узгодженості управлінського впливу та відповідної реакції персоналу завжди посідали провідне місце в управлінській теорії та практиці. Наразі управлінська наука ще й досі не дійшла висновку щодо необхідності контролювання організаційного розвитку підприємства чи процеси організаційного упорядкування повинні відбуватися самостійно – еволюційно без будь-якого зовнішнього корегування.

Практика ведення господарської діяльності в режимі жорсткої організаційної централізації управлінської влади показала свою неспроможність у радянські часи. Але й господарювання за принципами вільної ринкової економіки ще й досі не має очікуваного позитивного ефекту для української економіки загалом та підприємств машинобудівного комплексу. Керівництво таких підприємств стикається з проблемами відсутності ефекту від управління, негативної реакції на розпорядження та накази, небажання їх виконання персоналом. Організаційний розвиток самостійно здобуває власний напрям – постійно відбуваються внутрішні збурювання та протиріччя, пов'язані з невдоволенням персоналу умовами праці чи отриманим результатом у відношенні з їх власною затраченою працею. Виходячи з того, що реакція – є наочним проявом поведінки спочатку окремого працівника, а потім і підприємства загалом, керівництву варто приділяти пильну увагу

принципам створення організаційного порядку на підприємстві.

Практикуючі управлінці вже давно звертають увагу суспільства на «мимовільні» не пояснені внутріорганізаційні процеси, що відбуваються усередині підприємстві та мають непрогнозовані наслідки [1, с. 18-19]. Такі процеси мають зовнішній чи внутрішній стимул, який вимагає від людей самоорганізовуватися.

Для розуміння процесів, що відбуваються усередині підприємства, можна провести паралелі з нещодавнім наочним прикладом суспільної самоорганізації – поведінкою людей під час «помаранчевої революції» в Україні. Безумовно, Майдан був і продуктом політичних технологій, однак тут явно простежуються елементи самоорганізації: суспільна згуртована дія заради загальної мети та протидія єдиному ворогу. Однак, на такому високому «градусі» постійно діяти неможливо: самоорганізація – то хвиля, яка приносить або позитивні, або негативні наслідки, затухаючи з часом доти, доки не з'являється нове збурювання, проти якого мобілізуються усі. Як тільки стимул загасає необхідність в самоорганізації відпадає.

Особливої актуальності дослідження самоорганізації підприємства набуває саме сьогодні, коли інформаційне середовище його функціонування переповнено факторами невизначеності, нестабільності, тобто наслідками нещодавнього кризового стану економіки країни та світу загалом. Але такі обставини діяльності варто сприймати не тільки як фактори передба-

чувального розпаду, а ще й як індикатори нових можливостей та здобуття нових якостей підприємством.

Крім того, важливою задачею сучасної організаційної науки стає дослідження взаємовідносин між процесами цілеспрямованої організації та стихійної самоорганізації, пошук оптимуму між організацією та самоорганізацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи наукові розробки щодо теоретико-методологічних підходів розуміння самоорганізації [2, с. 18-24; 3, с. 20; 4, с. 34-41], слід зазначити, що наразі майже не існує теоретичних та практичних рекомендацій щодо самоорганізації мікрорівня економічного середовища – окремої бізнес-одиниці. Просте перенесення здобутків технічних [5, с. 24-39], біологічних, природничих [6, с. 27-42] та соціальних наук на соціальне-економічне середовище підприємства, породжує лише плутанину у теоретичних підходах та тлумаченнях поняття самоорганізації. Саме тому на підставі тенденцій розвитку оточуючого світу, економіці вкрай необхідна побудова єдиної концепції самоорганізації та, зокрема створення концептуальних засад самоорганізації окремого підприємства, заснованих на відокремленні місця самоорганізації в загальному організаційному розвитку та розмежуванні їхніх сутнісних навантажень.

Для можливості передбачення активізації процесів самоорганізації, корегування них та спрямування їх у бажаний напрям, керівництву підприємства необхідно чітко розуміти сутність внутріорганізаційних процесів, що відбуваються на підконтрольній ним територіях, відокремити процеси самоорганізації від організації, визначити організаційно-економічні важелі впливу, впливаючи на які керівництво буде здатне довести підприємство до гнучкого стресо- та кризостійкого стану.

Звідси **метою статті** є визначення можливості та доцільності відокремлення засад самоорганізації від організаційних принципів побудови виробничої діяльності підприємства, виявлення чітких ознак процесу самоорганізації, його рівнів та умов активізації на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Однією з центральних проблем дослідження самоорганізації підприємства є проблема тлумачення сутності протікання процесу самоорганізації, визначення взаємовідносин між процесами цілеспрямованої організації та самоорганізації.

Поняття «організація» зазвичай використовується у декількох значеннях. Як управлінська функція воно позначає поперше, створення або відтворення організації, по-друге, це ще й процес організаційної діяльності, який має тотожні ознаки з поняттям «управління».

Самоорганізація та організація це два паралельних процесу, які доповнюють один одного. Самоорганізація, відрізняється від організації лише тим, що сутність даного процесу пояснюється вже природою самої системи, а не дією зовнішніх факторів. Тобто, організація як система називається самоорганізуючою, якщо вона без додаткового впливу ззовні здобуває певну організаційну та функціональну структуру.

Самоорганізація – явище історичне, яке пронизує усі сторони людського життя, суспільство спочатку «самоорганізувалося» навколо певної ідеї чи загальної потреби, а вже на підставі цього виникли держави та державні устрої. В цілому самоорганізація — позитивно сприймається суспільством, однак, як будь-яке об'єктивне явище не може оцінюватися лише як «гарне» чи «погане». Прикладом тому може бути самоорганізація у вигляді корупції – явно негативне явище, виникаюче за власних мотиваційних факторів.

Одним з тлумачень поняття «самоорганізації» [7, с.1290] є упорядкування будь-яких елементів, обумовлене внутрішніми причинами, без зовнішнього впливу – вказує на відсутність будь-якого штучного впливу на цей процес. Але це твердження може бути вірним лише для систем чи об'єктів, які створені природно, щодо систем штучного виникнення, якою, безумовно виступає і підприємство, то тут варто вести мову про необхідність не прямого впливу на цей процес, а про деяке, корегування його напряму задля досягнення запланованої мети. Організація разом з пла-

нуванням, мотивацією та контролем виступає основними функціями менеджменту підприємства. Відтак, процес самоорганізації варто розглядати як мимовільну, самостійну організацію підприємства при корегуванні цього процесу керівництвом.

Для розуміння сутності самоорганізації, слід зазначити, що процеси самоорганізації на підприємстві мають постійний характер: вони раптово не розпочинаються та ніколи не закінчуються, а можуть лише загасати за відсутності умов, що їх спонукують. Для українського підприємства то є кризові умови ведення його фінансово-господарської діяльності, моменти внутрішнього збурювання (на кшталт, невдоволення персоналу умовами працевзабезпечення) чи зовнішнього подразнення (на-

приклад, обмеження Податкового кодексу України).

З огляду на мету дослідження, необхідно більш детально розглянути як співвідносяться між собою поняття «організація як процес» та «самоорганізація як процес» (рис. 1). З точки зору управлінського регулювання в системі управління виробничим підприємством розділяють процеси двоякого роду: одні мають цілеспрямований характер, інші – стихійно виникаючі. У першому випадку мова йде про організацію, що включає координацію діяльності людей, втручання й упорядкування суспільного життя через інституційні механізми впливу. У іншому випадку мова йде про самоорганізацію.

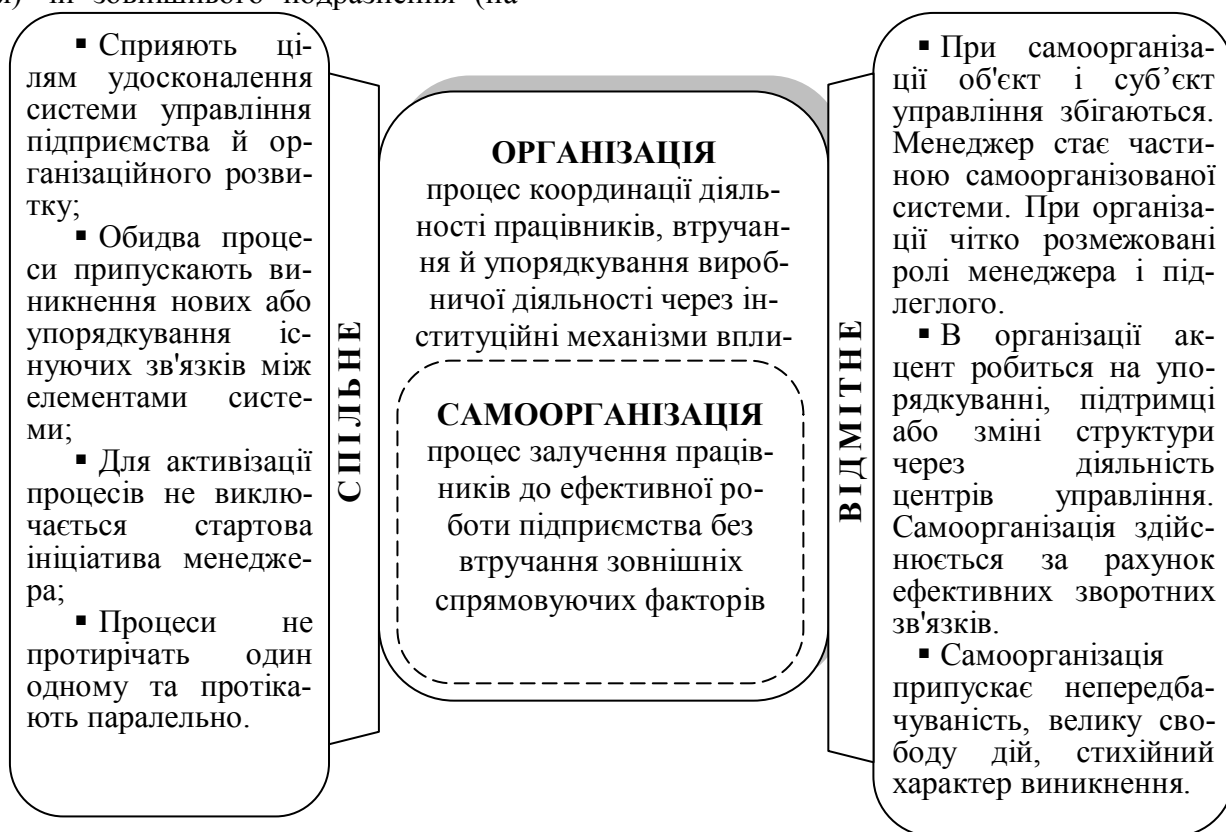

Рис. 1. Самоорганізація в системі організації підприємства

Самоорганізація відрізняється від організації непередбачуваністю виникнення, протікання самого процесу та отриманих результатів. При цьому самоорганізація майже не віддільна від організації: вона або передує їй, або супроводжує її як паралельний процес, або виникає на її підставі. Рациональне сполучення зовнішнього управлінського впливу з власними внутрі-

виробничими тенденціями підприємства дозволяє сформувати на ньому структури, здатні до стійкого функціонування та адаптивного оновлення.

Процеси самоорганізації не можуть замінити собою процеси організації. Підприємство не може бути безконтрольним, самостійно функціонуючим осередком. Безсумнівно, кожне підприємство відчуває

на собі управлінський вплив галузевих, територіальних та держаних органів управління. Але такий зовнішній вплив не повинен носити характеру тотального контролю та пригнічення, кожному підприємству, не залежно від масштабів його діяльності, необхідно залишати місце та створювати сприятливі умови для творчих пошуків та ініціатив, при чому як виробничої, так і управлінської ланки.

На підприємстві самоорганізація проявляється в тому, що в кожному працівнику, елементу трудового колективу закладені величезні творчі можливості не лише стосовно механічного виконання посадових завдань, а й налаштуванні самого процесу організації роботи, здатність управляти своїм потенціалом, виходячи не з вказівок ззовні, а з власних ціннісних орієнтирів та особистих сподівань.

Звідси, самоорганізація підприємства припускає розвиток такої інфраструктури, де працівник прямо залучений до процесу підвищення ефективності виробництва без необхідності постійного управління ним. Для розуміння цього процесу слід розмежувати рівні його зародження та подальшого становлення. Залежно від масштабів поширення «самостійності» та ступеня охоплення виробничих та суспільних процесів, самоорганізація підприємства має декілька рівнів:

- Самоорганізація особистості працівника;
- Самоорганізація структурних підрозділів (цехів);
- Міжпідроздільна самоорганізація;
- Самоорганізація підприємства.

Самоорганізація особистості є єдиним можливим початковим моментом самоорганізації підприємства. Кожен працівник підприємства виступаючи одночасно представником як внутрішнього, так і зовнішнього середовища підприємства приносить у його колектив свої власні настрої, ціннісні орієнтири, особистісні здобутки чи поразки. Впливати на такий процес керівництво не може ніяк, а спритне керівництво – навпаки – забезпечує позитивні умови для творчого розвитку та не обмежує працівника коридором його посадових зобов'язань. Зрозуміло, що результатом дія-

льності кожного окремого працівника є сукупність посадових вимог та привнесення власних якостей, емоцій, творчих проявів, ціннісних орієнтирів, організаційних принципів. Тобто це комплекс того, що він нього вимагає посада (керівництво) та його власне бачення кінцевого результату. Уважно ставлячись до останнього, керівництво одночасно активізує природні прояви особистості та позитивно впливає на результат його діяльності.

Усі організаційні, соціальні, психологічні, економічні прояви самоорганізації зароджуються саме всередині носіїв суспільно-виробничих відносин – працівниках. Отже, керівництву сучасного підприємства необхідно вчасно виявляти таких працівників-новаторів, стимулювати їх особисті мотиваційні фактори, щоб при необхідності корегувати їх напрями у бажану сферу.

Процеси самоорганізації підприємства можуть зароджуватися у представників будь-якої організаційної ланки. Самоорганізація – це комплекс взаємопороджуючих, взаємопроникаючих та взаємокоректуючих процесів. Спритні менеджери стають активними елементами зворотного зв'язку петель самоорганізації, коли об'єкти впливу (працівники) впливають на сам процес впливу. Проявляється це у підлаштуванні керівництва під час наказів та розпоряджень під особистісні характеристики працівників, їхні можливості та здібності. Хтось з працівників працює зосереджено, не терплячі відволікання, хтось чекає перерви, для когось вирішальним фактором є матеріальна винагорода, а для когось – можливість гнучкого робочого графіку, бо вставання у рані години для когось є трагедією, а для когось нормою.

Кожен працівник – унікальний носій неповторних виробничо-організаційних можливостей. Проблемою лишається виявити ці здібності. У колективі таких працівників помітно одразу – вони не намагаються бути лідерами у будь-яких показниках, не прагнуть суспільної уваги чи похвали керівництва. Але mimo їхньої волі це стає саме собою, бо така діяльність є їхньою природною властивістю. Саме такі працівники стають відправною точкою самоорганізації підприємства, навіть якщо

вони не пов'язані безпосередньо з системою виробництва чи продаж. Наразі вже існує достатньо способів виявити таку активну особистість через психологічні тести чи моделювання поведінки у різних обставинах, тому при призначенні на посаду кадрові менеджери повинні зауважувати самостійність працівника як фактор розвитку та власного бачення виробничої ситуації. Наприклад, в корпорації «Google» кожен працівник проходить процедуру відбору засновниками компанії особисто та кожним з потенційних колег. Бил Гейтс, засновник Microsoft, став одним з найбагатших людей світу, бо організацію роботи в заснований ним компанії побудував на саме принципах самоорганізації.

Але керівництву важливо не перетнути межу дотриманості та не допустити виробничого свавілля та організаційної анархії. Мова йде лише про побудову неформальної організації з властивими їй якостями та дозволами, але й з відповідними зобов'язаннями.

Наступний рівень самоорганізації – самоорганізація колективу – підрозділу, цеху, певної сукупності людей. Самоорганізація колективу є вираження сфери застосування особистістю її власних проявів. На цьому рівні зерно самоорганізації особистості потрапляє у сприятливий ґрунт, де й проростає ростками самостійного пошуку відповідей на виробничі ситуації, розробку алгоритму дій колективу щодо тих чи інших виробничих обставин.

Варто звернути увагу, що процеси самоорганізації несуть автономну, а не незалежну самостійність. Тобто здатність особистості чи підрозділу самостійно організуватися навколо виявленої проблеми, пошук власних помилок та їх усунення при наявності корегувального впливу керівництва.

Міжпідроздільна самоорганізація та самоорганізація підприємства є кінцевим результатом процесу самоорганізації, вираженим у здатності підприємства швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, що наразі виражається у подоланні підприємством посткризових умов господарювання. Варто зауважити, що при самоор-

ганізації підприємства об'єкт та суб'єкт самоорганізації збігаються.

Самоорганізація в процесі управління промисловим підприємством – сукупність процесів в ході яких внутрішнє середовище підприємства через свої можливості та властивості, на підставі своїх зусиль здійснює перетворення, результатом яких є перехід від менш організованого до більш організованого рівня його функціонування. Тобто, самоорганізація промислового підприємства є процесом:

1) залучення працівників до ефективної роботи без втручання факторів зовнішнього середовища;

2) спрямованим на підвищення ефективності управління виробництвом через впровадження самонастроюваних механізмів зниження витрат, підвищення нематеріальної зацікавленості працівників та структурних підрозділів у результатах праці через самоорганізацію їх взаємовідносин шляхом розробки відповідної системи ціннісних орієнтирів.

Тобто прояв самоорганізації підприємства у сучасні часи виражається не стільки в самозародженні структури – наявному виникненні певних сукупностей з розрізнених самостійних елементів, скільки в постійній мимовільній підтримці вже існуючого організаційного порядку та удосконаленні організаційної форми на підставі самонавчання персоналу з врахуванням накопиченого досвіду.

Керівництво підприємства повинно переслідувати головну мету – досягання плідної організованої самостійної діяльності структурних підрозділів підприємства. Таке досягання може здійснюватися через підтримку запропонованих ідей, новаторської діяльності, створення керівництвом власних позитивних зразків організаційної поведінки. На підставі загальноозначених цілей підприємства відбувається кооперація зусиль працівників, їх зімкнення, що призводить до виникнення позитивного синергетичного ефекту, вираженому в виробництві продукції нової якості та отриманні незапланованого прибутку. Підтримка керівництва у свою чергу забезпечує життєздатність процесів самоорганізації. Пропонуючи комплексний підхід до визна-

чення самоорганізації як процесу в системі управління виробничим підприємством, зу-

пинимося на необхідних та достатніх умовах її виникнення та розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Самоорганізація в системі управління підприємством

Щодо критеріїв необхідності та достатності, то сучасні автори достатнім називають такий стан системи, що його задовольняє або відповідає яким-небудь усім існуючим потребам [7, с. 322], а необхідним – такий, що обов’язково потрібен для забезпечення нормальних умов функціонування [7, с. 769].

У якості необхідної умови самоорганізації підприємства, перш за все, означимо ресурсну самодостатність елементів підприємства, особливо інформаційну самодостатність, яка повинна мати інфраструктурний характер та пронизувати усі ланки та підрозділи підприємства. Під самодостатністю розуміємо цінність окремих елементів підприємства, що обмежується сама собою, не потребує нічого іншого [7, с. 1288].

Ключовим моментом в забезпеченні ресурсної самодостатності є можливість са-

монавчання, самоконтролю системи у цілому та конкретних підсистем (структурних підрозділів та кожного працівника на підприємстві). Важливу роль грає саме інформаційна самодостатність. Коли кожен працівник підприємства інформований про стан виробничих справ, коли він відчуває що реально бере участь в управлінні виробництвом, впливає на його результати, тоді найбільш повно реалізуються творчі здібності працівників та формується справді хазяйське відношення до загальної справи. Тобто, працівники являють собою найбільш перспективні, мобільні та активні елементи системи-підприємства. Керівництву треба тільки знайти правильний підхід до їх розуміння, точку впливу чи «важіль управління» та впливати на їх свідомі та несвідомі вчинки задля досягнення загальної мети підприємства. Як достатню умову самоорганізації під-

приємства означимо соціально-ділову активність працівників з позитивним вектором розвитку. Активною можна вважати таку діяльність працівників, що спонукає певний розвиток усього підприємства [7, с. 19]. Звідси, соціально-ділова активність – діяльність, що охоплює найважливіші сторони виробничого та управлінського процесу, спрямовується самостійно поставленими конкретною особистістю або соціальною групою цілями, які є паралельними цілям саморозвитку підприємства. Поширення соціально-ділової активності серед усіх працівників підприємства та самоповага кожного працівника збільшують імовірність позитивного сприйняття виробничих, економічних, маркетингових, екологічних завдань, що стоять перед підприємством, тобто, щоб кожен працівник сприймав поставлену задачу як особисто необхідну та соціально значиму одночасно.

Недостатній розвиток механізмів нематеріальної зацікавленості працівників у результатах їх праці стають на заваді розвитку процесів самоорганізації через скосування соціально-ділової активності окремих працівників та, як наслідок, цілих структурних підрозділів підприємства. Навпаки – посилення довіри та особистої відповідальності кожного працівника здатні визволити величезний творчий потенціал, що може бути використаний у якості початкових імпульсів до процесів самоорганізації підприємства. У таких умовах формується принцип «відповідальності залежності», коли в колективі стає необхідним професійне зростання, високий рівень культури поведінки, соціально-ділова активність кожного працівника.

Виходячи з цього, зупинимось детальніше на основних напрямках діяльності керівництва (топ-менеджерів) з ініціювання самоорганізації на підприємстві:

- організація соціального простору: перерозподіл задач, делегування повноважень, розвиток горизонтальних зв'язків, відокремлення «вільних» структурних підрозділів підприємства.
- позиціонування підприємства як набору «внутрішніх ринків», відповідно до якого кожне зі структурних підрозділів розглядає інше в якості свого «клієнта»;
- застосування підходів в управлінні, здатних підвищити нематеріальну зацікавленість працівників у результатах їхньої роботи, підвищити дух «змагальності»;

- формування відповідної організаційної культури: активізація творчих потенціалів і розробка єдиних ціннісних орієнтирів працівників, структурних підрозділів та підприємства в цілому.

Для активізації самоорганізації на підприємстві необхідно виконання загальних умов, зокрема:

- усвідомлення першим керівником підприємства (його топ-менеджером) перспективності й важливості розвитку самоорганізації задля зростання економічної ефективності підприємства, підвищення гнучкості підприємства у різних соціально-економічних умовах функціонування та стабільності його подальшого існування;

- харизматичність особистості першого керівника, його здатність використовувати творчий потенціал, орієнтувати колектив на організацію груп однодумців та спрямованість на активізацію творчих властивостей співробітників;

- висококваліфікований персонал підприємства, здатний до актуалізації самостійної діяльності, подолання існуючих стереотипів протікання виробничого процесу;

- розвиток інформаційної мережі, як ключової ланки забезпечення ресурсної самодостатності підрозділів підприємства та підтримання горизонтальних зв'язків.

Окрім загальних визначимо й спеціальні умови активізації самоорганізації на підприємстві:

- перерозподіл повноважень та відповідальності в системі управління підприємством – частка повноважень та відповідальності делегується керівникам структурних підрозділів або окремим працівникам;

- налагодження внутрівиробничого підприємництва як стимулу до розвитку механізмів конкуренції між підрозділами та підприємницької ініціативи їх керівників;

- наявність організаційно-економічних та соціально-психологічних підходів та механізмів до ініціювання та реалізації процесів самоорганізації.

Запропоновані умови активізації самоорганізації можуть бути реалізовані й впроваджені у виробничий процес підприємства через забезпечення відповідної організаційної інфраструктури. Кожен елемент такої інфраструктури має бути інформований, технічно озброєний та соціально активний настільки, щоб здатен був сам ге-

нерувати необхідну інформацію, самостійно приймати рішення, брати на себе відповідальність за їх виконання. Звідси, активізація процесів самоорганізації на промисловому підприємстві є результатом надання структурних підрозділам підприємства відносно організації самостійності у рамках загальної програми діяльності, застосування новітніх підходів управління, що спонукають конкурентні відносини між підрозділами та дозволяють впровадити нематеріальну зацікавленість працівників у результатах їхньої праці.

Ефект від самоорганізації (позитивний або негативний) виникає в результаті взаємодії всіх складових елементів організації, тобто якщо структурні елементи не відповідають один одному, то виникає негативний синергетичний ефект, якщо адекватні – позитивний. Наприклад, при невідповідності між видами техніки (застарілими й інноваційними) – виникає негативний синергетичний ефект, і сумарний результат усього устаткування буде набагато менше, ніж окремо, або ж обладнання нове – а співробітники некваліфіковані – теж негативний синергетичний ефект.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Резюмуючи можна стверджувати, що конкретного кількісного розмежування процесів організації та самоорганізації на підприємстві не існує. Це два взаємосприятливі процеси, кожен з яких, залежно від зовнішніх обставин періодично виконує більш активнішу роль, виступаючи фактором розвитку, а другий – координуючим (стримуючим) фактором. Самоорганізація не існує без організації, але й організація не існує без самоорганізації. Саме тому для забезпечення належного організаційного розвитку підприємства, спритному менеджеру варто приділяти увагу саме самоорганізації як підґрунтя організації та виявляти умови активізації цього процесу.

Рецензент: Калінеску Т. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Оподаткування», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

Забезпечуючи достатні та необхідні умови активізації процесів самоорганізації на підприємстві керівництво здатне корегувати напрями цього процесу, впливаючи на перший рівень активізації самоорганізації – рівень самоорганізації особистості-працівника.

Література

1. Касьянов Г. Общество самоорганизуется при наличии привлекательной идеи / Г. Касьянов // Бизнес. – 2008. – № 41. – С. 18 – 19.
2. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 436 с.
3. Григорян Р.Д. Самоорганизация гомеостаза и адаптации / НАН Украины; Кибернетич. Центр, Институт программных систем. – К.: Академперіодика, 2004. – 502 с.
4. Карпичев В.С. Организация и самоорганизация социальных систем: словарь / Российская академия государственной службы при Президенте Российской Федерации. – Изд. 3-е. – М.: Изд-во РАГС, 2007. – 280 с.
5. Ласло Эрвин Макросдвиг К устойчивости мира курсом перемен / Фонд глобальных проблем выживания человечества им. Н.Н. Моисеева / Ю.А. Данилов (пер.с англ.), А.Ч. Кларк (предисл.). – М.: ТайдексКо, 2004. – 207 с.
6. Хакен Г. Синергетика: иерархии неустойчивости в самоорганизующихся системах и устройствах / Пер. с англ. Ю.А. Данилова; под ред. Ю.Л. Климонтовича. – М.: Мир, 1985. – 419 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

Стаття подана
11.05.2011 р.

ФАКТОРИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Систематизовано існуючі на даний момент наукові підходи щодо трактування поняття «фактор». Визначено характерні особливості факторів зовнішнього середовища, які впливають на сталий розвиток промислового підприємства. Запропоновано авторську класифікацію чинників зовнішнього середовища в залежності від видів сталості та ієрархічного рівня прояву. Проведене дослідження слугуватиме основою для подальшої оцінки впливу факторів зовнішнього середовища підприємства на результати їх діяльності з позиції якісного та кількісного аналізу.

Ключові слова: фактор, зовнішнє середовище, вплив, сталий розвиток, підприємство.

Постановка проблеми. Функціонування підприємства відбувається під впливом численних факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ. Закордонними дослідженнями встановлено, що в країнах з перехідною економікою 2/3 причин неспроможності підприємств обумовлені впливом зовнішніх факторів, а 1/3 – внутрішніми причинами, пов'язаними з виробничо-господарською діяльністю підприємства. У розвинених країнах із стійкою політичною і економічною системою, ця пропорція буде зворотною: до банкрутства на 1/3 причетні зовнішні фактори і на 2/3 – внутрішні [1, с.3]. У зв'язку з цим для українських підприємств, більшість яких знаходиться на перехідному етапі до ринкових умов господарювання, життєво важливим є постійний моніторинг факторів зовнішнього середовища і відповідна оцінка ступеня їх негативного впливу.

Структурні перетворення в різних галузях промисловості, що відбуваються останнім часом, інвестиційні, євроінтеграційні та приватизаційні процеси в суспільстві актуалізували завдання з дослідження підприємств як самостійних промислово-економічних систем з позицій системного аналізу, а також якісного та кількісного аналізу впливу факторів зовнішнього середовища на результати їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню факторів зовнішнього середовища та їх специфічного впливу на підприємства з урахуванням галузевої специфіки присвячені роботи [2-5]. Виокремлення загального та оперативного зовнішніх середовищ, де останнє має галу-

зеве значення, проведене в [2, с.200]. При цьому загальне зовнішнє середовище об'єднує регіональні та локальні фактори індивідуального впливу на кожне підприємство галузі.

У дослідженні [3] пропонується фактори для оцінки результатів діяльності підприємств поділяти на внутрішні, які, в свою чергу, підрозділяються на основні і неосновні, і зовнішні. За ступенем впливу на розвиток підприємства фактори зовнішнього середовища розподіляються таким чином [3]: фінансові фактори (їх питома вага у загальній характеристиці сталості підприємства, за думками експертів, складає 32%), економічні (28%), виробничо-технологічні (24%) і екологічні (16%) фактори.

Аналіз зовнішніх факторів, які впливають на розвиток організаційної культури в умовах промислового підприємства, представлений у роботі [5]. При цьому збалансування позитивних і негативних проявів зовнішніх факторів є однією із головних цілей організаційної культури. Серед основних чинників зовнішнього середовища, які впливають на організаційну культуру підприємства, виділено: галузеві фактори, національну культуру і менталітет, інвестиційний клімат, законодавство, міжнародну ситуацію, науково-технічний прогрес.

Попередній аналіз факторів сталого розвитку підприємства наведений у роботі [6, с.62]. Зовнішні фактори сталого розвитку підрозділяються на загальноекономічні (зокрема, зростання об'єму національного доходу, зниження рівня інфляції, приско-

рення платіжного обороту, стабільність податкової системи), ринкові (зокрема, підвищення попиту, стабільність валютного ринку) та інші фактори (політична стабільність, позитивні демографічні тенденції, поліпшення криміногенної ситуації).

Аналіз літературних джерел [2-6] свідчить про відсутність достатньої кількості публікацій щодо висвітлення та комплексної оцінки факторів зовнішнього середовища, що впливають на сталий розвиток промислового підприємства. Залишаються невизначеними питання з виявлення особливих рис факторів сталого розвитку, що діють з боку зовнішнього середовища підприємства, та розробки системної класифікації таких факторів.

Мета статті. Виходячи з цього, метою даного дослідження є визначення особливостей факторів, що впливають на сталий розвиток промислового підприємства з боку зовнішнього середовища господарювання, та класифікація цих факторів.

Виклад основного матеріалу. В історично-філософській і соціологічній літературі слово фактор (від лат. *factor* – той що робить або виробляє) розуміється як рушійна сила будь-якого процесу, явища, що визначає його характер або окремі риси [7, с. 1401]. У сучасному економічному словнику термін «фактор» має таке тлумачення [8, с. 363]: 1) один із видів ресурсів виробничої діяльності підприємства (земля, праця, капітал); 2) рушійна сила економічних, виробничих процесів, що має вплив на результат виробничо-економічної діяльності. За основу подальших досліджень візьмемо узагальнене визначення поняття «фактор», наведене у роботі [9, с.85]: фактор – це реально існуюча дійсність, що володіє певними різновидами речовин, енергії і інформації, є рушійною силою, здатною змінювати системи і середовища. При цьому в контексті дослідження під сталим розвитком підприємства будемо розуміти його перехід від одного відносного сталого стану до іншого завдяки впливу та взаємодії певних факторів [10, с.180].

З урахуванням вищезначеного, можуть бути виділені такі особливі риси факторів зовнішнього середовища підпри-

ємства, що впливають на його сталий розвиток.

Фактор є величиною векторною [9, с. 101]. Позитивне його значення сприяє розвитку і удосконаленню систем, а негативне – приводить до деструктивних процесів. Тому фактори зовнішнього середовища, що впливають на сталий розвиток, повинні мати позитивну спрямованість, сприяти підвищенню життєздатності підприємств.

Позитивні фактори сталого розвитку відносяться до категорії системоутворюючих, тобто таких, що сприяють зміцненню внутрішніх зв'язків підприємства, його внутрішньої інформаційної упорядкованості (збільшенню негентропії), а також ускладненню систем [3].

В свою чергу, позитивні фактори мають певні межі свого впливу, поза якими можлива активізація негативних факторів. Крім того, процес сталого розвитку підприємства (на відміну від сталого економічного зростання) в певні моменти часу може мати нульові або негативні значення в межах загальної позитивної динаміки [11]. Все це вказує на необхідність моніторингу факторів зовнішнього середовища з метою своєчасного виявлення і усунення впливу негативних тенденцій. Тому наступною особливістю факторів сталого розвитку слід вважати їх контрольованість.

Сталий розвиток – це тривалий процес, що відбувається у теперішньому часі, але орієнтований на майбутнє. На процес сталого розвитку впливають також фактори, що діяли у минулі роки. Перехід підприємства від одного відносного сталого стану до іншого є наслідком акумулятивного накопичення умов, які склалися під впливом факторів зовнішнього середовища минулих років. Так, якщо не враховувати впливу факторів, що обумовлені сучасним рівнем євроінтеграційних процесів в країні, вважаючи їх передчасними, то в майбутньому це може привести до ускладнення ситуації, наприклад, з кадровим забезпеченням підприємств у зв'язку з можливим пошквалюванням міграції робочої сили. З огляду на це, характерною рисою факторів сталого розвитку підприємства слід вважати акумулятивний характер їх дії.

Таким чином, в процесі дослідження виявлені наступні особливості факторів зов-

нішнього середовища, що впливають на сталий розвиток промислового підприємства, зокрема: позитивна спрямованість, контрольованість факторів, системоутворюючий та акумулятивний характер їх дії.

Більш глибокому пізнанню факторів зовнішнього середовища, що впливають на сталий розвиток підприємства, сприяє їх класифікація. Класифікація (від лат. *classis* – розряд, клас і *facio* – роблю) – поділ множини об'єктів (елементів) довільної природи на групи (підмножини) [12, с.268] Класифікації розглядають як засіб організації теоретичних досліджень, що дозволяє встановити закономірність і взаємозалежність дій факторів.

Фактори в економічному аналізі можуть класифікуватися за різними ознаками. Відповідно до мети дослідження пропонуються фактори сталого розвитку, що вплива-

ють на підприємство з боку зовнішнього середовища, поділяти на групи з урахуванням концепції сталого розвитку (рис.1). Як відомо [13], концепція сталого розвитку є багаторівневою і багатоаспектною. З одного боку, вона є результатом об'єднання трьох традиційних базових компонент: економічної, соціальної та екологічної, поряд з якими виділяють також деякі інші, наприклад, політико-правову, міжнародну, інформаційну і т.д. З іншого боку, розгляд концепції сталого розвитку відбувається на різних ієрархічних рівнях: глобальному, регіональному і галузевому.

За видами сталості підприємств (рис.1) пропонується враховувати такі групи факторів: економічні, фінансові, політико-правові, інформаційні, екологічні, технологічні, природні, соціальні.

Рис. 1. Класифікація факторів зовнішнього середовища, що впливають на сталий розвиток підприємства

Беручи до уваги те, що науково - обґрунтованої класифікації видів сталості підприємств ще не розроблено, запропоновану класифікацію факторів за даною ознакою слід вважати відкритою для подальших уточнень і доповнень. За ієрархічним рівнем прояву фактори підрозділяються на фактори

глобального і регіонального рівнів та на фактори галузевої специфіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фактори зовнішнього середовища, що впливають на сталий розвиток підприємства, характеризуються деякими спільними рисами. У дослідженні виявлено

особливості цих факторів, які повинні враховуватись при їх аналізі.

Запропонована класифікація факторів сталого розвитку є відкритою для подальшого удосконалення та дозволить відокремити основні показники для оцінки сталого розвитку підприємства, що є метою подальших досліджень.

Література

1. Антонова О.В. Управление кризисным состоянием организации (предприятия) / О.В. Антонова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 141 с.

2. Белозерцев Р.В. Оценка влияния факторов внешней среды на функционирование угледобывающих предприятий / Р.В. Белозерцев // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2005. – Випуск 100-1. – С. 198-207.

3. Николаева Е.С. Подходы к оценке устойчивого развития нефтетранспортной компании (посредством многофакторного анализа) / Е.С. Николаева // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2006. – Режим доступа к журн.: <http://ej.kubagro.ru/2006/04/05/>.

4. Тимофеев В.О. Визначення факторів і напрямків оцінки функціонування господарського механізму промислових підприємств / В.О. Тимофеев, Ю.В. Овсяченко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: Проблеми теорії і практики. – 2008. – № 3(3). – С. 136-146.

5. Фатюха Н.Г. Устойчивость предприятия производства строительных материалов на современном этапе / Н.Г. Фатюха, И.Г. Лысун // Економічний простір. Збірник наукових праць. – 2010. – Режим доступу до журн.:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2010_36/Zmist/27PDF.pdf.

6. Алексеенко Н.В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста региона / Н.В. Алексеенко // Экономика і організація управління. – 2008. – Випуск №3. – С.59-65.

7. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – 4-ое изд. – М.: Советская энциклопедия, 1987. – 1599 с.

8. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 479 с.

9. Белопольский Н.Г. Энвайроника – наука о развитии и совершенствовании общества и мира / Н.Г. Белопольский. – Донецк-Мариуполь: ИЭП НАН Украины, 1997. – 331 с.

10. Шведчиков О.А. Термінологічний аналіз основних понять системи розвитку підприємства / О.А. Шведчиков // Вісник СХУ ім. В. Даля. – 2010. – № 11 (153). – Ч.2. – С. 177-182.

11. Максимов В.В. Теоретические аспекты экономической устойчивости предприятия / В.В. Максимов // Маркетинг: Теория і практика. Збірник наукових праць. – 2008. – № 14. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mtip/2008_14/maksimov.pdf.

12. Шинкаренко В.Ф. Основы теории эволюции электромеханических систем / В.Ф. Шинкаренко. – К. : Наукова думка, 2002. – 288 с.

13. Шведчиков О.А. Рівні та компоненти концепції сталого розвитку / О.А. Шведчиков // Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки: зб. тез III Всеукр. міжвузівської наук.-практ. конф. 22-23 квітня 2010 р. – Рівне: НУВГП, 2010. – С.157.

Рецензент: Калінеску Т. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Оподаткування», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

Стаття подана
15.05.2011 р.

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статі розглянуті питання розвитку житлового будівництва в Україні на основі заходів, пов'язаних з вдосконаленням законодавчої і нормативної правової бази та реалізацією регіональних програм підтримки житлового господарства. За результатами досліджень запропоновано створення Регіональних Операторів з розвитку системи рефінансування іпотечних кредитів. Обґрунтована доцільність продовження роботи з забезпечення житлом певних категорій громадян.

Ключові слова: регіон, житлове будівництво, законодавча, нормативна база, програма підтримки, регіональні оператори, система фінансування.

Постановка проблеми. Основною метою розвитку житлового будівництва в Україні є забезпечення випереджаючого розвитку комунальної інфраструктури для збільшення пропозиції житла на конкурентному ринку житлового будівництва, що задовольняє платоспроможний попит населення.

Серед заходів, пов'язаних з вдосконаленням законодавчої і нормативної правової бази, найбільш важливими є:

внесення змін до нормативних правових актів в цілях приведення їх у відповідність до Житлового кодексу України;

створення умов для зниження адміністративних бар'єрів в житловому будівництві, реалізація заходів містобудівного регулювання, створення умов для розвитку конкуренції;

впровадження механізмів залучення кредитних і інвестиційних коштів для забезпечення земельних ділянок комунальною інфраструктурою в цілях житлового будівництва.

Отже, на теперішній час й досі не вирішені питання організаційного та фінансового забезпечення розвитку конкурентоспроможного житла на ринку житлового будівництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання змін у нормативно-правових актах, безумовно, відноситься до компетенції правової літературі. При цьому, право на житло в механізмі цивільно-правового регулювання має три основні форми реалізації: нормативну, правову суб'єкту і форму суб'єктивного права.

Нормативна форма здійснення права на житло – це ті житлово-правові норми, які регулюють відносини, що виникають з приводу житла. У цьому зв'язку не можна не відзначити, що право на житло – це, на думку В. П. Грибанова, гарантована законом, а значить і державою можливість задоволення потреби в житлі нужденних громадян різноманітними засобами [1].

Питанням розвитку механізмів залучення кредитних та інвестиційних коштів для розвитку житлового будівництва висвітленні в багатьох працях таких науковців, як О. Фелон (Німеччина), Е. Табала, О. Любунь, К. Паливода., М. Денисенко, Кіреєв О. І., Грушко В. І. [2, 3].

Слід зазначити, що проблеми розвитку системи кредитування та інвестування житлового будівництва через об'єктивні історичні обставини вивчено недостатньо. Вагомий внесок в розробку проблем іпотечного кредитування внесли такі зарубіжні економісти, як Г. Асхауер, Д. Джонсон, Лівінгстон Г. Дуглас, Шнайдерман, Р. Страйк, Дж. Фрідман. Окремі аспекти досліджено в працях відомих українських вчених Борисової В. А, Дація О. І., Євтуха О. Т., Іванова Т., Калінчика М. В., Кашенко О. Л., Кравченко В., Кручка С. І., Лагута В. Д., Міщенко В. І., Савича В. І., Семчика В. І., Федорова М. М., В. Омельчука [4, 5] та інших.

Невирішеність питань фінансового забезпечення та бюджетної підтримки розвитку регіонального житлового будівництва потребує додаткових досліджень теоретичного та практичного характеру.

Мета статті. Розвиток житлового будівництва є невідмінною частиною загальнодержавних програм розвитку України. Але фінансова криза 2008 – 2010 років відсторонила темпи розвитку як комунального господарства взагалі, так і окремо житлового будівництва. Розв'язанню питань з формування стратегічних напрямків розвитку житлового будівництва в період до 2017 року і присвячена стаття.

Виклад основного матеріалу. У рамках Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010 – 2017 роки Кабінет Міністрів України виділить 150 млн грн.

Слід відмітити, що проект постанови «Деякі питання використання коштів державного бюджету з метою надання державної підтримки для будівництва (придбання) доступного житла», підготовлений Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, схвалив Кабінет Міністрів. У 2010 року Міжвідомчою комісією з відбору об'єктів незавершеного житлового будівництва відібрано для участі у програмі 133 об'єкти, загальна вартість квартир у яких, що пропонується забудовниками, становить 2783684,48 тис. грн.

Після освоєння виділених 150 мільйонів гривень, Міністерство клопотатиме про додаткове виділення коштів на реалізацію в 2011 році Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010-2017 роки. Як відомо, Міністерство клопотало про виділення 340 мільйонів гривень на реалізацію Програми в 2011 році.

У 2010 році вперше було передбачено кошти для надання державної підтримки громадянам, які виявили бажання взяти участь у Програмі. Майже за 2 місяці безпосередньої роботи з громадянами, було освоєно близько 70 млн. грн. державного бюджету, що дозволило залучити 180,9 млн. грн. власних коштів громадян та направити додатково у житлове будівництво близько 250 млн. гривень. Крім того, це дозволило відновити будівництво 38 об'єктів практично по всій Україні, з яких

11 вже введено в експлуатацію у 2010 році, а 27 будинків передбачається до введення у 1 півріччі 2011 року [6].

Але державні програмами підтримки житлового господарства не в змозі реалізувати загальну стратегію розвитку цього напрямку роботи в Україні. Фінансування заходів щодо даного напрямку треба проводити також в рамках обласних програм забезпечення земельних ділянок комунальною інфраструктурою в цілях житлового будівництва в областях на період до 2020 роки. Таки програми треба розробляти з урахуванням механізму надання державних гарантій по запозиченнях, здійснюваних на забезпечення земельних ділянок інженерною інфраструктурою в цілях житлового будівництва, а також відшкодування частині витрат на сплату відсотків по кредитах, отриманих в кредитних організаціях на забезпечення земельних ділянок комунальною інфраструктурою в цілях житлового будівництва, на умовах, передбачених програмою.

Для вирішення питань містобудівного планування необхідно забезпечити:

своєчасну розробку і коректування схем територіального планування, правил землекористування і забудови, проектів планування територій;

створення і ведення реєстра житлових будинків;

контроль за ходом проведення реконструкції і модернізації існуючого житлового фонду в містах і інших поселеннях;

проведення конкурсів на проектування і будівництво в зонах реконструкції існуючого житлового фонду і районів індивідуального житлового будівництва, на вільних територіях;

інформування громадян і юридичних осіб про наявність майданчиків під житлову забудову за допомогою розміщення відомостей в друкарських і електронних засобах масової інформації і на спеціальних стендах в адміністраціях муніципальних утворень;

ведення інформаційних систем забезпечення містобудівної діяльності.

Розвиток регіональних програм житлового будівництва не можливо без вдосконалення житлово-комунального госпо-

дарства. Метою вдосконалення житлово-комунального господарства є створення умов для приведення житлового фонду і комунальної інфраструктури у відповідність із стандартами якості, що забезпечують комфортні умови мешкання.

Серед заходів щодо вдосконалення законодавчої і нормативної правової бази найбільш важливими є:

розробка проектів нормативних правових актів й інших документів по реалізації Житлового кодексу України в частині управління багатоквартирними будинками, встановлення вимог до змісту загального майна багатоквартирних будинків, вимог до житлових приміщень;

створення нормативної правової бази по регулюванню питань, пов'язаних з адміністративною відповідальністю власників приміщень за зміст індивідуальних будинків і майна багатоквартирних будинків;

формування нормативної правової і методичної бази для фінансування модернізації і капітального ремонту багатоквартирних будинків, організації регулювання обліку споживання і оплати комунальних ресурсів в індивідуальних і багатоквартирних будинках за наявності колективних і/або індивідуальних приладів обліку, організації ефективного тарифного регулювання організації комунального комплексу.

Організаційні заходи будуть спрямовані на реформування економічних стосунків в житлово-комунальному комплексі з метою забезпечення ефективного використання наявних фінансових ресурсів, а також на залучення приватних інвестицій.

З метою розвитку конкурентного бізнесу у сфері управління житловим фондом необхідно забезпечити вибір власниками приміщень способу управління багатоквартирним будинком, ввести обов'язковий конкурсний відбір житлових організацій, що управляють, для багатоквартирних житлових будинків, в яких всі приміщення знаходяться в державній власності і в муніципальній власності, провести реєстрацію державного і муніципального майна в житловій сфері і здійснити перехід на договірні стосунки у сфері управління багатоквартирними будинками і комунальною інфраструктурою.

Заходи, пов'язані з реалізацією повноважень органів місцевого самоврядування, забезпечення фінансової підтримки процесів модернізації об'єктів комунального комплексу,

а також залучення коштів приватних інвесторів, дозволять забезпечити комунальною інфраструктурою знов побудовані житлові фонди, що модернізуються, підвищити якість комунальних послуг.

В рамках регіональних програм з модернізації комунальної інфраструктури також треба здійснювати заходи щодо переселення громадян з житлового фонду, визнаного непридатним для мешкання, і/або з житлового фонду з високим рівнем зносу (понад 70 відсотків).

З метою завершення реформування системи фінансування житлово-комунальних послуг необхідно забезпечити припинення дотування організацій комунального комплексу і перехресного субсидування різних споживачів комунальних послуг, а також переклад субсидій на оплату житлового приміщення і комунальних послуг на персоналізовані рахунки громадян - одержувачів житлових субсидій.

При цьому, слід враховувати, що основним напрямком підвищення доступності житла є надання державної підтримки у вирішенні житлової проблеми молодим сім'ям, що потребують поліпшення житлових умов, шляхом розвитку іпотечного житлового кредитування населення і бюджетної підтримки молодих сімей.

Для підвищення доступності житла треба продовжити роботу по вдосконаленню існуючої нормативної правової бази, розробці і ухваленню нових нормативних правових актів, направлених на формування механізму іпотечного житлового кредитування і субсидій для молодих сімей.

Підтримка молодим сім'ям може бути у вигляді субсидій з бюджетів всіх рівнів на придбання житла, зокрема на сплату первинного внеску при отриманні іпотечного кредиту або позики для придбання житла або будівництва індивідуального житлового будинку в рамках реалізації певних регіональних цільових програм.

Важливим напрямом роботи по підвищенню доступності іпотечних житлових кредитів є розвиток інфраструктури ринку іпотечного житлового кредитування.

Одним з напрямків реалізації цієї ідеї може стати створення представництв Регіонального Оператора в міських утвореннях, що мають постійну достатню потребу в кредитних ресурсах, що видаються на загальнодержавних умовах, а також включення в си-

стему рефінансування іпотечних кредитів вже існуючих міських та обласних фондів розвитку житлового будівництва на основі відповідних договорів між Регіональним Оператором і міськими утвореннями. У договорах будуть визначені форми участі органів місцевого самоврядування в поповненні оборотних коштів Регіонального Оператора, по наданню останньому сформованих земельних ділянок під будівництво іпотечного житла і так далі

Також треба продовжити роботу по розширенню кількості кредитних і страхових організацій, готових співробітничати з Регіональним Оператором по розвитку системи рефінансування іпотечних кредитів у різних регіонах України.

Особливим питанням розвитку житлового будівництва є виконання державних зобов'язань по забезпеченню житлом категорій громадян, встановлених державним законодавством.

В даному напрямку треба продовжити роботу по забезпеченню житлом наступних категорій громадян:

громадяни, звільнені з військової служби, і прирівняні до них особи;

громадяни, що брали участь в ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

ветерани, інваліди і сім'ї, що мають дітей-інвалідів.

Для цього на обласному рівні треба здійснювати наступні заходи:

створення регіональних робочих груп для розгляду питань, пов'язаних з наданням фінансової підтримки громадянам, перед якими держава має зобов'язання по забезпеченню житлом, шляхом надання субсидій;

щорічно уточнювати списки громадян-учасників підпрограми, по кожній з вищезазначених категорій направляти заявку державному замовникові підпрограми на виділення коштів державного бюджету;

здійснювати роботу по внесенню необхідних даних до єдиної автоматизованої Інформаційної Системи ведення єдиного реєстру виданих і сплачених сертифікатів, а також в цілях виключення нецільового використання коштів державного бюджету.

Рецензент: Чиж В. І. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Контроль і аудит», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

*Стаття подана
01.03.2011 р.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у статті були розглянуті регіональні аспекти розвитку житлового будівництва в Україні та запропоновані шляхи її реалізації через впровадження представництв Регіонального Оператора іпотеці в міських утвореннях, що мають постійну достатню потребу в кредитних ресурсах, та видаються на загальнодержавних умовах. Також до функцій Регіонального Оператора по розвитку системи рефінансування іпотечних кредитів необхідно віднести створення єдиної автоматизованої Інформаційної Системи, що дозволить здійснювати контроль за реалізацією регіональних програм розвитку житлового будівництва. Перспективним напрямком досліджень, вирішених у даній статті, є формування механізму залучення кредитних і інвестиційних коштів для забезпечення земельних ділянок в цілях житлового будівництва.

Література

1. Грибанов В.П. Право на заштиту как одно из правомочий субъективного гражданского права / В.П. Грибанов // М.: Изд-во МГУ – 1972. – С. 152 – 168.
2. Табала Е. Вопросы, возникающие при применении закона Украины «О финансово-кредитных механизмах и управлении имуществом при строительстве жилья и операциях с недвижимостью» / Е. Табала // Юридичний радник – 2005. - №4 (6). – С. 67 – 69.
3. Іпотечне кредитування: Навчальний посібник / [О.С. Любунь, К.В. Паливода, М.П. Денисенко, О.І. Кіреєв, В.І. Грушко]. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 392с.
4. Омельчук В. Державна молодіжна житлова політика в Україні: пошук стратегії оптимального розвитку / В. Омельчук // Вісн. УАДУ – 2002. - №4. – С. 312 – 316.
5. Омельчук В. Деякі особливості сучасного стану ринку житла в Україні і роль держави у розв'язанні житлової проблеми молодих сімей / В. Омельчук // Вісн. УАДУ – 2003. - № 2. – С. 179 – 184.
6. <http://www.molod-kredit.gov.ua>.

МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

В статті обґрунтовуються основні методи оцінювання природно-ресурсного потенціалу регіону та визначається доцільність інтегрального методу дослідження. Запропоновано групування основних підходів щодо оцінювання потенціалу регіону, досліджено їх у природно-ресурсній площині. Визначено сутнісні методи економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу, досліджено роль інтегральної оцінки такого потенціалу у розвитку промисловості регіону. Проаналізовано функції оцінки природно-ресурсного потенціалу регіону.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, методика, економічна оцінка, поточні витрати, чистий прибуток, рентний метод, інтегральна економічна оцінка.

Постановка проблеми. Важливою умовою фінансової стійкості і сталого розвитку регіону є його природно-ресурсний потенціал як основна перевага у конкурентній боротьбі на ринку України. При цьому однією з головних проблем є визначення основних методів його економічне оцінювання, що значною мірою впливає на своєчасне залучення природних ресурсів до виробничого процесу і як слідство на добробут населення області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення праць сучасних науковців з проблем оцінювання природно-ресурсного потенціалу регіону дає змогу констатувати явно недостатню кількість дослідження системного характеру. Плідно працюють над цією тематикою С.Ф. Семенов [1], Г.О. Білянського, Л.І. Бутченко [2], С. Лекарь С. [3], Н.П. Лебедь [4], В.П. Галушко, Ю.Д. Білик, А.С. Даншенко [5], І.С. Смага, С.Ю. Сенчук [6]. Але більшість дослідників, як правило, концентрують увагу на оцінюванні окремих елементів природно-ресурсного потенціалу, таких як екологічний стан ґрунтів і водних об'єктів, якість довкілля та ін.

Особливістю сьогодення є те, що невирішеність проблем дослідження природно-ресурсних можливостей регіону спонукає до нерационального використання такого потенціалу та унеможливорює якісний розвиток суспільства. Тому потребують вирішення такі завдання, як обґрунтування основних методів оцінювання природно-ресурсного потенціалу та визна-

чення доцільності інтегрального методу дослідження.

Мета статті. Метою публікації є групування основних підходів щодо оцінювання потенціалу регіону та дослідження їх у природно-ресурсній площині. Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: визначити сутнісні методи економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу, дослідити роль інтегральної оцінки такого потенціалу в розвитку промисловості регіону.

Виклад основного матеріалу. Під економічною оцінкою природно-ресурсного потенціалу більшість вчених визначають кількісну та якісну характеристику природних ресурсів та умов, що є факторами економіки регіону та відображають суспільну цінність природних благ [1].

Економічна оцінка природно-ресурсного потенціалу – це одна з важливіших складових оцінювання потенціалу регіону. Практикою підтверджується відсутність єдності серед думок вчених згідно методики проведення економічних оцінок. Причини такі:

1) природні ресурси являють собою особливий вид продуктивних сил: самі по собі, без докладання праці, вони не мають вартості, а точніше, їхня вартість ірраціональна;

2) довгий час вважалося, що коли природні ресурси – власність соціалістичної держави, і більша їхня частина використовується на державних підприємствах, то завдання оцінки ресурсів є не дуже ак-

туальним. Відсутність ринкових відносин в країні значною мірою позбавляла проблему економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу практичного значення.

В якості механізму економічного регулювання оцінка природно-ресурсного потенціалу регіону виконує такі функції:

- 1) облік природних ресурсів та умов;
- 2) вибір варіантів використання ресурсів та умов.

Облікова функція пов'язана не тільки з кількісними, якісними та вартісними характеристиками природних благ, що оцінюються як національне багатство [1]. Суттєве значення при виконанні цієї функції має група якісних характеристик, які визначають конкретні умови функціонування потенційних споживачів ресурсів.

Вибір варіантів раціонального використання ресурсів та умов проводиться в межах окремого регіону для ранжування або визначення переваги в експлуатації за споживачами [1]. Основний інструмент при здійсненні вибору – порівняння економічних показників діяльності об'єктів або використання ресурсів.

Для оцінки природних благ економічна наука пропонує дві основні системи показників [1]: натуральні (1) та вартісні (2).

1. Натуральні показники та натуральні оцінки, що будуються на їхній основі. Вони застосовуються для характеристики та зіставлення споживчих властивостей природних ресурсів та умов. При систематизації такого роду показників певну участь беруть економісти та представники інших галузей знань (геологи, астрономи, гідрологи, біологи та ін.).

Натуральні показники включають кількісні та якісні характеристики досліджуваних об'єктів. Кількісна оцінка відображає обсяги ресурсу – площу і запас лісонасаджень, запаси мінеральних ресурсів, ресурс річкового стоку, земельну площу тощо. Якісна оцінка фіксує його властивості – калорійність палива, вміст

гумусу в ґрунті, питому вагу деревини, вміст корисного компоненту в руді тощо, а також характеристики, пов'язані з місцем розташування: транспортні магістралі, споживачі, поєднання ресурсів для переробки тощо [1].

У практичній діяльності використовуються відносні якісні показники – бони та бали. Бонітування ґрунтів [3, с. 152] – це порівняльна оцінка ґрунтової родючості, яка виражається через показники (шкали) придатності їх до вирощування сільськогосподарських культур. Оцінка якості ґрунту дається у відносних величинах – балах за замкненими 100-бальними шкалами. За 100 балів береться еталонний ґрунт для кожної культури.

2. Вартісні характеристики природно-ресурсного потенціалу і є його економічне оцінювання. Формуються вони з урахуванням кількісних і, особливо, якісних характеристик ресурсу. Вартісна оцінка має грошовий вираз, що дозволяє ввести природно-ресурсну складову в систему економічних показників та розрахунків.

Найбільш повні характеристики елементів природно-ресурсного потенціалу повинні бути представлені в кадастрах природних ресурсів. У різний час зроблені або розроблялися кадастри родовищ корисних копалин СРСР, де були зосереджені найважливіші результуючі показники їхньої геолого-економічної оцінки, встановлені параметри кондицій та підраховані за ними балансові і позабалансові запаси [1]. Атлантичний НДІ рибного господарства та океанографії розробляв кадастр біологічних ресурсів Атлантичного океану. Здійснювались зусилля з розробки кадастру мінеральних ресурсів Світового океану. Був підготовлений кадастр лісових ресурсів.

Однак найбільш повно відповідав вимогам економічної оцінки державний земельний кадастр, в якому зосереджені достовірні необхідні відомості про природне, господарське та правове положення земель: дані реєстрації землекористувачів; обліку кількості і якості земель;

бонітування ґрунтів та їхньої економічної оцінки. Державний земельний кадастр слугує цілям організації ефективного використання земель та їхньої охорони, планування народного господарства, розміщення та спеціалізації сільськогосподарського виробництва, меліорації земель та хімізації сільського господарства, а також здійснення інших народно-

господарських заходів, пов'язаних з використанням земель [1].

У зв'язку з тим що умови формування й недоліки витратної та результатної теорії аналогічні, можна представити алгоритми розрахунку економічної оцінки O природних ресурсів [6, с. 57] в узагальненому виді:

$$O = \frac{Z}{Q}, \quad (1)$$

де: Z – витрати на освоєння та експлуатацію природного ресурсу, грн; Q – обсяг природного ресурсу, од., м³, кг, га та ін.

Обсяг природного ресурсу Q може бути розрахований різними способами і базується на натуральній оцінці ресурсу. При цьому застосовуються показники продуктивності конкретного об'єкта, запаси, скоректовані на якісні показники для приведення до порівнянного виду. Витрати на освоєння та експлуатацію природного ресурсу можуть визначатися

$$Z_i = C_i + E_n K_i, \quad (2)$$

де: C_i – поточні витрати по освоєнню та експлуатації природного об'єкта, грн; K_i – капітальні вкладення по освоєнню та експлуатації природного об'єкта; E_n –

методом прямого рахунку. При цьому розраховуються суми матеріальних і трудових витрат всіх об'єктів, що забезпечують використання ресурсу. Собівартість природного ресурсу визначається підсумовуванням експлуатаційних витрат.

Однак для визначення значущості ресурсу найбільше розповсюдження отримала оцінка на основі наведених витрат, що розраховуються за формулою:

$$Z_i = C_i + E_n K_i + T, \quad (3)$$

де T – транспортні витрати (транспортна оцінка району), грн.

Для забезпечення порівнянності економічних оцінок широкого розповсюдження набув показник замикаючих витрат.

Замикаючим є гранично допустимий рівень витрат на продукцію, що отримується при експлуатації природного ресурсу у певний період часу.

Як правило, за замикаючі витрати беруться наведені витрати по регіону, на якому замикається задоволення планової (прогнозованої) потреби. У деяких випадках

$$O = ЧП \times t, \quad (4)$$

галузевий нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень.

Різновидом оцінки наведених витрат, що використовується у розрахунках, є формула:

допускається коректування на районні замикаючі транспортні витрати.

В тому випадку, коли з вихідної сировини можна одержати декілька видів продукції одночасно, витрати оцінюються за кожним видом окремо.

Як вже зазначалось, за результатною теорією може використовуватися показник валової продукції, а також чистий прибуток, який одержується при експлуатації об'єкта [5, с. 118]. В останньому випадку розрахунок проводиться за формулою:

де $ЧП$ – чистий прибуток, який одержують від експлуатації ресурсу, грн; t – період капіталізації чистого прибутку (розраховується по галузях та об'єктах).

Для визначення чистого прибутку пропонуються різноманітні підходи: перерахунок за якістю, приведення до певного виду продукції, ціни тощо. Методично вказані підходи слабо обґрунтовані, хоча застосовуються на практиці, зокре-

$$R = pq - (1 - b)K, \tag{5}$$

де K – рента, яку одержують з одиниці площі, грн/га; p – ціна одержаної продукції, грн/од; q – натуральна віддача одиниці площі, од/га; b – середня норма прибутку; K – рівень вкладених капітальних ресурсів в одиницю площі, грн/га.

Незалежно від суспільних відносин диференціальний ефект представляється як перевищення прибутку над його суспільно нормальним рівнем. При цьо-

$$\begin{aligned} R_i &= (Z_s - Z_i)q_i \\ R_i &= (p - Z_i)q_i \end{aligned} \tag{6}$$

де R_i – оцінка i -го об'єкта природокористування; Z_s – замикаючі витрати; Z_i – індивідуальні витрати; q_i – віддача одиниці площі i -ої ділянки; p – споживча оцінка одиниці продукції ефект у замикаючій сфері споживання (ціна).

Якщо замикаючі витрати розуміються як гранично допустимий рівень витрат на задоволення потреби у певному ресурсі, то розрахунки, проведені за вказаними формулами, збігаються (тому що $p = Z_s$ за визначенням).

Використання показника замикаючих витрат дещо обмежує застосування рентного методу. Замикаючі витрати дозволяють оцінювати тільки однорідне використання ресурсу. Рентний метод може застосовуватися для оцінки поліфункціональних ресурсів або повного природного об'єкта.

$$O = f(E; Y), \tag{7}$$

ма, в сільському, лісовому господарствах, при оцінці родовищ деяких корисних копалин.

Наразі велике значення надається економічній оцінці ресурсів рентним методом [4]. У практичній діяльності досить складно вирахувати кожен з перелічених форм диференціальної ренти. Тому в загальних випадках застосовується така формула:

му слід зазначити, якщо продукція реалізована, то диференціальна рента з'являється і на гірших за якістю ділянках.

Різновидом рентної оцінки є визначення додаткового прибутку з використанням замикаючих витрат. В літературі [4; 5, с. 127] найбільшого розповсюдження набули дві формули, призначені для визначення рентної оцінки на основі цього показника:

У прогностичних розрахунках при виборі варіанту освоєння природних ресурсів і умов у регіонах широке застосування знаходить проведення оцінки природних об'єктів інтегральним методом. Вихідним положенням цього методу є обґрунтування повного економічного ефекту, що одержується у процесі використання ресурсного потенціалу землі регіону.

У зв'язку з тим що методика інтегральної оцінки ще остаточно не сформована, розглянемо підходи до її визначення.

Не зупиняючись докладно на ранжуванні потреб в регіоні, зазначимо, що цей етап є найважливішим для будь-яких видів діяльності [4].

Основним розрахунковим розділом є зіставлення ефектів та збитків від експлуатації природного об'єкта:

де E – ефект від функціонування господарських одиниць, які використовують природні ресурси; Y – економічні збитки, що формуються у регіоні в результаті експлуатації природних ресурсів.

Можливі такі підходи до проведення економічної оцінки [8, с. 232]. За

$$O = E - Y. \quad (8)$$

У цьому випадку економічні збитки можна оцінювати як негативний ефект.

Другий підхід базується на неможливості безпосереднього зіставлення ефектів та збитків, які виникають у споживачів в регіоні. Проведення такого ро-

$$\begin{aligned} E &\rightarrow \min \\ Y &\rightarrow \min \end{aligned} \quad (9)$$

Ефект у цьому випадку може бути визначений диференціальною рентою, що одержується при комплексному використанні природно-ресурсного потенціалу землі [6, с. 45]. Залежно від вимог до оцінки ефекту він може бути визначений прибутком у видобувних та переробних галузях виробничої сфери. Ефект може бути представлений відносною економією та розміром попереджених збитків.

Економічні збитки (фактичний та потенціальний) можуть виступати у формі прямих втрат та додаткових витрат у споживачів.

Актуальність і значення розробки методики оцінки природних об'єктів інтегральним методом незаперечні. Наявний методичний потенціал землі, що використовується в економіці природокористування, дозволяє в даний час засто-

$$O = \sum_{i=0}^T R_i (1 + E)^{-t}, \quad (10)$$

де T – строк експлуатації об'єкта природокористування; E – норматив дисконтування; t – момент, на який проводиться оцінка.

Слід відзначити, що при визначенні інтегральної цінності природних ресурсів встановлення норми дисконтування – одне з найбільш складних питань [8, с. 172]. Цей коефіцієнт відображає

наявності обгрунтованої нормативної бази, яка регулює процес природокористування, коли норми включають натуральні, технічні, технологічні, економічні показники та юридичні документи, економічна оцінка здійснюється за формулою:

зрахунку також потребує чіткої нормативної бази і передбачає деякі неформальні дії. Економічна оцінка в цьому випадку проводиться за умови:

совувати на практиці елементи розглянутого методу.

Найважливіша вимога до проведення оцінок – порівнянність використаних показників, у тому числі за чинником часу. Експлуатуючи природний ресурс, споживач розраховує ефект, обумовлений економічною оцінкою даного об'єкта [6, с. 58]. Еквівалентна цій оцінці грошова сума переходить користувачу не у виді ціни, що сплачується одночасно на момент одержання об'єкта в користування, а у виді щорічно одержуваної диференціальної ренти.

Знаючи розмір рентного ефекту, який приноситься щорічно оцінюваним об'єктом природокористування (Rt), можна визначити його інтегральну економічну оцінку (O) з врахуванням фактора часу:

ступінь знецінювання економічних благ через об'єктивно існуючі переваги їхнього споживання в часі. Він показує, у скільки разів скоротиться оцінка суми споживчих благ за один рік при фіксованому рівні споживання. Норма дисконтування єдина для економіки в цілому і визначає норматив ефективності капітальних вкладень, запасів та інших матеріальних

ресурсів, які не потрапили у сферу споживання. Віддача від одиниці капітальних вкладень повинна бути такою, щоб компенсувати збитки, викликані відповідним зменшенням інтегральної віддачі даних ресурсів. Іншими словами, норма дисконтування показує, який економічний ефект через одиницю часу (звичайно рік) компенсує соціально-економічні збитки від вибуття в теперішній момент продукції зі сфери споживання. При цьому раціональний обсяг накопичення характеризується рівністю віддачі прирощення капітальних вкладень нормативу дисконтування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Описана методика дає можливість комплексно оцінити природно-ресурсні можливості певного краю, а отримані результати пристосовують регіон до ринкових умов. Запропоновані елементи – метод прямого рахунку, показник замикаючих витрат, чистий прибуток, який одержується рентним методом, показник зіставлення ефектів та збитків від експлуатації природного об'єкта (інтегральна економічна оцінка (*O*) з врахуванням фактора часу) – дозволяють враховувати як ресурсні потреби окремого регіону, так і показує його природно-ресурсні переваги у конкурентній боротьбі.

Інтегральну оцінку слід застосовувати у прогностичних і поточних розрахунках при вирішенні питань про доцільність освоєння (вибуття) конкретних видів природних ресурсів (умов) як елементів природно-ресурсного потенціалу землі, а також при оцінці складових національного багатства.

Перспективи подальших досліджень будуть мати відношення щодо оцінювання земельних ділянок та визначення їхньої якості з точки зору наявності об'єктів нерухомості.

Рецензент: Калінеску Т. В. – д.е.н., професор, завідувач кафедри «Оподаткування», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Луганськ

Стаття подана
27.04.2011 р.

Література

1. Семенов В.Ф. Екологічний менеджмент [http:// pidruchniki.com.ua /ekologiya/rozrahunok_zbitkiv_zabrudnennya_dovkilly](http://pidruchniki.com.ua/ekologiya/rozrahunok_zbitkiv_zabrudnennya_dovkilly)
2. Білянський Г.О., Бутченко А.І., В.М. Навроцький. Основи екології: теорія та практикум. Навч. посібник. – К.: Лібра, 2002. – 352 с.
3. Лекарь С. Вітчизняна практика оцінювання нерухомості для цілей оподаткування // Проблеми реформ від 06.03.2010 // [http://www.nbu.gov.ua/portal /Soc_Gum /Ekonomist/2010_2/52_55.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonomist/2010_2/52_55.pdf)
4. Лебедь Н.П. Оценка имущества в Украине: нормативно-методические подходы и практика проведения // Українська інвестиційна газета від 20.07. – 1999. – С. 12 – 25.
5. Галушко В. Т., Білик Ю.Д., Дащенко А.С. Формування ринку землі в Україні. – К.: Урожай, 2006. – 280 с.
6. Смага І.С., Сенчук С.Ю. Оцінка землі та нерухомого майна: Навч.-метод. посіб.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці: Рута, 2005. – 92 с.
7. Оцінка майна в Україні: Моногр. Т. 1. Нерухоме майно / Л.І. Воротіна, В.Є. Воротін, В.Г. Лісняк, В.М. Поліщук. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005.
8. Формування та оцінювання потенціалу підприємства: Навчальний посібник / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, С.Ф. Большенко, О.В. Маслош, Н.В. Швець, Г.В. Пчелинська, О.Д. Кирилов. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – 352с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ПРОМИСЛОВИЙ РЕГІОН

Основними умовами, що формують інвестиційну привабливість будь-якої території як для вітчизняних так і для іноземних інвесторів, є рівень економічного розвитку і стан інвестиційної інфраструктури. Для виявлення перспектив залучення іноземного капіталу в економіку регіону розглянуто найбільш важливі показники рівня економічного розвитку, що характеризують умови інвестиційної привабливості. Проаналізовано процес залучення іноземних інвестицій в Луганську область та виявлення особливостей їх залучення в економіку промислового регіону.

Ключові слова: регіон, економіка, іноземні інвестиції, залучення, стратегія, економічний розвиток, показники, господарський комплекс.

Постановка проблеми. Сучасний етап формування ринку іноземних інвестицій в Україні було покладено у 90-ті роки ХХ століття, коли було визначено, що ефективно діючу національну економічну модель неможливо створити без участі у світовому господарському житті.

Основними умовами, що формують інвестиційну привабливість будь-якої території, як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів є рівень економічного розвитку і стан інвестиційної інфраструктури. Останній в свою чергу визначається рівнем розвиненості нормативно-законодавчої бази і системи оподаткування, станом фінансових і фондових ринків, ступенем корумпованості та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання впливу іноземних інвестицій на реструктуризацію національної економіки та її економічне зростання розглядалися у роботах зарубіжних вчених: К. Акмацу, Л.О. Абалкіна, Р.Вернона, Дж. Даннінга, Д. Дорнбуша, Дж. Кейнса, Б.О. Колтинюка, М.О. Лимітовського, В. Леонтєва, А. Маршалла, М. Портера, Д. Рікардо, П. Самуельсона, Дж. Смита. Проблеми залучення іноземних інвестицій знайшли відображення у дослідженнях вітчизняних вчених: В.Н. Амітана, О.І. Амоші, І.А. Бланка, В.С. Будкіна, В.М. Василенка, О.С. Власюка, В.М. Гончарова, Б.М. Данилишина, М.І. Долішного, С.В. Екімова, Б.Т. Кляйненко, В.К. Мамутова, В.М. Степанова, О.О. Пересади, М.Г. Чумаченка та інш.

Мета статті. Аналіз процесу залучення іноземних інвестицій в Луганську

область та виявлення особливостей їхнього залучення в економіку промислового регіону.

Виклад основного матеріалу. Для виявлення перспектив залучення іноземного капіталу в українську економіку розглянуто найбільш важливі показники рівня економічного розвитку, що характеризують умови інвестиційної привабливості: валовий внутрішній продукт (ВВП), розмір державного боргу та інвестиції в основний капітал (табл. 1).

Для порівняння – за роки Першої Світової війни ВВП в Україні зменшився на $\frac{1}{4}$, під час Громадянської війни (1918-1922 рр.) – на 23%, за роки Другої Світової війни – на 21% [1]. За темпами зниження ВВП Україна обходить держави, які мають негативний приріст даного показника.

Аналіз статистичних даних за період, вказаний у таблиці, показує що спостерігалось економічне зростання та інвестиційна привабливість країни. Але ситуація останніх років показує зворотне. Політична нестабільність привела до зниження основних економічних показників і відштовхнула іноземних інвесторів.

У групу основних конкурентів України по залученню іноземних інвестицій входять країни Центральної і Східної Європи і Балтії. За оцінками ЄБРР за період з 1992 по 2009 рр. розрив у темпах росту ВВП між названими країнами і Україною складає від 2% (1997 р.) до 17% (2009 р.) [3].

Основними умовами, що формують інвестиційну привабливість будь-якої території, як для вітчизняних, так і для іно-

земних інвесторів є рівень економічного розвитку і стан інвестиційної інфраструктури. Останній в свою чергу визначається рівнем розвиненості нормативно-

законодавчої бази і системи оподаткування, станом фінансових і фондових ринків, ступеню корумпованості та ін.

Т а б л и ц я 1

Основні показники рівня економічного розвитку України [2, с.29,216]

Основні соціально-економічні показники	2005	2006	2007	2008	2009
ВВП, млн грн	441452	544153	720731	948656	914720
ВВП у розрахунку на одну душу населення, грн	9372	11630	15496	20495	19862
Інвестиції в основний капітал, млрд грн	93,1	125,3	188,5	233,1	151,8
Іноземні інвестиції, млн дол. США	9047,0	16890	21607,3	29542,7	35616,4
Експорт товарів і послуг, млрд дол. США	40,4	45,9	58,3	78,7	49,3
Імпорт товарів і послуг, млрд дол. США	39,1	48,8	65,6	92,0	50,6

Соціально-економічний зміст інвестиційного процесу в регіоні, його структура, темпи і масштаби розвитку визначаються історично змінюваним рівнем і характером розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. На сьогоднішній час Луганська область – це великий промисловий регіон з розвинутими добувними, виробничими і торгівельними структурами. На базі природних ресурсів створено значні виробничі потужності у різних галузях. На її території зосереджено 5% основних засобів України та 5% трудових ресурсів. Частка регіону у загальнонаціональному обсязі валової доданої вартості складає більше ніж 4%.

Структура промисловості області складається з таких галузей: виробництво коксу та продуктів нафтопереробки – 33%; металургія – 19%; добувна – 15%; хімічна та

нафтохімічна – 11%. По обсягу реалізованої продукції Луганська область займає третє місце серед регіонів України, після Донецької та Дніпропетровської областей. Основу економіки області складає обробна промисловість, зокрема такі підприємства, як: “ЛІННІК”, Алчевський металургійний комбінат, Северодонецьке об’єднання “Азот”.

Маючи потужну економіку, Луганська область приділяє особливу увагу процесу інтеграції у складі України у світове економічне співтовариство, що відкриває нові стратегічні перспективи і додаткові можливості для розвитку регіону. Основна форма інтеграції регіону – іноземні інвестиції. Аналіз динаміки іноземних інвестицій по Луганській області за 2003-2009 роки свідчить про їх збільшення (табл.2).

Т а б л и ц я 2

Основні показники залучення іноземних інвестицій в Луганську область (станом на 01.01.)

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1. Обсяг іноземних інвестицій, млн дол.							
- Україна	5471,6	6794,4	8353,9	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4
- Луганська обл.	51,6	57,6	148,9	284,2	309,2	336,1	635,8
2. Питома вага області, %							
- Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- Луганська обл.	0,9	0,9	1,8	1,5	1,4	1,2	1,8
3. % до попереднього року загального обсягу іноземних інвестицій (розрахунок)							
- Україна	120,1	124,2	123,3	202,1	127,9	136,7	120,5
- Луганська обл.	131,3	111,4	159,2	190,8	108,7	108,6	189,1
4. Обсяг іноземних інвестицій на одну особу, долл США (розрахунок)							
- Україна	113,5	142,1	176,1	360,1	463,7	636,7	772,6
- Луганська обл.	20,4	23,1	60,6	117,9	129,8	142,7	272,7

Загальний обсяг іноземних інвестицій станом на 01.01. 2009 року становив 635,8 млн. дол. США. Тільки за 2009 рік їх обсяг виріс відносно з 2008 роком у 1,5 разів. За видами економічної діяльності більшу частку інвестиційних ресурсів вкладено у розвиток виробничої сфери. Так, найбільші темпи росту іноземних інвестицій досягнуто на підприємствах по виробництву пластмас, де обсяги капіталовкладень зросли у 38 разів, на підприємствах по виробництву виробів зі скла – у 4 разів, на підприємствах металургії і обробки металу – у 3 рази, на виробництві коксопродуктів – у 3 рази. Структура іноземних інвестицій за видами економічної діяльності у Луганській області наведена у табл. 3.

Іноземні інвестиції поступили з 35 країн світу, найбільші обсяги надано такими нерезидентами, як США – 31,4%; Кіпр

– 27,9%; Угорщина – 14,7%; Іспанія – 4,8%; Великобританія – 4,0% та ін.

Оскільки Луганська область промислово розвинутий регіон, то за видами економічної діяльності найбільш інвестиційно привабливими є такі галузі господарського комплексу, як хімічна, нафтохімічна, будівництво, транспорт, металургія та металообробка і добувна. Іноземні інвестиції вкладено у 125 підприємств області, найбільші обсяги іноземних інвестицій отримано підприємствами Северодонецька, Алчевська, Рубіжного, Луганська, Лісчанська. Більшу частку вкладень складають витрати на придбання машин, обладнання, устаткування. Витрати на здійснення будівельних і монтажних робіт становили більше ніж 35% усіх інвестицій. Іноземні інвестиції у житлове будівництво проти 2008 р. збільшились на 16,3%.

Т а б л и ц я 3

Структура іноземних інвестицій за видами економічної діяльності по Луганській області (в млн дол. США станом на 01.01.)

Галузі господарського комплексу регіону	2005	2006	2007	2008	2009
Сільське господарство	1,2	1,3	3,8	6,8	2,01
Промисловість, разом	32,9	39,5	68,9	628,8	292,7
Добувна промисловість	10,2	10,2	15,9	15,3	13,9
Переробна	21,5	27,6	50,2	36,6	12,7
Будівництво	7,3	5,0	15,1	13,6	7,72
Транспорт із'язок	28,6	53,2	77,9	57,6	44,2
Операції з нерухомістю	2,2	3,1	4,9	5,6	2,8

Прикладом найбільш великих та довгострокових іноземних інвестицій, які надійшли у Луганську область, є Алчевський металургійний комбінат. Іноземним інвестором було придбано нове технологічне обладнання у межах програми розвитку та реконструкції, що розрахована до 2010 року. Обсяг іноземних інвестицій на реалізацію цієї програми складає близько 1 млрд. дол. США.

Наступний об'єкт інвестування іноземного інвестора – “Северодонецьке об'єднання “Азот”. Обсяг інвестицій складає 63 млн. дол. США, які направлено на модернізацію основних засобів.

Наведені приклади та аналіз статистичних даних, структури інвестицій та об'єктів їх вкладення свідчать про те, що іноземні інвестиції надходять в основному

у великі виробництва. Іноземні інвестиції зробили ці підприємства конкурентоспроможними на світовому ринку та надали поштовх у розвитку соціальної інфраструктури міст, де вони розташовані. Але це надало тільки локальний економічний і соціальний розвиток деяких міст регіону, що посилює диспропорції у розвитку території області і веде до викривлення структури виробництва.

На території області існує понад 2000 невеликих підприємств, що потребують інвестицій, зокрема іноземних, внаслідок відсутності внутрішніх інвестицій регіону. Більша частка таких підприємств не працює саме з-за дефіциту власних засобів. Основною причиною того, що в такі об'єкти не йдуть іноземні інвестори, є відсутність інформації про них та перешкоди

у взаємовідносинах з іноземними інвесторами.

Слід зазначити, що вигідне географічне положення і сприятливі природничо-кліматичні умови, наявність на території області найважливіших транспортних магістралей і вихід на нові товарні ринки, унікальне сполучення багатих родовищ, високий рівень урбанізації і щільності населення, кваліфікований науково-технічний персонал, промисловий, науково-технічний і інноваційний потенціал Луганської області створюють передумови для успішного розвитку інвестиційних процесів, залучаючи до них іноземних інвесторів та сприяючи соціаль-

но-економічному розвитку регіону в цілому.

Інвестиційні орієнтири не повинні розходитися із соціально-економічними напрямками розвитку регіону. Чітке визначення інвестиційних цілей є основою розробки інструментів реалізації регіональної інвестиційної політики. Установлені цілі інвестиційної політики повинні бути реалістичними і ґрунтуватися на результатах ретельного аналізу зовнішнього оточення (глобальні тенденції іноземних інвестицій, основні конкуренти, мотивації ТНК) і можливості регіону розвивати свої конкурентні переваги.

Т а б л и ц я 4

SWOT-аналіз економічного розвитку Луганської області

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<p>Область має третину вугільних і половину крейдяних запасів України; наявність великих промислових міст з розвинутою виробничою інфраструктурою; наявність науково-технічного, виробничого потенціалу у вугільній, транспортній, хімічній, нафтохімічній галузях; наявність великих конкурентноздатних підприємств; наявність міжрегіональних і міждержавних зв'язків; велика місткість місцевого ринку послуг;</p>	<p>посилення територіальних диспропорцій в розвитку регіону; низький рівень культури ведення бізнесу; низька культура корпоративного управління, нерозвиненість вторинного ринку цінних паперів; низький рівень розвитку ринкової інфраструктури; зношеність виробничих фондів і застарілі технології, як наслідок – висока витратність і низька ефективність виробництва; низький рівень припливу зовнішнього капіталу; залежність від зовнішніх ресурсів; якісні і кількісні диспропорції між попитом і пропозицією на ринку праці;</p>
Можливості (O)	Загрози (T)
<p>вигідне географічне положення; міжнародна співпраця, яка спрямована на вступ до ЄС; світові тенденції до посилення регіональної політики; наявність рекреаційних ресурсів і можливість розвитку туризму;</p>	<p>політична нестабільність; недостатня інвестиційна привабливість регіону; нестійкість податкового законодавства; неефективна система захисту інтелектуальної власності; відсутність ефективного законодавства в кредитній, інвестиційній та страховій сфері; низькі темпи реформування традиційних галузей економіки.</p>

Мета політики залучення іноземних інвестицій в економіку регіону – створення умов, які сприяють максимальній активізації притоку іноземних інвестицій в регіон. Основний етап реалізації інвестиційної політики - обґрунту-

вання підходів розробки окремих конкретних цілей залучення іноземних інвестицій згідно до потреб економіки регіону.

Для виділення можливих напрямків інвестиційної діяльності визначено основні стратегічні цілі, які враховують

поточну інвестиційну ситуацію в регіоні та перспективу інвестиційної діяльності, а також включають систематичне залучення іноземних інвестицій з основних країн-постачальників іноземних інвестицій і мотивації приватних інвесторів. До загальних інвестиційних цілей можна віднести: інтеграцію України в світову економіку; економічну інтеграцію у СНД; забезпечення розвитку процесів вступу країни до міжнародних організацій.

Для визначення стратегічних цілей залучення іноземних інвестицій в регіон в процесі формування і реалізації регіональної політики залучення іноземних інвестицій на базі фактичних даних проведено SWOT-аналіз переваг і недоліків Луганської області, можливості і загрози, які перешкоджають інвестиційним процесам в регіоні (табл. 4).

Такий аналіз проблем ін соціально-економічного розвитку регіону дозволяє виділити причини їх існування з метою визначення з інвестиційною стратегією.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз статистичних даних показав, що важливим в політиці залучення іноземних інвестицій в економіку регіону є розробка стратегічних напрямків, в межах яких визначаються конкретні засоби і дії. До стратегічних напрямків можна віднести визначення пріоритетних цілей і задач. Формування стратегічних цілей інвестиційної політики вимагає чіткого визначення регіональних і секторальних пріоритетів. Головне тут – заохочувати іноземні інвестиції в ключових галузях для формування кластерів і розвитку як галузей-

постачальників (сільське господарство, переробні галузі), так і галузей-споживачів (ринкові і неринкові послуги). Основні галузі (машинобудування, металургія, хімічна, авіабудування) є фундаментом для інших економічних секторів і тому першими мають потребу в припливах інвестицій і ноу-хау. Необхідно вибирати такі галузі, розвиток яких може мати значний мультиплікативний ефект економічного росту. При виборі пріоритетних для іноземних інвестицій галузей необхідно враховувати потреби в імпорті технологій, а не тільки готової продукції на фоні зростаючого вітчизняного споживання.

Література

1. Свиридова Н.Д. Экономическая история: Учебное пособие. – Луганск: изд-во ВНУ им. В.Далы, 2005. – 160с.
2. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К.: Держкомстат, 2010. – 631с.
3. UNCTAD. World Investment Reports. 1998-2001.
4. Экономическое и социальное положение Луганской области за 2009 год. Государственный комитет статистики Украины. Луганское областное управление статистики. – Луганск, 2009. – 53с.

Рецензент: Третяк В. В. – д.е.н., професор кафедри «Міжнародна економіка», Східноукраїнського національного університету імені Володимира Дала, м. Луганськ

Стаття подана
20.04.2011 р

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ДІАГНОСТИКИ У МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДАХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

В статті надано визначення діагностики машинобудівного комплексу регіону та визначена її роль в механізмі підвищення ефективності функціонування машинобудівного комплексу регіону. Визначено взаємозв'язок між аналізом та синтезом у методологічних підходах до забезпечення ефективності функціонування машинобудівного комплексу регіону та місце діагностики у них. Розглянуто існуючі підходи до діагностики, визначено її роль та місце у методологічних підходах до забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону.

Ключові слова: машинобудівний комплекс, регіон, діагностика, аналіз, синтез, модель, ефективність.

Постановка проблеми. Машинобудівний комплекс – це один з провідних, бюджетоутворюючих комплексів України. Однак, на сучасному етапі розвитку промисловості він перебуває у складному становищі. Багато підприємств знаходяться у дуже важкому кризовому становищі. Виходячи із цього, виникає потреба в проведенні заходів з забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу. Провідну роль у розробці та реалізації цих заходів відіграє діагностика.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В якості теоретичної основи для вивчення і систематизації існуючих підходів до діагностики було використано праці Шабанова Ю.М. [1], Литвака Б.Г. [2], Дмитрієва О.Г. [3], Лексина В.Н. [4], Василенко В.М. [5], Лігоненко Л.О. [6] та багатьох інших.

Не дивлячись на те, що останнім часом багато уваги приділяється питанням діагностики кризи на підприємстві, залишається невирішеним питання діагностики стану машинобудівного комплексу, її місця у заходах з забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу. Актуальність і недостатня кількість теоретичних та практичних розробок з цього питання зумовили вибір теми та мету статті.

Метою статті є розгляд існуючих підходів до діагностики, визначення її ролі та місця у методологічних підходах до забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону.

Виклад основного матеріалу. Задля забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону, необхідно своєчасно та у повній мірі проводити діагностику стану комплексу, та окремо підприємств, що входять до нього.

Своєчасна діагностика дозволить виявити усі недоліки у діяльності комплексу, його підприємств та допоможе менеджерам прийняти вірні управлінські рішення.

Діагностика (з грец. Diagnostikos – спроможний розпізнавати) – це визначення стану об'єкта, предмета, явища чи процесу управління за допомогою реалізації комплексу дослідницьких процедур, виявлення в них слабких ланок і «вузьких місць» [7, с.387; 8, с.146].

Шабанова Ю. М. під діагностикою розуміє оцінку економічних показників роботи підприємства на основі вивчення окремих результатів, неповної інформації з метою виявлення можливих перспектив його розвитку і наслідків ухвалення поточних управлінських рішень [1, с.232].

Литвак Б. Г. визначає діагностику як, встановлення і вивчення ознак, що визначають розвиток ситуації і дозволяють запобігти небажаному відхиленню в її розвитку [2, с.384].

Дмитрієва О. Г. вказує, що діагностика – це визначення стану регіону, «регіональних хвороб», «патологій», больових точок та вузьких місць [3, с.4].

Лексин В. М. під діагностикою розуміє сукупність спеціальних інформаційно-аналітичних технологій, що дозволяють: а)

описати регіональні ситуації і проблеми, що вивчаються, у системі характерних для них ознак (параметрів, показників); б) ідентифікувати ці ситуації, тобто «прив'язати» їх до відомих типологічних груп; в) надати кількісну та якісну оцінку цим ситуаціям та проблемам, іншими словами, поставити кінцевий діагноз; г) установити та оцінити внутрішні та зовнішні причини станів, що було діагностовано [4, с. 65].

Василенко В.М. говорить, що під економічною діагностикою розвитку регіонів необхідно розуміти комплекс науково-прикладних та науково-методологічних досліджень, направлених на виявлення, опис та ототожнення проблем, пов'язаних зі змінами умов розвитку окремих елементів виробничих сил на даній території [5, с. 10].

Лігоненко Л. О дає наступне визначення діагностики – це система ретроспективного, оперативного і перспективного цільового аналізу, спрямованого на виявлення ознак кризового стану підприємства, оцінку загрози його банкрутства та можливостей подолання кризи [6, с. 85].

Під діагностикою машинобудівного комплексу регіону будемо розуміти комплекс методів з виявлення проблем і відхилень у діяльності машинобудівного комплексу в цілому, та на кожному з підприємств зокрема, з метою отримання оцінки діяльності підприємств задля забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону.

Діагностика машинобудівного комплексу регіону з метою забезпечення його ефективного функціонування, перш за все, повинна бути націлена на виявлення причин виникнення кризи. Така діагностика повинна включати: формування загального уявлення про підприємства, що функціонують у машинобудівному комплексі регіону, проведення аналізу діяльності комплексу, синтез отриманих результатів, висновки та рекомендації, виходячи із аналізу.

Машинобудівний комплекс регіону складається із сукупності підприємств, науково-дослідних організацій, що функціонують у ньому і є частиною більш крупної системи. Отже, проводячи діагностику машинобудівного комплексу регіону необхідно провести загальний аналіз, необхідно звернути увагу і на окремі підприємства, що входять до складу комплексу, виявити проблеми в їх функціонуванні.

Методологічні підходи до забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону пов'язані з використанням статистичної інформації, аналізом і синтезом, та використовуються в залежності від мети, яка поставлена.

Взаємозв'язок між аналізом та синтезом у методологічних підходах до забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону та місце діагностики у них наведено на рис. 1.

Рис. 1. Взаємозв'язок між аналізом та синтезом у методологічних підходах до забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону та місце діагностики у них

Синтез проводиться на основі аналізу та статистичних методів.

Статистичні методи дозволяють характеризувати масштаби процесів та явищ,

структуру сукупності та збалансованості окремих її складових, розповсюдження процесів або явищ та збалансованість їх розвитку. Серед статистичних методів синтезу при діагностиці можна назвати: статистичне спостереження, метод угруповань та узагальнюючі показники [5, с. 50].

Статистичне вивчення машинобудівного комплексу починається зі статистичного спостереження за його складовими, тобто відбувається збір інформації (вивчення звітності, планів, зовнішньої діяльності) про підприємства, що входять до комплексу. Далі отримані дані узагальнюються та групуються за певними ознаками, для подальшої обробки та вивчення у межах груп. Результатом групування є узагальнюючі показники, які являють собою результати діяльності машинобудівного комплексу регіону.

При аналізі діяльності та стану підприємств і організацій, що входять до машинобудівного комплексу регіону використовується багато різних методик.

Аранчій В. І. [9, с.48] та Верига Ю. А. [10, с.21] метою діагностики вважають виявлення ознак кризового розвитку підприємства, та пропонують проводити аналіз рівня самостійності, платоспроможності та кредитоспроможності підприємства.

Василенко В.О. вважає, що головною метою діагностики є встановлення діагнозу об'єкта дослідження і надання висновку про його стан на момент дослідження та на перспективу [7, с.387].

На думку Воловика І. А. необхідно здійснювати інтегровану оцінку діяльності підприємства, що забезпечить визначення факторів, які впливають на його розвиток [11, с. 15].

Большаков А. С. представляє діагностику як систему регулярної оцінки кризових параметрів фінансового розвитку підприємства, що здійснюється на основі показників фінансового обліку. Основною метою діагностики є визначення ознак кризового розвитку підприємства та попередня оцінка масштабів кризи [12, с. 29].

У роботах Лігоненко Л. О. [6, с. 88] і Бланка І. А [13, с. 276- 283] виділяється експрес та фундаментальна діагностика:

експрес-діагностика банкрутства передбачає систему регулярної оцінки кризових параметрів фінансового розвитку підприємства, яка здійснюється на основі даних його фінансового обліку за стандартними алгоритмами аналізу;

фундаментальна діагностика банкрутства визначається як продовження та поглиблення результатів експрес-діагностики. Вона передбачає вивчення параметрів кризового фінансового стану підприємства на основі методів факторного аналізу та прогнозування.

Шумилова Ю. А. поділяє діагностику на: комплексну діагностику економічного стану, експрес-діагностику, діагностику банкрутства [14].

Бланк І. О. задля оцінки фінансового стану пропонує проводити експрес та фундаментальну діагностику з метою виявлення кризового розвитку підприємства, генеруючи загрози його банкрутства у попередньому періоді. У ході експрес-діагностики відбувається виявлення ознак кризового стану підприємства на ранніх етапах та попередня оцінка масштабів кризового стану. Виконується вона на базі даних фінансового обліку підприємства. Фундаментальна діагностика характеризується оцінкою параметрів кризового розвитку підприємства, що виконуються за допомогою методів факторного аналізу та прогнозування [13, с. 486 – 500].

Поширеними є методики, що ґрунтуються на аналізі фінансових показників. Вони дозволяють швидко оцінити стан підприємства, але їх розрахунок є досить трудомістким. Однак, велика кількість показників може призвести до протилежних результатів. Ще одним недоліком у використанні показників є те, що відсутня різниця у показниках залежно від галузі у якій функціонує підприємство.

Формування цих аналітичних показників повинна відповідати цілому ряду принципів [6, с.99]: адекватність системи показників задачам діагностичного дослідження, тобто можливість з їх допомогою забезпечити виявлення та оцінку глибини розвитку кризи та її окремих фаз, проведення діагностики наявності передумов для її поглиблення або послаблення; наяв-

ність інформаційного забезпечення для розрахунку значення показників, проведення динамічного та порівняльного аналізу; чітке визначення алгоритмів розрахунку показників-індикаторів кризи, що забезпечує тотожність їх економічного розуміння та тлумачення при використанні різними фахівцями-експертами; накопичення статистичної бази стосовно рівня та динаміки зміни показників, що з часом стане інформаційною передумовою розробки спеціальних критеріальних моделей (рейтингових систем) діагностики кризи та загрози банкрутства; охоплення показниками усіх найважливіших напрямів (сфер) оцінки фінансового стану підприємств, в яких можуть знаходити відображення кризові явища, що притаманні їх діяльності, або передумови для їх появи; оптимальна чисельність показників по кожному напрямку дослідження, виключення з складу системи показників, що дублюють один одного; чітке та однозначне визначення негативного значення (критеріальної межі) або негативної динаміки (напряму зміни), які можна використовувати як базу для ідентифікації кризового стану або передумов для його появи в майбутньому.

Існує безліч методик діагностики підприємств, що розроблялися для зарубіжних компаній, найпоширеніші з них: двофакторна модель [15, с. 87; 16], модель Альтмана [15, с. 87; 16; 17, с. 200], модель Ліса [15, с. 87; 16], R-модель [15, с. 88], модель Таффлера [15, с. 87; 18].

Використання цих моделей на українських підприємствах є не обґрунтованим оскільки коефіцієнти в моделях розраховувалися для закордонних підприємств. Зважаючи на те, що в Україні інші показники фондо-, енерго-, трудомісткості, темпи інфляції, податкові важелі, то коефіцієнти в моделях необхідно перерахувати. Але алгоритм розрахунку даних коефіцієнтів відсутній. Відмінність у зовнішніх факторах, які здійснюють вплив на функціонування підприємств зарубіжних країн та України, змінюють імовірнісні оцінки, саме тому, для Українських підприємств необхідний їх перерахунок. Ще одним недоліком перелічених моделей є те, що вони не враховують специфіку структури капіталу в різних галузях.

При розгляді моделей було визначено, що вагові коефіцієнти слід скоригувати відповідно до умов України та, що на багатьох

підприємствах України є не вся інформація, необхідна для розрахунку даних моделей.

Ще одним видом методик є методики, засновані на експертній та бальній оцінці. Вони засновані на порівнянні даних збанкрутілих підприємств з даними підприємства, що підлягає дослідженню.

Найбільш поширеним є метод «А-рахунок», що було розроблено Джоном Аргенті [19, с. 133 – 134]. Згідно з методикою Аргенті збанкрутілі підприємства проходять через три стадії: недоліки, помилки, симптоми. Кожна із стадій має визначені фактори. Кожному фактору надаються бали за якими визначається агрегований показник А-рахунок. Якщо сума балів дорівнює 25 або більша, то підприємство може стати банкрутом протягом п'яти років. Зі збільшенням А-рахунку збільшується вірогідність банкрутства.

Вплив зовнішнього середовища на машинобудівний комплекс визначається за рахунок вивчення взаємозв'язків між різними галузями промисловості та економіки, за рахунок вивчення законодавства та діяльності уряду.

Після проведення діагностики діяльності та стану підприємств машинобудівного комплексу регіону відбувається синтез отриманих результатів, на основі якого робляться висновки відносно функціонування комплексу, проблем та перспектив, та даються рекомендації подальшого розвитку.

Проаналізувавши наведені методики, пропонуємо діагностику машинобудівного комплексу розпочати з діагностики окремих підприємств. Потім, на основі аналізу та синтезу розглянути стан комплексу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Діагностика машинобудівного комплексу регіону відіграє значну роль в забезпечення ефективності його функціонування. Діагностику перш за все потрібно розглядати як комплекс методів з виявлення проблем і відхилень у діяльності машинобудівного комплексу в цілому, та на кожному з підприємств зокрема, з метою отримання оцінки діяльності підприємств задля забезпечення ефективного функціонування машинобудівного комплексу регіону. Вона повинна бути націлена на виявлення причин виникнення кризи та включати: формування загального уявлення про підприємства, що функціонують у машинобудівному комплексі регіону, проведення аналізу діяльності комплексу, синтез

отриманих результатів, висновки та рекомендації, виходячи із аналізу.

Із проведеного дослідження, аналізу теорії та практики відносно забезпечення ефективності функціонування машинобудівного комплексу регіону, впливає необхідність створення моделі діагностики українських підприємств машинобудівного комплексу.

Література

1. Шабанова Ю.М. Діагностика результативності діяльності машинобудівних підприємств / Ю.М. Шабанова // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В.Далія. – 2008. - №10. – С.231-234.
2. Литвак Б.Г. Разработка управленческого решения / Б.Г. Литвак.- М.: Дело, 2000.– 392 с.
3. Дмитриева О.Г. Региональная экономическая диагностика: монография / О.Г. Дмитриева. – СПб.: Изд-во С-Пб у-та экономики и финансов, 1992. – 274 с.
4. Лексин В.Н. Региональная диагностика: сущность, предмет и метод, специфика применения в современной России (вводная лекция предлагаемого учебного курса) / В.Н. Лексин // Российский экономический журнал. – 2003. - № 9-10. – С. 65 – 86.
5. Диагностика развития регионов: структура, границы, методы: монография / [Василенко В.Н., Грузь П.В., Крат О.А. и др.] под науч. Ред. В.Н. Василенко. – Донецк: Юго-Восток, 2009. – 286 с.
6. Лігоненко Л.О. “Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій” / Л.О. Лігоненко. – К., 2000.– 390 с.
7. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством / В.О. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 504 с. – (Навч. посібник).
8. Антикризисное управление: учебник / [под ред. Э.М. Короткова]. – М.: ИНФРА-М, 2000.– 432 с.
9. Аранчій В.І. Удосконалення організаційно-економічного механізму стабілізації аграрних підприємств / В.І. Аранчій, В.Д. Чумак // Економіка АПК. – 2004. - №2. - С.46 – 52.

10. Верига Ю.А., Анализ финансового состояния потребительского общества / Ю.А. Верига, В. Подольская // Бухгалтерский учет и аудит. – 1995. - №1. – С.20 - 23.

11. Воловик І.А. Інтегрована оцінка економічної стійкості сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області / І.А. Воловик // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів інституту економіки за підсумками науково-дослідної роботи в 2003 році.- Дніпропетровськ : ДДАУ.- 2004.- С.15.

12. Большаков А.С. Антикризисное управление: финансовый аспект / А.С. Большаков. – СПб.: СПбГУП, 2005. – 132с.

13. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента: В 2 т. / И.А. Бланк. –К.: Ника-Центр, 1999.- 592 с.

14. Шумилова Ю.А., «Теоретические аспекты диагностики экономического состояния предприятия» / Ю.А. Шумилова // Научно-методический журнал «Проблемы и перспективы управления экономикой и маркетингом в организации». – 2003. - №3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://perspectives.utmn.ru/?n=3&y=2003&id=26>.

15. Черняк О.І., Крехівський О.В., Монако В.О., Ящук Д.В. Виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та можливого його банкрутства / О.І. Черняк, О.В. Крехівський, В.О. Монако, Д.В. Ящук // Статистика України. – 2003. - №4. – С.87-94.

16. Крюков А.Ф., Егорычев И.Г. Анализ методик прогнозирования кризисной ситуации коммерческих организаций с использованием финансовых индикаторов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-2/krukov.shtml>.

17. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis, and the Prediction of Corporate Bankruptcy / E.I. Altman // Finance. – 1968, September. - P.189-209.

18. Современный прогноз и ... банкротство! [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.leisan-info.narod.ru/tat3.htm>

19. Холт Роберт Н. Основы финансового менеджмента / Холт Роберт Н.; [пер. с англ.] – М.: Дело Лтд, 1995. – 128с.

Рецензент: Заблодська І. В. – д.е.н., професор, директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної Академії Наук України, м. Луганськ.

Стаття подана
12.05.2011 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНЕ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

В рамках організаційно-технічного забезпечення функціонування системи бухгалтерського обліку розглянуто питання становлення та трансформації форм ведення бухгалтерського обліку. Виявлено тенденції та перспективні напрями їхнього розвитку. Запропоновано загальні підходи до організації комп'ютерного обліку на підприємствах. Визначено тенденції та розглянуто перспективні напрями розвитку форм ведення бухгалтерського обліку.

Ключові слова: організація бухгалтерського обліку, форма обліку, комп'ютерний облік, облікові реєстри, база даних, технічні засоби обліку, технологія обліку.

Постановка проблеми. Одним із важливих понять теорії бухгалтерського обліку, що в значній мірі впливає на його організацію, є поняття форми ведення обліку. Організаційно-технічний та методичний аспекти забезпечення бухгалтерського обліку – це насамперед вибір форми обліку, яка залежить від способу обробки облікових даних (ручного або комп'ютерного) та передбачає розробку форм облікових реєстрів, порядок здійснення записів в облікових реєстрах та взаємозв'язку між ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Характеристика форми ведення обліку є однією з досить складних проблем методологічного характеру, яка до цього часу немає визначеності і чіткості. Протягом багатьох років не припиняються дискусії щодо правильності трактування поняття форми обліку, які посилились з появою комп'ютерів та їх застосуванням для автоматизації облікових робіт [1]. Тому питання форми ведення обліку розглядається в контексті організації бухгалтерського обліку

Мета дослідження. Визначити тенденції та розглянути перспективні напрями розвитку форм ведення бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Під формою обліку, згідно з Законом про бухгалтерський облік, розуміють певну систему взаєпов'язаних облікових реєстрів встановленої форми і змісту, що обумовлюють послідовність та способи облікових записів [2]. Наведене визначення, на наш погляд, звужує поняття форми обліку до

сукупності облікових реєстрів. Облікові реєстри як бухгалтерські документи поточного обліку, є похідними від способів реєстрації облікових даних і тому використання тих чи інших облікових реєстрів не може бути визначальною характеристикою форми обліку. Сукупність способів реєстрації облікових даних разом з технічними засобами обліку складають технологію обробки облікової інформації, яка є визначальною у ідентифікації форм ведення бухгалтерського обліку.

Історія розвитку бухгалтерського обліку тісно пов'язана із застосуванням різних форм його ведення, які відповідали тодішнім можливостям технологій обробки облікової інформації. Однією з ранніх форм вважається книжкова форма обліку (староіталійська), яка вперше описана у відомій роботі Луки Пачолі «Трактат про рахунки і записи» виданій у 1494 році. Ця форма передбачала застосування – меморіалу, журналу і головної книги. У меморіалі здійснювалась первинна фіксація господарських операцій, у журналі – їх реєстрація у хронологічному порядку, а у головній книзі – систематизація на рахунках, які відкривались окремо на кожен об'єкт обліку. Далі, ця форма трансформувалась у новоіталійську, зазнавши змін у зв'язку із необхідністю обліку більшої кількості господарських операцій. Так, у головній книзі інформація систематизувалась на рахунках в узагальненому вигляді (синтетичний облік), а для групування детальної інформації застосовувались додаткові книги (аналог сучасних реєстрів аналітичного обліку).

У вісімнадцятому сторіччі новоіталійська форма обліку була видозмінена німецькою школою обліку і перетворилась у меморіально-касову. Основною відмінністю німецької форми було чітке розмежування касових та інших операцій, що призвело до поділу журналу хронологічних записів на декілька хронологічних реєстрів – касового журналу, меморіалу тощо.

Розвиток економіки у другій половині дев'ятнадцятого століття призвів до різкого зростання облікової інформації, що спонукало до подальшої трансформації облікової системи, зокрема, форми його ведення. Для цього була запропонована французькою школою багатожурнальна форма обліку, в якій хронологічні записи здійснювались у різних журналах: обліку каси, обліку товарів, обліку продаж, обліку купівлі тощо. Від щоденних записів у головній книзі відмовились на користь відображення інформації місячними підсумками. Накопичення інформації за місяць для головної книги здійснювалось у зведеному журналі на підставі щоденних журналів.

Наприкінці дев'ятнадцятого – початок двадцятого сторіччя розповсюдження отримала одножурнальна або американська форма обліку, яка сполучала в одному комбінованому обліковому реєстрі хронологічні та систематичні записи.

У 20-30-х роках минулого століття на теренах СРСР розроблено декілька форм ведення бухгалтерського обліку. Спочатку була невдала спроба застосувати картково-ордерну форму обліку, основним реєстром якої є картка-ордер (картка-рахунок), який виписувався на кожну господарську операцію під копірку у трьох екземплярах для хронологічного та систематичного обліку окремо по дебету і кредиту рахунків. На зміну цій громіздкій, трудомістській та недостатньо наглядній формі прийшла картково-копірувальна форма обліку (сутність її полягала в записах, які здійснювались безпосередньо у первинних документах без складання ордерів, що дозволяло досягти співпадіння первинних документів з обліковими реєстрами). Ця форма, хоча і була розроблена з метою удосконалення картково-ордерної, теж не позбулась вад попередньої. На зміну картково-копірувальній формі обліку прийшла контрольньо-шахматна або комбінована, яка сполучала елементи книжкових та карткових форм обліку.

Сучасні форми обліку, що збереглися і застосовуються у тому чи іншому варіанті вітчизняними підприємствами: меморіально-ордерна, журнал-головна, журнально-ордерна, спрощена, автоматизована (комп'ютерна), є продуктом розвитку теорії та практики бухгалтерського обліку, який інтегрує у собі старі традиції та нові технології обробки облікової інформації і потребує постійного удосконалення.

Всі вищезазначені форми обліку поєднує і одночасно відрізняє застосування комбінацій способів, засобів та технологій обробки облікової інформації, хоча на поверхні їх схожість та відмінності проявляються, перш за все, у використанні тих чи інших форм облікових реєстрів. Сучасна обчислювальна техніка нівелює ряд обмежень, пов'язаних із трудомісткістю та громіздкістю здійснення процедур первинної фіксації та поточної систематизації облікових даних, і надає нові можливості для розвитку форм ведення бухгалтерського обліку у відповідності із методологічними основами обліку та потребами в достовірній і достатній (з позиції аналітичності та оперативності) інформації для внутрішнього менеджменту підприємств.

Застосування комп'ютерів в бухгалтерському обліку дозволяє підприємствам розробляти облікові відео-машинограми, застосовуючи двоєдиний підхід у використанні типових форм облікових реєстрів: дотримання основних вимог, щодо обов'язкових реквізитів та проектування змістовної частини документів у відповідності із потребами та специфікою технології обробки облікової інформації. На нашу думку, класичний підхід з дотримання встановлених стандартів типових облікових реєстрів є анахронізмом, який не стільки уніфікує обліковий процес скільки стримує розвиток бухгалтерського обліку у застосування нових технологій обробки облікової інформації. Стандартизація облікової документації має стосуватися лише первинних документів та форм звітності. Поточний облік має вестись з дотриманням загальних принципів бухгалтерського обліку у облікових реєстрах розроблених підприємствами самостійно з врахуванням своєї специфіки, потреб і можливостей. Як показує досвід застосування облікових реєстрів у вітчизняній практиці, їх використання у повному обсязі із заповнення всіх граф і рядків, передбачених тією чи іншою формою

обліку, було скоріш винятком ніж правилом. Зазвичай, ці громіздкі типові форми облікових реєстрів були напівпорожніми та вимагали значного аналітичного доповнення допоміжними відомостями, розробними таблицями, картками та листами-розшифровками.

Якщо в рамках загального визначення форми бухгалтерського обліку - як сукупності взаємопов'язаних у певній послідовності облікових реєстрів, спробувати ідентифікувати комп'ютерну форму обліку, то необхідно визнати, що перераховані відмінності (кількість облікових реєстрів, їх зміст та форма; послідовність та спосіб здійснення в них записів; взаємозв'язок між обліковими реєстрами) не будуть визначальними для комп'ютерної форми обліку, тому що первинна інформація може вводиться у базу даних по мірі необхідності та можливості будь-яким способом у будь-якій послідовності, а кількість та зміст облікових реєстрів визначається кількістю та формою запитів до бази даних. Що стосується форми облікових реєстрів, їх зовнішнього вигляду, то користувачі в змозі формувати облікові реєстри за своїми побажаннями. Це стосується і глибини взаємозв'язку синтетичних та аналітичних облікових реєстрів, виходячи із потреб обліковців та внутрішнього менеджменту підприємства. В іншому разі, потрібно було б в якості окремої форми обліку вважати кожен оригінальний розробку, яка підлаштовує стандартну комп'ютерну облікову програму під потреби конкретного користувача (підприємства). Тому вважаємо, що така невизначеність дозволяє вести мову про комп'ютерний облік в цілому, як про окрему форму обліку.

Комп'ютерна форма обліку покликана підвищити роль бухгалтерського обліку як функції управління, тому що обчислювальна техніка з допоміжного засобу перетворюється на визначний фактор організації обліку, змінюючи не тільки його форму, але й технологію обліку. Застосування комп'ютерної техніки вносить значні зміни в організацію бухгалтерського обліку, зумовлені зміною способів обробки первинних облікових даних, оперативністю надання облікової інформації через раціональне упорядкування облікових даних, одноразове їх отримання та багаторазову передачу і використання [1].

Технологічний процес комп'ютерної форми обліку складається із введення пер-

винної облікової інформації (формування бази даних), її обробку (використання в обліковій базі даних у формі електронних облікових реєстрів) та виведення інформації у формі звітності. Під обробкою-використанням облікової інформації, крім її систематизації в автоматичному режимі, розуміють: маніпуляцію із записами (файлами) бази даних; запит на вибірку та обробку інформації; вивід її на екран (для корегування, редагування, видалення), принтер, окремих файлів; прийом та передачу даних по локальній мережі та засобах телекомунікації. Отже, можна виділити в якості основної ланки технологічного процесу комп'ютерного обліку базу даних, в надрах якої систематизується (обробляється-використовується) облікова інформація у формі електронних облікових реєстрів. База даних – це специфічно організоване накопичення та збереження інформаційних ресурсів у формі інтегрованої сукупності файлів, що забезпечує зручну взаємодію між ними та швидкий доступ до облікових даних. До бази облікових даних входять комп'ютерні програми, конфігуратори, які дозволяють вносити необхідні зміни до програм, нормативна база, довідники, план бухгалтерських рахунків, типові бухгалтерські проведення, форми та основні реквізити бухгалтерських документів тощо. У базах даних містяться облікові реєстри, які можна вважати типовими для більшості бухгалтерських програм: «журнал господарських операцій» та «оборотно-сальдова відомість». Загальна схема комп'ютерної форми обліку наведена на рис 1.

У статті не ставилось завдання сформулювати і запропонувати уніфіковану форму автоматизованого обліку на базі застосування персональних комп'ютерів, а лише здійснена спроба визначити зміст комп'ютерної форми обліку та загальні підходи до організації бухгалтерського обліку з використанням обчислювальної техніки.

Виділимо основні вимоги та загальні підходи до організації комп'ютерного обліку на підприємствах

Основні вимоги до комп'ютеризації обліку:

- підвищити аналітичність та оперативність облікової інформації;
- зменшити трудомісткість облікового процесу;
- обмежити вплив суб'єктивного фактору на достовірність отриманої інформації;

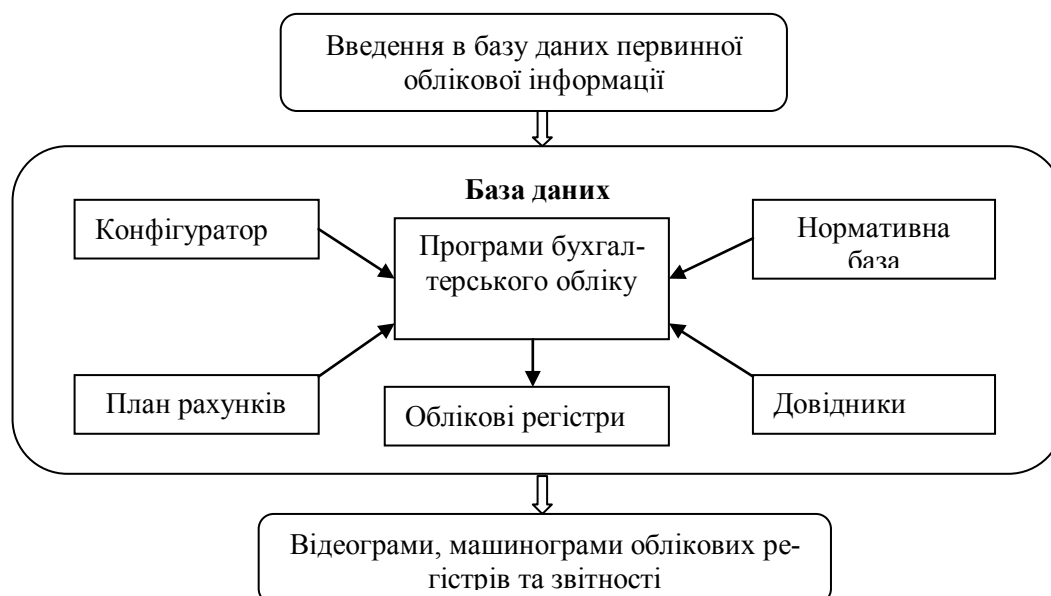

Рис. 1. Схема комп'ютерної форми обліку

▪ зменшити питому вагу фінансових витрат на отримання облікової інформації в загальних витратах підприємства, дотримуючись підходу, що міститься у міжнародних стандартах фінансової звітності: вигоди від використання нової облікової інформації мають перевищувати витрати на її отримання (balance between benefit and cost) [3].

Загальні підходи до комп'ютеризації обліку:

▪ організація бухгалтерського обліку із застосуванням комп'ютерної форми обліку може відбуватися в межах існуючої структури бухгалтерії, так і її докорінній зміні;

▪ комп'ютеризувати можна весь бухгалтерський облік на підприємстві, або окремі найбільш трудомісткі його ділянки;

▪ комп'ютерні програми можуть бути стандартними та комплексними (наприклад «1С – Бухгалтерія», «Парус», «Бест», «Турбо Бухгалтер» тощо) або розробленими під конкретні завдання та ділянки облікового процесу (АРМ - бухгалтера).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на зазначене вище, можна констатувати, що поняття форми обліку як сукупності облікових реєстрів застаріло. Облікові реєстри як бухгалтерські документи поточного обліку є похідними від

способів реєстрації облікових даних і тому використання тих чи інших облікових реєстрів не може бути визначальною характеристикою форми обліку. Сукупність способів реєстрації облікових даних разом з технічними засобами обліку складають технологію обробки облікової інформації, яка є визначальною у ідентифікації форм ведення бухгалтерського обліку.

Література

1. Організація бухгалтерського обліку в умовах використання комп'ютерної техніки (на прикладі підприємств Житомирської області): Автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.06.04 / С.В. Івахненко; Нац. Аграрний ун-т. - К., 1999. - 19 с.

2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» //В редакції закону № 1829-III від 22.06.2000, ВВР, 2000, № 46, ст.391

3. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / Переклад з англ. за ред. С,Ф, Голова. – К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 1998. – 736 с.

Рецензент: Шевчук В. О. – д.е.н., професор, проректор з навчально-методичної роботи Національної академії статистики, обліку і аудиту, м. Київ.

Стаття подана
13.05.2011 р.

НОВИНИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ **СТУДЕНТИ ЛУГАНСЬКИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ВЗЯЛИ** **УЧАСТЬ В ОБГОВОРЕННІ ПРОБЛЕМ СІМ'Ї**

Федерація профспілок Луганської області спільно з Лугансько-Алчевською єпархією 16 травня 2011 року провела семінар, присвячений проблемам родини. У семінарі взяли участь студенти Луганських вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації.

Сім'я має величезне значення як для кожної окремої людини, так і держави в цілому. Навряд чи хто наважиться спростувати визначення: «міцна сім'я – міцна держава». Про те, що сім'я – це перша і головна ланка держави, кажуть святі отці, про це ж записано і в Сімейному кодексі України.

Метою засідання стало визначення сучасних проблем, пов'язаних із збереженням родинних цінностей та вихованням у молоді почуття поваги та зобов'язання щодо власної родини.

Актуальність даної теми не викликає сумніву як для студентів – майбутніх будівників власних сімейних установ, так і для працівників Федерації профспілок в Луганській області, які мали можливість вільного спілкування та ознайомлення з проблемами сучасної молоді.

У широкому загальнолюдському плані створення міцних сімей – це завдання загальнонаціональне, державне: у сім'ях закладено моральне, культурне та економічне благополуччя усїєї нації.

Хоча видатний російський письменник Л. М. Толстой сказав, що всі щасливі сім'ї схожі одна на одну, а нещасливі –кожна нещаслива по-своєму, але все ж таки всі вони мають певні спільні проблеми. Одна із загальних проблем сім'ї полягає у визначенні самого поняття «сім'я». Якщо в цьому визначенні не відмічати обов'язковість народження і

виховання дітей, то на роль сім'ї будуть претендувати багато різних суб'єктів суспільства. Вилучення з поняття сім'ї ознаки дітонародження може призвести до негативних наслідків у демографічному стані суспільства.

Важливою є проблема збалансованості кількості жінок і чоловіків у кожному конкретному регіоні, що повинно сприяти оптимальній кількості шлюбів і відповідно, нормальному процесу формування сім'ї. Так, на початок 80-х років у СРСР на 290 млн. населення 47 % становили чоловіки, а 53 % –жінки. Ця тенденція зберігалася і пізніше. На Україні кількість жінок теж перевищує кількість чоловіків. Але тут важливим є співвідношення особистостей різної статі за віком. Від держави залежить те, щоб не було в країні таких регіонів, де б співвідношення чоловіків і жінок шлюбного віку було сильно асиметричним, що може утворювати певні складності у формуванні сімей.

Також важливою проблемою сім'ї є її матеріальне забезпечення. Тут маєся на увазі загальний рівень життя, в який входять і рівень заробітної плати, і забезпеченість товарами широкого вжитку, і благоустрій побуту, й організація вільного часу тощо. Зрозуміло, що проблема матеріальної забезпеченості сім'ї не єдина для нормального її функціонування, але це той фундамент, який дає

змогу кожній сім'ї отримати все необхідне для усіх її членів і перш за все для дітей.

На жаль, одне матеріальне забезпечення сімей не може зберегти їхню цілісність. Відомо, що в часи лихоліть і пов'язаним з ними падінням рівня матеріальної забезпеченості сім'ї стають ще більш згуртованими і, навпаки, з ростом добробуту збільшується відсоток зруйнованих сімей. Яскравим прикладом цього можуть бути США, де, не дивлячись на один з самих високих рівнів життя, наявний один із найвищих відсотків розірвання шлюбів. Про це свідчить і статистика розлучень у колишньому СРСР. Так, на 1950 рік зі 100 шлюбних пар розлучалося три; у 1960 – 10; у 1970 – 27; у 1980 – 34; у 1990 – 38. Як бачимо, кількість розлучень постійно збільшувалась, і це є загальною тенденцією для розвинутих країн, ознакою так званої кризи сім'ї.

Розлучення згубно впливають на зростання населення. Про це красномовно свідчать статистичні дані. Наприклад, в Україні серед жінок віком від 25 до 29 років кількість розлучень сягає 43,9 %, у чоловіків цього віку – 25,1%. Серед жінок віком від 30 до 34 років розлучень вже менше (18,2 %). Як бачимо, більшість розлучень перепадає на той вік жінки, коли вона повинна народжувати дітей. Розлучившись у цей період, жінка, навіть якщо і вдруге вийде заміж, то вже значно рідше народжує другу дитину. Ці розлучення зменшують народжуваність і збільшують кількість як бездітних, так і одnodітних сімей. Можна нагадати ще такий факт: зі всіх розлучень 40 % подружніх пар прожили разом менше чотирьох років. Зрозуміло, що за цей період вони не змогли обзавестися великою кількістю дітей. Розлучення приводять до збільшення неповних сімей, а це впливає на виховання підростаючого покоління. Як правило, більшість таких неповних сімей бувають неблагополучними. Статистика і тут невблаганна, вона свідчить

про те, що у нас 50 % дітей правопорушників саме з таких сімей.

Але ж інші 50 % все-таки з нормальних, повних сімей! Зараз ми бачимо зростання підліткової злочинності, і часто діти-правопорушники з цілком благополучних і навіть порядних сімей. Це є наслідком того положення, що сім'я втрачає провідну роль у соціалізації індивіда, організації дозвілля і т.п. Поява багатьох нових чинників впливу на соціалізацію особистості (засоби масової інформації, масова культура низької якості і т.п.) все більше витискує значення впливу сім'ї, і це теж становить одну з важливих її проблем.

На жаль, існує ще безліч інших проблем як загального, так і локального характеру. Тому в країнах, де досить високий рівень життя і більш-менш розумно проводиться демографічна політика, все одно існує проблема розлучень, спаду народжуваності, виховання дітей тощо. Зараз соціологами відмічається зворотна залежність народжуваності від рівня життя у суспільстві: чим він вищий, тим меншою стає народжуваність. Цей парадокс спростовує відому теорію Т. Мальтуса про невпинне зростання населення. Суспільство зараз підійшло до того моменту, коли воно може штучно регулювати зміну кількості населення завдяки зміни соціальних умов, зміни відношень між індивідами всередині сім'ї.

Щасливий той чоловік, хто народився і жив у щасливій родині, а потім створив таку ж. Але для такого стану повинна бути створена важлива передумова – щоб людина народилася у благочестивому сімействі.

Робота з молоддю, підготовка молоді до сімейного життя, має обов'язково включати поради щодо сімейних цінностей: повагу між подружжям, а також між батьками і дітьми, відповідальність, готовність й уміння вирішувати конфліктні ситуації в родині.

Заклик до здорового способу життя, недопущення вживання алкоголю та наркотичних засобів – усе це основа для

створення міцної і здорової сім'ї. Саме коло цих питань, пов'язаних із сімейним вихованням, було нещодавно обговорено на семінарі, присвяченому проблемам сім'ї.

Семінар був організований Федерацією профспілок Луганської області спільно з Лугансько-Алчевською єпархією і відбувся 16 травня 2011 року.

У заході взяли участь студенти вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації м. Луганська, керівники відділів зі справ сім'ї та молоді блогочинь Лугансько-Алчевської єпархії, представники громадських організацій, представники малого та середнього бізнесу.

Модератором семінару виступив Архімандрит Павел, який привітав учасників, означив актуальність й вагомість проведення подібних заходів у сучасні часи. Архімандрит підкреслив роль сім'ї у збереженні духовного здоров'я народу та значення морального виховання на засадах православ'я у збереженні сімейних традицій.

Про неспростовність та універсальність православної етики, повноту моральної системи, заснованої на євангельських заповідях, у своїх доповідях зазначили усі доповідачі, зокрема Літвіненко О. С., Ененко О. Ю., Будзей С. В. та інші.

У своєму виступі завідувача відділом з питань культури та спорту, проблем молоді та студентства федерації профспілок в Луганській області О. С. Літвіненко зазначила про необхідність звернення суспільної уваги на проблеми соціальної політики сім'ї, підкреслила значимість проведення подібних заходів та залучення до обговорення широкого кола респондентів. Олександра Літвіненко перелічила основні організації, до яких за допомогою може звернутися будь-яка людина, що опинилася у скрутній життєвій ситуації.

Виступ директора Алчевської приватної школи садка «Гармонія», представника громадської організації «Батьківський комітет Луганщини» в Алчевсько-Стахановському регіоні С. В. Будзей був присвячений проблемам щодо навчання основам православної культури в освітніх установах міста та району. Практичний досвід доповідача у цьому напрямі виховання молоді став предметом жвавого обговорення, в якому взяли участь учасники семінару.

Наступним питанням у розмові, яку продовжила головний позаштатний спеціаліст щодо хоспісної та паліативної допомоги Головного управління охорони здоров'я Луганської обласної державної адміністрації, Голова Луганського обласного благодійного фонду ім. Ю. Ененка Олена Ененко стало обговорення позитивних та негативних сторін запровадження гендерної політики в Україні.

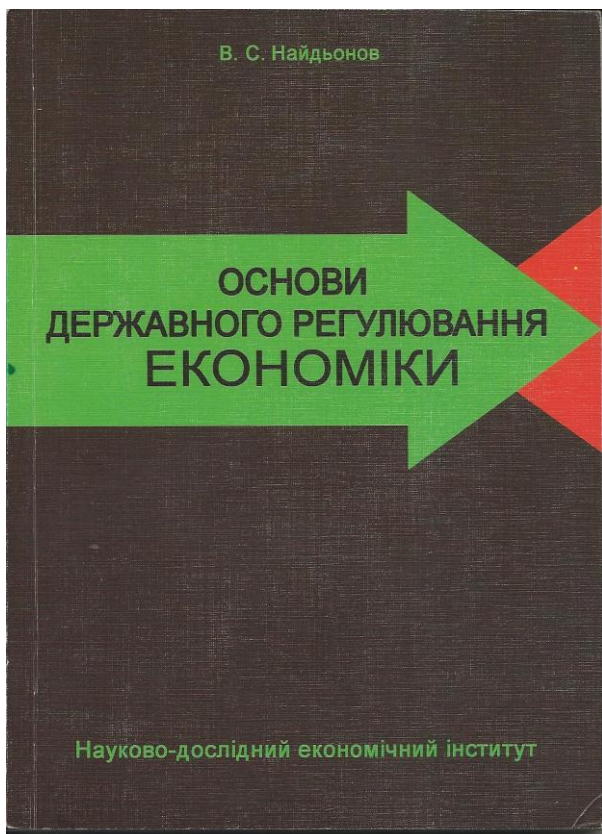
Також у зустрічі взяли участь представники відділу зі справ родини та молоді Алчевського благочиння. Вони проінформували усіх присутніх стосовно сучасного стану інституту сім'ї та необхідності збереження родинних цінностей. Керівник відділу у справах сім'ї та молоді Алчевського благочиння, Свиначик Ганна Михайлівна, розповіла про співпрацю з міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, міською організацією жінок, виконавчим комітетом міста, Алчевським молодіжною радою та заходах, які проводяться ними.

В результаті цікавої дискусії студенти, викладачі, представники державних установ та недержавних громадських об'єднань дізналися багато цінного щодо сучасних проблем сім'ї, опанування яких допоможе молоді при формуванні власної сім'ї, а представникам владних установ – обрати оптимальний напрям державної соціальної та родинної політики.

Шановні науковці, викладачі, практичні фахівці, державні службовці, керівники та працівники підприємств, молоді вчені та всі, хто не байдужий до значних наукових подій, якими є вихід в світ новітніх розробок у галузі економічної діяльності у виді нових видань економічної літератури, спеціально для Вас створено відповідну рубрику.

ПРОПОНУЄМО ВАШІЙ УВАЗІ

Найдьонов В. С.

Основи державного регулювання економіки : навчальний посібник на матеріалах України. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2010. – 260 с.

Приділяється увага методам структурно-інноваційної політики, розвитку територій. Аналізуються практичні проблеми, можливі зміни методів.

В книзі розглядаються актуальні проблеми управління сучасною економікою. Посібник складено на матеріалах України. Зміст роботи творчий, містить деякі питання, що не висвітлюються в інших підручниках. Посібник зручний для роботи викладача та студента. Він може бути також корисний для тих, хто підвищує кваліфікацію. Всі теми проілюстровані статистичними даними, розділи містять контрольні запитання і рекомендований мінімум літературних джерел. Посібник може бути використаний для курсів «Державне регулювання економіки», «Державне управління економікою», «Національна економіка». Майже у всіх розділах розвиваються нові, конструктивні ідеї, особливо в таких, як регулювання територіального розвитку, створення умов інноваційного розвитку, грошово-кредитна політика. В кінці викладено узагальнення досвіду фінансово-економічної кризи в Україні.

Посібник розрахований на студентів, аспірантів, викладачів, державних службовців, які вивчають основи державного регулювання економіки.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
для студентів вищих навчальних закладів як навчальний посібник
Лист № 1 / 11 – 7911 від 17.08.2010 р.

У навчальному посібнику розглядається зростання ролі держави в економіці, висвітлюються основні методи державного регулювання економіки: бюджетно-фінансовий, грошово-кредитний, валютний, інвестиційний, зовнішньоекономічний та інші.

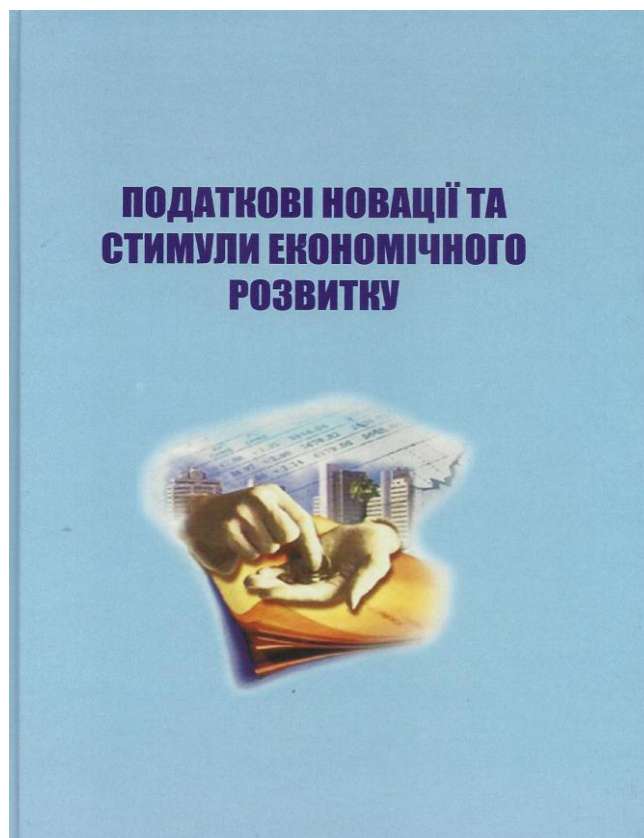

Податкові новації та стимули економічного розвитку: монографія / [Колектив авторів], кер. авт. колективу і наук. ред. Т. В. Калінеску. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – 240 с.

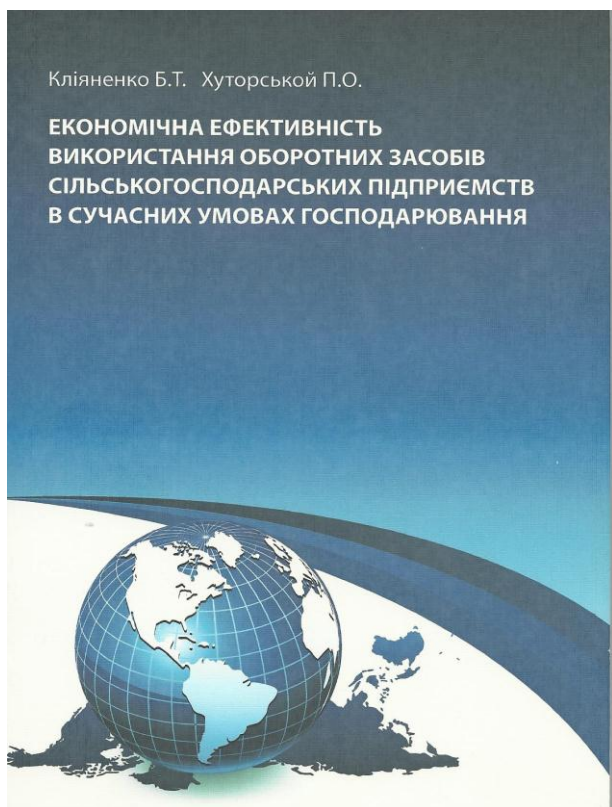
Монографія є логічним продовженням наукових дискусій та розкриває велику кількість проблемних питань з удосконалення податкової системи України.

Розкрито аспекти податкових новацій та інноваційно-інвестиційного розвитку; податкового стимулювання ресурсозбереження та охорони навколишнього середовища; зниження податкового тиску на бізнес-середовище, зменшення рівня тінізації; гармонізації податкової системи України до вимог ЄС; морально-стичних аспектів податкового реформування щодо створення українського громадянського суспільства; оновлення інституційно-правового забезпечення функціонування податкової системи України.

Монографія призначена для науковців, працівників податкової служби, фахівців,

промислових підприємств, студентів, аспірантів, які шукають нові підходи до вирішення сучасних проблем оподаткування.

Кліяненко Б.Т. Хуторської П.О.

**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ
ВИКОРИСТАННЯ ОБОРОТНИХ ЗАСОБІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

В монографії розглядається питання ефективного використання оборотних засобів в сільськогосподарському виробництві.

Кліяненко Б.Т.,

Хуторської П.О.

Економічна ефективність використання оборотних засобів сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання: монографія. - Луганськ: вид-во «Елтон-2», 2010. – 136 с.

В роботі надано глибоке теоретико-методичне обґрунтування проблеми з врахуванням регіональних особливостей ведення сільського господарства. Проведено ретельний аналіз структури оборотних засобів, забезпеченості ними сільськогосподарських підприємств та ефективності їхнього використання. Розроблені організаційно-економічні заходи підвищення ефективності використання оборотних засобів. Вдосконалено методику нормування оборотних засобів сільськогосподарських підприємств. Запропоновано концепцію відтворення оборотних засобів в сучасних умовах господарювання.

Рекомендується для керівників підприємств, наукових робітників, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів, магістрантів і студентів, що навчаються на економічних спеціальностях.

Гончаров В. М., Солоха Д. В., Гончаров Є. В., Чирков С. О., Белякова О. В.

Теоретико-методологічні основи підвищення інвестиційної привабливості інноваційного потенціалу регіону: монографія / Гончаров В. М, Солоха Д. В., Гончаров Є. В., Чирков С.О. та ін. – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2010. – 282 с.

Однією з проблем продовження реалізації економічних реформ в Україні в умовах подальшої розбудови ринкових відносин та подолання кризових явищ є розробка та впровадження нового господарського механізму, що дозволить зберегти й примножити інноваційний потенціал підприємств на регіональному рівні, підвищити ефективність його формування, функціонування та розвитку.

Промислові підприємства індустріально розвинених регіонів є основою технічного й технологічного прогресу всього народного господарства. Від темпів науково-технічного прогресу в цій галузі у вирішальній мірі залежать продуктивність суспільної праці, експортний потенціал та обороноздатність країни, матеріальний добробут населення.

Обсяги виробництва продукції підприємствами Донецької області та України в цілому на протязі останнього часу мають поступово (досить повільну) тенденцію до зростання. Така ситуація стала наслідком як матеріального, так й морального старіння основних фондів та технологій, недостатньої організації науково-дослідних та конструкторських робіт. Тому при розробці програм реконструкції підприємств, гостро постають питання підвищення технологічного рівня виробництва на основі розширення використання прогресивних енерго- та ресурсозберігаючих технологій, захисту навколишнього середовища, інтенсифікації використання промислового потенціалу. Це обумовило актуальність монографічного дослідження, його будову та зміст.

Так, перший розділ «Категоріальний апарат дослідження складових формування інноваційного потенціалу регіонів» розкриває сутнісну характеристику засад інноватики; класифікаційні ознаки інновацій та їх особливості; визначає особливості інноваційної стратегії підприємств проми-

слового регіону. Другий розділ «Управління інвестиційною діяльністю в регіонах України» дає уяву щодо генезису категорії «інвестиційна діяльність»; формування державної інвестиційної політики на регіональному рівні. Третій розділ «Методологія управління інвестиційними процесами в регіонах» висвітлює інформацію щодо інвестиційного забезпечення економічного розвитку регіону; формування інвестиційної привабливості інноваційного потенціалу підприємств регіону; містить оцінку інституцій в процесі інвестування промислових підприємств регіону. В четвертому розділі «Методологія оцінки ефективності інвестицій в інноваційний потенціал підприємств регіону» представлено аналіз сутності і методів оцінки інвестиційної діяльності; формування сукупності показників ефективності інвестування; моделювання системи оцінки ефективності інвестиційних проектів.

Колектив авторів зазначає, що в умовах ринкових відносин змінюються економічна, організаційна, технічна, екологічна бази виробництва, тобто вирішуються завдання сталого економічного розвитку. Це вимагає переосмислення цілей функціонування системи використання інноваційного потенціалу регіону в цілому, але безумовно на підґрунті потенціалів окремих підприємств. Успіх підприємства в таких умовах, на їх думку, досягається завдяки утворенню й розповсюдженню нововведень: впровадження науково-технічних розробок забезпечує потенційну можливість бути конкурентоспроможним в майбутньому, а також конкурувати й мати прибуток сьогодні.

Як показують дослідження, об'єктивна оцінка інноваційних можливостей потенціалу регіону, параметрів та характеристик інноваційних перетворень, має важливе значення при формуванні й реалізації інноваційної політики на всіх рівнях дос-

лідження соціально-економічних систем. Проте економічні перетворення, що відбуваються у національній економіці, вимагають подальшого опрацювання цієї проблеми, особливо щодо системоутворюючих підприємств регіону, тобто підприємств промислового сектора.

Аналіз інформаційних джерел показав, що в теперішній час відсутня загальновизнана точка зору про засоби та критерії оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств регіону, ступінь теоретичного та методологічного опрацювання питань підвищення ефективності його використання в умовах ринкових відносин не відповідає сучасним потребам. Автори впевнені, що інноваційна діяльність індустрії регіону повинна здійснюватися відповідно до цілей середньострокової програми соціально-економічного розвитку країни і бути пов'язана з логікою і етапами її реалізації.

На першому етапі науковці виокремлюють важливий орієнтир на підвищення цінової конкурентоспроможності товаровиробників на внутрішньому ринку, розширення випуску імпортозамінної продукції за рахунок раціонального завантаження устаткування і освоєння науково-технологічних заділів. Це дозволить направити інвестиційні ресурси не на приріст потужностей, а на їх якісне оновлення.

Дослідження показують, що найбільший ефект можливий в некапіталомістких галузях, а в галузях з швидким оборотом капіталу, високою бюджетною ефективністю і мінімальною вартістю створення нових робочих місць, таких, як харчова, легка, медична промисловість і інших галузях, що випускають продукцію споживачього призначення. В результаті зміняться структурні диспропорції між сировинними і оброблювальними виробництвами на користь останніх, при збереженні інерційної динаміки в паливно-сировинному секторі і швидшатиме фор-

мування накопичень в оброблювальній промисловості.

На наступному етапі пріоритетами вважається кардинальне оновлення виробничого апарату на основі використання інноваційних технологій і реалізації заділів в прикладній науці, істотне підвищення ефективності основного капіталу, подальша зміна структури товарного виробництва і розвиток інвестиційного портфеля електроенергетики.

На науковій основі обґрунтовується необхідний комплексний механізм активізації інноваційної діяльності і підвищення її результативності, що передбачає концентрацію і цільову спрямованість ресурсів на фінансування стратегічних розробок, залучення додаткових засобів (зокрема за рахунок позабюджетних джерел), гарантії і страхування ризиків, формування ринку інноваційних проектів і адекватної йому інфраструктури, а також всебічне використання цінових, податкових і митних методів стимулювання випуску і реалізації конкурентоспроможної продукції.

Державна підтримка великих, системних інновацій повинна здійснюватися, на думку дослідників, в першу чергу через реалізацію цільових інноваційних програм регіонального рівня, органічно пов'язаних з середньостроковими перспективами розвитку реального сектора і соціально-економічними прогнозами.

Практичне значення результатів дослідження поважного колективу науковців полягає у розробці заходів, спрямованих на підвищення адаптивності промислових підприємств до змін ринкового середовища, що забезпечить збереження і підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу на основі підсилення мотивації та зацікавленості інвесторів й трудових колективів підприємств у результатах впровадження інновацій.

Завідувач кафедри менеджменту
і права Луганського національного
аграрного університету,
канд. екон. наук, доцент

М.В. Зось-Кіор

Бурбело О.А., Бурбело С.О.
Формирование мероприятий противодействия недружественному поглощению предприятия

В статье исследованы методы защиты предприятий от недружественных поглощений и рейдерских захватов. Сформулированы предложения по обеспечению защиты современного бизнеса от рейдерских атак.

Ключевые слова: слияние, поглощение, рейдерство, экономическая безопасность, защитная тактика, «белые, серые, черные рыцари», «белый сквайр», акционеры, облигации, «выжженная земля», иск, доверительное управление, залог, депозитарный реестр, бездокументарные акции, холдинг.

Burbelo O.A., Burbelo S.O.
Formation of actions to fight the hostile takeover of the enterprise

The methods of the protection of enterprises against the unfriendly mergence and the raider captures are researched in the article. The propositions dealing with the surety of the protection of the modern business are defined.

Keywords: fusion, mergence, raid, economic security, protective policy, “white, grey, black knights”, “white county gentleman”, shareholders, obligations, “scorched earth”, action, confidential management, pledge, depository register, paperless actions, holding.

Гончаров В.Н., Пожидаев А.Е.
Роль мотивации персонала и её влияние на повышение эффективности использования трудовых ресурсов в банковской сфере

В данной работе исследуется проблема эффективного использования трудовых ресурсов в банковской сфере Украины, особое внимание было уделено повышению мотивации персонала в современных экономических условиях. В данной статье был изучен и проанализирован опыт по мотивации персонала различных зарубежных предприятий в финансовой сфере. На основе проведенного анализа предложены

ряд механизмов по повышению эффективности использования трудовых ресурсов в банковской сфере Украины, с целью повышения их конкурентоспособности в мире.

Ключевые слова: банк, банковская сфера, мотивация, система мотивов, эффективность.

Goncharov V.N., Pozhidaev A. E.
The role of motivation and its impact on improving the efficient use of manpower in the banking sector

The problem of an effective utilization of manpower in bank sphere of Ukraine is researched in the given work, and the special attention has been given increase of motivation of the personnel in modern economic conditions. An experience of motivation of the personnel of the various foreign enterprises in financial spheres has been studied and analyzed in this article. A number of mechanisms for increase of efficiency of use of manpower in bank sphere of Ukraine are offered on the basis of the conducted analysis, for the purpose of increase of their competitiveness in the world.

Keywords: bank, banking, motivation, motivation system, the effectiveness.

Долгих В.В.
Создание системы информационного и коммуникационного обеспечения инновационной деятельности предприятий в Луганской области

Раскрыты некоторые проблемы в развитии технологий информационно - коммуникационного обеспечения инновационной деятельности предприятий. Предложены концепции инфомационно-коммуникационные системы, вмещающие поня аппарат, принципы, ориентиры развития и соответствие национальным и международным стандартам функционирования информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные система, коммуникационное обеспечение, информационно-коммуникационная политика, институциональный подход.

Dolgh V.V.

Creation of the system of the informative and of communication providing of innovative activity of enterprises is in the Luhansk area

Some problems are exposed in development of technologies informatively - of communication providing of innovative activity of enterprises. Offered conception of information and communication system, which contains a concept vehicle, principles of application, orientiri of development and accordance, the national and international standards of functioning, informatively, of communication technologies.

Keywords: information and communication system, of communication providing, informatively is an of communication policy, instituciyniy approach.

Зеленко Е.А.

Стратегия социальной ответственности машиностроительных предприятий Луганской области

Статья посвящена проблемам стратегического планирования в сфере социальной ответственности бизнеса. Подчеркнута проблема информационного вакуума, который существует в Украине относительно социальной ответственности вообще и стратегического планирования в данной сфере в частности. Предложено использовать новый подход к процессу разработки стратегии социальной ответственности, которая базируется на определении главной проблемы и анализе причин и следствий её возникновения. Представлены стратегии социальной ответственности промышленных предприятий Луганской области.

Ключевые слова: социальная ответственность предприятия, стратегия, приоритетная проблема, анализ, дерево целей.

Zelenko O.O.

The strategy of social responsibility machine-building enterprises of Luhansk region

The article is sanctified to the problems of the strategic planning in the field of business social responsibility. The problem of informative vacuum which exists in Ukraine in relation to social responsibility in

general and strategic planning in this sphere in particular is underlined. It is suggested to use the new approach for the development of social responsibility strategy which is based on determination of main problem and analysis of its causes and effects. Strategies of social responsibility for industrial enterprises in Luhansk area are presented.

Keywords: enterprise social responsibility, strategy, priority problem, analyze, goal tree.

Калинеску Т.В.

Морфология налогового менеджмента человеческих ресурсов

Раскрывается морфологическая основа налогового менеджмента человеческих ресурсов, которая характеризуется отношением к человеку как важнейшему фактору реализации целей государства и налоговой политики; источнику доходов и расходов, потенциалу знаний и навыков, благодаря которым возможно достигать намеченные приоритеты, реализовывать совместные интересы государства и общества. Охарактеризованы перспективные направления решения проблем, которые существуют в налоговом менеджменте человеческих ресурсов, и обосновано, что их реализация возможна только благодаря использованию методов глубинной демократии.

Ключевые слова: морфология, налоговый менеджмент, налоговая политика, интересы государства и общества, фактор, источники доходов и расходов, глубинная демократия.

Calinescu T.V.

Morphology the tax management of human resources

It is describe morphological basis the tax management of human resources, which are characterized attitude to a human like a major factor of realization the aims of the state and tax policy; the sources of profits and charges; the potential of knowledge's and skills, with which is possible to arrive the set priorities and realize general interests of the state and society. It have been describe perspective directions of decision the problems, which exist in the tax management of human capitals. It is well-proven that their

realization is possible only by used the methods of deep democracy.

Keywords: morphology, tax management, tax policy, human resources, interests of the state and society, factor, sources of profits and charges, deep democracy.

Косова Т.Д., Деева Н.Э.

Методические подходы к формированию отчетов по устойчивому развитию финансовых учреждений

Обоснованы методические подходы к формированию отчетов по устойчивому развитию согласно Глобальной инициативе по отчетности (GRI). Охарактеризованы наиболее важные показатели социальной ответственности банков согласно отраслевому приложению для сектора финансовых услуг: действие продуктов и услуг; экономическая результативность; экологическая результативность; организация работы; права человека; взаимодействие с обществом; ответственность за продукцию. Определены требования к раскрытию нефинансовой отчетности. Очерчены перспективы и последствия присоединения к GRI украинских финансовых учреждений.

Ключевые слова: отчеты, устойчивое развитие, сектор, финансовый, услуги, институты, формирование, глобальная инициатива.

Kosova T.D., Deeva N.E.

The methodical approach to for formings of reports on steady development of financial institutions

The methodical going near forming of reports on steady development in obedience to Global initiative on accounting (GRI) is grounded. The most essential indexes of social responsibility of banks are described in obedience to of a particular branch application for the sector of financial services: action of products and services; economic effectiveness; ecological effectiveness; organization of work; human rights; cooperating with society; responsibility for products. The requirement to opening of the unfinancial accounting is determinated. Prospects and consequences of tacking are outlined to GRI of Ukrainian financial institutions.

Keywords: reports, steady development, sector, financial, services, institutes, forming, global initiative

Костырко Л.А.

Диагностика влияния потенциала финансовой устойчивости на финансовую безопасность предприятия

Определены проблемы финансовой устойчивости предприятий и пути их решения. Раскрыты методологические положения диагностики влияния потенциала финансовой устойчивости на финансовую безопасность предприятия. Предложены подходы к моделированию ситуаций финансового равновесия, интегральной оценке финансовой надежности и определению зон финансовой безопасности предприятия.

Ключевые слова: потенциал финансовой устойчивости, финансовая безопасность, предприятие, диагностика, финансовое равновесие, финансовая надежность.

Kostyrko L. A.

Diagnostic potential impact of financial stability to the financial security of an enterprise

The problems of financial sustainability of their way and re-solution. Revealed methodological position diagnostic potential impact on financial stability of the financial security company. An approach to modeling the situation of financial equilibrium, the integral estimate of financial reliability and determine the are as of financial security company.

Keywords: potential financial nsovoy stability, financial-secure snost, enterprise, diagnostics, financial sovoe balance, financial security.

Костирко Р.А., Темникова Н.В.

Анализ и оценка перспектив обеспечения финансовой состоятельности предприятий как основы финансовой безопасности государства

В статье на основе анализа тенденций развития отечественных предприятий определены проблемы и перспективы обеспечения их финансовой состоятельности. Аргументирована зависимость финансовой безопасности государства от финансовой состоятельности предприятий.

Ключевые слова: финансовая безопасность, финансовая состоятельность, государство, предприятие, предпосылки, проблемы, перспективы обеспечения.

Kostyrko R. A. Temnikova N.V.
Analysis and assessment of the prospects ensure the financial viability of enterprises as the foundation of financial security of the state

The article, based on analysis of trends of development of domestic enterprises, identified problems and prospects of the two-sidedness of their financial viability. Argued for the dependence of the financial security of the state on the financial viability of enterprises.

Keywords: financial security, financial viability, of a state, enterprise, conditions, problems and prospects for.

Лихоносова А.С.
Самоорганизация в системе организации предприятия

В статье представлено авторское видение процессов самоорганизации предприятия, охарактеризованы отличительные и общие черты процессов самоорганизации и организации на предприятии. Обозначены ключевые моменты обеспечения ресурсной самостоятельности отдельных подразделений предприятия, особое внимание уделено развитию возможностей самообучения, самоконтроля структурных подразделений и каждого работника на предприятии. Приведены условия активизации самоорганизации и предложены ее уровни. Предложены основные направления деятельности руководства (топ-менеджеров) по инициированию самоорганизации на предприятии. Исследованы критерии необходимости и достаточности процессов самоорганизации и организации.

Ключевые слова: организация, самоорганизация, условия, система, организационное развитие, уровни, показатели эффективности, критерии, самостоятельность.

Likhonosova A.S.
Self-organization in the organization of an enterprise

The article presents the author's vision of self-organization of an enterprise,

characterized by different restrictive and the common features of self-organization and the organization of the enterprise. Denotes the key points to ensure the resource adequacy of separate business units, special attention paid to developing self-learning capabilities, self-control departments and each employee in the company. There are conditions of activated self-organization, and invited her level. The basic directions of activity management (executives) to initiate the self-organization in the enterprise. Investigated the criteria of necessity and sufficiency of self-organization and organization.

Keywords: organization, self-organization, the conditions of the system, organizational, development, levels, performance indicators, criteria, self-sufficiency.

Надьон А.А., Харьковский М.С.
Перспективы развития системы местного налогообложения в Украине с учетом зарубежного опыта

В статье рассмотрены проблемы обеспечения финансовой базы местных бюджетов и перспективы развития системы местного налогообложения с учетом зарубежного опыта. Также, сделан анализ зарубежного опыта с практики использования местных налогов и сборов и разных подходов до дальнейшего формирования системы местного налогообложения в Украине.

Ключевые слова: местные налоги, сборы, система местного налогообложения, местные бюджеты, реформирование, перспективы развития, зарубежный опыт.

Nadyon A.A. Kharkovskiy M.S.
Development prospects of local taxation in Ukraine in view of world experience

In the article problems of the financial base of local budgets and development prospects of local taxation including international experience. Also, the analysis of foreign experience is done from practice of the use of community charges and collections and different approaches to the further forming of the system of local taxation in Ukraine.

Keywords: local taxes, local taxation system, local budgets, reform, development prospects, international experience.

Недобега Е.А.

Принципы оценивания социально-экономического развития предприятий

В статье рассмотрены теоретические аспекты оценки социально-экономического развития предприятий. Предложены принципы и этапы оценки социально-экономического развития. Оценивание определено как процесс оценки социально-экономического развития предприятий на принципах научности, системности, целенаправленности, интегрированности, достоверности. Предложенные принципы и алгоритм оценивания социально-экономического развития предприятий позволят получить информацию обо всем разнообразии хозяйственных, экономических и социальных процессов в пределах предприятия и сделать выводы об эффективности его развития.

Ключевые слова: предприятие, социально-экономическое развитие, оценка, принципы, цели.

Nedobega O.O.

Principles of assessment of socio-economic development of enterprises

The theoretical aspects of estimation of socio-economic development of enterprises are considered in the article. Principles and stages of estimation of socio-economic development are offered. Evaluation is a process of estimation of socio-economic development of enterprises on principles of scientific character, system, purposefulness, integrating, authenticity. Principles and algorithm of evaluation of socio-economic development of enterprises are offered will allow to obtain information about all of variety of economic, economic and social processes within the limits of enterprise and to draw a conclusion about efficiency of its development.

Keywords: enterprise, socio-economic development, estimation, principles, aims.

Политюк Л.Г., Малышев К.С.

Фондовый рынок Украины: проблемы и перспективы развития

В статье раскрыто понятие фондового рынка и его структуры. На основании анализа изменений фондового рынка за последние три года, была показана тенденция развития рынка в целом, а также пути решения выявленных проблем.

Ключевые слова: фондовый рынок, индекс, биржа, субъекты, перспективы, анализ, развитие, ОВГЗ, акции, ПФТС.

Polityuk L.G., Malyshev K.S.

Stock market of Ukraine: problems and prospects

This work contains the the concept of fund market and his structure is exposed. On the basis of analysis of changes of fund market for the last three years, a progress of market trend was shown on the whole, and also ways of decision of the educed problems.

Keywords: stock market index, stock exchange, subjects, perspectives, analysis, development, government bonds, stocks, PFTS.

Попов А.В.

Соотношение абсолютной и дифференциальных земельных рент в аграрном секторе производства

В статье проводится анализ абсолютной и дифференциальных рент в земельных отношениях. Рассмотрен процесс образования абсолютной ренты. Как показано в статье, эти ренты между собой тесно связаны. Рентные отношения в сельском хозяйстве Украины в рыночных условиях должны стать основой аграрной политики государства.

Ключевые слова: абсолютная рента, 1 и 2 дифференциальные ренты, квазирента, аренда, стоимость земельного участка, капитал, земельные отношения.

Popov A.V.

Correlation absolute and differential land rents in the agrarian sector of production

In the article an analysis is conducted absolute and differential rents in the landed relations. The process of formation of absolute rent is considered. As rotined in the article, these rents between itself are closely constrained. The rent relations in agriculture

of Ukraine in market conditions must become basis of agrarian policy of the state.

Keywords: absolute rent, 1 and 2 differential rents, kvazirenta, lease, cost of lot land, capital, landed relations.

**Проказа Т.В., Фастулова В.А.,
Кравченко В.А.**

Финансовая безопасность страховых компаний: сущность, составляющие, показатели

Исследованы факторы финансовой безопасности страховой компании. Проанализированы фактический и расчетный запас платежеспособности страховщиков и их финансовая устойчивость. Предложено определение финансовой безопасности через стоимость страховой компании.

Ключевые слова: платежеспособность, финансовая устойчивость, финансовая безопасность страховой компании, стоимость страховой компании.

Prokaza T.V., Kravchenko V. A.

Financial safety of insurance company: essence, components, Indicators

The factors of the financial security of insurance company are researched. It is analyzed actual and estimated reserves of paying capacity of insurers and their financial stability. It is defined the financial safety through value of insurance company.

Keywords: paying capacity, financial stability, financial safety of insurance company, value of insurance company

Розмыслов А.Н.

Региональные аспекты развития жилищного строительства в Украине

В статье рассмотрены вопросы развития жилищного строительства в Украине на основе мероприятий по совершенствованию законодательной и нормативно – правовой базы и реализации региональных программ поддержки жилищного хозяйства. По результатам исследований предложено создание Региональных Операторов, способствующих развитию системы рефинансирования ипотечных кредитов.

Ключые слова: регион, жилищное строительство, законодательная, нормативная база, программа поддержки, региона-

льные операторы, система финансирования.

Rozmyslov A.N.

Regional aspects of developmentt of housing bulding in Ukraine

In the article considered question of development of housing building in Ukraine on the basis of measures on perfection legislative and normatively – legal base and by realization of the regional programs of support of housing economy. On results researches creation of Regional Operators, is offered from development of the system of refunding of mortgage credits.

Keywords: region, housing, legal, normative vnaya base, support program, regional operators, the system of financing.

Романовская Ю. А.

Методы экономического оценивания природно-ресурсного потенциала региона

В статье обосновываются основные методы оценки природно-ресурсного потенциала региона и определяется целесообразность интегрального метода исследования. Предложена группировка основных подходов относительно оценки потенциала региона, исследованы их в природно-ресурсной плоскости. Определены существенные методы экономической оценки природно-ресурсного потенциала, исследована роль интегральной оценки такого потенциала в развитии промышленности региона. Проанализированы функции оценки природно-ресурсного потенциала региона.

Ключевые слова: природно-ресурсный потенциал, методика, экономическая оценка, текущие затраты, чистая прибыль, рентный метод, интегральная оценка.

Romanovskay J.A.

Methods of economic evaluation of natural-resource potential of region

The article justified main methods of estimation of natural-resource potential of the region and determined feasibility of integrated methods. A grouping of basic approaches to the evaluation potential of the region, their natural resources in the plane Determined substantial methods of economic evaluation of its natural resources are being integrated

assessment of the potential of industrial development in the region. Analysis of the evaluation function of natural-resource potential.

Keywords: natural-resource potential, method, economic evaluation, current expenses, net income, rent method, integral estimation.

**Свиридова Н.Д, Пристюк В.Н.
Особенности привлечения иностранных инвестиций в промышленный регион.**

Основными условиями, которые формируют инвестиционную привлекательность любой территории, как для отечественных, так и для иностранных инвесторов являются уровень экономического развития и состояние инвестиционной инфраструктуры. Для определения перспектив привлечения иностранного капитала в экономику региона рассмотрены наиболее важные показатели уровня экономического развития, которые характеризуют условия инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: регион, экономика, иностранные инвестиции, привлечение, стратегия, экономическое развитие, показатели, хозяйственный комплекс.

**Sviridova N., Pristuk V.
Features of attraction of foreign investments in industrial region**

The basic conditions which form investment appeal of any territory, both for domestic, and for foreign investors level of economic development and a condition of an investment infrastructure are. For definition of prospects of attraction of the foreign capital in region economy the most important indicators of level of economic development which characterize conditions of investment appeal are considered.

The keywords: region, economy, foreign investments, attraction, strategy, economic development, indicators, economic complex.

**Соловей Н.М., Баляба Е.В.
Определение проблем относительно принятия решений по обеспечению оптимизации налогового регулирования в условиях депрессивных регионов**

В статье рассматриваются проблемы относительно обеспечения оптимизации

налогового регулирования в условиях депрессивных территорий, определяются задания принятия управленческих решений относительно приглаживания неровности развития регионов. Статья предусматривает обобщение теоретических, методических положений и прикладных аспектов налогового регулирования в условиях депрессивных регионов и определения возможностей относительно принятия управленческих решений. Исследуется механизм налогового регулирования, экономическое положение в Украине, экономическое положение в Луганской области, основные задания и мероприятия региональной политики. В статье исследовано место и значение налогового регулирования в осуществлении эффективных налоговых трансформаций, раскрыты недостатки и направления его развития. Предложены пути решения проблем механизма налоговой регуляции страны. Отмечено, что первоочередные усилия следует приложить к перестройке института налоговой политики как фундамента для модернизации формата отдельных налогов и режимов налогообложения.

Ключевые слова: депрессивные регионы, налоговое регулирование, оптимизация, управленческие решения, региональная политика.

**Solovey M., Baliaba K.
Definition of problems in relation to making decision on providing of optimization of tax adjusting in the conditions of the depressed regions**

In the article problems are examined in relation to providing of optimization of the tax adjusting in the conditions of the depressed territories, acceptance of administrative decisions are determined in relation to smoothing out unevenness of development to regions. The article provides for generalization of in theory methodical positions and applied aspects of the tax adjusting in the conditions of the depressed regions and determination of possibilities in relation to acceptance of administrative decisions. The mechanism of the tax adjusting, economic position in Ukraine, economic position in the Lugansk area, basic tasks and measures of regional policy, is

probed. In the article investigational place and value of the tax adjusting in realization of effective tax transformations, failings and directions of his development are exposed. The ways of decision problems of mechanism the tax adjusting of country are offered. It is marked that it follows to make primary pushes to alteration the institute of tax policy as foundation for modernization of format separate taxes and modes of taxation.

Keywords: depressed regions, tax adjusting, optimization, administrative decisions, regional politics.

Тищенко В.В., Авдеева И.В.
Развитие карточного бизнеса в Украине

В статье дана характеристика и перспективы развития электронных платежей в Украине. Современное положение системы пластиковых карточек в Украине находится на стадии развития и для успешного последующего ее существования нужно не только расширение количества продуктов с применением этих карточек, но и улучшать организацию рынка пластиковых карточек.

Ключевые слова: пластиковые карточки, карточный бизнес, динамика, НСМЭП, нормативная база, риски, чиповые карточки, VISA, MASTERCARD, международные платежные системы, смарт-карточка, банкомат, безналичные расчеты.

Tischenko V.V., Avdeeva I.V.
Development of card-table business is in Ukraine

In the article description and prospects of development of electronic payments is given in Ukraine. Modern position of the system of plastic cards in Ukraine is on the stage of development and for successful subsequent its existences not only expansion of amount of products is needed with the use of these cards but also to improve organization of market of plastic cards.

Keywords: plastic cards, cardtable business, dynamics, NSMEP, normative base, risks, chipovye of card, VISA, MASTERCARD, international pay systems, smart-card, bancomat, non-cash settlements.

Тищенко В.В., Байкиева К.Р.
Формирование системы страхования депозитов в Украине

В статье исследовано формирование системы страхования депозитов в Украине. Доказана необходимость развития широкого внедрения страхования банковских вкладов. Проанализирован зарубежный опыт страхования депозитных вкладов. Выделены преимущества и недостатки Фонда гарантирования вкладов физических лиц в Украине.

Ключевые слова: Страхование, депозиты, ресурсная база, сбережения, риск, защита, инвестиционная политика, гарантированная сумма, возмещение, механизм, перераспределение, финансовые ресурсы, страховое покрытие.

Tischenko V.V., Baykiewa K.R.
Forming of the system of insurance of deposits is in Ukraine

In the article, forming of the system of insurance of deposits is investigational in Ukraine. The necessity of development of wide introduction of insurance of the bank holdings is well-proven. Foreign experience of insurance of the deposit holdings is analyzed. Advantages and lacks of Fund of guaranteeing of holdings of physical persons are selected in Ukraine

Keywords: insurance, deposits, resource base, risk, defence, investing, politics, assured amount, compensation, mechanism, redistribution, financial resources, insurance coverage.

Филиппова И.Г., Сумцов В.Г.
Инфляция и перераспределение дохода в Украине

Точная диагностика причин инфляции является необходимым условием корректной стабилизационной политики, ориентированной на социальный прогресс. Доминирующим видом инфляции в Украине остается инфляция издержек. Целью статьи является исследование инфляции как процесса перераспределения дохода между участниками общественного воспроизводства и анализ влияния сдерживающей государственной политики на рынок труда.

Ключевые слова: инфляция издержек, косвенное налогообложение, распределение дохода, инфляционный налог, общественное воспроизводство, рынок труда.

Filippova I., Sumcov V.

Inflation and distribution of income in Ukraine

Exact diagnostics of inflation reasons is the necessary condition of correct stabilization policy oriented to social progress. The dominant type of inflation in Ukraine is inflation of expenses. The purpose of the article is to analyse inflation in Ukraine as process of profit redistribution between the participants of public reproduction and to explicate the influence of retentive state policy on a labour market.

Keywords: inflation of costs, indirect taxation, distribution of income, inflationary tax, public reproduction, labour-market.

Чернякова Т.М.

Критерии эффективности процесса налогового администрирования.

В статье исследовали различные методические подходы зарубежных и отечественных ученых по оценке эффективности процесса администрирования налогов. Установлены проблемы обеспечения эффективности процесса налогового администрирования. Определены негативные причины, основные недостатки в администрировании налогов в Украине. Обоснована необходимость в определении критериев эффективности процесса налогового администрирования. Предложена методика комплексной оценки процесса администрирования налогов в Украине с учетом зарубежного опыта.

Ключевые слова: налоговое администрирование, налоговый контроль, налоговый учет, налоговые проверки, налоговые поступления, доходы, расходы, бюджет, критерии эффективности, показатели оценки, Налоговый кодекс, реформирование, методика.

Chernyakova T. M.

Criteria process of tax administration

In the article probed different methodical approaches of foreign and domestic scientists as evaluated by efficiency

of process of administration of taxes. The problems of providing of efficiency of process of tax administration are set. Negative reasons are certain, basic failings in administration of taxes in Ukraine. A necessity is grounded for determination of criteria of efficiency of process of tax administration. The method of complex estimation of process of administration of taxes is offered in Ukraine taking into account foreign experience.

Keywords: tax administration, tax control, tax accounting, tax audits, tax revenues, income, expenses, budget, performance criteria, performance assessment, tax code reform, methods.

Чумакова Т.М.

Роль и место диагностики в методологических подходах к обеспечению эффективности функционирования машиностроительного комплекса региона

В статье дано определение диагностики машиностроительного комплекса региона и определена ее роль в механизме повышения эффективности машиностроительного комплекса региона. Определена взаимосвязь между анализом и синтезом в методологических подходах к обеспечению эффективности функционирования машиностроительного комплекса региона и место диагностики в них.

Ключевые слова: машиностроительный комплекс, регион, диагностика, анализ, синтез, модель, эффективность.

Chumakova T.M.

Role and place of diagnosis in methodological approaches to ensure effective functioning of the machine-building complex in the region.

In this article we define the diagnosis of machine-building complex in the region and defined its role in the mechanism of increasing the efficiency of machine-building complex in the region. Determine the relationship between analysis and synthesis of the methodological approaches to ensure effective functioning of machine-building complex of the region and place of diagnosis in these.

Keywords: machine-building complex, the region, diagnosis, analysis, synthesis, the model, efficiency.

Шпак В.А.

Организационно-техническое и методическое обеспечение бухгалтерского учёта

В рамках организационно-технического обеспечения функционирования системы бухгалтерского учета рассмотрены вопросы становления и трансформации форм ведения бухгалтерского учета. Выявлены тенденции и перспективные направления их развития. Предложены общие подходы к организации компьютерного учета на предприятиях.

Ключевые слова: организация бухгалтерского учета, форма учета, компьютерный учет, учетные регистры, база данных, технические средства учета, технология учета.

Shpak V.

Organizational and technical and methodological providing accounting

In the context of organizational and technical maintenance of the system of accounting addressed the issues of formation and transformation of forms of accounting. Identify trends and future directions of their development. Propose the general approaches to computer accounting at the enterprises.

Keywords: accounting organization, a form of accounting, computer accounting, registers, database, hardware accounting, accounting technology.

Шведчиков А.А.

Факторы внешней среды, влияющие на устойчивое развитие промышленного предприятия.

Систематизированы существующие на данный момент научные подходы относительно трактовки понятия «фактор». Определены характерные особенности факторов внешней среды, которые оказывают влияние на устойчивое развитие промышленного предприятия. Предложена авторская классификация факторов внешней среды в зависимости от видов устойчивости и иерархического уровня проявления. Проведенное исследование служит основой для дальнейшей оценки влияния факторов внешней среды предприятия на результаты их деятельности с позиции качественного и количественного анализа.

Ключевые слова: фактор, внешняя среда, влияние, устойчивое развитие, предприятие.

Shvedchikov O.A.

The factors of the external environment influencing on the industrial enterprise sustainable development

Scientific approaches existing at present concerning treatment of concept "factor" are systematized. Characteristic features of factors of an external environment which influence on industrial organization sustainable development are specified. Author's classification of factors of an external environment depending on kinds of stability and hierarchical level of display is proposed. The conducted research forms a basis for the further estimation of external environment factors influence on the results of enterprise activity from a position of qualitative and quantitative analysis.

Keywords: factor, external environment, influence, sustainable development, enterprise.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Авдєєва Ірина
Вікторівна** Студент спеціальності «Банківська справа»
факультету фінансового управління
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(м. Луганськ)
- Баляба Катерина
Володимирівна** Старший лаборант кафедри «Оподаткування»
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(м. Луганськ)
- Байкієва
Карина
Рифатівна** Студент спеціальності «Банківська справа»
факультету фінансового управління
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(м. Луганськ)
- Бурбело
Олег Анатолійович** Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри «Економічна безпека»,
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(м. Луганськ)
- Бурбело Сергій
Олегович** Здобувач кафедри «Економічна безпека»
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(м. Луганськ)
- Гончаров
Валентин
Миколайович** Доктор економічних наук, професор
кафедри «Економіка праці й соціально-трудова відносини в АПК»
Луганський національний аграрний університет.
(м. Луганськ)
- Дєєва Наталія
Едуардівна** Кандидат економічних наук, доцент
кафедри «Менеджмент і господарське право»
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
(м. Донецьк)
- Долгіх Володимир
Валерійович** Аспірант кафедри «Оподаткування»
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(м. Луганськ)
- Зеленко Олена
Олександрівна** Аспірант кафедри «Економіка підприємства»
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
(м. Луганськ)

Калінеску Тетяна Василівна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Косова Тетяна Дмитрівна	Доктор економічних наук, професор, кафедри «Контроль та аналіз господарської діяльності» Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (м. Донецьк)
Костирко Лідія Андріївна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Костирко Руслан Олександрович	Доктор економічних наук, доцент, в.о. професора кафедри «Бухгалтерський облік» Державної академії статистики, обліку та аудиту (м. Київ)
Кравченко Вадим Олександрович	Студент спеціальності «Фінанси і кредит» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)
Ліхоносова Ганна Сергіївна	Аспірант кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Малишев Кирило Сергійович	Студент спеціальності «Банківська справа» факультету фінансового управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м.Луганськ)
Надьон Ганна Олександрівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Міжнародна економіка» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Недобєга Олена Олександрівна	Аспірант кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Політюк Лілія Геннадіївна	Старший викладач кафедри «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м.Луганськ)

Пожидаєв Артур Євгенович	Аспірант кафедри «Логістика» Донецького державного університету управління (м. Донецьк)
Попов Олексій Володимирович	Асистент кафедри «Економічна теорія і маркетинг» Луганського національного аграрного університету (м.Луганськ)
Пристюк Володимир Миколайович	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Туризм та готельне господарство» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Проказа Тетяна Валентинівна	Кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри «Менеджмент» Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)
Розмислов Олександр Миколайович	Кандидат економічних наук, доцент декан факультету фінансового управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Романовська Юлія Анатоліївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Свірідова Наталія Дмитрівна	Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Туризм та готельне господарство» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Соловей Микола Михайлович	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Сумцов Віктор Григорович	Кандидат економічних наук, доцент завідувач кафедри «Управління персоналом і економічної теорії» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Темнікова Наталія Василівна	Інженер, здобувач кафедри «Фінанси» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м.Луганськ)

Тищенко Володимир Валентинович	Старший викладач кафедри «Банківська справа» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Харківський Максим Сергійович	Магістр спеціальності «Оподаткування» факультету фінансового управління Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Филиппова Ірина Гаріївна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Управління персоналом і економічної теорії» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Чернякова Тетяна Михайлівна	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Чумакова Тетяна Михайлівна	Аспірант кафедри «Економіка підприємства» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Шведчиков Олексій Андрійович	Аспірант кафедри «Оподаткування» Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)
Шпак Валентин Аркадійович	Кандидат економічних наук, доцент кафедри «Бухгалтерський облік» Національної академії статистики, обліку і аудиту (м. Київ)

Шановні науковці!

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
Факультет фінансового управління
Кафедра оподаткування

запрошує Вас взяти участь у роботі
у II Міжнародній науково-практичній Internet - конференції
«Механізми забезпечення податкової самодостатності»,
яка відбудеться в листопаді-грудні 2011 року на Інтернет-сайті www.taxation.lg.ua

Теоретико-науковим базисом Internet - конференції є **Круглий стіл з проблем оподаткування**, який щорічно проводиться кафедрою оподаткування СНУ ім. В. Даля.

За підсумками роботи Круглого столу планується видання **колективної монографії**. Монографія є логічним продовженням наукових дискусій, які можуть виникнути під час засідання Круглого столу.

До монографії приймаються роботи фахівців з науковим ступенем, аспірантів (при наявності рецензії наукового керівника) та провідних фахівців – практиків.

До участі у конференції запрошуюються науковці, аспіранти, слухачі магістратури, студенти, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, науково-дослідних та інших організацій, підприємницьких структур, чия діяльність має відношення до тематики конференції.

Учасники конференції можуть подати **статті до публікації у фаховому виданні** (Постанова Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.) **науково-виробничий журнал «Часопис економічних реформ»**

За результатами роботи конференції будуть опубліковані тези доповідей учасників, які будуть розміщені на сайті www.taxation.lg.ua та надіслані їм за вказаною у заявці адресою.

**ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ
ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ**

1. До опублікування приймаються наукові праці, які не друкувалися раніше.
2. Матеріали можуть бути представлені українською (для громадян України), російською (для громадян країн СНД), англійською (для громадян інших країн) мовами.

**Тематичні напрями
роботи Internet - конференції:**

- Державне регулювання щодо забезпечення податкової самодостатності регіонів та суб'єктів господарювання;
- Моделювання бюджетно-податкової політики, на основі принципів самостійності й самодостатності;
- Мотиваційні механізми і стимули забезпечення податкової самодостатності;
- Індикатори податкової достатності щодо забезпечення соціально-економічних потреб і інтересів суспільства;
- Пенсійна реформа в Україні та шляхи її оптимального запровадження;
- Тенденції щодо реформування податкової системи України та її інтеграції у європейський економічний простір;

літською (для громадян інших країн) мовами.

3. Електронний варіант тез, заявки на участь та сканованої квитанції передаються електронною поштою, при цьому прикріплені файли слід називати на латині, наприклад: Tezy, Zayavka, Kvutanciya.

4. Обсяг тез до 3 сторінок.

5. Матеріали повинні бути підготовлені за допомогою редактора MS Word. Аркуш формату А4. Поля – 2 см зі всіх боків. Шрифт Times New Roman, кегель – 14, інтервал –1,5.

6. Загальна схема побудови тез:

- прізвища та імена авторів, установа, місто – у правому верхньому кутку;
- назва тез – великими літерами, по центру.

7. Використання ілюстративних матеріалів, формул в тезах повинно бути мінімальним.

8. Літературні джерела нумеруються відповідно до порядку згадування в тексті. Посилання на джерело і сторінки в ньому подаються в квадратних дужках. Список літератури наводиться наприкінці статті бібліографічним списком джерел на мові оригіналу.

9. До тексту тез без узгодження з автором можуть бути внесені редакційні правки.

10. Роботи, що не відповідають вимогам, **не розглядаються.**

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

1. До опублікування приймаються наукові праці, які раніше не друкувалися.

2. Оформлення статті повинне відповідати вимогам ВАК України та включати наступну структуру: постановка проблеми; аналіз останніх досліджень і публікацій; виділення невирішеної проблеми; формування мети статті; виклад основного матеріалу; висновки та перспективи подальших досліджень.

До статей окремим файлом додається **анотація** українською, російською та англійською мовами (обсягом не менш 500 знаків кожна); **авторська довідка** із зазначенням прізвища, ім'я та по батькові авто-

ру, назви організації, де працює (навчається) автор – повністю; контактного телефону та електронної адреси автору; **рецензія доктора економічних наук** (обов'язкова для усіх авторів, незалежно від наявного наукового ступеня).

3. Обсяг статті не повинен перевищувати 12-ох сторінок, включаючи рисунки і таблиці. Кількість авторів – *не більше двох.*

4. У верхньому правому кутку вказується УДК (кегель 12 пт, напівжирний). Наступний рядок – прізвище та ініціали автора (12 пт, великими літерами, напівжирний).

Далі, через один інтервал, назва доповіді **великими літерами** (кегель 12 пт, напівжирний) по центру, а також через один інтервал – анотація мовою статті (кегель 11 пт).

Після чого йде виклад основного тексту статті (кегель 12 пт).

Насамкінець, через інтервал друкується список використаних джерел, які повинні бути пронумеровані відповідно до порядку згадування їх в тексті (кегель 12 пт).

5. Кількість статей, поданих одним автором, не повинна перевищувати двох, при чому одна з них – одноосібна, інша – у співавторстві.

6. До тексту статті, без узгодження з автором, можуть бути внесені редакційні правки.

7. Надіслані статті, що не відповідають вищенаведеним вимогам **не розглядаються.**

Вимоги щодо оформлення та подання розділів до колективної монографії **будуть додатково повідомлені на сайті www.taxation.lg.ua**

Для участі у роботі конференції необхідно до **10 листопада 2011 року** надіслати (в електронному варіанті) на адресу оргкомітету заявку на участь (зразок наданий на www.taxation.lg.ua), тези доповідей та копію квитанції про сплату організаційного внеску.

Вказані документи просимо надсилати на електронну адресу: info@taxation.lg.ua або lihonosova@bk.ru

Звертаємося до Вас із проханням донести інформацію до всіх зацікавлених осіб, молодих науковців, які працюють над вказаними проблемами.

ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

науково-виробничий журнал

№ 3, 2011

Відповідальний за випуск
Літературний редактор

П.Є. Житний
З.І. Андропова

Технічний редактор
Оригінал-макет

Т.М. Дроговоз
Г.С. Ліхоносова

Підписано до друку 29.06.2011 р.
Формат 60x84 1/8. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 19,07. Обл. вид. арк. 20,1.
Тираж 300 екз. Вид. № 2645. Замов. № .....

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20а

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Адреса видавництва: 91034, м. Луганськ, кв. Молодіжний, 20а

Телефон: 8 (0642) 41-34-12. **Факс:** 8 (0642) 41-31-60

E-mail: uni@vugu.lugansk.ua

http://vugu.lugansk.ua

Надруковано у видавництві «Ноулідж»

Свідоцтво про реєстрацію серія ДК №2884 від 26.06.2007 р.

91051, м. Луганськ, кв. Якіра, 3/316,

тел./факс (642) 71-09-43, e-mail: nickvnu@gmail.com

Шановні колеги, пропонуємо Вашій увазі
ВИМОГИ
щодо змісту та оформлення статей в науково-виробничий журнал
«ЧАСОПИС ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ»

Сфера розповсюдження та категорії читачів науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»:

- загальнодержавна;
- науковці, практикуючі фахівці, викладачі, докторанти, аспіранти, студенти вищих навчальних закладів та ділова еліта країни.

Тематичні рубрики:

- теорія та методологія економічного розвитку;
- економіка та підприємництво;
- податки та бюджетна політика;
- фінанси та банківська справа;
- управління сучасним підприємством;
- облік та аудит;
- менеджмент;
- економіка регіону;
- міжнародна економіка;
- економічна кібернетика;
- організація виробництва.

Програмні цілі науково-виробничого журналу «Часопис економічних реформ»:

- висвітлення проблем соціально-економічного розвитку країни;
- поглиблене вивчення методологічних та прикладних проблем сучасної економіки;
- оприлюднення результатів досліджень у галузі економіки, менеджменту, організації виробництва та підприємництва;
- поширення досвіду реформувань у всіх сферах економічної діяльності;
- надання інформаційної підтримки аспірантам, докторантам та молодим вченим.

Рукописи статей, що будуть направлятися до журналу повинні бути набрані у текстовому редакторі Microsoft Word (файл повинний мати розширення *.doc або *.rtf), написані українською мовою (або російською, чи англійською – для громадян інших країн).

Обсяг статті – від 6 до 10 сторінок формату А4 (210x297 мм).

Шрифт Times New Roman Суг № 14;

Міжрядковий інтервал 1,5.

Поля сторінок: усі – 20 мм (колонтитული не передбачаються).

Структура статті повинна відповідати Постанові Президії ВАК України № 7-05/1 від 15.01.2003 р. ("Бюлетень ВАК України" № 1/2003) та мати такі **елементи**:

- Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Рукопис має бути підписаний всіма авторами.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ

- **рецензія доктора економічних наук** (завірена відповідним чином);
- **довідка про автора**, у якій вказуються прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь і вчене звання, зазначається посада й організація, де працює автор, контактний телефон, електронна адреса, назва статті та обрана тематична рубрика;
- **витяг із протоколу** засідання кафедри, факультету або Вченої ради установи з рекомендацією статті до друку;
- **електронний варіант статті** (файл на CD-R чи CD-RW) у форматі Microsoft Word з розширенням «.doc чи .rtf». Диск потрібно підписати.

У текст статті можуть бути внесені редакційні правки без узгодження з автором.

Головний редактор

доктор економічних наук, професор Калінеску Тетяна Василівна

тел. (0642) 500-749.

Відповідальний секретар

Ліхоносова Ганна Сергіївна

тел. (0642) 500-748.

Статті подаються поштою за адресою: кафедра оподаткування Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, кв. Молодіжний 20-А, м. Луганськ, 91034 або надсилаються на e-mail:

lihonosova@bk.ru чи info@taxation.lg.ua

Сподіваємося на плідну співпрацю!

